

За издавачот:

проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот
„Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

XLIV меѓународна научна конференција на L МЕЃУНАРОДЕН
СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

Редакциски одбор:

акад. Јан Соколовски
акад. Виктор Фридман
акад. Ала Шешкен
проф. д-р Јоуко Лидстедт
проф. д-р Елена Јованова-Грујовска
проф. д-р Снежана Веновска-Антевска
проф. д-р Маја Јакимовска-Тошиќ
проф. д-р Наташа Аврамовска
проф. д-р Славица Велева
м-р Евдокија Илијевска

Јазична редакција:

проф. д-р Славица Велева

Компјутерска обработка:

Винсент Графика, Скопје

Печати:

Винсент Графика, Скопје

Тираж: 150 примероци

**XLIV МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
НА I МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА**

(17.06.2017-18.06. 2017 година во Охрид)

Скопје, 2018

ЛИНГВИСТИЧКА СЕКЦИЈА

Зузана Тополињска

Семантички парадигми на т.н. граматички категории

Клучни зборови: семантичка парадигма, морфосинтаксичка парадигма, граматикализација

Јазикот – како инкарнација на мисла – располага со две постапки за формализација на семантички единици: лексикализација и граматикализација на соодветна информација.

По пат на лексикализација избраниот квантум на информација на површината на текстот се формализира како лексема; узбучените лексеми ги собираме во речникот и ги користиме во нашата секојдневна комуникација според граматичките правила на дадениот јазичен код.

Грамматикализација се врши во рамките на таканаречените граматички категории – имено т.н. менливи лексеми се способни да пренесуваат различна информација зависно од контекстот и условите на употребата. Грамматичките категории како НАЧИН, ВИД, ВРЕМЕ, ПАДЕЖ, БРОЈ итн. претставуваат *de facto* исечоци од соодветните семантички категории. Со други зборови, дел од информацијата опфатена со категориите 'начин', 'вид', 'време', 'падеж', 'број' се граматикализира, т.е. добива регуларни, предвидливи, по можност транспарентни формални показатели, што ја олеснува јазичната комуникација. Искуството стекнато од лингвистичката теорија и пракса ни покажува дека граматикализираната информација е информација од посебно значење за успешниот тек на јазичната комуникација, посебно во мултилингвалната средина, каде што не ретко соговорниците не ги владеат добро употребуваните јазици.

Формалните показатели на граматикализираната информација претставуваат делови од менливите лексеми или во форма на т.н. постпозитивни наставки, или пак во форма на препозитивни самостојни "граматички" зборови: предлози, партикули и сл. Значи: она што традиционалната граматика ни го прикажува како формални (флективни, морфолошки, морфосинтаксички) парадигми се формални еквиваленти на поврзаните со лексички бази состави од различни семантички вредности од полињата 'начин', 'време'..., 'падеж', 'лице'... итн., т.е.

СЕМАНТИЧКИ ПАРАДИГМИ НА ОДДЕЛНИ ГРАМАТИЧКИ КАТЕГОРИИ.

Се разбира, во овој краток реферат не можам да Ви го претставам цел состав на семантичките категоријални парадигми граматикализирани во македонскиот јазик. Ќе се задржам на две чиј состав и показатели ми се чинат посебно карактеристични врз фонот на другите словенски јазици, имено семантичките парадигми на категориите 'начин / модалност' и 'падеж'.

Пред да поминам на анализа на соодветните семантички парадигми и нивните формални еквиваленти на површината на текстот, дозволете ми неколку збора за значењето на тие две категории во процесот на јазичната комуникација:

- категоријата 'начин', односно, со пошироко прифатениот термин, 'модалност' врши главно две функции: 1. пренесува оцена на испраќачот за веродостојноста на пораката (епистемичка модалност) односно за фактивноста на настаните¹ за кои станува збор, или 2. пренесува молба / барање на испраќачот упатено кон адресатот на порака; молбата / барањето постулира создавање една нова ситуација која испраќачот на пораката ја посакува, а адресатот е во можност да ја создаде (деонтичка модалност). И двете функции се однесуваат на НАСТАНИТЕ за кои станува збор.

- категоријата 'падеж' се однесува на (активни и пасивни, животни и неживотни, материјални и апстрактни)

¹Терминот "настан" го употребувам како "капа" за сите типови на (јазично оформена) акција, процес, состојба, ситуација...

ПАРТИЦИПАНТИ на настаните за кои станува збор, односно ги определува нивните улоги во тие настани.

Категоријата 'модалност' во македонскиот јазик е во релативно широк опсег граматикализирана, иако за изразување модални оценки и/или барања постојат и многу лексички (= не-граматички) средства. Ова може, барем делумно, да се објасни со фактот, дека со векови јазичната комуникација на македонски јазик се одвиваше пред се по орален пат, т.е. во ситуации кога оралната порака претставуваше единствена потврда/сведоштво за фактивност на реченото, а нијансите на 'не-фактивност' можеле да бидат од големо значење за последиците на јазичните контакти. Во врска со тоа имаме:

- во полето на епистемична модалност – покрај (1) индикативот, т.е. констатација која потврдува фактивност на настанот за кој станува збор, (2) *conditionalis praesentis*, т.е. реален условен начин, кој се однесува на настани пројицирани во иднина, со показател: *ќе* + парадигма *praesentis* од конјугираниот глагол, (3) *conditionalis praeteriti*, т.е. иреален условен начин, кој се однесува на настани нереализирани во минато, со показател: *ќе* + парадигма *imperfecti* од конјугираниот глагол, (4) *potentialis*, т.е. можен начин кој се однесува на настанот кој можеби ќе се реализира во иднина, со показател *би* + *л*-формата и најпосле (5) *inferentialis*, т.е. +/- фактивен начин базиран врз инференција, со показатели: *е* + *л*-формата на конјугираниот глагол;

- во полето на деонтичка модалност (1) императивот, т.е. израз на молба / наредба, (2) прохибитивот, т.е. израз на забрана, во (2а) поблага форма со негацијата *не* + императив, и (2б) во поостра форма со негацијата *немој* + *да*-субјунктив, натаму (3) хортативот, т.е. поттик за создавање нова ситуација, со показател: *ајде* + *да*-субјунктив;

Посебна позиција во доменот на модалноста зазема субјунктив, т.е. тн. подреден начин, (а) со показател: *да* + парадигма *praesentis* на конјугираниот глагол (*subiunctivus praesentis*) или (б) со показател: *да* + парадигма *imperfecti* на конјугираниот глагол (*subiunctivus praeteriti*). Субјунктив е подреден, несамостоен начин зависен од ментален, најчесто волитивен, глаголски предикат конститутивен за надредена

реченица, така што неговата категоријална карактеристика зависи од т.н. лексичко значење на споменатиот надреден предикат.- Секундарно субјунктивот може да се "осамостои", т.е. наговиот надреден предикат да остане "виртуален" = да не се оформи на површината на текстот, сп. *Те молиме да дојдеш.* наспрема *Да дојдеш!*, или *Сакам да ми донесеш кафе.* наспрема *А да ми донесеш кафе?!*, и сл.

Не се занимавам во овој текст со конструкции конституирани од т.н. модални глаголи.

Македонската традиционална граматика не го признава постоењето на категоријата 'падеж' со оглед на фактот дека македонскиот јазик во текот на време ги загубил падежните наставки. Меѓутоа никој не си поставува прашање што се случи со информацијата што во старословенски го пренесувала категоријата 'падеж'. - Како што веќе спомнав се работи за информација која ги определува улогите на партиципантите на настанот за којшто станува збор, т.е. односите меѓу конститутивен предикат и неговите импликувани аргументи; сите тие аргументи примарно на површината на текстот се оформуваат како именски синтагми, кои во македонскиот јазик можат да бидат 1. определени или 2. неопределени. Определените синтагми еднозначно ги идентификуваат своите референти.

Аргументите можат да именуваат (1) 'агенс / иницијатор на акцијата' со показател: номинатив, т.е. речничка форма на именката (натаму: РФИ), која обично го твора линеарната секвенца на синтагмата, (2) 'адресат / бенефициенс', со показател: датив, т.е. *на* + РФИ која стои во постпозиција во однос на глаголскиот предикат; во определената парадигма таа форма е придружена со дативна енклитика на личната замена конгруентна по број и род, (3) 'објект на акција' со показател: акузатив, т.е. РФИ сместена директно по конститутивниот глаголски предикат, а во определената парадигма придружена со акузативна проклитика на личната замена. (4) 'придружниот фактор' кој учествува во реализација на акцијата, со показател: инструментал, т.е. *со* + РФИ, и (5) 'спацјалните параметри на настанот' со показател: локатив, т.е. спацјален предлог + РФИ. - Во овој инвентар не спаѓа вокатив, кој е во служба на

категоријата 'апел', го нема и генетив поради неговата адноминална позиција како 'possessor', поминат е исто така т.н. именски прирок , т.е. именка како показател на генеричен предикат, централен дел од конститутивниот предикат на пропозицијата.

Подолу презентирам две табели кои ги илустрираат семантичките парадигми на категориите 'модалност' и 'падеж' во македонскиот јазик и нивните формални показатели.

Табела А.

Семантичка парадигма на категоријата 'модалност' во македонски јазик илустрирана со глаголите *доаѓа* и *дојде*

начин	информација	показатели
индикатив	фактивен настан	<i>доаѓа, доаѓаше; дојде</i>
реален условен начин	нефактивен настан пројигиран во иднина	<i>ќе доаѓа; ќе дојде</i>
иреален условен начин	нефактивен настан нереализиран во минато	<i>ќе дојдеше</i>
можен начин	нефактивен можен настан пројигиран во иднина	<i>би дошол</i>
инференцијален начин	+/- фактивен настан во минато	<i>(е) дошол</i>
субјунктив ментален настан	зависен фактивен	<i>...да доаѓа; ...да дојде</i>
императив	фактивен настан со кој се постулира	<i>доаѓај!; дојди!</i>

создавање нов настан

прохибитив

неутрална варијанта фактивен настан со *(а) не доаѓај! ; (б) не дојди...*

кој (а) се забранува
создавање нов настан
или (б) се формулира
закана

построга варијанта фактивен настан *немој да доаѓаш!*
забрана *немој да дојдеш!*

хортатив поттик за создавање *ајде, да доаѓаме!*
нов настан *ајде, да дојдеме!*

Табела Б.

Семантичка парадигма на категоријата 'падеж' во македонски јазик

илустрирана со именката *сѝуденѝ*

падеж	информација	показатели	
		определено	неопределено
номинатив на акција	агенс, иницијатор	<i>сѝуденѝ</i>	<i>ѝуденѝоѝ</i>
датив <i>ѝуденѝоѝ</i>	адресат, бенефициенс на акција	<i>на сѝуденѝ</i>	<i>му на</i>
акузатив <i>сѝуденѝоѝ</i>	објект на акција	<i>сѝуденѝ</i>	<i>го</i>
инструментал <i>сѝуденѝоѝ</i>	придружен фактор	<i>со сѝуденѝ</i>	<i>со</i>
локатив <i>сѝуденѝоѝ</i>	просторна локација	<i>.. до,од, за, врз..</i> <i>сѝуденѝ</i>	

Semantic paradigmes of the so-called grammatical categories
(summary)

The author supports the thesis that the so-called grammatical categories are *de facto* fragments of larger semantic categories grammaticalized because of the importance of the information they provide. She presents the semantic paradigmes of the categories 'modality' and 'case' in the Macedonian language.

Људмил Спасов

Влогот на научната конференција во развојот на македонистичката филолошка мисла

1. Вовед

Во ова мое излагање ќе се обидам да размислувам заедно со вас за Научната конференција (Научната дискусија) во рамките на (Меѓународниот) семинар за македонски јазик, литература и култура која традиционално се одржува 44 години. Вообичаено ваквите размислувања се врзуваат за некакви јубилеи, да кажеме 45 Научна конференција, но, сепак, основната причина за ова мое излагање не е да се кажат пригодни зборови, туку да се предложат нови, ми се чини, неопходни замисли.

Еве уште неколку воведни мисли.

Првиот семинар се одржа во Охрид, во тогашниот престижен хотел „Палас“ во центарот на градот. Иницијатор за одржување на ваков семинар за македонски јазик и литература беше таткото на македонската наука за јазик, акад. Блаже Конески. Тој преку тогашната Комисија за културни врски со странство² ја предложи својата замисла. Конески му

² Да се потсетиме дека во работата на тогашната Комисија за културни врски со странство учествуваа или претседателствуваа со неа луѓе од тогашната културна елита на СРМ. Да споменам некои: Ацо Шопов, Матеја Матовски и др. Со Одборот за лекторати едно време раководеше Божидар Видоески, а јас бев негов член, а потоа и негов заменик. Овде сакам со сета почит да го споменам и Михаил Банде, административниот раководител на Комисијата за неговиот исклучителен придонес во нејзината дејност.

Сп.: Член 24 од Законот за Републичките органи на управата, Службен весник на СРМ, бр. 13 (25 март 1982), стр. 229: Републичката комисија за културни врски со странство ги врши работите што се однесуваат на одржувањето, развивањето и унапредувањето на меѓународната соработка на Републиката во областа на културата, образованието и науката; го следи развојот на културната соработка на СФРЈ со странство, како и соработката на Републиката со органи и организации на одделни држави и со меѓународни органи и организации и ги координира и усогласува активностите во оваа област; ги изготвува предлозите од Републиката за конвенциите и програмите за културна соработка на СФРЈ со

се обрати на татко ми, акад. Александар Спасов, да го организира првиот семинар. Тоа беше есента 1967 г. Времето на одржувањето на семинарот беше планирано на три недели, почнувајќи од средината на август 1968 г. Семинарот траеше до 3 септември. На овој прв семинар, на спомен фотографијата од домашните се забележуваат, освен акад. Александар Спасов, акад. Оливера Јашар-Настева, проф. Ружа Паноска, Благоја Корубин, Александар Џукески, како и тогашниот генерален секретар на Универзитетот, Ѓорѓи Муловски.

Во архивата на акад. Александар Спасов се чува еден албум кој тој го има добиено на 3.9.1968 г., на крајот на Семинарот за спомен. Во него се потпишани тогашните авторитети на европската и американската славистика: Франце Безлај (Љубљана), Јузеф Трипучко (Упсала), Збигњев Голомб (Чикаго), Ванда Буѓишевска (Варшава), Сава Хержман (Прага), Хелмут Фајке (Будишин), Ховард Аронсон (Чикаго), Роналд Леч (Берлин), Иван Доровски (Брно), Зденка ? (Брно), Золтан Чука (Будимпешта), Лечко Реуко (Рим), Маргот Сибила (Хале-Витенберг), Христина Хереј (Краков), Гарт Цери (Нотингам), Јахен Менге (Келн), Малгожата Коритковска (Варшава), Зузана Тополињска (Варшава).

Во албумот се наоѓаат посвети на учесниците со различни содржини, во зависност од интересите на учесниците. Меѓу нив, легендата на македонистиката, Збигњев Голомб истакнува дека одамна го познава македонскиот јазик и дека ги продолжува проучувањата на Мјечислав Малецки. Иван Доровски се радува дека е во македонската средина и го истакнува своето минато на преселник од Егејска Македонија. Сава Хежман, меѓу другото, се заблагодарува на сочувството од македонските колеги во однос на „тешките мигови“ на неговата земја (ЧССР) тогаш окупирана од силите на Варшавскиот пакт и СССР (21 август 1968 г.).

одделни земји; предлага организирање на посебни културни акции и манифестации во земјата и во странство и го следи, координира и помага нивното спроведување; непосредно организира и спроведува одделни културни активности и манифестации во странство и во Републиката. Републиката комисија за културни врски со странство има својство на општествено правно лице. Републиката комисија за културни врски со странство има својство на општествено правно лице.



Фотографија од приватниот албум на Александар Спасов од првиот Семинар за македонски јазик, литература и култура, август-септември 1968 г. Прв ред одоздола: Александар Спасов, Зузана Тополињска (Zuzanna Topolińska), Ружа Паноска, Малгожата Коритковска (Małgorzata Korytkowska), Зденка Курцова (подоцна: Рибарова), Сава Хержман (Sava Herzman). Втор ред одоздола: Хелмут Фајке (Helmut Fajke), Благој Корубин, Оливера Јашар-Настева, Ѓорѓи Муловски, Сибила Маргот (Sibilla Margot), Александар Џукески. Трет ред одоздола: Јузеф Трипуќко (Józef Trybicki), Збигњев Голумб (Zbigniew Gołęb), Ховард И. Аронсон (Howard I. Aronson), Франце Безлај (France Bezlej), Ванда Буѓишевска (Wanda Budziszewska).³

Овој вовед има за задача да потсети дека овој прв Семинар повеќе треба да го разбереме како една голема научна тркалезна маса, заедно со подуките за македонскиот јазик, отколку како школа во старата смисла на поимот. Се чини дека тука е родена идејата за научната дискусија (меѓународната научна конференција, подоцна). Првата научна дискусија е одржана кога директор на Семинарот беше акад. Божидар Видоески, 1973 г.

³ Фотографијата се објавува со моја дозвола, Ј. Спасов.

2. Уште веднаш научната дискусија беше поделена на две секции: лингвистичка (јазична) и литературна. Што се однесува до темите уште на почетокот тие беа осмислено поставени со намера да се бара проверка и потврда кај странските научници за оние проучувања што се одвиваа актуелно во македонската средина.
3. Еве некои од поважните теми во научна смисла разгледувани во рамките на дискусијата. Лингвистика: дијалектологија (поделба и типологија на дијалектите; „шва“ вокалот во македонскиот и балканските јазици; *има* и *сум* конструкциите во македонскиот и другите балкански јазици; „еровите“ – современа состојба во дијалектите и нивниот развој; балканската лексика во македонскиот јазик; граматичките категории во македонскиот и во балканските јазици; определеноста во македонскиот и во другите балкански јазици; проклізата на кратките заменски форми; анафората и сл.
4. Подоцна се јавуваат теми со социолингвистичка проблематика: односот стандард наспроти дијалект; говорот на Македонците надвор од границите на РМ (тука го споменувам големиот проект на проф. Л. Минова-Ѓуркова посветен на оваа тема); теми посветени на влијанијата на светските стандардни јазици врз македонскиот, пред сè на англискиот на сите јазични рамништа итн. Тука спаѓаат истражувањата на статусот и корпусот на македонскиот јазик во соседните држави.
5. Некаде од 2000 г., па наваму почнуваат да се јавуваат теоретски теми што ја засегаат современата славистика, но и современата лингвистика пошироко. Тоа се теми од областа на фонологијата, морфологијата, особено од синтаксата, но и од лексикологијата, фразеологијата. Мојам да истакнам дека овде значаен придонес има дадено полската наука за јазикот. Да споменам некои: морфемскиот речник на македонскиот јазик; глаголскиот вид во македонскиот и другите словенски и несловенски јазици; теми од областа на јазичната прагматика (употреба/неупотреба на членот во стандардниот јазик); фразеологијата во различните јазични употреби (стилистика) и сл.

6. Изработката на новите толковни речници на македонскиот јазик отвори теоретски и практични прашања поврзани со стандарднојазичната лексика. Во таа насока се истражуваа и архаичната, но и дијалектната лексика.
7. Мошне подоцна се развиваат и теми што се однесуваат на потесни синтаксички теми: деикса, деонтичка употреба на глаголите, негација, родот на имнеките и усогласувањето во текстот, проблемот на збороредот итн.
8. Одделна област претставуваат темите посветени на лингвисти, книжевни теоретичари и историчари, значајни личности на македонскиот 20 в. Такви се темите посветени на Блаже Конески, Божидар Видоески, Коле Чашуле, јазикот на одделните писатели, преведувањето на македонски и од македонски и неговите можности и сл.
9. Ја издвојувам и практичната тема посветена на неодамнешното издание на македонскиот правопис (2016 г.).
10. Важно е да се набележи дека дел од научните дискусии се издвојуваат според својот синкретизам. Тоа значи дека една тема се разгледува од сите можни гледни точки. Такви беа горе-долу темите посветени на делото на одделни значајни личности за македонската филологија и култура: Блаже Конески, Коле Чашуле, Божидар Видоески, потоа, донекаде темата посветена Светитте Кирил и Методиј, како и темите посветени на значајни настани од македонската политичка и културна историја, на пр. АСНОМ, годишнините од современата македонска азбука и правопис.
11. Особено се задржав на последново за да дојдам до основните заклучоци на моето излагање.

Тие гласат:

- Научната конференција / научната дискусија има изиграно извонредна улога во проверката на научните истражувања на домашните македонисти кај странските филолози.
- Таа отвори, токму благодареејќи и на странските филолози, нови теми кај домашните филолози.
- Како и сè во животот, ми се чини дека досегашниот концепт на научната

конференција/научната дискусија е веќе исцрпен. Треба да се менува.

- Еве ги моите аргументи: денес во времето на постмодернизмот (или – неомодернизмот) кога живееме и твориме во време кога достапноста до научните информации е неограничена (време на информации – *age of information*) во концептот на научната конференција треба да се повикаме на концептот на детерминизмот, та темите на научната конференција да ги врземе со темите на летната школа и тоа како концепт, што означува претставување на една категорија или една класа на ентитети, едни настани или односи.
- Еве еден можен пример на заедничка тема на летната школа и научната конференција: (поимот) „ТЕШКОТО“ – јазик: (семантика, формализација и прагматика на овој поим во македонскиот јазик и во другите словенски и несловенски јазици); литература: (мотиви и теми поврзани со поимот „ТЕШКОТО“ во старата и современата македонска литература); култура: (поимот „ТЕШКОТО“ во македонската музика, во македонското сликарство, во македонската архитектура); натаму – во етноисторијата, во политиката итн.
- Заклучок: на ваков начин, тематски, Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура ќе го осовремениме, ќе го направиме попривлечен за слушателите и предавачите, и, што е мошне важно, тој ќе стане едноконцептуален.

Марјан Марковиќ

Семантичка деривација и семантичка мотивација на предикатот 'држи'

Семантичката деривација го отсликува системскиот карактер и континуитет на јазичната еволуција при што прототипните семантички компоненти претставуваат нераскинлива врска во текот на формалниот развој на лексичкиот фонд. Низ процесите на семантичка деривација може да се набљудуваат асоцијативните низи кои често водат потекло од основните човечки дејства, состојби и движења. Тие асоцијативни низи ги задржуваат основните семантичките компоненти пренесувајќи се од човекот, просторот, времето што го претставуваат реалниот свет, па сè до мисловното, апстрактното, метајазичното, претставувајќи го менталниот свет.

Семантичката мотивација го отсликува "надворешниот" карактер на јазичната еволуција и овозможува влез на лексички единици неповрзани со заеднички семантички компоненти, туку тука пред сè главна улога имаат природните, културните, општествените и цивилизациските влијанија кои претставуваат главен извор на асоцијативно поврзување.

Прасловенскиот глагол *drъžati се јавува во повеќето словенски јазици и потекнува од индоевропскиот корен *dergh- со прототипно значење 'зема во рака, извлекува нешто, стиска/поседува'.

Токму овој предикат може да се вброи во онаа основна група на глаголски корени коишто ги означуваат основните човекови состојби/положби и движења.

Покрај 'држи', би можеле да ги издвоиме и оние глаголски предикати коишто се однесуваат на основните човекови положби и движења: *стои, седи, лежи, оди, паѓа, стапнува, мава, фрла, мете/мота/мати, влече, тегне, гребе, бере, бере ...*

Таа група глаголски корени и нивните деривати се многу податни за анализа во рамките на процесите на семантичката деривација при што хронолошки може да се набљудува преминот од тие основни човекови положби и движења (со екстремитетите) кон првобитно природното (и потоа од него создадено) опкружување на човекот, пред сè просторот, а потоа и кон животинскиот, растителниот и општествениот свет. Сиот тој процес на семантичка деривација паралелно се одвива и во менталниот свет на човекот и тоа по пат на асоцијации и метафори од реалниот свет. Но секако и реалниот и менталниот свет на човекот се всушност дел од неговата концептуализација која се обидува да ја изрази на најверен начин токму преку јазикот.

Што се однесува до поимот опфатен со глаголот 'држи', преку анализа на семантичката деривација може да се види дека основната (есенцијална) семантичка компонента (одн. семантички концепт) би можеле да ја опишеме како - **'човек со раката истргнува/извлекува/зграбува/зема нешто и тоа нешто станува негова сопственост'**.

Овој концепт ни овозможува да следиме како таа прототипна семантичка компонента во текот на човековиот (и јазичниот) развој ги шири своите семантички полиња и тоа токму по предвидениот пат: човек – простор – животински/растителен свет – општествен свет – ментален свет.

Следниве примери ја илустрираат 'човековата' нишка:

човек 'поседува' нешто правејќи/достигнувајќи го тоа со помош на рацете

1. *Детето држи лижавче и се смее.*
2. *Го држеше да не падне.*
3. *Се држеа за раце.*

Ширењето на семантичките компоненти во однос на тоа дека *'она што човекот го зел/зграбил/има во рака'*, почнува да го поседува / да го чува / и да управува со него, може да се огледа во следниве примери:

1. *Тој држеше дваесет крави.*
2. *Тој држи само млад компир и кромид.*
3. *Тој држеше кафеана две години.*
4. *Го држи кучето во кафез.*
5. *Ја држеше пушката под перница.*
6. *Столбовите ја држат зградата.*
7. *Масата едвај се држи.*
8. *Капутот држи топло.?*

Широчината на семантичките полиња 'има/поседува со помош на раката' и 'поседува/управува/чува во определена позиција/состојба' овозможува лесен пренос во менталниот свет:

1. Тој го држи во заблуда.
2. Тој ја држи катедрата по книжевност.
3. Вчера држеше предавање.
4. Љубовта го држеше со години.
5. Марко држи до своите ставови.
6. Секогаш ја држи другата страна.
7. Многу држи до себе.

Во следниов дел ќе ја наведеме табелата на глаголски и именски деривати во кои се вградени повеќето од овие семантички компоненти.

глаголски деривати

држи

додржи – додржува

издржи - издржува

задржи – задржува

одржи – одржува

подржи – подржува

подржи - подржува

придржи – придржува

воздржи – воздржува

/ - содржи

именски деривати

дршка

држалка

држач

издршка

издржлив

задршка

подршка

воздршка

содржина

држава

Што се однесува до глаголските деривати изведени од предикатот 'држи', нивната формална деривација ни го покажува специфичниот пат на развојот на македонскиот глаголски систем, пред сè во однос на категоријата вид. Имено, во текот на развојот на македонски јазик, како основно јадро за видска модификација најчесто се јавува свршената глаголска основа врз која се наслојуваат видските показатели; со тоа се прекинува наследената прасловенска видска поделба поттикната од 'типовите на дејство'. Така, слично како и кај глаголските основи (*вод-/вед-* ; *нос-/нес*) каде што свршената основа (*вед-*; *нес-*) претставува продуктивно јадро за понатамошна видска модификација, така и кај основата *држ-*, основни видски модификатори се префиксите (за перфективизација) и суфиксот *-ува* (за имперфективизација). Така ги добиваме паровите: *додржи – додржува, издржи – издржува, задржи – задржува, одржи – одржува, подржи – подржува, поддржи – поддржува, придржи – придржува, воздржи – воздржува...*

Во сите од овие глаголски деривати е вграден прототипниот семантички концепт 'зема во рака, извлекува нешто, стиска/поседува', кој преку пат на метафоризација се шири и се пренесува и во менталниот свет. Во дел одименските деривати лесно е видлив прототипниот семантички концепт во однос на предметот кој '*човекот го држи правејќи/достигнувајќи го тоа со помош на рацете*':

*дршка*⁴

1. Дел од предмет што се држи со раката.

Примери: дршката на ножот; дршки за мотики

2. Тенкиот дел од плодот, листот или цветот со кој се држат на стеблото.

Примери: Лисната дршка е средно долга.

⁴ Примерите за именските деривати се преземени од Дигиталниот речник на македонскиот јазик (<http://www.makedonski.info/>)

држалка

1. Дел од алатка што се држи со рацете.

Примери: Држалката на секирата.

2. Предмет или дел од предмет што служи за држење или чување на нешто.

Примери: Држалка за алишта.

Извади ноже во коскена држалка.

држач

Тоа што држи, што потпира, на кое се става нешто.

Примери: Метален држач. / Држачи за крпи.

Ширењето на семантичките компоненти во рамките на општествениот и менталниот свет може да се огледа во следниве именски деривати:

содржина

1. Она што се наоѓа, што се содржи некаде; она од што се состои нешто.

Примери: Ја разгледа содржината на раницата.

Тоа е содржината на неговиот работен ден.

2. Тоа што се излага некаде, тема, основа; список на наслови во книга, списание и

Примери:

Содржината на разговорот

Содржината е дадена на крајот од книгата.

3. Смисла, суштина на нешто; во филозофијата - основа на појава или процес што ја определува нивната суштина.

Примери:

Не можеше да најде содржина на животот.

Национална по форма, социјалистичка по содржина.

4. Постоење на некоја супстанца во нешто.

Содржината на злато во рудата.

Содржина на радиоактивни елементи во воздухот.

издршка

1. Осигурување на средства за живот.

Примери:

Тој си ја обезбеди издршката преку стипендија.

Семејната издршка ја презеде тој.

2. Сума пари што се потребни за живот на некого, особено на лице што самото не заработува.

Примери:

Му плаќаа издршка додека студираше.

држава

„Политичко-правна, меѓународно призната, суверена општествена заедница со свои органи за остварување на законодавната, извршната и судската власт, организирана на определена територија.“

Многу рано, според Скок (1971:448) уште во старословенскиот период, се јавува и дериватот 'држава' со значење на 'имот, оној дел од просторот што го поседува човекот'. Токму преку овој именски дериват може да се види правецот на семантичките компоненти од 'држи во рака' > 'поседува' > 'чува' до најопштата компонента > 'има'. Од тоа значење 'имот/посед' подоцна се развива значењето на 'држава како општествена заедница'.

Семантичката деривација на глаголот *držati и анализата на семантичките компоненти вградени во соодветните деривати, ни овозможува да ги следиме сличните семантички компоненти и во други индоевропски јазици. Во случајов, индоевропската основа

*dergh- не развила богато деривациско јадро во другите индоевропски јазици, но следејќи ги семантичките компоненти, можеме да забележиме дека тие се вградени во деривациските јадра на други индоевропски корени.. Истата семантичка мотивација е распространета и во другите индоевропски јазици, во случајов пренесена преку семантичката деривација на други глаголски корени. Како најподатен за анализа, ќе го земеме индоевропскиот глаголски корен *ten- и неговите деривати во латинскиот (и преку него и во англискиот) јазик. Од овој индоевропски корен (со првобитно значење 'вече, тегне') се развиле бројни деривати од кои денес голем дел се вградени во пошироката меѓународна лексика. Така од латинското *teneo, tenere, tenui, tentum* со значење 'држи, чува, поседува....' денес во меѓународната лексика (со примери од англискиот) ги имаме следниве деривати: tenant, tenement, tenet, tenor, tenure, tenacious, tenacity, tenaculum, tenaille, contain, container, continent, abstain, abstinence, appertain, contain, content, continent, continue, detain, detention, detainee, entertain, impertinent, maintain, obtain, pertain, pertinacious, pertinent, retain, retention, retentive, sustain, sustentation,...

Доколку се погледнат значењата на овие деривати во соодветните речници, може да се забележи дека во повеќето од нив е присутен скоро истиот семантички концепт како кај дериватите од индоевропскиот глаголски корен *dergh-, а тоа е развојот на семантичкиот концепт дека "'човек со раката истргнува/извлекува/зграбува/зема нешто и тоа нешто станува негова сопственост', преку 'потпира / чува во определена позиција/состојба' па до 'поседува, управува со нешто' што не доведува до најопштата компонента 'има' што лесно се пренесува и во менталниот свет.

Од анализата на семантичката деривација и семантичка мотивација на предикатот 'држи' формално претставен преку прасловенскиот глагол *držati и неговите деривати произлегуваат повеќе семантички компоненти коишто со текот на времето (по пат на асоцијативни поврзувања) ги ширеле своите семантички полиња во однос на еволуирачката концептуализација на светот пренесена преку јазикот. Така, почнувајќи од основната (прототипна) семантичка компонента 'држи во рака' > 'поседува' > 'чува' до најопштата компонента > 'има'..

Низ анализата на семантичките компоненти вградени во дериватите од оваа прасловенска глаголска форма може да се согледа дека преку процесите на семантичката деривација, македонскиот јазик покажува две универзални тенденции: континуирање на прасловенските семантички компоненти зачувувајќи некои архаични форми, и една поопшта тенденција која ја верификува антропоцентрично-спацијалната теорија за јазикот, а тоа е дека прототипните човекови состојби, дејства и движења се основата за преносот на семантичките компоненти од материјалниот, човеков реален свет, па сè до најапстрактниот- менталниот свет. Во однос на семантичката мотивација, анализата го отсликува универзалниот карактер на асоцијативните врски при што може да се заклучи дека иако формалната деривација на одредени индоевропски глаголски корени оди по различни патишта, во однос на семантичката мотивација секогаш се појавуваат универзални семантички компоненти кои ја потврдуваат централната поставеност на човекот во однос на јазичната еволуција.

Користена литература:

- Асенова П., 1989, *Балканско Езикознание*, Издателство наука и изкуство, София.
- Видоески Б., 1998, *Дијалектитена македонскиот јазик, Том 1*, МАНУ, Скопје.
- Видоески Б., 1999, *Дијалектитена македонскиот јазик, Том 2*, МАНУ, Скопје.
- Видоески Б., 1999, *Дијалектитена македонскиот јазик, Том 3*, МАНУ, Скопје.
- Конески Бл., 1981, *Граматика на македонскиот јазик*, Култура, Скопје .
- Конески Бл., 1982, *Историја на македонскиот јазик*, Култура, Скопје.
- Case, Animacy and Semantic Roles*, 2011, ed. Seppo Kittila, Katja Vasti and Jussi Ylikoski, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Encyclopedia of Indo-European Culture*, ed. J.P. Mallory, D.Q. Adams, Fitzroy Dearborn Publishers, London and Chicago, 1997
- Siatkowski J., 2005, *Studia nad wpływami obcymi w ogólnosłowiańskim atlasie językowym*. Warszawa.
- Sławski F., 1974. *Słownik prasłowiański I*, Ossolineum, Warszawa.
- The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*, J.P. Mallory, D.Q. Adams, Oxford University Press, New York, 2006
- Topolińska Z., 1996, "Anthropocentric Language Theory as Organizing Principle of the Slavic Case System", *BPTJ* LII, Warszawa.
- Topolińska Z., 2012, *The Balkan Sprachbund from a Slavic perspective*, Зборник (Матице српске) за филологију и лингвистику LIII/1, Нови Сад, стр. 33-60.

- Topolińska Z., *Spirala ewolucji*, Polski ~ Macedoński 11, Konfrontacja (nie tylko) gramatyczna, Wrocław, (in print).
- Topolińska Z., 2014, *Anthropocentric Case Theory: How are Humans coded in Discourse?*, The Kenneth E. Naylor Memorial Lecture Series in South Slavic Linguistics, No. 6, Beech Stave Press, New York, USA.
- Wierzbicka A., 1972, *Semantic Primitives*, Athenäum Verlag, Frankfurt/M., Germany.
- A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language, E. Klein, Elsevier science b.v., Amsterdam, 1971
- A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages, Carl Darling Buck, University of Chicago, 1949, reprinted 1988
- Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, P. Skok, Zagreb, 1971
- Słownik etymologiczny języka polskiego, A. Bruckner, Warszawa, 1985
- Български етимологичен речник, Българска Академия на науките, София, 1971
- Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum, Franz Von Miklosich, Wien, 1865
- Этимологический словарь русского Языка, М. Фасмер, Москва, 1986
- Słownik etymologiczny języka polskiego, Wiesław Boryś, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2005
- Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen, Franz Miklosich, Wien, 1886

Јан Соколовски

Македонски и полски деминутиви во текстот – обид за конфронтација

Иако во славистичките истражувања во последно време сè почесто земаат предвид проблеми на зборобразувачката деривација во текстот, сепак сè уште има малку конфронтативни трудови кои се занимаваат со функционирањето на дериватите во текстот.

Целта на мојот реферат е, како прво, карактеристиката на зборообразувачката категорија на деминутиви и хипокористици во романот на Владо Малески *Разбој* и во полскиот превод на тој роман – *Krosna*. И, како второ, краток опис на текстовите еквиваленти – зборообразувачки и незборообразувачки – во полскиот превод. Деминутивно-хипокористичните, а исто така и аугментативно-експресивните формации во делото на Малески се многубројни. Во романот кој брои 513 страни има над 450 деривати со деминутивно-хипокористични форманти. А тоа е голем број ако земеме предвид дека просечно на една страница текст има околу 50 до 60 именки, меѓу кои доминираат немотивирани зборови, а на една страница текст има обично не повеќе од десетина именки кои припаѓаат на разни зборообразувачки категории.

Во првиот дел од рефератот ќе претставам концизна карактеристика на зборообразувачка категорија деминутиви во македонскиот и во полскиот јазик, а потоа ќе ги претставам деминутивите и хипокористиците во текстот на Малески и во неговиот полски превод. Во нареден чекор ќе ги опишам текстовите еквиваленти на македонските деминутиви и хипокористици во полскиот превод.

Инвентарот на формантите кои се користат во деривацијата на македонските деминутиви и хипокористици - според К. Конески, С. Велева, Јованова-Грујовска - изгледа на следниот начин:

- 1) машките формации: *-ец, -ок, -чок*;
- 2) женските формации: *-ка, -ица, -ичка*;

3) формации од среден род *-e*, *-че*, *-це*, *-енце*, *-ле*, *-уле* (Конески 1995: 67-71; Велева 2006:128-131; Јованова-Грујовска 2012).

Освен тоа во македонскиот јазик, слично како и во полскиот (види долу), има деминутиви кои се употребуваат само во множинска форма (*pluralia tantum*), на пример : *плекички* (: *плеќи*), *гаќички* (: *гаќи*), *бечвиња* (: *бечви*), *шалварчиња* (: *шалвари*).

Во полскиот јазик основните деминутивни форманти се:

1) *-ek* // *-ik* за машкиот род, на пример *lasek* (: *las*), *konik* (: *koń*), при што, како што заклучува Креја (Креја 1969), нивната дистрибуција е во значаен степен предвидлива. Освен тоа, во употреба се формантите: *-uszek* (*paluszek* : *palec*), *-iszek* (*braciszek* : *braciszek*), *-aszek* (*złodziej* : *złodziejaszek*);

2) *-ka* за женскиот род, на пример: *dróżka* (: *droga*), *główka* (: *głowa*). Освен тоа: *-eczka* (*izbeczka* : *izba*), *-uszka* (*kaczuszka* : *kaczka*), *-yczka* (*wieżyczka* : *wieża*), *-ulka* (*beczka* : *beczka*), *-eńka* (*chwileńka*), *-etka* (*statuetka* : *statua*); 3) *-ko* за средниот род, на пример: *oczko* (: *oko*). Освен тоа: *-eczko* (*miasteczko*), *-etko* (*poletko* : *pole*), *-uszko* (*jabluszek* : *jabłko*), *-onko* (*ramionko* : *ramię*), *-ątko* (*cielątko* : *cielę*), *-ączko* (*ciemiaczko* : *ciemie*).

Формантите кои што деривират деминутиви од именките *pluralia tantum* на пример *-ki* (*plecki* : *plecy*), *-iczki* (*drzwiczki* : *drzwi*), *-iki/-yki* (*konszchciki* : *konszchcisty*), *-uszki* (*plecuszki* : *plecy*), *-eczka* (*usteczka* : *usta*)⁵

За зборообразувачката конфронтација на линија полски – македонски важна е констатацијата на Богуслав Креја дека „особено правило кое привлекува внимание при образувањето на деминутивните и хипокористичните именки на *-ek*, *-ka*, *-ko* во полскиот јазик се состои од тоа дека граматичкиот род на деривираната деминутивна формација во полскиот јазик соодветствува со граматичкиот род на основниот збор (Креја 1969: 9)⁶. Ова правило се однесува како на првостепените, така и на

⁵ За деминутиви мотивирани од именки кои во полскиот јазик се јавуваат само во множинска форма (*pluralia tantum*) види Długosz (2009: 81-82).

⁶ „Wyraźną regułą, która zwraca uwagę przy tworzeniu rzeczowników zdrobniałych na *-ek*, *-ka*, *-kow* języku polskim jest reguła polegająca na tym, że rodzaj gramatyczny pochodnej formacji deminutywnej w języku polskim jest zgodny z rodzajem gramatycznym wyrazu podstawowego (Креја 1969: 9).

второстепените деминутиви, *np.dom – domek – domeczk, koń – konik – koniczek, kosz – koszyk – koszyczek; głowa– główka – głoweczka, ryba – rybka – rybeczka, okno – okienko -okieneczko*. Значи, полскиот спаѓа меѓу оние словенски јазици во коишто во принцип граматичкиот род на деминутивите е идентичен со родот на мотивирачките именки.

Не дискутирајќи прецизно и не споредувајќи ги дериватите кои им припаѓаат на одредените класи во конфронтираните јазици (тоа го правам на друго место, види Sokołowski 2007; Соколовски 2013), се ограничувам на тврдењето дека основните разлики меѓу конфронтираните јазици се појавуваат врз основа на карактеристиките на деминутивно-хипокористичните деривати во поглед на нивниот граматички род. Во полскиот јазик најбројни се деминутивите од машки род. На пример, речникот на полскиот јазик (SJPDor) регистрира над 1300 деминутиви и хипокористици од машки род со основните форманти-*ek* и *-ik/-yk*, што ни дава само општа претстава за бројноста на таа класа деривати. На второ место според бројот на дериватите се именките од женски род (околу 850 примери). Најмалкубројна група претставуваат деминутивите од среден род - над 200 примери.

Во македонскиот јазик (во споредба со полскиот) привлекува внимание малиот број на машките формации, на пример во ТРМЈ има нешто малку над 30 деривати. Во втората група по бројност во македонскиот јазик спаѓаат деминутивите и хипокористиците од женски род. Во македонскиот јазик најбројни се формациите од среден род. Во речничкиот материјал (на пример во РМЈ) тие претставуваат класа 3 пати побројна отколку машките и женските деривати заедно. Речникот (РМЈ) регистрира над 570 (петстотини и седумдесет) деминутиви и хипокористици од среден род, но тоа ни дава само најопшта претстава за бројноста на таа класа деривати којашто меѓу другото ги опфаќа и типовите со висок степен на категоријалност⁷. Најбројни во таа класа се дериватите од именки од машкиот род – над 290 примери. Не толку бројни се формациите од женските именки – 180 примери. Најмалку бројни се дериватите од средниот род чиј род е идентичен со родот на мотивирачките именки – околу 100 примери. Од скицираниот и прилично упростен нацрт на деривација на македонските деминутиви и хипокористици, сооднесен со полската ситуација, произлегува дека најважните разлики меѓу

⁷ Види повеќе Јованова-Грујовска 2012.

двата јазика се однесуваат на граматичкиот род на опишаните формации во релација со родот на мотивирачките именки (Сколовски 2013).

Инвентарот на зборообразувачки типови во романот и во неговиот превод е: во македонскиот текст има деривати речиси за сите зборообразувачки типови на македонските деминутиви (освен типовите со формантите – *ок*, *-чок*).

Машките македонски деминутиви со формантот *-ец* ги има кај Малески само неколку. Се работи за дериватите *ветрец* (255), *народец* (153), *животец* (137) при што паралелно со формациите *ветрец*, *животец* се појавуваат и нивните зборообразувачки синоними со формантот *-че*: *ветарче* (418), *животче* (337)⁸, на пример: „Па сепак, никогаш Струга не била вцрпена од ваков неподвиж: ни *ветарче*, ни глас, ни шушлеење какво и да е, ништо.“(418); „Ги отвори очите, но виделина немаше. Ноќта веќе влегла во спалната. Собата ја разладуваше *ветарче* од дрим, а Калина ја бришеше потта на челото.“(70); „Само по некоја тревка ќе се нишеше на ветрецот и толку. Околнаоколу земјата црнееше та *ветрецот* креваше мали вртушки јагленова прав.“ (255).

Релативно бројни се женски формации. Кај Малески наоѓаме женски деминутиви и хипокористици со сите форманти, то значи *-ка*, *-ичка*, *-ца*, *-ица*.

Формантот *-ка* е доста редок: *градинка*, *долинка*, *книшка*, *ширинка*, *одајка*. Многу побројни се деривати со формантот *-ичка*: *кучкичка*, *душичка*, *макичка*, *водичка*, *момичка*, *женичка*, *искричка*, *паричка*, *рекичка*, *песничка*, *силичка*, *службичка*, *песничка*, *чизмичка*, *рекичка*. Женските деривати со формантите *-ца* и *-ица*-ги илустрираат поединчните примери, како *солца*, *земјица*.

Најбројните се во романот на Малески дериватите од среден род. Се појавуваат сите зборобразувачки типови со деминутивно-хипокористичко значење, што значи типови со форманти *-е*, *-че*, *-иче*, *-це*, *-енце*, *-ле// -уле*. Слично како во речникот, најбројни се деривати со формантот *-че* и *-иче*: 1) деривати мотивирани од именки од машки род: *адвокатче*, *ангелче*, *бастунче*, *бранче*, *братче*, *бутче*, *ветарче*, *вирче*, *вовче*, *вратче*, *гостинче*, *гратче*, *гласче*, *дворче*, *делче*, *дуќанче*, *загонче*, *запче*, *зборче*, *свончесумче*, *камарче*, *камче*,

⁸Карактеризирајќи ги зборообразувачките типови на деминутиви во современиот македонски јазик Велева

забележува: „Со тенденција за дезактуелизација е опфатен и зборообразувачкиот модел со суфиксот *-ец* и именки од машки род како мотивирачки основи“ (Велева 2006: 131).

кибритче, коренче, крајче, кралче, купче, локумче, мовче, обравче, офицерче, пламенче, полжавче, ритче, синче, снопче, сицимче, стапче, трнче, фенерче, чадорче, чекорче, џепче; 2) деривати мотивирани од женски род: главче, грстче, камарче, кошулче, крпче, марамче, одајче, рипче, фанелче; масиче, сестриче, собиче.

Прилично помалку бројни се останатите зборообразувачки типови на деривати. Тоа се деривати: 1) со формантот -е: влаче, внуче, војниче, вратниче, елече, галениче, меше, мозоче, мосте, наследниче, ноже (:нож), петле, чајниче, човече, часовниче; девојче, дупче, маче, ноже (:нога) обетче, полице, раче, стомне, уличе, усте; уше; 2) дериватите со формантот -уле: бавчуле, устуле, чашуле; детуле, очуле, парчуле, лицуле, местуле, срицуле; 3) дериватите со формантот -це и -енце: езерце, дрвце, јагненце, кандилце, колце, копитце, мевце, огледалце; брашненце, временце, временце, ќебенце.

Во текстот на полскиот превод како и во речникот доминираат три основни зборообразувачки типови на полски деминутиви, што значи *maskulina* со формантите -ek// -ik; *feminina* со формантот -ka и *neutra* со формантот -ko. Најбројни се *maskulina* со формантот -ik// -ek: *kramik, zagonik, wagonik, kogucik, kramik, płomyk, grosik, kamyk, placyk, wąsik, głosik, kocyk, adwokacik; domek, koszyczek, kieliszek, kociółek, meszek, mostek, ogródek, synek, rowek, głuptasek, mózdzek, serdaczek, oficerek, fartuszek, wnuczek, kroczek, dołeczek, brzuszek, ptaszek, robaczek, korzonek, aniołek, wnuczek, dzwonek, szlafroczek, dzieciaczek, wróbelek*. Помалку имаме во текстот женски деминутиви со формантот -ka: *główka, izdebka, kostka, koszulinka, żyłka, chusteczka, rączka, nóżka, stacyjka, żonka, półeczka, książeczka, szyjka, buźka, lampka, posadka, kruszynka, łodyżka, koszulka, byżeczka, uliczka, trawka, szmatka, iskierka, pioseneczka, tabliczka, polanka, kieszonka, rurka, sumka, rybka, bródka, pieluszka*. Најмала група претставува *neutra* со формантот -ko: *okienko, miasteczko, uszko, piórko, oczko, jeziorko, mięsko, lusterko, serduszko, okienko, pudełeczko*. Дериватите со други форманти се во преводот ретки. Се работи за формантите -iszek (*braciszek*), -yczka (*duszyzka, siostrzyzka*), -ątko (*królewiatko* 'кралче'), -eczka (*usteczka*).

Од гледна точка на зборообразувачка конфронтација важно е како во превод се пренесуваат информациите кои во македонскиот оригинал се формализирани како деминутиви и хипокористици. Во полскиот превод има околу 300 деривати кои припаѓаат на категоријата деминутиви што значи дека во македонскиот оригинал има околу 150 деминутиви и хипокористици повеќе. Општо земено

полските еквиваленти на македонските формации најчесто исто така претставуваат деривати со деминутивно-хипокристично значење. Освен тоа во полскиот текст наоѓаме еден број деминутиви кои во однос на македонски претставуваат *sui generis* вишок бидејќи во македонскиот оригинал немаат еквиваленти со експонент на деминуција.

Такви еквиваленти имаат релативно бројни деминутиви од женски род со фромантите *-ка* и *-ичка*: *одајка* (16)– *izdebka* (16), *лажичка* (22) – *łyżeczka* (23), *книшка* (37) – *książeczka* (39), *момичка* (24) – *dziewczynka* (25), *градинка*(417) – *ogródek* (412), *одајка* (190) – *izdebka* (190), *полјанка* (307) – *polanka* (305), *тревка* (269) – *trawka* (267), *ширинка* (7) – *polanka*(7), *ширинка* (225) – *placyk* (225); *кучкичка* (89) – *dotek* (90), *душичка* (64) – *duszycka* (65), *женичка* (190) – *żonka* (189), *службичка* (153) – *posadka* (153), *искричка* (28) – *iskierka* (29), *звездичка* (105) – *gwiazdeczka* (105),

Во полскиот текст најбројни се деминутиви кои одговараат на македонските деминутиви од среден род со фромантие *-е*, *-че*.

1) Еквиваленти на македонските деминутиви со фромантот *-е*: 1) *внуче* (323) – *wnuczek* (321), *елече* (221) – *serdaczek* (219), *котле* () – *kociołek* (), *мозоче* (205) – *móźdzek* (204), *мосте* (442) – *mostek* (437), *петле* (21) – *kogucik* (22); *ноже* (159) – *nóżka* (159), *раче* (159) – *rączka* (159), *улице* (248) – *uliczka* (246), *цветче* (418) – *zurka* (416); *уше* (49) – *ucho* (50). 2) 2) Еквивалентина македонските деминутиви со фромантот *-че* и *-иче*:

адвокатче (512) – *adwokatcik* (504), *братче* (434) – *braciszek* (428) *вагонче* (71) – *wagonik* (72), *вратче* (91) – *szyjka* (92), *гласче* (162) – *głosik* (162), *зратче* (180) – *miasteczko* (181), *дуќанче* (23) – *kramik* (24), *загонче* (23) – *zagonik* (24), *зборче* (112) – *słówko* (113), *камче* (191) – *kamyk* (190), *камче* (341) – *kamysek* (341), *офицерче* (288) – *oficerek* (289), *пламенче* (487) – *plomyk* (480), *пламенче* (430) – *plomysek* (425), *синче* (337) – *synek* (337), *коренче* (371) – *korzonek* (369), *кралче* (121) – *królewiatko* (119), *чекорче* (341) – *kroczek* (340), *мовче* (128) – *meszek* (129); *главче* (89) – *główka* (91), *марамче* (53) – *chusteczka* (54), *одајче* (192) – *izdebka* (192), *фанелче* (413) – *kaftanik* (413); *масиче* (389) – *stoliczek* (388), *собиче* (90) – *izdebka* (91), *сестриче* (434) – *siostrzyczka* (428).

Еквивалентина македонските деминутиви со другите фроманти:
-уле: *детуле* (90) – *dziecina* (91), *лиуле* (105) – *buźka* (105), *срцуле* (232) – *serduszko* (237), *чајуле* (251) – *kieliszeczek* (249); *-че*: *дрвце*

(269) - *drzewo* (267); -енце: *jaгненце* (361) - *baranek* (361), *кебенце* (501) - *кочук*(493).

Еве ги примерите коишто ја укажуваат полско-македонска еквиваленција.

мак. Какво е детето? се прашаше, а уште не можеше сосем да го види, ту дебело *раче*, ту *ноже*, ту *лицуле*, ту *обравчиња* ќе видеше, но цело дете не. (334) - **пол.** Co to za dziecko? zastanawiała się, a wciąż jeszcze nie widziała go całego: to tłuściutkie *rączki*, to *nóżki*, to *buzię*, to policzki widziała, ale nie całe dziecko. (333)

мак. *Гасчето* беше немоќно и осипнато, но тоа велеше дека и болеста омалокила и осипала. (163) - **пол.** *Głosik*, choć słaby i zgaszony, świadczył, że choroba już osłabła i przygasła. (163)

мак. Тој забележа дека слаткото одамна го чекало во *лажичката* на *паниче* и водата, полнета од чешмата на Аџа. (227) - **пол.** Spostrzegł, że zanim przyszedł, dawno już czekała konfitura w *łyżeczce* na *spodeczku* i czekała woda ze studni Adży. (226)

мак. Уште оваа, еве вела десет години, да поработам мајсторлак на туѓина да се вратам: *дуканче* какво и да е, и *загонче* колку да меткам... И да се окуќам... Благуна донесе кафе и избега во одајка“. (23) - **пол.** Za rok. I zaprzyszłego rzekłem: Za rok. Jeszcze tylko ten, powiadam, ot dziesięć lat już powtarzam, popracuję wśród obcych i wracam...jakiś *kramik* i *zagonik*, byleby się ucześcić... No i dom założyć... Błaguna wniosła kawę i wybiegła do *izdebki*. (24)

Неретко во полскиот превод на *Разбој* како еквиваленти на македонските деминутиви се набројуваат именки без експоненти на деминуција, а кои не се ни семантчки деминутиви. Како текстови еквиваленти на таквите македонски деминутиви во полскиот превод функционираат именки кои претставуваат точни значенски еквиваленти на нивните зборообразувачки бази или именки кои припаѓаат на исто семантичко поле кон коешто што припаѓаат и зборообразувачките бази на македонските деминутиви. Еве низа селектирани примери на таквите деминутиви со различни форманти ако и во преводот немаат зборообразувачки еквиваленти: *братче* (97) - *брат* (98), *брашненце* (295) *тџка* (293), *влаче* (16) - *sak* (17), *вовче* (8) - *rosiąg* (8), *војниччиња* (48) - *żołnierze* (149), *животец* (330) - *życie* (329), *устуле* (90) - *usta* (91), *бранче* (450) - *fala* (443), *џарче* (224) - *car* (223), *бавчуле* (165) - *ogród* (165), *детуле* (49) - *maleństwo* (51), *станче* (7) - *patyk* (7), *макички* (105) - *teki* (105), *локумче* (178) - *lokum* (177), *прозорче* (210) - *okno* (210), *вирче* (188) - *wir* (188), *страничка* (182) - *kartka* (182), *камче* (187) - *kamień* (187), *обравче* (438) - *policzek* (432), *земјица* (186)

– *ziemia* (186), *котле* (49) – *kocioł* (48), *народец* (59)– (*spokojni*) *ludzie* (60), *паричка* (60) – *grosz*(60), *путче* (121) – *wzgórze* (122), *зрстче* (134) – *strzep* (135), *парчуле* (86)– *strzep* (85), *станиче* (196)– *stacja* (195), *чајниче* (7) – *ciuchcia* (7), *снопче* (146) – *pęk* (147), *маче* (227) – *kot* (225), *кошулче* (501) – *koszula* (493), *чизмички* (242) – *buty* (241), *фенрче* (110) – *latarnia*(110) .

Еве ги текстовите примери коишто укажуваат на полско-македонската еквиваленција.

мак.Божин: Леб и *солца* да јадеш ама дома со Дрим” (22) - **пол.** Bożin: O chlebie i *solci*, byle w domu nad Drimem. (23)

мак. Свеста не го одбележува само она што *вовчето* го попраќа зад себе [...] (71) - **пол.** Nie tylko odnotowuję w świadomości to, co pociąg pozostawia za sobą [...] (71)

мак. Да не брземе, *братчиња*...(97) - **пол.** Nie ma co tak się spieszyć, bracia. (98).

Понекогаш покрај таквите полски именки и семантички еквиваленти на зборообразувачка база на македонски деминутиви се појавува адјективен експонент на деминуција во форма на параметрична придавка, на пример:

мак. Во незгодно време ни иде *гостинчето* – рече Мане...Со чистовина се пречекува син – како пееше, така збореше Мане. (с 507-508) - **пол.** Nie w porę przybywa do nas *mały gość* – rzekła Mane. W czystości oczekuje się syna – jakby śpiewał, tak mówił Mane. (499)

Во полскиот превод синтагмата *mały gość* се појавува како еквивалент на деминутивот *гостинче*.

Од време на време таквата придавка се појавува во деминутивна форма. Така е на пример во случај на македонски хипокорисик *животец*. Во полскиот јазик од именките од типот *życie*обично не се деривираат деминутиви па како еквивалент на формацијата *животец* во полскиот текст се појавува синтагма *maleńkie życie*со параметрична придавка *maleńkivo* деминутивна форма.

Еве примери:

мак.[...] *иснопје светлини* се истурале во жената и тивки приспивни песни се слушале и најпосле ... *вресок* на првеното *животче*. (337) - **пол.** [...] i snopy światła spływają na kobietę, i ciche nucenie pieśni słyszy się i wreszcie... krzyk czerwonego *małego życia*. (235).

мак. -Затоа Весела Костојчиноска го отпови детулето: во крпите се замрежна црвен *животец* што пушти глас. Му облече бело

кошулче. (50) - **пол.** -Dlatego Vesela Kostojczinowska rozwinęła maleństwo: w pieluszkach poruszyło się *maleńkie* czerwone życie, wydało głos. (51)

Со сличното префрлување на деминутивно од именка врз придавка имаме работа и во наредниот еквивалент за деминутив *прачкулиња* наоѓаме *cieniutkie różgi*(*прачка- różga, cieniutki* -многу тенок).

мак. [...] да сме се здружеле како праците от прикаската за деца, зашто ние сме праки од памтивека, рекол, кривки *прачкулиња* сме, кому не му се вдало, тој не ги кршел, ако ги врзеш во снопче, значи не ги скршуваш. (146) - **пол.** [...] teraz grunt, żebyśmy byli zwarci, żebyśmy zjednoczyli się jak różgi z bajki dla dzieci, bo od najdawniejszych czasów jesteśmy jak te różgi, powiedział, *cieniutkie różgi*, kto nie miał okazji, ten nas nie łamał, ale jeżeli je zwiążesz w pęk, nie dasz rady złamać”.(147)

Како што реков, во полскиот текст понекогаш се појавуваат деминутиви како еквиваленти на македонски недеминутивни именки, на пример:

мак. Во аголот зад вратата чкивна пламенче и тоа прилегаше на капка роса што се откинува од лист. И на солза прилегаше. Кога згасна, Калина шкрапна друго кибритче. Со свеќата в рака, тргна кај него. Во домашната свилена *роба* спуштена до глуждовите и со растресени коси. (430) - **пол.** W kącie za drzwiami błysnął płomyczek podobny do kropli rosy spadającej z liścia. Albo łzy. Gdy zgąsł, Kalina potarła jeszcze jedną zapałkę i zapaliła świecę. Ze świecą w rękę poszła do niego. W jedwabnym *szlafrocisku* do ziemi i z rozpuszczonymi włosami. (424-425)

Тука место оригиналната именка *роба* во преводот имаме деминутивна форма *szlafrocisk* (: *szlafrok*).

Сумирајќи, ред е да се каже: иако главните зборообразувачките типови во категорија на деминутиви се многу бројни и се карактеризират со висока продуктивност како во македонскиот така и во полскиот јазик сепак што се работи за овде анализираниот текст, како и за низа други текстови што овде не ги споменував можеме мирно да зборуваме за многу повисока фреквенција на македонските деминутиви што веројатно не е без врска покрај другите фактори и со спецификата на балканската деминуција за која има пишувано Т.В.Цивјан (Цивјан 2005: 2018-233).

Користена Литература:

Извори на ексцерптите

Малески В., Разбој. Скопје: Култура. 1974

Maleski V., Krosna, Z macedońskiego przełożyła Halina Kaleta.

Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. 1974

Речници

RMJ- *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*, Ред. Б. Конески, I-III. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1961-1966.

TRMJ - *Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. Кирил Конески, I-VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

SJPDor - *Słownik Języka polskiego*, Red. W. Doroszewski. I-XI. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1958-1969.

Научна литература

Кирилица

Велева, С. 2006. *Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик*. Скопје.

Јованова-Грујовска, Е. 2012. *Лексичко-семантичка анализа на именките со субјективна оценка во македонскиот јазик (деминутиви, хипокористици, аугментативи, пејоративи)*. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Скопје.

Конески Б. 1987. *ГраMATика на македонскиот литературен јазик*. Скопје.

Конески К. 1995. *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*. Скопје.

Марков, Б., 1969, „Наставки со експресивно значење кај именките“, *Годишен зборник на Филолошкиот факултет на Универзитетот во Скопје*, књ. 21, с. 245-300.

Соколовски, Ј. 2002. „Проектот на полско-мекедонската граматичката конфронтација на З. Тополињска и Б. Видоески и

проблемите на словенското конфронтативно зборообразување”, 70 години од истражувањата на Јозеф Обрембски во Македонија, Ред. Т. Вражиновски. Прилеп, 149–157.

Соколовски, Ј. 2013. „Механизми на деминуција и хипокоризација во македонскиот и полскиот јазик врз фонот на другите словенски јазици”, *Studia Linguistica Polono-(Meridiano)slavica*, XIV-XV, Скопје.

Цивјан Т.В., 2005. *Модель мира и ее лингвистические основы*. Москва.

Латиница

Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia, 1998, Pod redakcją R. Grzegorzczukowej, R. Laskowskiego, H. Wróbla, Wydanie drugie, zmienione. Warszawa.

Długosz N., 2009. *Słowotwórstwo bułgarskich i polskich deminutywów rzeczownikowych*, Poznań.

Kreja B., 1969. *Słowotwórstwo rzeczowników ekspresywnych. Formacje na -ik, -k-, -isko i ina*, Gdańsk.

Sokołowski J., 2007. „Mechanizmy deminucji i hipokoryzacji w języku macedońskim i polskim na tle innych języków słowiańskich”, *Językoznanstwo: prace na XIV Międzynarodowy Kongres Sławistów*, Ochrydzie 2008, red. tomu Z. Rudnik-Karwatowa, Warszawa, 211-219.

Topolińska Z., 1995. *Zarys gramatyki języka macedońskiego*. Kraków.

Topolińska Z. Vidoeski B., 1984. *Polski ~ macedoński. Gramatyka konfrontatywna (zarys problematyki)*, zeszyt 1, Wprowadzenie. Wrocław.

Звонко Никодиновски

Глаголското гнездо *носи/несе* во македонскиот јазик

Клучни зборови: семантичка анализа, јазичен светоглед, глаголско гнездо, *НОСИ/НЕСЕ*, македонски јазик

Нашиот труд ќе се занимава со семантиката на основните и на изведените значења на глаголите од најбројното глаголско гнездо во македонскиот јазик: *НОСИ/НЕСЕ*. Терминот *глаголско гнездо* го употребуваме со значење на група на глаголи кои се пред сè во деривациска врска од синхрониска гледна точка. Во статијата не се занимаваме со етимолошки прашања врзани со разгледуваните глаголи.

Интересот го сосредоточуваме врз значењата што ги развиле следните **19 глаголи** од глаголското гнездо *НОСИ/НЕСЕ*:

*ВНЕСЕ—ВОЗНЕСЕ—ДОНЕСЕ—ЗАНЕСЕ—ИЗНЕСЕ—СЕ
НАДНЕСЕ—НАНЕСЕ—НЕСЕ—НОСИ—ОДНЕСЕ—
ПОДНЕСЕ—ПОНЕСЕ—ПРЕНЕСЕ—ПРИДОНЕСЕ—
ПРИНЕСЕ — СЕ ПРОИЗНЕСЕ — ПРОНЕСЕ — РАЗНЕСЕ
— СНОСИ.*

Целта на нашиот труд е да ги евидентира сферите или домените од човековиот живот кои влегле во семантичкиот опсег на глаголите од наведеното глаголско гнездо. Се разбира дека резултатите од едно вакво истражување може да се продолжат и врз други јазици и на тој начин би можеле да се утврдат јазичните светогледи на разни јазици кои влијаат врз различните концептуализации на светот.

Глаголот *носи/несе* подразбира преместување на нешто низ простор и време. Преместувањето **ПОДРАЗБИРА ПРЕДМЕТ (ЖИВ ИЛИ НЕЖИВ) КОЈ ПОМЕСТУВА ДРУГ ПРЕДМЕТ (ЖИВ ИЛИ НЕЖИВ) ИЛИ ПАК САМИОТ СЕ ПОМЕСТУВА ОД ЕДНА ДО ДРУГА РЕФЕРЕНТНА ТОЧКА ВО ПРОСТОРОТ ИЛИ ВО ВРЕМЕТО**. Во одредени глаголски изрази, глаголот се врзува за предметот на дејството како врзивен или потпорен глагол со тоа што целиот израз означува 'изведување на

дејството поврзано со предметот'. Такви изрази се: *носи алишта (маица, кошула, фустан, пантолони, палто, капут...), носи облаци, носи снег, носи одлука, носи заклучок, носи резолуција, носи пресуда, носи закон, носи пари, носи дете, носи болест.*

Агенсот на дејството се јавува вообичаено како живо суштество, но тоа може да биде и некој нежив предмет: атмосферска појава, превозно средство, апстрактна именка и др.

Глаголот **ВНЕСЕ** означува «поместува некого или нешто, или сам се поместува, на тој начин што тој или тоа станува дел од нештоили се сместува некаде»: **внесува** некого некаде, **внесува** текст во компјутер, **внесува** пари на книшка, **внесува** кола во гаража, **внесува** нови правила, **се внесува** во новата работа.

Глаголот **ВОЗНЕСЕ** означува «поместува некого или нешто, или сам(о) се поместува нагоре или фигуративно кон подобро, на тој начин што тој или тоа станува дел од нешто подобро или се сместува на некое подобро место»: **вознесува** некого до небо или пак нечии особини, **се вознесува**.

Глаголот **ДОНЕСЕ** означува «поместува некого или нешто на тој начин што тој или тоа станува дел од референтниот простор или време»: **донесе** некого, *Гос-под (го) донесе = Дојде на време, токму тогаш кога треба.* **донесе** јадење, **донесе** надеж, **донесе** профит, **донесе** закон, **донесе** дожд, **донесе на свет** = роди или породил, *Денот што донесуат, годината не носит.* = Несреќата доаѓа ненадејно, ненајавена., *Време доноси — време односи.*

Глаголот **ЗАНЕСЕ** означува «поместува некого или нешто на тој начин што тој или тоа трпи влијание од агенсот, во конкретно или фигуративно значење»: колата **занесува**, **занесува** некого со нешто, се **занесе**, се **занесува** по или со нешто.

Глаголот **ИЗНЕСЕ** означува «поместува некого или нешто од едно на друго место», при што глаголот означува три значењски сфери 1. «прави некој или нешто да биде на друго место» = **изнесе** дете на прошетка, **изнесе** пита на масата 2. «прави со помош на говорот нешто да стане достапно за другите» = **изнесе** предлог и 3. «прави нешто да биде еднакво на» = нешто **изнесува** одредена мерка (сума, мерка за нешто)

Глаголот **СЕ НАДНЕСЕ** означува «поместува нешто, или сам се поместува, на тој начин што тоа или тој зазема фиксна положба над нешто или некого»: **наднесе** рака над нешто, се **наднесе** над нешто или некого.

Глаголот **НАНЕСЕ** означува «поместува нешто (или некого) од едно на друго место во количини кои можат и да бидат штетни за некого»: **нанесе** крема, **нанесе** камења, **нанесе** болка.

Глаголот **НЕСЕ** означува «поместува нешто од едно на друго место»: птица **несе** јајца.

Глаголот **НОСИ** преку своето значење «(жив или нежив) предмет поместува друг (жив или нежив) предмет или состојба, или пак самиот се поместува од една до друга референтна точка во просторот или во времето» **покрива бројни процеси и релации од природата и од животот на луѓето како единки или како составни делови од општествените заедници**: разни предмети или појави од природата, како и самите луѓе, поместуваат разни други (живи или неживи) предмети од една до друга референтна точка во просторот или во времето или пак сами се поместуваат, при што главната семантичка содржина претставува «ПРАВИ ДА ИМА, ПРАВИ ДА БИДЕ». **ТОКМУ ТАА СЕМАНТИЧКА РАМКА ПОСЛУЖИЛА КАКО СЕМИОЛОШКА ФИГУРА ЗА ОЗНАЧУВАЊЕ НА РАЗНИ ПОЈАВИ ВО ПРИРОДАТА, НА РАЗНИ ЧОВЕЧКИ АКТИВНОСТИ И НА ЖИВОТОТ ВО ЕДНА ОПШТЕСТВЕНА ЗАЕДНИЦА.**

Така, природата може да носи одредени појави (**носи** студ): *Водата сè носит, само страмотата не ја однесвит.*; *Не се знае што носи утрото.* = Иднината е сосем неизвесна, во секој миг може да се случи нешто.; *Никој не знае што носи ден, а што ноќ.*; *Време доноси — време односи.*; *Секое време си носит свое време.*

Некоја работа или човекот може да носи нешто (**носи** пари), *Тате носи, мама меси.* = Има луѓе (или пак човекот за којшто зборуваме) кои живеат на туѓ грб.

Човекот може да носи нешто (**носи** алишта, **се носи**): *носи црнина, црно* = е во жалост.; *Зеленоненси.* = Ги нема правата на Турците во турската Империја.

Човекот може да се споредува со некого: *Тој не може да се носи со нас.*; *Може в уста да го носи* = од него е многу подобар, поспособен.; *На раце го (ме, те итн.) носи* = Многу се грижи, сè

му угодува, се труди за некого, се однесува со големо внимание кон некого.; *На душа го (ме, те итн.) носи* = Му направил голема неправда.; *Се носи со мисла.* = Има намера, планира нешто.; *Може (некому) само вода да му носи!* = Е со помала вредност во однос на другото лице.;

Човекот може да носи нешто во себе (**носи** тага, идеја), со себе (**носи** име)

Човекот може да носи нешто некого во себе (**носи** бебе)

Човекот може да носи нешто со себе (**носи** некого на школо)

Нешто може да носи нешто врз себе (нешто го **носи** покривот)

Институциите можат да носат нешто (**носи** закони)

Појавите предизвикани од луѓето можат да носат нешто (**носи** безработица).

Некоја работа или позиција може да носи нешто: **носи** одговорност, **носи** привилегии.

Глаголот **ОДНЕСЕ** од своето основно значење «поместува нешто (или некого), од едно на друго место»: **однесе** кола на сервис, **однесе** некого на аеродром, *Кој оди по бумбар, на лајно ќе го однесит.* = Оној што ги слуша советите на лоши или „будади луѓе“ тој нема да види добро, ќе падне на зло., **однесе** победа, *однесе сè* = украде, *си го однесе* = настрада, *гооднесематната* = пропадна, *сеуништи*, *однесене*што *вгроб*=неоткретајна, развил уште две други значења: 1. «нешто станува предмет на» : што се **однесува** до нешто или некого и 2. «постапува»: **сеоднесува** недолично.

Глаголот **ПОДНЕСЕ** од своето основно значење «поместува нешто (или некого) од едно на друго место или од едно во друго време», има развено две значењски сфери: 1. «издржува» : **поднесува** студ, **поднесува** срам , **поднесува** болка, **се поднесува** со некого и 2. «предава, доставува» : **поднесе** барање, **поднесе** молба, **поднесе** оставка.

Глаголот **ПОНЕСЕ** од своето основно значење «поместува нешто (или некого) од едно на друго место во конкретно значење или во фигуративно значење»: **понесе** некого со себе, **понесе** одговорност, **понесе** титула, **понесе** некого.

Глаголот **ПРЕНЕСЕ** означува «поместува нешто (или некого или себе си) од едно на друго место при што дејството може да означува физичка активност»: **пренесува** добиток, *пренесе сув (или жеден) преку вода* = прелаже (некого), мисловна активност: **се пренесе** во мислите или говорна активност: **пренесува** порака.

Глаголот **ПРИДОНЕСЕ** означува «поместува нешто од едно на друго место при што агенсот носи свој удел во нешто»: **придонесе** за победата, **придонесе** да + глагол.

Глаголот **ПРИНЕСЕ** означува «поместува нешто (или некого) од едно на друго место за некој да се користи со тоа»: **принесе** јадење, **принесе** жртва, *Мажот со кола да принесува, жената со игла да изнесува, куќата пак ќе биде празна.* = Позитивното однесување на жената со домашниот имот е најважно за една брачна заедница.

Глаголот **СЕ ПРОИЗНЕСУВА** означува «поместува нешто од едно на друго место при што прави со помош на говорот нешто да стане достапно за другите»: **се произнесе**.

Глаголот **ПРОНЕСЕ** означува «поместува нешто од едно на друго место при што дејството може да означува физичка активност»: **пронесе** нешто или некого низ, или говорна активност : **пронесе** вест.

Глаголот **РАЗНЕСЕ** означува «поместува нешто (или некого) од едно на друго место при што дејството може да означува физичка активност»: **разнесува** писма, **разнесува** имот, **разнесува** зграда, или говорна активност : **разнесува** вест.

Глаголот **СНОСИ** означува «поместува нешто од едно на друго место при што агенсот трпи»: **сноси** одговорност, **сноси** последици.

Во рамките на меѓусебните односи на глаголите од ова гнездо, може да забележиме дека постојат односи на значенска сличност, односно синонимија:

внесе ≈ *вознесе* ≈ *занесе* ≈ *понесе*;

изнесе ≈ *поднесе* ≈ *пренесе* ≈ *се прознесе* ≈ *пронесе* ≈ *разнесе*;

внесе ≈ донесе ≈ изнесе ≈ нанесе ≈ носи ≈ однесе ≈ понесе ≈ принесе ≈ пронесе ≈ разнесе;

несе ≈ носи;

како и, во помала мера, односи на значенска спротиставеност, односно антонимија:

донесе ≈ однесе.

На крај, ќе споменеме и неколку македонски пословици што ги гради единствено глаголот *носи*:

(посл.) *Штркот газо си го носи со себе.* = Бесчеснио не се остаа од злото.

(посл.) *Седи мадро да не носиш мадро* = Биди мирен за да не бидеш казнет.

(посл.) *Овцата од Бога е благосоена да носи волна, ама не само за неа.* = Богатио чоек треба да им помага на сиромасите.

(посл.) *Мажот со кола да носит, жената со игла да растурвит, куќата гола останвит.* = Колку и да печали мажот ако жената е растурикуќа, аке не штеди нивната куќа нема да напредува, нема да се збогати, и ќе си останат сиромаси.

(посл.) *Две лубеници (или две карпуза) под една мишка не се носет.* = Никој не може во едно и исто време да врши сам многу како и неколку изведени именки од разни глаголи од ова гнездо:

Внес, вознес, занес, износ, нанос, однос, понос, пренос, придонес, принос, самопридонес, сооднос.

Внесувач, донесувач, доносител, носач, носител, поднесувач, подносител, пренесувач, преносител, преносник, разнесувач.

На крајот, ќе завршиме со една ода посветена на народот, составена од 19 примери на употреба на глаголи од глаголското гнездо **НОСИ/НЕСЕ**, преку која ја илустрираме улогата на народот во симбиозата наречена „политички систем“ на една држава:⁹

⁹За вториот дел од симбиозата, за политичарите, составивме ода во една друга статија. (Сп. ја статијата на Никодиновски, Звонко: „Глаголското гнездо ВОДИ/ВЕДЕ во

Решија да го **ВНЕСАТ** нашиот народ во големите авроатлантски интеграции, па почнаа да ги **ВОЗНЕСУВААТ** до небо придобивките од таа операција, а народот треба само да **ДОНЕСЕ** одлука на референдум за прифаќање на данајските дарови, и притоа толку ќе се **ЗАНЕСЕ** од слатките ветувања за живот што ќе заборава како се вика, и не ќе може да ги **ИЗНЕСЕ** ни своите барања, зашто над него ќе се **НАДНЕСАТ**сите негови светски пријатели, и ќе почнат да му **НАНЕСУВААТ** на очите и по телото најскапи креми, за да не види и да не осети кутриот народ како ќе му **(С)НЕСАТ** во неговото седало кукавичјо јајце, од кое ќе се испили едно умно пиле и ќе почне во името на народот да **НОСИ** “разумни” одлуки, кои ќе го **ОДНЕСАТ** тојнарод во посветла иднина, кои ќе му овозможат лесно да ја **ПОДНЕСЕ** горчливата сегашност, а единственото што народот ќе треба да го стори е да си ја **ПОНЕСЕ** сам одговорноста, зашто пријателите само **ПРЕНЕСУВААТ** добронамерни совети, кои ќе **ПРИДОНЕСАТ** да завладее мир и просперитет во земјата и во регионот, а за да се оствари таа цел народот ќе треба да **ПРИНЕСЕ** жртва на олтарот на моќните, тој ќе мора воедно решително да **СЕ ПРОИЗНЕСЕ** за своето обезличување и откажување од својата историја, по што ќе можат нашите светски пријатели да ја **ПРОНЕСАТ** веста на север и на југ, на запад и на исток, и да ја **РАЗ-НЕСАТ** новата магична формула дури и во вселенските интеграции, додека нашиот народ ќе може слободно да ја брендира во Обединетите нации новата пословица која гласи: „Кој **СНОСИ** одговорност, тој си ги сноси и последиците“.

Литература

- Толковен речник на македонскиот јазик*, (редактор: Кирил Конески), Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, Том 1 – 2003, 637 стр., Том 2 - 2005, 675 стр., Том 3 - 2006, 613 стр., Том 4 - 2008, 680 стр., Том 5 -2011, 623 стр., Том 6 -2014, 571 стр.
- МУРГОСКИ, Зозе: *Голем македонско англиски речник*, Скопје, 2003 (1 изд. 1992), 1023 стр.
- МУРГОСКИ, Зозе: *Толковен речник на современиот македонски јазик*, Скопје, 2011, 1.487 стр.
- НИКОДИНОВСКИ, Звонко: „Глаголското гнездо ВОДИ/ВЕДЕ во македонскиот јазик“, *Јазичната слика на светот*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2016, стр. 54-58.
- Речник на македонскиот јазик* (со српскохрватски толкувања), (редактор: Б. Конески, составувачи: Т. Димитровски, Б. Корубин, Т. Стаматоски), Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, Том I-III, 1961-66, 519 + 595 +606 стр.
- SKOK, Petar: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga druga, K – Poni, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1972, 701 str.

Симона Груевска-Маџоска

Јазичната ситуација во Република Македонија

I. Вовед

Поголемиот дел од државите во светот водат политика на еднојазични држави, но малку се тие коишто се навистина такви. Иако во нивните уставни дефинирања е дефинирано дека само еден јазик е државен или национален, многу од нив имаат толеранција или мерки за заштита на останатите јазици коишто се зборуваат во државата, главно преку обезбедување права за користење на мајчиниот, малцинскиот јазик дома, во работата, обезбедување основно образование на мајчин јазик во оние области каде има поголем процент говорители коишто зборуваат јазик различен од официјалниот, но со негово задолжително учење, обезбедување преведувач/толкувач во судски постапки итн.

Во првата половина на XX век, започна засилено меѓународно признавање на помалите или малцинските јазици што резултира со Повелбата на Обединетите нации усвоена во 1945, Универзалната декларација на човековите права во 1948 и Конвенцијата на УНЕСКО против дискриминација во образованието во 1960. Од 1990 натаму, зголемен е бројот на разни конвенции и договори што се однесуваат на јазичните права коишто резултираа со нивно вклучување во регулативата на ЕУ и ОН. Признавајќи ја комплексноста на јазичните практики во Европа, Советот го поддржува принципот на мултилингвизам, иако не секогаш без проблеми и без подигање на националистички и меѓуетнички тензии. (Spolsky 2005)

Во Европа, потпишани се редица меѓународни и европски договори со кои се поддржуваат јазичните права на одделни малцинства, иако не се сите ратификувани од државите, со кои се обезбедува слобода на избор на јазик во приватната, трговската и деловната комуникација, правото на лингвистичките малцинства да го користат и да го учат својот јазик, но и обврската на државата да обезбеди тие да го научат официјалниот јазик (Phillipson 2000).

Како што вели Фишман (1971), нација со голема традиција и со култивиран јазик вообичаено води монолингвална / еднојазична политика. Нација што се натпреварува со друга којашто има голема традиција се труди да направи територијален или демографски компромис доколку може. Нацијата без голема традиција и без култивиран јазик продолжува да го употребува колонијалниот јазик. Поголемиот број говорители на мали или загрозени јазици најчесто го прифаќаат најблискиот достапен посилен јазик.

Постигнувањето јазичен менаџмент со добри резултати е навистина реткост и затоа им дава за право на песимистите кои веруваат дека јазикот / јазиците не можат до толку да се контролираат. На пр., и покрај два века силна јазична политика во Франција којашто имаше силен ефект, сепак, има внатрешните проблеми со јазиците на мигрантите, или во поранешните колонии, а во поново време и со влијанието од англискиот јазик придонесе тие ефекти да се намалат во голема мера. Ригорозната советска јазична политика успеа да ја прошири употребата на рускиот јазик и да ослаби многу домородни јазици, но со распадот на СССР, многу од тие јазици се издигнаа на ниво на официјални, државни и територијата на којашто се употребуваше рускиот јазик драстично се намали. Во државите со многу имигранти, проблемот со усвојувањето на официјалниот јазик доведува до низа социјални проблеми, а во државите, пак, во кои се менува демографската слика исто така настануваат низа проблеми околу употребата и познавањето на официјалниот, државниот јазик, а со тоа и со социјалната инклузија.

II. Јазичните ситуации во светот

Во поглед на јазичната политика во одделни држави во светот, може да се напоменат главно две ситуации¹⁰:

1. Држави во кои има само еден државен јазик: Австрија (германски), Азербејџан (азербејџански), Албанија (албански), Алжир (арапски), Андора (каталонски), Ангола (португалски), Бахреин (арапски), Бангладеш (бангладешки), Бенин (француски), Бразил (португалски), Брегот на Слоновата Коска (француски), Брунеи (малајски), Бугарија (бугарски), Буркина Фасо (француски), Бурунди (кирунди),

¹⁰ <https://www.constituteproject.org/search?lang=en&key=lang>

Бутан (сонгка), Венцуела (шпански), Виетнам (виетнамски), Габон (француски), Гамбија (англиски), Гватемала (шпански), Гвинеја (француски), Гренада (англиски), Грузија (грузиски), Доминика (шпански), Египет (арапски), Еквадор (шпански), Ел Салвадор (шпански), Ерменија (ерменски), Естонија (естонски), Етиопија (амхарски), Замбија (англиски), Индонезија (индонезиски), Иран (персиски), Јемен (арапски), Јордан (арапски), Јужен Судан (англиски), Казахстан (казашки), Камбоџа (кмерски), Катар (арапски), Кина (мандарински), Киргистан (киргистански), Колумбија (шпански), Кореја (корејски), Костарика (шпански), Куба (шпански), Кувајт (арапски), Лаос (лаоски), Латвија (латвиски), Либан (арапски), Либерија (англиски), Либија (арапски), Лихтенштајн (германски), Литванија (литвански), Мавританија (арапски), Маврициус (англиски), Мадагаскар (малгашки), Македонија (македонски), Малави (англиски), Малдиви (малдивски), Малезија (малајски), Мали (француски), Мароко (арапски), Микронезија (англиски), Мјанмар (мјанмарски), Мозамбик (португалски), Молдавија (молдавски), Монако (француски), Монголија (монголски), Намибија (англиски), Непал (непалски), Нигер (француски), Нигерија (англиски), Никарагва (шпански), Обединети Арапски Емирати (арапски), Обединето Кралство (англиски), Оман (арапски), Пакистан (урду), Панама (шпански), Перу (шпански), Полска (полски), Португалија (португалски), Романија (романски), Руска Федерација (руски), САД (англиски), Саудиска Арабија (арапски), Сенегал (француски), Сент Винсент и Гренадини (англиски), Сент Лусија (англиски), Сиера Леоне (англиски), Сирија (арапски), Словачка (словачки), Словенија (словенечки), Србија (српски), Таџикистан (таџикистански), Того (француски), Тунис (арапски), Туркменистан (туркменистански), Турција (турски), Уганда (англиски), Узбекистан (узбекистански), Унгарија (унгарски), Украина (украински), Филипини (филипински), Франција (француски), Хондурас (шпански), Хрватска (хрватски), Црна Гора (црногорски), Шпанија (шпански)

2. Држави во кои има повеќе од еден државен јазик: Белгија (холандски, француски, германски и градот Брисел како двојазичен), Белорусија (белоруски, руски), Боливија

(шпански задолжителен и покрај него на регионално / рурално ниво уште 35 јазици на домородците), Вануату (државен бислама, официјални дополнително и англиски и француски), Екваторска Гвинеја (шпански и француски), Зимбабве (16 официјални јазици, од кои најшироко употребувани се шонскиот и англискиот), Индија (хинди и англиски), Ирак (арапски и курдски), Ирска (ирскиот е прв, а англискиот втор официјален јазик), Источен Тимор (тетум и португалски), Јужноафриканска Република (африканс, англиски, јужен ндебеле, северен сото, јужен сото, свази, цонга, цвана, венда, коса, зулу), Камерун (англиски и француски со еднаков статус), Канада (англиски и француски), Кенија (свахили и англиски), Кипар (грчки и турски), Кирибати (англиски и кирибатски), Комори (коморски, француски и арапски), Конго (киконго, лингала, свахили, килуба), Косово (албански и српски), Лесото (сото и англиски), Луксембург (француски, германски и луксембуршки), Малта (малтешки и англиски), Маршалски Острови (маршалски и англиски), Палау (палауански и англиски), Папуа Нова Гвинеја (ток писин, англиски, хири моту и папуански знаковен јазик), Парагвај (шпански и гварански), Руанда (државен руандски, официјални дополнително и англиски и француски), Самоа (самоански и англиски), Свазиленд (свази и англиски), Сејшели (креолски, англиски и француски), Сингапур (англиски, малајски, кинески и тамилски), Сомалија (сомалиски прв, арапски втор), Судан (арапски и англиски), Финска (фински и шведски), Фиџи (англиски, фиџиски и хинди), Хаити (креолски и француски), Чад (француски и арапски), Џибути (арапски и француски), Швајцарија (француски, германски, италијански и реторомански), Шри Ланка (синхалски и тамилски).

Од овој список може да се заклучи дека има четири типа на уредување на употребата на државните и на малцинските јазици:

1. Држави со еден државен јазик:

А) Држави со традиција на употреба на својот јазик.

Б) Држави кои продолжиле да го употребуваат колонијалниот јазик.

В) Држави кои го замениле колонијалниот јазик со својот јазик.

2. Држави со повеќе јазици:

А) Држави поделени на територијални единици во кои главно се употребува само по еден јазик.

Б) Држави кои покрај колонијалниот јазик, го издигнале на ниво на официјален и својот мајчин јазик.

В) Држави кои на официјално ниво ги издигнале загрозените малцински јазици со цел да ги зачуваат.

III. Јазичниот диверзитет во Македонија и неговиот третман во минатото

Македонскиот јазик за прв пат е прогласен за службен на Првото заседание на АСНОМ на 2 Август 1944 година. Во, тогаш, НР, а потоа СР Македонија, македонскиот јазик беше службен на републичко ниво, а и еден од трите службени јазици на сојузно / државно ниво, покрај словенечкиот и српскохрватскиот, кој беше единствен службен јазик во Југословенската народна армија и за меѓународна комуникација. Употребата на јазиците на националните малцинства беше загарантирана со Устав за слободна комуникација и право на образование на мајчин јазик. Така е во Уставот на СФРЈ од 1946 (чл. 13), Уставот на СФРЈ од 1963 (чл. 42 и 43), Уставот на СФРЈ од 1974 (чл. 171), со тоа што во мешани средини била дозволена употребата и на јазици на националните малцинства, на пр., на таблите на институциите, во основното и во средното образование.

IV. Сегашниот третман на јазичниот диверзитет во Република Македонија

Во Уставот на Република Македонија од 1991 година (чл. 7) стоеше дека службен јазик е македонскиот и неговото кирилско писмо, а „во единиците на локалната самоуправа во кои како мнозинство живеат припадниците на националностите во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на националностите под услови и на начин утврден со закон“.

Во 2001 овој член е заменет со Амандманот V со што и јазикот што го зборуваат над 20 % од населението во единиците на локалната самоуправа (ЕЛС) е исто така службен, и тоа за: лични документи, комуникација со подрачните единици на министерствата, кои се должни да одговорат на македонски јазик

и на јазикот што го зборуваат над 20 % од населението во ЕЛС, обезбедено образование на мајчин јазик до највисокиот степен.

Овие измени беа направени по вооружениот конфликт што го предизвика ОНА (Ослободителна народна армија), паравоена албанска формација, која иако според името алудира на територијални претензии, испадна дека целта ѝ биле правата на Албанците во Република Македонија. Со посредство на меѓународната заедница беше потпишан Рамковниот договор, но на англиски јазик, а не на официјалниот јазик во државата – македонскиот, со што е ставен под знак прашалник неговиот правен легимитет.

Прашањето за употребата на јазиците беше во точка 6 од Рамковниот договор, којашто во целост беше имплементирана со измените на Уставот од 2001 година. Во 2002 година беше направен попис на населението во РМ, кој поради низа нерегуларности не беше потпишан од Државната пописна комисија, со што исто така е под знак прашалник и неговиот правен легимитет, но беше признаен од меѓународната заедница. Оттогаш не е направен попис во РМ (16 години), а се носат закони базирани на проценти на населението.

Иако прашањето за употребата на јазикот што го зборуваат над 20 % од населението во ЕЛС беше затворено, во 2008 година на целосно нетранспарентен начин беше донесен Законот за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20 % од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа (со измена во 2011), според кој јазикот што го зборуваат најмалку 20 % од граѓаните се употребува и во Собранието на РМ (пратеник може да се обраќа на јазикот што го зборуваат најмалку 20 % од граѓаните), во судските постапки (обезбеден превод), во изборниот процес (двојазично), личните документи (двојазични), образованието (до највисок степен) итн. на овој Закон тогашниот претседател на РМ, г. Бранко Црвенковски, стави вето, со што законот повторно беше вратен во Собранието и пак усвоен, по што тогашниот претседател мораше да го потпише.

Во август 2017 година започна постапка за носење нов Закон за употреба на јазиците, повторно со образложение дека „конечно се затвора последното отворено прашање од Рамковниот договор“, овојпат под европско знаменце за да се донесе по скратена постапка преку Комисијата за европски прашања во Собранието на РМ (а не преку Комисијата за политички систем,

каде што му е местото и преку која беше донесен претходниот закон од 2008). При поднесувањето на овој нов закон со кој се регулира употребата речиси исклучиво на албанскиот јазик (со што името на законот не одговара на неговата содржина), не беше посочено врз основа на кој закон од европската регулатива се носи овој т.н. европски закон, по што, според Деловникот на Собранието, претседателот на Собранието требало да го врати на допрецизирање, но тоа тој не го стори. Овој Предлог-закон предизвика низа реакции од научната и од стручната јавност и барање за негово целосно повлекување, поради тоа што излегува од уставната рамка и е дискриминаторски во однос на останатите јазици, но и покрај тоа, Законот беше донесен. Претседателот Иванов стави вето и даде голем број забелешки по кои Собранието требаше да расправа. Опозициските пратеници поднесоа огромен број амандмани според дадените забелешки, а Законот не беше ставен на дневен ред во потребниот законски рок со што тој треба да биде комплетно повлечен.

V. Помеѓу законската регулатива и практиката

СФРЈ, како што може да се види погоре, ги обезбедуваше јазичните права на сите народи и малцинства, принцип кој го презеде и Република Македонија по осамостојувањето во 1991. Сите малцинства имаат загарантирано право на употреба и на образование на мајчиниот јазик. Со тоа, Република Македонија ги исполнува сите барања наведени во различните конвенции, декларации, повелби итн. исто споменати погоре, и многу повеќе од тоа.

Како резултат на вооружен конфликт и притисок на меѓународната заедница, беше потпишан Рамковниот договор во 2001 година, со што се отвори пат кон создавање бинационална држава. Овој договор придонесе за гетоизирање на албанската етничка заедница во РМ, преку комплетно образование на албански јазик, посебно издаваштво, медиуми итн., и лоши наставни програми според кои, покрај албанскиот, од прво одделение се учи англискиот јазик, како меѓународен, а државниот македонски јазик дури од четврто одделение. Контрола на познавањето на македонскиот јазик не се врши.

И покрај уставно загарантираниот статус на македонскиот јазик како државен, службен на целата територија на РМ, а јазикот што го зборуваат над 20 % од граѓаните како втор, во практиката, во

ЕЛС каде што има мнозинско албанско население македонскиот јазик речиси и да го нема или е на второ место, по албанскиот јазик. Тоа се гледа на таблите на државни институции, патоказите итн. Некаде имаме дури и преименување на топоними (случајот со Попова Шапка која од 2013 година е Сончев Рид – Kodra e Diellit)¹¹. За ваквото кршење на Уставот никој не е казнет.

Со последниот Закон за употребата на јазиците во Република Македонија, од локално, албанскиот јазик се издига на државно ниво, надвор од Рамковниот договор и од Уставот. Со тоа, се прави комплетна сегрегација на етничките заедници, албанското малцинство нема да има потреба да го познава македонскиот јазик и е вовед во федерализација на државата. Со Законот се предвидени посебни правни субјекти како Агенција за примена на законот и Инспекторат, кои имаат извршна моќ, и казни за неговото кршење кои се енормно високи (3000 до 5000 евра). Со овој Закон албанскиот јазик се става над сите јазици во РМ, вклучително и македонскиот, за чие непочитување нема предвидено ниту казни ниту Агенција или Инспекторат.

VI. Јазиците во Република Македонија

Република Македонија е повеќејазична држава – покрај македонскиот и албанскиот јазик, се зборуваат уште и: турскиот, српскиот, босанскиот, ромскиот, ароманскиот и македонскиот знаковен јазик, кој не е влезен во Уставот на РМ, иако е донесен закон¹² за негово признавање на исто рамниште со говорната комуникација.

¹¹Во 2004 година беше донесен Закон за територијалната организација на локалната самоуправа во РМ, кој потоа беше објавен двојазично во Службен весник на РМ бр. 55 од 16 август 2004, и во албанската верзија сите македонски топоними беа преведени на албански јазик. Поради тоа, по иницијатива на Советот за македонскиот јазик при Министерството за култура, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и Катедрата за македонски јазик при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, УКИМ, организираа трибина на тема „Стандардизацијата на географските имиња во Република Македонија“, од која произлезе зборник со истиот наслов.

¹²Македонскиот знаковен јазик и неговата употреба се регулирани со Законот за употреба на знаковниот јазик во РМ, донесен на 21 август 2009. Со самиот закон се уредува правото на употреба на знаковниот јазик, правото на глумите лица на знаковен јазик, изучување на знаковниот јазик, толкување на знаковниот јазик итн. Знаковниот јазик, според Законот, се смета за природен начин на комуникација и е на исто рамниште со

Со оглед на етничкиот состав на РМ, според последниот попис има: 64,18 % Македонци, Албанци 25,17 %, Турци 3,85 %, Роми 2,66 %, Срби 1,78 %, Бошњаци 0,84 %, Власи 0,47 % и останати. Македонскиот јазик е јазик на комуникација во РМ, кохезивно средство меѓу сите етнички заедници. Поголемиот дел од населението не го разбира албанскиот јазик и на тој начин, преку носењето на еден ваков Закон со кој албанскиот јазик се изедначува со македонскиот ќе настане комуникациски проблем и блокада на институциите.

говорната комуникација. Според овој закон, секоја државна и општествена институција е должна да обезбеди толкувач на знаковен јазик.

VII. Заклучок

Јазичната ситуација во Република Македонија налага многу посериозен пристап отколку што имаше досега. Како прв чекор во надминување на тензиите што се создадоа особено во текот на 2017 година со Предлог-законот за употреба на јазиците, а започнаа во 2001 година со потпишувањето на Рамковниот договор, е повлекување на овој Предлог-закон. Како втор чекор, треба да се направи анализа на постоечката состојба со познавањето на македонскиот јазик и промена на наставните планови со што македонскиот јазик ќе започне да се изучува од прво одделение. Особено внимание треба да се посвети на квалитетот на наставата по македонски јазик во руралните средини. Трето, треба сериозно да се пристапи кон измена и дополнување на Законот за употребата на македонскиот јазик донесен во 1998 година. Четврто, треба да се воведат стандардизиран тест за познавање на македонскиот јазик кој ќе мора да го полагаат сите коишто сакаат да работат во државни институции или да носат политички функции во власта. Петто, да се расчисти терминолошката мешаница во законската регулатива со употребата на термините службен, официјален, национален, јазик во службена употреба итн. Шесто, македонскиот јазик треба да остане единствен државен јазик во Република Македонија, албанскиот може да биде само регионален јазик, а останатите јазици малцински.

Ова се итни мерки кои одговорните институции треба што поскоро да ги преземат со цел надминување на проблемите и на тензиите што секојдневно и сè повеќе се создаваат. Да не дојдеме во ситуација на блокада како во двојазичниот град Брисел во Белгија каде преферираат меѓу себе да зборуваат на англиски јазик¹³, како што впрочем зборуваат помладите генерации Македонци и Албанци во Република Македонија.

¹³ O'Donnell, P. & J. A., Toebosch (2008) Multilingualism in Brussels: 'I'd Rather Speak English'.

Литература Кирилица:

- Груевска-Маџоска, С. (2011) Статусот на македонскиот јазик во Република Македонија, *Спектар*, кн. II, Скопје, 544–550.
- Груевска-Маџоска, С. (2011) За идентитетот, границите и македонскиот јазик, *Македоника*, г. I, бр. 2, Македоника литера, Скопје, 3–13
- Груевска-Маџоска, С. (2012) Јазичната политика во Република Македонија – меѓу законската регулатива и практиката, *Instytut Slawistiki Polskiej Akademii Nauk Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Slavia Meridionalis, Studia Slavica et Balcanica*, 12, Warszawa.
- Груевска-Маџоска, С. (2013) Јазичните политики и јазичното планирање во РМ – законската регулатива сврзана со јазиците во РМ. *Култура. Culture*. IV број, Ми-Ан, Скопје, 227–236.
- Груевска-Маџоска, С. (2014) Актуелните проблеми на јазичното планирање во РМ, *Македонски јазик*, год. LXV, Скопје 2014 (коавторство со А. Ѓуркова).
- Груевска-Маџоска, С. (2012) Јазичната политика во Република Македонија – меѓу законската регулатива и практиката, *Instytut Slawistiki Polskiej Akademii Nauk Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Slavia Meridionalis, Studia Slavica et Balcanica*, 12, Warszawa.
- Ѓуркова, А. (2001) „За државите со повеќе од еден службен јазик“. *Билтен на Советот за македонски јазик* год. II бр.4, Скопје: Министерство за култура, 17-20.
- Ѓуркова, А. „Билингвизмот и јазичната политика“. *Литературен збор* LIII, 1-3, 2006, 42-50
- Ѓуркова, А. (2008) „Македонскиот јазик и јазиците на Европа“. *Зборник за XIV-от меѓународен славистички конгрес 2008*. Македонски славистички комитет, Скопје: МАНУ, 109-122.
- Ѓуркова, А. (2008) „Македонскиот јазик и актуелните јазични тенденции“. *Македонскиот јазик, минато, сегашност, иднина*. Посебни изданија кн.54. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 57-66.

- Ѓуркова, А. (2008) „Социолингвистички аспекти на македонскиот јазик: од стандардизацијата до денес“. *Филолошки студии* 2008/ 2; достапно на www.philologicalstudies.org
- Ѓуркова, А. 2009, „Актуелните состојби во македонски јазик од 1991 год. до денес“. *Med jeziki in kulturami, Jezikovna situacija v novonastalih državah bivše Jugoslavije*. V. Požgaj Hadži, T. Balazic Bulc, V. Gorjanc (ur.). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 97-111.
- Ѓуркова, А. 2008, „Европската интеграција: перспектива и предизвик за јазиците и културите“. Меѓународна конференција *Историја, историографија и настава по историја*. Скопје: Сојуз на историчарите на Македонија, 35-45.
- Ѓуркова, А. (2012) „Современи промени во македонскиот стандарден јазик“. *Филолошки студии* 2012/2, 53-61. www.philologicalstudies.org
- Ѓуркова, А. „Актуелните проблеми на јазичното планирање во РМ“. (соавторство), *Македонски јазик* LXV, 2014, 191-201.
- Ѓуркова, А. (2015) „Културни репрезентации и ставови за јазиците во РМ“. *Културна меморија*. Зборник на трудови т.2, Скопје: Ми-Ан, Центар за култура и културолошки студии, 79-90.
- Ѓуркова, А. (2016), „Јазичните ставови и јазиците во јавната комуникација во Македонија“. *Globalizacja przemiany języków słowiańskich*, Bydgoskie Studia nad Pragmatyką Językową, Kurek H., Świąćicka M., Replińska M. (red.), Bydgoszcz, 56-71.

Билтен на Советот за македонски јазик (2001) год. II бр.4, Скопје: Министерство за култура, 7-16. Рамковниот договор како повод: 1. Ставови на учесниците на научната конференција во Охрид - за Рамковниот договор; 2. Обраќање од Советот за македонски јазик до Владата на Република Македонија; 3. Прилог на Советот за македонски јазик кон јавната дискусија за нацрт-амандманите на Уставот на РМ; 4. Да мислиме на иднината (М. Коробар-Белчева); 5. Желбата на народот (Сн. Веновска-Антевска); 6. *Historiamagistravitaeest* (А. Ѓуркова)“.

Стандардизацијата на географските имиња во Република Македонија. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, Јазикот наш денешен, книга 11.

Латиница:

- Ager, Dennis E. (1999). *Identity, insecurity and image: France and language*. Clevedon, Philadelphia & Adelaide: Multilingual Matters Ltd.
- Bobbitt, Philip. (2002). *The shield of Achilles: War, peace, and the course of history*. London: Allen Lane The Penguin Press.
- Cooper, Robert L. (1989). *Language planning and social change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- de Bres, Julia (2010) Promoting a minority language to majority language speakers: television advertising about the Maōori language targeting non-Maōori New Zealanders. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* Vol. 31, No. 6, November, 515–529. Taylor & Francis, Routledge.
- de Swaan, Abram. (2001). *Words of the World: The Global Language System*. Cambridge UK and Malden MA: Polity Press and Blackwell Publishers.
- Del Valle, Sandra. (2003). *Language rights and the law in the United States: Finding our voices*. Clevedon England: Multilingual Matters Ltd.
- Deprez, Kas. (2000). Belgium: from a unitary to a federalist state. In Kas Deprez & Theo Du Plessis (Eds.), *Multilingualism and government: Belgium, Luxembourg, Switzerland, Former Yugoslavia, and South Africa* (pp. 17-29). Pretoria, South Africa: Van Schaik Publishers.
- Ferguson, Charles A. (1977). Sociolinguistic settings of language planning. In Joan Rubin, Björn H. Jernudd, Jyotirindra Das Gupta, Joshua A. Fishman & Charles A. Ferguson (Eds.), *Language planning processes* (pp. 9-29). Hague: Mouton Publishers.
- Fishman, Joshua A. (1971). National languages and languages of wider communication in the developing nations. In W. H. Whiteley (Ed.), *Language use and social change: Problems of multilingualism with special reference to Eastern Africa* (pp. 27-56). London: Oxford University Press for the International African Institute.
- Fishman, Joshua A. (Ed.). (1966). *Language loyalty in the United States: the maintenance and perpetuation of nonEnglish mother tongues by American ethnic and religious groups*. The Hague: Mouton.
- Garvin, Paul. (1973). Some comments on language planning. In Joan Rubin & Roger Shuy (Eds.), *Language planning: Current issues and research* (pp. 24-73). Washington DC: Georgetown University Press.
- Gruevska Madjoska, S. (2012) „Language, Borders, Identity“, *Cultural spaces. Identity within / beyond borders*. Review of Interstud

Interdisciplinary Centre for Studies of Contemporary Discursive Forms. Alma Mater, Basau, 217–224 (меѓународно списание со фактор на влијание ISSN 2065-3204; the scientific journal is ranked as B+ by CNCS in 2012 and it is also indexed in the Fabula, Index Copernicus, CEEOL databases
<http://www.ceeol.com/aspx/publicationdetails.aspx?publicationid=1a160f94-b5af-4741-9d80-f2f374261480>)

Gjurkova, A. (2012) "Contemporary Changes in Macedonian language from a sociolinguistic perspective". *Języki słowiańskie w ujęciu socjolingwistycznym (Slavonic Languages from the Sociolinguistic Perspective)*. H. Kurek (ed.), Prace przygotowane na XV Międzynarodowy Kongres Słowistów Mińsk 2013, Kraków: Księgarnia Akademicka, 23-33.

Gjurkova, A. (2013) "Sociolingvistička situacija u Makedoniji od 1991. do danas". *Jezik između lingvistike i politike*. V. Požgaj Hadži (ur.). Beograd: Biblioteka XX vek, 159-181.

Gjurkova, A. (2016) "Prescription and Language Management in Macedonia". *Prescription and Tradition in Language. Establishing Standards across Time and Space*. I. Tiekens-Boon van Ostade and C. Percy (Eds.). Bristol: Multilingual Matters, 318-330.

Gynan, Shaw N. (2001). Language planning and policy in Paraguay. *Current Issues in Language Planning*, 2(1), 152.

Haugen, Einar. (1971). The ecology of language. *The Linguistic Reporter*, Supplement 25, 19-26.

Haugen, Einar. (1987). *Blessings of Babel: Bilingualism and language planning: Problems and pleasures*. Berlin, New York & Amsterdam: Mouton de Gruyter.

Hymes, Dell. (1974). *Foundations in sociolinguistics: an ethnographic approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Leopold, Werner. (1970). *Speech development of a bilingual child; a linguist's record*. New York: AMS Press.

Leung, Janny (2012) *Statutory interpretation in multilingual jurisdictions: typology and trends*. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* Vol. 33, No. 5, August, 481–495. Taylor & Francis, Routledge.

Lewis, E. Glyn. (1980). *Bilingualism and bilingual education: a comparative study*. Albuquerque & Oxford: University of New Mexico Press & Pergamon. Mufwene, Salikoko S. (2001). *The ecology of*

- language evolution. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press.
- Mikolic, Vesna (2010) The relationship between communicative competence and language use in a multicultural environment: the case of Slovene Istria. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* Vol. 31, No. 1, February, 37–53. Taylor & Francis, Routledge.
- Nic Shuibhne, Niamh. (2001). The European Union and Minority Language Rights. *MOST Journal of Multicultural Studies*, 3(2).
- O'Donnell, P. & J. A., Toebosch (2008) Multilingualism in Brussels: 'I'd Rather Speak English'. *Journal of multilingual and multicultural development*. Vol. 29, No. 2. Taylor & Francis, Routledge.
- Oyama, Susan. (2000). *Evolution's eye: A systems view of the biology-culture divide*. Durham and London: Duke University Press.
- Paulston, Christina Bratt. (1997). Language policies and language rights. *Annual Review of Anthropology*, 26, 7385.
- Phillipson, Robert (Ed.). (2000). *Rights to language: equity, power, and education: celebrating the 60th birthday of Tove Skutnabb-Kangas*. Mahwah NJ: L. Erlbaum Associates.
- Reershemius, Gertrud (2011) Reconstructing the past? Low German and the creating of regional identity in public language display. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* Vol. 32, No. 1, February, 33–54. Taylor & Francis, Routledge.
- Spolsky, Bernard. (1974). Linguistics and the language barrier to education. In Thomas A. Sebeok, Arthur S. Abramson, Dell Hymes, Herbert Rubenstein, Edward Stankiewicz & Bernard Spolsky (Eds.), *Current Trends in Linguistics: Linguistics and adjacent arts and sciences* (Vol. 12, pp. 2027-2038). The Hague: Mouton.
- Spolsky, Bernard. (2004). *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, Bernard. (2005) ISB4: Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism, ed. James Cohen, Kara T. McAlister, Kellie Rolstad, and Jeff MacSwan, 2152-2164. Somerville, MA: Cascadilla Press.
- Ulasjuk, Iryna (2011) Legal protection of linguistic diversity in Russia: past and present. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* Vol. 32, No. 1, February, 71–83. Taylor & Francis, Routledge.
- Varennes, Fernand de. (1996). *Language minorities and human rights*. The Hague: Martinus Nijhoff.

Wee, Lionel (2010) Neutrality in language policy. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* Vol. 31, No. 4, July, 421–434. Taylor & Francis, Routledge.

Xu, Daming, & Wei, Li. (2002). Managing multilingualism in Singapore. In Li Wei, Jean-Marc Dewaele & Alex Housen (Eds.), *Opportunities and challenges of bilingualism* (pp. 275-296). Berlin: Mouton de Gruyter.

Васил Дрвошанов

Изразувањето на семемата 'кодош' во македонските говори

Апстракт. Авторот во овој напис, врз основа на дијалектниот материјал, користен од картотеката за проектот „Македонски дијалектен атлас“ при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, констатира дека при изразувањето на семемата 'човек што кодоши' од тематското подрачје психички и физички особини на човекот на македонскиот дијалектен ареал се среќаваат голем број лексички и зборообразувачки разновидности со исклучително голем број фонетски варијанти.

Во написот е претставена распространетоста на лексемите и на нивните разновидности на сиот македонски дијалектен ареал. За секоја лексема се даваат неопходни етимолошки толкувања и се врши проверка на дијалектните лексеми во македонските лексикографски трудови од аспект на нивната застапеност и од гледна точка на нивното значење.

Клучни зборови: *кодош*, лексика, македонски говори, речници, етимологија.

На македонскиот дијалектен ареал како резултат на низа околности за многу суштества, предмети и поими при нивното именување се јавуваат повеќе називи со голем број фонетски и зборообразувачки разновидности. Помеѓу другото, тоа се должи на географската конфигурација на македонската територија што ја усложнувала меѓусебната комуникација на македонскиот народ. Освен тоа, низа векови не сме имале свој административно-политички, стопански и културно-просветен центар за негување и за ширење на македонскиот јазик во јавната и во службената комуникација. Таа ситуација се одразувала во сите сфери на животот

при употребата на македонскиот јазик, при што цело време македонскиот јазик бил изложен на туѓи јазични влијанија. Оттука на македонската јазична територија, освен македонски наследени зборови, се среќаваат голем број лексеми од туѓо потекло, кои имаат широка распространетост. Тоа може да се согледа при изразувањето на одделни семемии. Имено, при изразувањето на семемата 'кодош' дошло до израз различното изразување на македонските родени зборувачи, при што доминираат лексемите од туѓо потекло. Врз основа на дијалектниот материјал, користен од картотеката за проектот „Македонски дијалектен атлас“ при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, може да се види дијалектната слика на семемата 'кодош' во македонските говори од тематско подрачје физички и психички особини на човекот. Имено, како одговор на прашањето 'човек што кодоши' (Видоески 2000: 94) од информаторите се добиени дваесетина лексеми со исклучително голем број фонетски и зборообразувачки разновидности, сп. бацул'к'а, гнас еден, дупален, душим'ан¹⁴, зузар, издачник, клевет'ач (клеветник, клеветник; клеветчи'а, клеветчи'а, клеветчија; клевети; наклеветува), кљук'ар, кодош (кодџи, кодуш, код'ош, куд'ош, код'ок, кадош; кодошлак; кодошлив, кудушил'иф; кодошлија, кодошил'иа; куд'ошник), комсиција (комсиција, комсици'а, комсици'иа, комсиција; комсиј'ар, комси'ар), куд'ач, лафазан, музавир (музав'ир, музавер, музав'ир; музав'ирин, музав'ирин), мунафик (минафикција), мушк'ач, одумув'ач, подводач, тамак'ар, шајр'етин, шил'к'ација и шпион (шпи'он, шпиј'он, шпиун, шп'ијун, шпи'он, шпион, чпијун; шпи'онин; шпион'аш; шпијондис'ува).

Во овој напис ќе ја претставиме распространетоста на лексемите и на нивните разновидности со значење 'кодош' на македонската јазична територија. За секоја лексема ќе ги дадеме неопходните етимолошки толкувања. Притоа, секоја дијалектна лексема и секоја нивна зборообразувачка разновидност ќе ја провериме во македонските лексикографски трудови *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања* (Конески 1961–1966) и *Толковен речник на македонскиот јазик* (Конески 2003–2014) од гледна точка на нивната застапеност и од аспект на нивното значење.

¹⁴ Акцентот е одбележен само во оние случаи, каде што има отстапување од акцентот во македонскиот стандарден јазик.

Според бројот на застапеноста на лексемите за изразување на семемата 'кодош' на македонската јазична територија називите, условно речено, можат да се поделат во три групи. Во првата група спаѓаат лексемите со широка распространетост, во втората група спаѓаат лексемите со помала распространетост и во третата група спаѓаат лексемите со островски карактер, односно лексемите, коишто се забележани само во една или во две населби.

Најширока распространетост на македонскиот лингвистички ареал со значење 'човек што кодоши' има лексемата *кодош*, која се среќава во следните говори: прилепскиот (Тополчани, Крушовјани, Стровија, Слечче, Никодин, Тројаци, Прилепец), битолскиот (Ѓавато, Дихово, Буково, Кукуречани, Живојно, Скочивир, Паралово, Путурос, Старавина), демирхисарскиот (Слечче), крушевскиот (Д. Дивјаци), кичевскиот (Прострање, Вранештица, Кнежино, Попоец, Тајмишта, Букојчани, Туин, Светорача), поречкиот (М. Брод, Здуње), скопскиот (Н. Брезница, Нерези, Драчево, Зелениково, Катланово, Белимбегово, Бујковци, Дивле, Црешево, Љубанце, Бардовци, Кучково), велешкиот (Лугунци, Башино Село, Карабуниште, Мелница, Извор, Богомила, Подлес, Градско), охридскиот (Волино, Ботун, Врбјани, Трпејца, Љубаништа), струшкиот (Луково, Ржаново, Боровец, Глобочица), преспанските говори (Љубојно, Претор, Царев Двор, Крушје–Ресенско, Леска, Л'к, Шулин, Граждено–Долнопреспанско, Нивици–Малопреспанско), дебарските говори (Ростуше, Галичник, Г. Косоврасти, Баниште, Горенци, Гари, Клење–Дебарско, Смилево–Битолско, Ефловец–Кичевско, Држилово–Скопско), гостиварскиот (Тумчевиште, Пожаране, Печково, Куново), костурскиот (Марковени, В'мбел, Ошчима), корчанскиот (Бобошчица), леринскиот (Поп'лжани, Д. Котари, Буф), тиквешкиот (Праведник, Рожден, Барово, Ваташа–Кавадаречко), мариовскиот (Дуње–Прилепско, Витолиште–Битолско), овчеполскиот (Кнежје, Превод–Светиниколско), кривоаланечкиот (Луке) и тетовскиот говор (Брезно, Ракотинце, Челопек).

Од оваа лексема со истото значење се јавуваат следните фонетски разновидности, сп. *кодуш* (Ранци, Липинци–Кајларско), *код'ош* (Конско–Гевгелиско, Ново Село–Струмичко, Конче–Радовишко, Жегњане, Четирице, Младо Нагоричане, Клевовце, Романовце, Орашац–Кумановско, Огут, Псача–Кривоаланечко), *куд'ош* (Миравци–Гевгелиско), *код'ок* (Костурино–Струмичко) и

кадош (Езерец–Костурско), а во пунктот Тресино–Воденско е регистрирана зборообразувачката разновидност *кудушл'иф*.

Лексемата *кадош* со сите нејзини разновидности е балкански турцизам, сп. тур. *kodoş*, буг. *кодòш*, срп. и хрв. *kòdoš*, аром. *codóşǵ*, *codóşú*, алб. *kodósh*, ром. *codós* (Георгиев 1979: 517; Škaljić 1973: 411).

Од лексемите за изразување на семемата 'кодош' на македонската јазична територија по бројот на застапеноста, иако со значителна разлика, на второ место се наоѓа интернационализмот и балканизмот *шпион*, кој е забележан во следните разновидности, сп. *шпи'он* (Габрово–Струмичко, Дедино–Радовишко, Негован–Солунско, С'ботско–Мегленско, Црнешево, Струпино–Воденско), *шпиј'он* (Градобор–Солунско, Фурка, Николич–Гевгелиско, Пирава–Валандовско, Смоларе–Струмичко, Љуботен, Долни Балван–Штипско, Судик, Богословец, Спанчево–Светиниколско), *шпиун* (Голем Папрадник–Дебарско), *шпи''он* (Тушин–Воденско) и *шпионин* (Крецово–Кукушко).

Лексемата *шпион* со нејзините разновидности е од итал. *spione*, *spia* > *špia*, којашто произлегува од герм. *speho*, нвгерм. *Späher*. Тој италијанизам станал интернационален и балкански збор, сп. буг. *шпион(ин)*, срп. и хрв. *špijūn*, *spijūn*, алб. *spjūn*, аром. *spjūni*, нгрч. *σπιούνος* (Младенов 1941: 695; Skok 1973: 311).

Во втората група, како што споменавме, спаѓаат лексемите со помала распространетост, помеѓу кои се наоѓат лексемите *клеветач*, *комсиција* и *музавир* со нивните разновидности.

Од лексемата *клеветач* на македонското дијалектно подрачје се нотирани следните зборообразувачки разновидности, сп. *клевет'ач* (Нивичино–Струмичко, Блатец, Лаки–Виничко, Пехчево–Беровско, Стар Истевник–Делчевско), *клеветник* (Вељуса–Струмичко, Припечани–Кочанско), *клеветч'ија* (Саса–Делчевско), *клеветч'иа* (Калиманци–Делчевско) и *клевети* (Костин Дол–Кочанско).

Лексемата *клеветач* со сите нејзини разновидности, според Скок, произлегува од стцслов. *klъvъta*, којашто се среќава во буг., срп., хрв., чеш., укр. и во рус. (Skok 1972: 98), а според Георгиев оваа лексема се сврзува со рус. *клевать*, *клюю* 'колве', која произлегува од основата **клев-* (Георгиев 1979: 427–428).

Со помала распространетот од втората група, во однос на лексемата *клеветач*, се јавува лексемата *комсиџија*, којашто во македонските говори е забележана со следните разновидности, сп. *комсиџија* (Кратово, Кнежево, Шопско Рударе–Кратовско), *комсиџија* (Лесново, Древено–Пробиштипско), *комсиџија* (Лезово–Пробиштипско, Дурачка Река–Кривопаначеко), *комсиџија* (Ракотинци–Скопско) и *комси'ар* (Гратче–Делчевско).

Лексемата *комсиџија* со нејзините разновидности произлегува од тур. *kopuş-mak* 'разговара' (Геогиев 1979: 602; Škaljić 1973: 415).

Самостојно лексемата *музавир* е регистрирана во Волковија–Гостиварско, а нејзината разновидност *музав'урин* е нотирана во населбата Емборе–Кајларско.

Лексемата *музавир* со нејзината разновидност е балкански турцизам од арапско потекло, сп. тур. *müzevîr* < ар. *müzâwwîr*, кој се среќава во буг. *музавîр* и во срп. и хрв. *muzovîr*, *muzuvîr*, *muzuvîjer* (Геогиев, Дуриданов 1995: 305; Skok 1972: 492).

Во третата група спаѓаат лексемите со островски карактер, односно лексемите, коишто се забележани само во еден дијалектен пункт. Од нив со значење 'кодош' самостојно се употребуваат лексемите: *баџул'к'а*, *душим'ан*, *кљук'ар*, *куд'ач* и *минафџиџија*.

Лексемата *баџул'к'а* е нотирана во населбата Мачево–Беровско. Оваа лексема произлегува од праслов. **badati*, сп. буг. дијал. *избâдам*, словен. *zabâdati*, слов. *bâdat'*, чеш. *na-/po-bâdati*, пол. *zbadać, obadać*, каш. *badac*, рус.-цслов. *badati* (Лома 2006: 63–64).

Лексемата *душим'ан* е забележана во Страцин–Кумановско. Оваа лексема е балкански турцизам од персиско потекло, сп тур. *düşman* < перс. *dušmen*, кој се среќава во буг. *душиманин*, срп. и хрв. *dušmanin*, алб. *dushmën*, ром. *duşman*, ром. *duşman*, грч. *δουσηνής* (Геогиев 1971: 452; Skok 1971: 462).

Лексемата *кљук'ар* е регистрирана во Белица–Санданско. Оваа лексема Геогиев ја сврзува со *кљокам* 'чукам, удирам' и семантички ја поврзува со *кљеп* 'кљука, клевети', која произлегува од *кљепам*, *кљепя* 'удирам, чукам' (Геогиев 1979: 483).

Лексемата *куд'ач* се среќава во Немањинци–Светиниколско. Оваа лексема произлегува од праслов. **kuditi*, **kudjǫ*, која се среќава

во буг., срп. и хрв., во пол. и во рус. (Георгиев 1986: 77; Skok 1972: 222).

Лексемата *минафикција* е забележана во Џеписhte–Дебарско. Оваа лексема е балкански турцизам од арапско потекло, сп. тур. *minafik* < арап. *mināfiq*, кој се среќава во буг. *мунафук*, *мунафък*, срп. и хрв. *mináfik*, алб. *muñafik*, аром. *minafic* (Георгиев, Дуриданов 1995: 325; Skok 1972: 481; Škaljić 1973: 473).

Во педесетина пунктови од македонскиот дијалектен ареал се среќава паралелна употреба на две разновидности од иста лексема или паралелна употреба на две или повеќе лексеми, при што македонските родени зборувачи не прават разлика меѓу нив на семантички план.

Паралелни зборобразувачки разновидности единствено се среќаваат од лексемата *кодош*, сп. *кодош* // *кодошлак* (Гломбочани–Долнопреспанско), *кодош* // *кодошлив* (Арвати–Ресенско), *куд'ош* // *кудошл'иф* (Сараќиново–Воденско), *кодош* // *кодошлија* (Сараќинце–Тетовско), *кодош* // *кудошл'ија* (Радожда–Струшко), *кодош* // *кудошл'иа* (Ваташа–Кавадаречко) и *куд'ош* // *куд'ошник* (Луковец–Воденско).

На македонската јазична територија најчесто се јавува паралелната употреба на лексемите *кодош* и *шпион* или некоја од нивните разновидности, сп. *кодош* // *шпион* (Марена–Неготинско), *кодош* // *шпиун* (Драгош–Битолско, Лешница–Кичевско, Струга), *кодош* // *чпијун* (Којнско–Охридско), *кодош* // *спион* (Горенци–Костурско), *кодош* // *шпијун* (П'теле–Леринско), *кодуш* // *шпи'он* (Чеган–Воденско), *код'ош* // *шпи'он* (Г. Пожарско–Мегленско), *куд'ош* // *шпион'аш* (Дојран–Гевгелиско) и *куд'ош* // *шпијондис'ува* (Гуменце–Еницевардарско). Во една населба истовремено е забележана паралелна употреба на зборообразувачки и на лексички разновидности, сп. *кодош* // *кудошлија* // *шпиун* (Лескоец–Охридско), а во три населби има синонимна низа, односно паралелната употреба на лексемите *кодош* и *шпион* е проширена со трета лексема, сп. *кодош* // *спион* // *тамак'ар* (Тиолишта–Костурско), *код'ош* // *шпиј'он* // *подводач* (Штип) и *код'ош* // *спион* // *музџв'ирџн* (Тремно–Кајларско).

Лексемата *тамакар* е балкански турцизам од арапско потекло, сп. тур. *tamah*, *tama(ac)* < ар. *tama^c*, кој се среќава во срп. и хрв. *tamačar*, алб. *tamáh*, *tamahçar* (Skok 1973: 440), а лексемата *подводач*

произлегува од балтослов., општослов. и праслов. (стцслов.) *voditi* (Георгиев 1971: 170–171; Skok 1973: 579–581).

Лексемата *кодош* се јавува како прва компонента од синонимниот пар во петнаесетина пунктови од македонската јазична територија, сп. *кодош // гна̑с еден* (Пустец–Долнопреспанско), *кодош // дупален* (Модрич–Струшко), *кодош // зузар* (Вевчани–Струшко), *кодош // клев'етник* (Клисура–Неготинско), *код'ош // клеветн'ик* (Виница), *кодош // комсиција* (Вратница, Теарце–Тетовско), *код'ош // комсици'ја* (Павлешенци–Светиниколско, Злетово–Пробиштипско), *код'ош // комсиј'ар* (Жидилово–Кривоаланечко), *кодош // лафазан* (Пештани–Охридско), *кодош // музав'ир* (Ресен, Зеленич–Леринско), *кодош // музевер* (Жерноница–Дебарско) и *кодош // шил'каџија* (Лешок–Тетовско).

Лексемата *гна̑с* е општослов. од праслов. (стсл. *gnŃs*}{пј) (Георгиев 1971: 257; Skok 1971: 579–580).

Називот *дупален* произлегува од старата лексема **ду̀па* 'дупка', од која е произведена стсл. лексема *đřina* 'дупка, јама'. Зборот е ие., балтослов. општослов. и праслов. (Георгиев 1971: 448; Skok 1971: 457–458).

Лексемата *зузар* произлегува од ономатопејата *зуи* со која се имитира гласот на пчелата (Георгиев 1971: 656; Skok 1973: 664).

Лексемата *лафазан* е балкански турцизам од персиско потекло, сп. тур. *lâfazan* <перс. *lâfzen*, кој се среќава во буг. *лафазан(ин)*, срп. и хрв. *lafazan*, алб. *lafazan*, аром. *lafazan* (Георгиев 1986: 326; Škaljić 1973: 430).

Основата на лексемата *шил'каџија* е *ši-*, којашто има ие., општослов. и праслов. потекло (Skok 1973: 396–397).

Како прва компонента од синонимниот пар во неколку пунктови од македонскиот дијалектен ареал се употребува лексемата *шпион* или некоја од нејзините разновидности, сп. *шпи'он // на̑клеветува* (Кула–Серско), *шпиј'он // клеветч'иа* (Радовиш), *шпионин // клевет'ач* (Делчево), *шпи'он // мушк'ач* (Мутулово–Кукушко), *шпиј'он // мушк'ач* (Амбар Кој–Кукушко), *шпиун // издавник* (Милетино–Тетовско) и *шпиј'он // музив'ир* (Патарос–Кукушко).

Лексемата *издавник* произлегува од општослов., балтослов. и ие. глагол од праслов. период **dāv-* (Георгиев 1971: 310–312; Георгиев 1979: 27; Skok 1971: 382–384), а лексемата *мушкач* произлегува од ие. корен **moi* / **mi-* (Георгиев, Дуриданов 1995: 354).

Во две населби од македонското дијалектно подрачје како прва компонента од синонимниот пар е нотирана лексемата *клеветач*, сп. *клевет'ач* // *одумув'ач* (Берово) и *клевет'ач* // *шајр'етин* (Двориште–Беровско), а во населбата Маврово–Гостиварско ја наоѓаме синонимната низа *клеवेशчија* // *музавир* // *мунафик*.

Лексемата *одумувач* произлегува од лексемата *дума*, којашто е стара заемка од германскиот јазик (Георгиев 1971: 446; Skok 1971: 456), а лексемата *шајретин* е турцизам (Младенов 1941: 692).

Во однос на дистрибуцијата на лексемите со значење 'човек што кодоши', распространетоста на лексемите со значење 'клевети, поткажува' на македонската јазична територија е следнава.

Имено, „два главни називи за прашањето 'како се нарекува лицето што зборува за некогаш лошо' коешто е со број 90 во Прашалникот (Видоески 2000: 95), а што доминираат на македонската дијалектна територија се *клевети* и *кодоши*. *Клевети* (ТРМЈ II: 525) и *кодоши* (ТРМЈ II: 546) се два глагола кои не се со исто семантичко поле, односно глаголот *кодоши* има и значење на 'прекажува', додека во семантиката на глаголот *клевети* е основното значење 'шири невиности за некогаш', но интересен е фактот дека на голем дел од дијалектната територија недостасува словенското *клевети* и комплетно е заменето со турското *кодоши*. (...)

Лексемата *кодоши* доаѓа од турското *kodoş* 'клеветник' (сп. ТРС: 555) и се јавува на голем ареал во западниот и југозападниот дел на Македонија, но главно паралелно со словенското *клевети*.

Лексемата *музафири* која потекнува од турското *muzavir* 'уметник, цртач', (сп. ТРС: 643) во македонските дијалекти очигледно се употребува со изместена семантика (сп. слично значење во изразот 'фарба некогаш = лаже некогаш'). Оваа лексема е регистрирана во неколку пункта во западна Македонија.

Во североисточниот дел и во неколку пункта во северозападниот дел на Македонија е забележан глаголот *комсисуе(ва)* како единствена лексема со ова значење. (...)

На мала територија се регистрирани и неколку зборообразувачки варијанти на глаголот *шпионира*. (...)

Во материјалот се претставени и формите *оговара*, *одумува* и *зборува (кажува)* *лошо* кои во основата го имаат зборувањето како активност. Лексемата *одумува* прави еден мал ареал во источниот дел од територијата а потекнува од зборот дума 'слово, збор' за кој се претпоставува дека е стара словенска заемка (БЕР I: 446), додека другите две лексеми *оговара* и *зборува* се регистрирани само во неколку пункта во северна и во југозападна Македонија, а се со словенска етимологија. Како единични називи ги регистриравме следниве: *мушке*, *шпотет*, *дуп(ит)*, *кара*, *куди*, *набутува*, *придава*, *прдоксва* и *нападинви*, за кои може да се каже дека се најмногу од словенско потекло и се добиени со преосмислување односно со проширување на семантичкото поле на глаголи чие основно значење е некоја друга активност“ (Лаброска 2016: 136).

При проверката на лексемите и на нивните разновидности од македонскиот лингвистички ареал во македонските лексикографски трудови *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања* и *Толковен речник на македонскиот јазик* можат да се согледаат извесни совпаѓања и различности од гледна точка на нивната застапеност и од гледна точка на нивното значење.

Во *Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања* со соодветно значење се забележани следните дијалектни лексеми и некои од нивните разновидности, сп. *клеветник* -ци *t klevetnik* (Конески 1961: 331), *клевети* *impf klevetati* (Конески 1961: 331), *наклеветува* *impf* од *наклевети* (Конески 1961: 450), *кодошт* (*razg.*) ... 2. *klevetnik*, *potkazivač* (Конески 1961: 337) и *шпион* *m špijun*, *uhoda* (Конески 1966: 570).

Во *Речникот* се нотирали извесен број лексеми, коишто асоцираат на значењето 'човек што кодоши' добиено по метафоричен пат, сп. *гнасаф* ... 3. (*fig.*) *gad*, *odvratan čovek*... (Конески 1961: 103), *душман(ин)* -ани *t dušman(in)*, *neprijatelj*; *krvnik* (Конески 1961: 160), *издајник* -ци *t v.* *предавник* (Конески 1961: 279), *предавник* -ци *t* (тој што врши предавство) *izdajnik*, *izdajica*; *предавник* на нашето дело

izdajnik naše stvari; (nar. poez.) јас отепав луѓе–предавници (Конески 1965: 433) и *кудач* m *kudilac* (Конески 1961: 371).

Со несоодветно значење во *Речникот* е регистрирана една дијалектна лексема, сп. *тамакарт* (razg.) *tvrdica*, *сисија* (Конески 1966: 356).

Во *Речникот* не се нотирани разновидностите на разгледуваните дијалектни лексеми: *клеветач*, *клеветчија*; *кодошлак*, *кодошлив*, *кодошлија*, *кодошник* и *спион*, *чпијун*, *шпионаш*, *шпионин*, *шпијондисува*, а воопшто не се регистрирани дијалектните лексеми и/или нивните разновидности: *бацулка*; *дупален*; *зузар*; *кљукар*; *комсијар*, *комсиџија*; *лафазан*; *минафикџија*, *мунафик*; *музавир*, *музавирин*; *мушкач*; *одумувач*; *подводач*; *шајретин* и *шилкаџија*.

Во *Толковниот речник на македонскиот јазик* од дијалектните лексеми со нивните разновидности за изразување на семемата 'кодош' со соодветното значење се забележани следните лексеми, сп. *клеветник*, *мн.* *клеветници* *м.* Тој што клевети некого, што шири клевети за некого. *Сите зборуваа за него, а тој знаеше кој е клеветникот и од каде доаѓаат тие приказни...* (Конески 2005: 525–526), *клевети*, *клеветат* *несв.* Измислува и шири клевети. *Тој неколкупати го клеветеше кај старешините...* (Конески 2005: 525), *наклеветува*, *наклеветуваат* *повт...* (Конески 2006: 243), *кодош*, *мн.* *кодоши* *м.* (разг.) 1. *Клеветник*, *поткажувач*. *Кодошите го наклеветиле пред старешината...* (Конески 2005: 546) и *спион*, *мн.* *шпиони* *м...* 2. (прен.) *Предавник*, *кодош*, *таен пренесувач* на важни информации против сопствениот народ и сопствената држава. *Проклети да се шпионите и нивните соработници...* (Конески 2014: 458).

Извесен број дијалектни лексеми, иако не се означени со соодветното значење во *Толковниот речник*, сепак асоцираат на значењето 'човек што кодоши' добиено по метафоричен пат, сп. *гнаса*, *мн.* *гнаси* *ж...* 2. (прен.) *Гнасен*, *одвратен*, *гаден човек*. *Нема поголеми гнаси од тие бездомници...* (Конески 2003: 352), *душман*, *мн.* *душмани* *м.* (разг.) *Противник*, *непријател*. *Падна во рацете на душманот. Тие беа смртни душмани. Твојот пријател е мој душман.* ◇ *Нека пукнат душманите* – нека му биде криво, нека ни завидува непријателот... (Конески 2003: 561), *издајник*, *мн.* *издајници* *м.* Тој што врши предавство; *в.* *предавник...* (Конески 2005: 271), *предавник*,

мн. предавници м. Тој што врши предавство. *Предавник на нашето дело. Предавниците ќе бидат изведени пред суд...* (Конески 2008: 458) и *кудач, мн. кудачи м. Тој што куди, што напаѓа некого со зборови. Овде има многу кудачи* (Конески 2005: 659).

Во *Толковниот речник* со несоодветно значење е регистрирана само една дијалектна лексема, сп. *тамакар, мн. тамакари м.* (разг.) Скржавец, стипса. *Трговец тамакар...* (Конески 2014: 19).

Дел од разновидностите на разгледуваните дијалектни лексеми не се нотирани во *Толковниот речник*, сп. *клеветач, клеветчија; кодошлак, кодошлив, кодошлија, кодошник и шпион, чпијун, шпионаш, шпионин, шпијондисува*, а следните дијалектни лексеми и/или нивните разновидности воопшто не се регистрирани во *Толковниот речник*, сп. *бацулка; дупален; зузар; кљукар; комсијар, комсиција; лафазан; минафигија, мунафик; музавир, музавирин; мушкач; одумувач; подводач; шајретин и шилкација*.

Во публицистичко дело наидовме на синонимна низа и на мошне детално толкување на лексемата *кодош*. Со тоа не само што се проширува бројот на називите за изразување на семемата 'човек што кодоши' туку се дава и многу прецизно објаснување на лексемата *кодош* во македонскиот јазик. Имено, „поимот *кодош* во речниците се толкува како: *предавник, јуда, шпион, клеветник, поткажувач, доушник, заводник* (кога се однесува на жена) и сл. За кодошот се својствени особините на наведените синоними, но има нешто специфично. Кодошот не ја пренесува вистината туку ја извртува, ја конструира, ја измислува. Тоа го прави подмолно, зад грбот на кодошениот и на другите, го кажува на доверлив начин во поверливи средини или на индивидуи, а на кодошениот му се прикажува близок. Народот кодошот го именува со: *пичкин прислужник и ороспија*“ (Ристески 2001: 4).

Претпоставуваме дека со тоа не се исцрпени сите називи за *кодошот* во македонскиот јазик.

Во однос на потеклото на лексемите за изразување на семемата 'човек што кодоши' на нашата дијалектна територија се среќаваат следните македонски наследени зборови, сп. *бацулка, гнас, дупален, зузар, издавник, клеветач (клеветник, клеветчија, клевети; наклеветува), кљукар, кудач, мушкач, подводач и шилкација*.

Од туѓо потекло на македонската јазична територија со значење 'човек што кодоши' доминираат турцизмите, сп. *душман*, *кодош* (*кодошлак*, *кодошлив*, *кодошлија*, *кодошник*), *комсиџа* (*комсијар*), *лафазан*, *музавир* (*музавирин*), *мунафик* (*минафикџија*), *тамакар* и *шајретин*, од кои повеќето се балкански турцизми, сп. *душман*, *кодош* (*кодошлак*, *кодошлив*, *кодошлија*, *кодошник*), *лафазан*, *музавир* (*музавирин*), *мунафик* (*минафикџија*) и *тамакар*.

Само лексемите *одумувач* и *шпион* (*спион*, *чпијун*, *шпионин*, *шпионаш*, *шпијондисува*) се германизми, кои дошле во различно време и по различен пат во македонските говори.

Врз основа на изнесените паралели помеѓу дијалектните лексеми и/или нивните разновидности, регистрирани во македонскиот лингвистички ареал со значење 'човек што кодоши', од една страна, и регистрираните и протолкуваните лексеми во македонските лексикографски трудови, од друга страна, може да се констатира дека извесен дел од дијалектните лексеми ја прошируваат семантиката во однос на лексемите што се нотирани и протолкувани во македонските лексикографски трудови, т.е. дека некои дијалектни лексеми воопшто не се нотирани во лексикографските трудови, па со нивното откривање се збогатува речничкиот состав на македонскиот јазик. Освен тоа, може да се констатира дека на зборообразувачко рамниште во македонските говори се забележува исклучително богатство од разновидности, кои не се регистрирани во македонските лексикографски трудови.

На крајот, може да се заклучи дека македонските народни говори, кои се развивале сосема спонтано, трпеле туѓи влијанија низа векови. Тоа се рефлектира и при иразувањето на семемата 'човек што кодоши' од тематското подрачје физички и психички особини на човекот. За иразување на споменатата семема, покрај македонските наследени зборови, на македонската јазична територија, за жал, доминираат лексеми од туѓо потекло. Станува збор за балканскиот турцизам *кодош* и интернационализмот и балканизмот *шпион* со нивните многубројни разновидности.

Литература

- Видоески, Божидар. 2000. *Прашалник за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Георгиев, В. И. (ред.). 1971–1986. *Български етимологичен речник*. I–III. София: Издателство на Българската академия на науките.
- Георгиев, В. И.–Дуриданов, И. (ред.) 1995. *Български етимологичен речник*. Том IV. София: Издателство на Българската академия на науките. Институт за български език. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Конески, Блаже (ред.). 1961–1966. *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*. I–III. Скопје: Институт за македонски јазик
- Конески, Кирил (гл. ред.). 2003–2014. *Толковен речник на македонскиот јазик*. I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Лаброска, Веселинка. 2016. „Согледувања за етимолошкиот речник на македонскиот јазик (врз примери од лексичкиот материјал од Македонскиот дијалектен атлас)“. Зборник на трудови од научниот собир *Лексикологијата и лексикографијата – мостови меѓу јазиците* одржан на 28 февруари – 2 март 2014, Битола. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Јазикот наш денешен, кн. 25, 2016, 131–138.
- Лома, Александар (ур.). 2006. *Етимолошки речник српског језика*. Св. 2. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Младенов, Стефан. 1941. *Етимологически и правописен речник на българският книжовен език*. София: Печатница Хр. Г. Дринов – О.О.Д-во.
- Ристески, Стојан. 2001. *Моите кодоши*. Охрид: MacedoniaPrima.
- Skok, Petar. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–IV. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Škalić, Abdulah. 1973. *Turcizmi u srpskohrvatskom–hrvatskosrpskom jeziku*. Sarajevo: „Svjetlost“, izdavačko prduzeće.

Наталья Боронникова
Елена Верижникова

**Метафорические переносы в поле
«ЗВУКИ ЖИВОТНЫХ»
(на материале словаря македонских междометий и
звукоподражаний)**

1. Предмет исследования

В статье рассматриваются имитации голосов животных в македонском языке. Особое внимание уделяется развитию метафорических переносов в этом тематическом поле.

2. Материал исследования

Материалом для исследования послужила база данных, собранная для словаря междометий и звукоподражаний македонского языка [подробнее см. Боронникова, Верижникова, 2014].

Имитации криков животных человеком образуют особую тематическую группу. По мнению И.А. Шаронова, значимым для звукоподражаний является тот факт, что они создаются искусственно и намеренно, обладают конвенциональностью [Шаронов, 2008: 95]. Различают два типа звукоподражаний – общепринятые и окказиональные. Общепринятому звукоподражанию в той или иной степени приписывается ассоциативная связь с источником. Как отмечает И.А. Шаронов, чтобы определить источник звучания в словах *гав-гав* или *тик-так*, не требуется никакой контекстной поддержки, поскольку всем носителям языка известно, что это собака и часы [Там же: 98]. Окказиональное же звукоподражание требует контекстной поддержки. Причина различий в силе ассоциативной связи с источником звучания, полагает И.А. Шаронов, кроется в той роли, которую играет субъект звучания в картине мира человека. «Например, домашняя птица и домашние животные издавна живут рядом с человеком. Поэтому крики гуся, утки или курицы нашли отражение в общепринятых звукоподражательных словах, а крики диких птиц, известные только орнитологам или охотникам, в их

устных рассказах или письменных текстах находят отражение в форме окказиональных слов» [Там же: 102].

В нашем материале представлены звукоподражания для порядка пятидесяти животных. Данный класс лексических единиц относится к иконическим знакам, идеофонам. В этой группе имеются устойчивые номинации, обозначающие стандартные звуки, издаваемые животными. Такие номинации могут обладать целым набором вариантов, которые различаются наличием или отсутствием редупликации, долготой гласных, глухостью-звонкостью согласных, наличием-отсутствием смычного на конце слова и пр. Часто встречаются окказиональные варианты. Ономотоп обычно сопровождается глаголом, сочетание это имеет устойчивый характер. Кроме того, он сам может стать производящей основой для звукоподражательных глаголов.

3. Структура тематического поля «Звуки животных»

В каждом языке имеется определенная традиция передачи звуков животных лингвистическими средствами. Величина поля и степень разработанности этого типа лексики в языке определяется условиями жизни конкретного этноса: географическим положением, культурными традициями. Однако в целом набор групп животных, входящих в это поле, достаточно ограничен. Как правило, это *животные, птицы и насекомые*. Некоторым животным человек приписывает не только разнообразные звуковые сигналы, но и различные эмоциональные состояния. А звуки некоторых животных вообще не лексикализуются в языке. Согласно А. Вежбицкой [Wierzbicka, 1985], лексикализация звуков животных зависит от принципа антропоцентричности, поскольку человеку свойственно отражать в языке только то, что значимо для него.

Как отмечают авторы масштабного проекта, посвященного типологии метафор в глаголах звуков животных [Рахилина и др., 2015: 16-17], существа, с которыми человек чаще всего вступает в контакт, ассоциируются сразу с несколькими стандартными звуками. К этому классу животных относятся прежде всего главные домашние питомцы – собаки и кошки. Устойчивые способы обозначения имеются в языках для голосов обитателей скотного двора: коров, коз, овец, свиней, петухов, кур, гусей и пр. Важную семиотическую функцию имеют и звуки хищных зверей, поскольку они предупреждают человека об опасности. Зависимость языковой «освоенности» звуков от интенсивности взаимодействия человека с соответствующими животными видна на примере грызунов, больше

всего человек сталкивается с крысами и мышами, поэтому в языке имеются обозначения для звуков, которые они издадут.

Что касается разрядов насекомых и птиц, то, по мнению авторов проекта, среди насекомых в первую очередь лексикализуются звуки тех, кто неприятен человеку и может нанести ему непосредственный вред (комары, осы и пчелы), остальные могут не получать языкового выражения. Зона звуков, издаваемых дикими птицами, во многих языках разработана достаточно подробно. Здесь, как правило, представлены крупные и мелкие виды, при этом специфические звукообозначения характерны главным образом для мелких певчих птиц [см. Там же: 17].

4. Поле звуков животных в македонском языке

Встречающиеся в нашей базе подражания голосам животных делятся на несколько тематических полей. Прежде всего, это домашние любимцы, обитатели скотного двора, дикие животные, грызуны. Имеются обозначения для голосов диких птиц, насекомых и земноводных.

4.1. Животные и птицы

4.1.1. Домашние животные и птицы, обитатели скотного двора

Наиболее богатыми в звуковом отношении являются обозначения голосов домашних любимцев – собаки и кошки. Звуки, характерные для собаки, человек изображает следующим образом: *ав-ав, аф-уф, ауууу, ууу, вау-вау, бау, цав-цав, кев-кев, гррр*. Выбор лексемы для обозначения звука определяется размером животного и его состоянием (радость, скуление, вой, рычание). Звуки, свойственные кошке, также представлены целым рядом идеофонов. Это «типовой» голос кошки, так называемое мяуканье (*мау-мау, мјау, мрлау, мау-мја-ма, мјав*), довольное мурлыканье или урчание (*мр, хр-вр, мрм-мрм*), любовный зов (*мијаууу; мррррръньњааааууууууууу*), недовольное фырчанье (*фрн*) и др.

Звукообозначения для голосов домашнего скота более стандартны. Коза издает звуки *ме-ме, ме-ке, бе-бе*; овца – *бе-бе, ме-ме*; корова – *му-му*; свинья – *гро-гро, гров-гров, грофт-грофт, гру-гру, грок-грок*; конь – *иаааа, фр-фр*; осел – *иа-иа, ау-ау*. Встречаются специальные лексемы для обозначения звуков домашних птиц: *кукуругу, кукуруку, кикиригу* (петух), *ко-ко, кокодак, ко-ко-да, кре-кре, кра-кра* (курица), *пиу-пиу, циу-циу, цив-цив* (цыпленок), *га-га; гус-гус* (гусь, утка); *пај-пај, га- га, ква-ква* (утка).

4.1.2. Дикие животные и птицы

В нашем материале встречаются подражания голосам некоторых диких животных. Это протяжный вой волка (*ауууу, ууу*), его рычание (*рррр*), а также рычание и ворчание медведя (*грррр; м-м-м*); звуки, издаваемые белкой, – *цик-цик*; мышью – *циу-циу-цив, циу-циу*; львом – *роарр*.

Многочисленную группу составляют подражания голосам птиц. Прежде всего, это птицы, обитающие рядом с человеком: *шив-шив, ши-ив, шив-цик, цик-шив, чив-чив, чик-чирик, ки-ки-ри, шиви-шиви* (воробей); *гу-гу* (горлица, голубь); *гра-гра, грак* (ворон, ворона, галка); *клак-клак, штрак-штрак, кьак-кьак, ксак-ксак* (аист); *сип-сип* (синица); а также лесные и полевые певчие птицы: *га-га, ква-ква* (дикая утка); *гра-гру* (дикий гусь); *бууу, ут-ка, уф-буф, буху, у-хуу!* *ууу-хууу* (сова, филин); *звр, зври, кври, цври, чи, чр-чр* (ласточка); *кр-кр* (орел); *пиу-пиу* (тетерев); *чууру-лак, чуру-лук!, чуру-луг, чуру-лаг* (соловей); *ку-ку* (кукушка); *циу-ци* (иволга); *чир-жир* (куропатка); *чиру-ли; чиру-лик, чиру-лак; чуру-лак, чуру-лук; чуру-луг, чуру-лаг* (жаворонок, соловей); *клик-клук-клук, чук-чук, клук-чук* (звуки, которые издает дятел).

4.2. Земноводные

В эту группу мы включили звуки, издаваемые жабами, лягушками (*ква-ква, квак-квак, кре-кре, кре-ке-ке, кре-крек*), змеями (*сссс*).

4.3. Насекомые

Зззз, зуј-зуј (звон, который издает назойливая пчела, комар муха); *брум-брум, бр-бр, брм-брм* (жужжание пчелы, жука); *цврррр-зрррр-прррр, зри-зри, штур-штур* (сверчок); *жеже-пече* (кузнечик, цикада).

Как видно из описания, наиболее разработаны те участки поля «Животные», которые связаны с областью «Человек», это звукоподражания, связанные с домашними обитателями, особенно с домашними любимцами, где широко представлена вариативность, характерная для междометий в целом. У домашних любимцев представлено по несколько стандартных звуков, поскольку человек приписывает им эмоциональные реакции (удовлетворение, радость, раздражение, злобу и пр.). Менее подробно в материале представлены дикие звери, особыми звукоподражаниями обозначаются голоса только тех животных, которые обитают в близлежащих лесах и полях. Исключение – подражание голосу льва. Следует сказать, что для изображения голосов животных наподобие

льва, тигра и пр. в европейских языках имеются устойчивые звукоподражания, которые могут употребляться в метаязыковых контекстах, например, когда ребенка учат, какой звук издает то или иное животное. Широко показана группа голосов птиц, особенно певчих, поскольку именно пение птиц ассоциируется у человека с природными звуками. Мало представлены звуки земноводных и насекомых.

Отдельно следует сказать о совпадении звуков, издаваемых разными животными. Это может быть вызвано несколькими причинами. Во-первых, акустическими характеристиками звуков. Звуковое сходство криков животных позволяет объединять звучание уток, куриц и лягушек (*кре-кре, ква-ква*), писк мыши и птенцов (*циу-циу*), рычание собаки и медведя (*гррр*); подобные объединения типологически частотны и наблюдаются во многих языках [см. Рахилина и др. 2015: 15]. Кроме того, близость звуков определяется внешним, биологическим сходством существ, издающих звуки: ср. вой собаки и волка (*ууу; аууу*; интересно, что подобным звуком передается иногда звучание голоса осла), крики осла и ржание лошади (*иаааа, иа-иа*, звук, издаваемый ослом, более отрывистый и имитируется с помощью редупликации), овцы и козы (*ме-ме, бе-бе*), монотонные высокие звуки пчелы или мухи (*зуж-зуж*), низкое жужжание жука или пчелы (*брм-брм*) и др.

5. Развитие переносных значений в поле ономапов “Звуки животных”

В македонских ономатопах, как показал материал, широко представлена полисемия. При ее описании мы опирались на параметры метафорических переносов, использованные для типологии метафор в глаголах звуков животных [см. Рахилина, 2015].

В отличие от глаголов звуков животных звукоподражания не имеют собственной полноценной семантики, они служат для описания самих звуков, издаваемых животными, с точки зрения их акустических характеристик, тембра. Однако и в данном случае наблюдаются переходы из одной зоны в другую. Как правило, это перенос знака из зоны криков животных в зону звуков, свойственных человеку. Это могут быть звуки физиологического характера (кашель, смех, храп и пр.), отождествлённые с «животными» звуками на основании акустического сходства.

Сходное явление наблюдается в объединении звуков разных видов животных в рамках прямого значения. «Основанием для подобных объединений... является простое акустическое сходство.

По сути, разводить эти явления, трактуя одно из них как расширение прямого значения, а второе – как семантический сдвиг, близкий к метафорическому, ... вынуждает только одно – при переносе в физиологическую сферу, в отличие от простого объединения, меняется таксономический класс субъекта звука – с животного на человека. ... такая антропоцентричная мена субъекта очень характера для метафор» [Кюсева и др., 2015: 330].

Еще одним основанием для переноса является олицетворение – «переход субъекта из зоны звуков животных в область звуков природных объектов (ветра, грома, воды в ручье и др.) и артефактов (например, печатной машинки, мотора, сломанного радиоприемника)» – на основании простого акустического сходства [Там же: 330].

По мнению исследователей, только первый тип метафор, связанный с переходами на основе сходства звучания, можно считать свободным от семантики. В других типах метафор появляется оценочный компонент, чаще всего пейоративный, поскольку использование характеристик животного для описания человека приводит к пейоративному эффекту. Помимо физиологического переноса, в производные значения, относящиеся к человеку, включают характеристики голоса, эмоциональные проявления, характеристики речи, семантически нагруженную речь [Рахилина и др., 2015: 20-21].

Рассмотрим звукоподражания, которые демонстрируют вариативность в семантике.

5.1. Перенос в сферу природных явлений

Завывание ветра в македонском языке отождествляется с протяжным гулким криком совы:

БУХУБУ *редупл. онома топ.* виѐне на ветар: Околу полноќ забуче лошиот ветар: "Бууу... Хууу... Бууу..." В. Подгорец..ЛИВАДА НА СОНИШТАТА.

5.2. Перенос в сферу артефактов

Перенос в сферу артефактов наблюдается у ономатопа ауууу, изображающего продолжительный вой собаки или волка:

АУредупл. онома топ. звук на сирена: [ЧУВАРОТ:] ВР, ВР, ВР, ВР! (Како сирената да ја навива) ВР, ВР, ВР, аааааауууу, ВР ВР ВР! **Ж. Чинго. Работници.**

Громкий отрывистый лай собаки ассоциируется со звуком выстрела или взрыва. Особенно интересно обыгрывается этот перенос в примере из текста П.М. Андреевского, в котором говорится

о гибели героя и народной традиции отождествления звука выстрела с кратким громким звуком, издаваемым собакой (И после чувме «бау», вели, и человекот го снема. **Го лавна кучката**):

БАУ *ономатоп.* гласен звук на пукање или експлозија: Коа беше се нашол во тесно гаолот, едно од миризбата од темјано, што беше клале тогај поеќе кауѓерите за некако да го пукнат, и друго од "Благословеното царство" што се рекло, ритајќи, скакајќи низ црква гаолот, беше пукнал како некој топ: **баууу!** **М.Цепенков. Кн. 2, № 141: ГАОЛОТ ШТО КЕ ОЖЕНЕШЕ ЧЕТИРИЕСЕТ КАУЃЕРИ;** Застанувам со Ристета од Жван и тој ми кажува за Миленко. Пали цигара и ми кажува. / - Загина од будалштина, вели, многу сакаше да види мина. И еден му кажа кај има мини, и овој вистина отиде. Бараше, бараше и најде. Толку се израдува дека најде, вели, што не може повеќе. Како да најде тиква печена. Ја гледа мината поднасмевањето, вели и ја потклоцнува со ногата. Сака да ја преврти, вели, сака од сите страни да ја види. И после чувме «бау», вели, и человекот го снема. **Го лавна кучката**, вели. **П.М.Андреевски. Пиреј.**

5.3. Антропоцентрический перенос

В македонских ономатопах-звуках животных представлены самые различные метафорические переносы в сферу человека. Это могут быть *физиологические звуки* (кашель, смех, чихание, сопение, затрудненное дыхание, храп, чавкание и пр.), сходные акустически со звуками, издаваемыми разными живыми существами.

Так, с кошачьим мурлыканьем, тихим ритмичным продолжительным вибрирующим звуком, который издают животные в период получения положительных эмоций (ласки, насыщения и др.), отождествляется звук, издаваемый человеком во время сна, – негромкий мерный храп, ср.:

МР редул. *ономатоп.* предење на мачка: Мачорот се потегнал во топлата трева, мижи и си мрмори нешто: / - **Ммрр... мррр...** Важно е дека останав жив и здрав, а другото е ветар и магла. **В.Подгорец. Чудесно патување**

МР редул. *ономатоп.* тивко 'ркање:

НОВА МАКЕДОНИЈА. 04.05.2012. Пусто турско:



Назойливый же и раздражающий звук храпа, вызывающий отрицательные эмоции, ассоциируется с «зудением» насекомых. В данной ситуации коннотация «раздражающий» возникает благодаря акустическим характеристикам ономатопа и ассоциациям, имеющимся в сознании человека в связи с исходным субъектом звука:

**НОВА МАКЕДОНИЈА. 11.11.2011. Пусто турско.
Кокошките....**



Рычание зверя (см. пример ниже) может сближаться с сильным надсадным кашлем или предсмертным хрипом. Интересно, что тот же самый звук используется для изображения хриплого смеха, скорее всего, сопровождающего кашлем:

ГР ономатопоп. ‘ржење или рикање на животно или звер: - **Гррр!** мечката прва влегла во шумата. / Почнала да кине јагоди, да ги гази синоличките и да мрмори, кога – еве го и волкот. / **Гррр!** ги покажал забите и почнал да го бара зајакот. **С.Јаневски. Најголемиот континент.**

НОВА МАКЕДОНИЈА. 01.02.2013. Пусто турско:



ГРредупл., ономаџоп. кашлање: Чехов се вцрви, грлото цемент му се наполни, **гр, гр, гр**, во дробовите и желудникот му се стврдна. **В.Манчев. Сиреч.**

КР редул., ономаџоп. претсмртно кркореење: - Море, коњов стана. Алал да ти е, – го пофали стопанот ветеринарот. – Мораш да останеш на ручек. Ајде во твоја чест ќе ја заколеме свињата. / Кутриот Иле! Го превртеа на грб. Едно време преткаше со нозете, но набргу и нив му ги стегнаа. Се почувствува крајно несмасно и беспомошно. Додека остро, блескаво сечило на месарскиот нож неумоливо се спушташе кон неговото грло, стигна да помисли: - Така и ми треба! Убаво вели старата свинска поговорка – Не потресувај се поради туѓите грижи. Гледај си ја работата! Ама попусто... **кррр...** **А.Прокопиев. Нови антипатства за лична употреба.**

ГР редул., ономаџоп. рапава смеа: [ПРВИОТ:] Што велиш ти, стрико Блаже? / [БЛАЖЕ:] Ки ки ки, хе, хе, хе, **грргрр**, ја најде белким штом се врати бос, со опинците в раце, хе хе хехе, **грргрр!** (молк, пауза, уплашено стричето) Што, бре, луѓе реков јас нешто, јазик да капне! / [МАЖОТ:] Не, не плаши се Стрико Блаже, ништо не рече, ништо не чувме! / [БЛАЖЕ:] **Грргрр** хе хе хе, еј де, ха, ха, ха, хихихи! **Ж.Чинго. Под отворено небо.**

Характеристика гласа човека отражається в примере, где кошачье мяуканье используется для обозначения игривой, нежной, сексуальной женской речи:

МЈАО редул.ономаџоп. метајаз. галовен, нежен женски говор: Нејзината очигледна бесрамност да предизвика некоја брза реакција од негова страна, тој веднаш ја просре. Беше мртов ладен. Не даваше ни пет пари за нејзините мавтања и поздрави./ **"Мјао!**

Мјао! Мјаооо! Хај, мачо-мен-Американ!" му **мјаукаше** таа, обидувајќи се да го збрка со своето знаење на неколкуте англиски фрази, велејќи: "Еј, ти, голем галебе, летај, летај, најголема птицо над овој брод!" / Најпосле, играта на зборовите ја погоди целта*. / "Оди по ѓаволите!" рече нашиот херој – "таму е сестра ти страчка! Но и ти не си сачка-прачка!"

← *англ. mew.* *Игра на зборови: mew значи и галеб, но и наивен, будала, во англискиот сленг. **Х.Крстевски. Пасија по Матеј.**

Грубый голос или пение хриплым голосом сближается с криками вороны:

ГРА *редупл.ономатоп.метајаз.* човечки говор или пеење со рапав глас:[МАДАМОТ] Фјодоре Михаловиќ, како човек од дарба, молам, замислете си го свиот оперни ансамбал на една провинциска турнеја, таму! Ки-ки-ки! Нејсе! А првакињата наша, несреќната, којзнае како, јорганчето да и' се лизне, спиела со голо газе... Ки-ки-ки! Кутрата, само што отвори уста и **гра, гра, гра**, почна да вари грав, ужас. **Ж.Чинго. РАБОТНИЦИ.**

Еще один перенос связан с обозначением *внешней характеристики речи человека*. Так, с кошачьим мяуканьем часто сравнивается неразборчивая, непонятная речь на иностранном языке. Как правило, это речь на одном из восточных языков (китайском, корейском, вьетнамском), мелодическая структура которых воспринимается как непривычная, чуждая уху европейца:

МАУ*редупл. ономатоп. метајаз.* неразбирлив странски говор (виетнамски, корејски, кинески итн.): Уште фали само маалските комарции да почнат да организираат руски рулет со сандачињата. Се собира цела зграда, се става опклада а еден од комарциите се приближува до купчето сандачиња, од тепка одбира едно, застанува пред него, неколкупати кратко прави вдиши-издиши како оние дигачи на тегови пред да се искилават и одеднаш - го отвора мистериозното сандаче со брз и недвосмислен потег, ја става главата во него додека си рекол "Вибрамицин" и таму инхалира едно 15 секунди. За тоа време, ние посматрачите се дереме по виетнамски: "**Мау! Мау!**", а откако лудиот хазардер ќе ја сркне воздушната порција, му правиме антибактериски тест - го тераме да оди по бела линија и да ја пее "Ние не сме Срби, Бугари ни Грци" од Г-дур.**С.Мацановски-Трендо. Трендоленд.**

С воркованием голубя или горлицы сравнивается гуление младенца в период становления речи, кроме того, гуление указывает

на емоционално состояние ребенка, поскольку гулит ребенок только тогда, когда сыт и доволен:

ГУ редул. ономатоп. звук што издава бебе кога е мирно: Дури таа вака си мечтаеше раката и' врвеше по главчето горе-долу, а наеднаш рачето на чупето го подигна гушалчето, ја пушти дојката и нежно, нежно го растегна малото устенце, гледајќи ја мајка си право во очи; пушти едно "гуу, гу, а? а?" и почна да ја врти главата пак таму-ваму: да ја лапне дојката. **С.Попов. Крпен живот. I;** По една година, принцезата родила убаво машко детенце со зелени очи, како татко му, и со руса косичка, како неа. Принцот уште повеќе ја покажувал својата љубов спрема неа и синот. Детенцето растело и почнало веќе да **гука**. Сите во дворецот насмеvnати го слушале неговото гласче: - **Гу-гу-гу!****С.Манева. Свездени перничиња.**

Эмоциональные проявления человека могут проявляться через невербальные и так называемые «псевдовербальные» и вербальные реакции. Среди невербальных эмоциональных проявлений можно выделить плач и смех. Для плача характерно некоторое количество ситуаций и параметров: плач ребенка и взрослого человека; мужчины и женщины; тихий и громкий плач; плач от боли или эмоционального переживания и др.

Звуки, похожие на кошачье мяуканье, могут использоваться для имитации жалобного плача ребенка:

МЈАУ, ВЈАУ, А ЈАА,-А,-А редул. ономатоп., емотив жално детско плачење: Таман на средкука кај долното било, на голема радост на Доста, а голема жалост на Митра, од пелената се слушна нешто како маче кога мјаука. / "Мјау, вјау, а јаа,-а,-а," – се распозна детски глас. Доста моментално ги заборава сите болки и страданија, ја подигна главата кон Митра, ја погледна в очи, ја развлече исушената уста и проговори: / "- Море – ми, живо било воа мачето, орлите да го мачат, колку ме измачи, да не остане, да даде господ!" – На лицето и' се оцрта задоволство, дамарите и се разработија понормално, и доби сила и кураж што побргу да стигне до постелата и легне и да го погледне тоа створче кое сакаше да ја отера в гроб. Колку да беше рамнодушна во време на болките, што ќе се роди, какво ќе се роди, живо-мртво, машко-женско, сега веќе подруго помисли. **С.Попов. Крпен живот. I.**

Горестный плач взрослого человека ассоциируется с воем волка или собаки, ср.:

АУ редул.ономатоп. емотив. имитирање на животинско виее од човек како израз на тага и болка: [ВОДЕНИЧАРОТ:] То не можам да го простам, сестро златна. Ме жежна во срцето... некрстено дете, то не се проштеват! **Ау! Ав!** (САМ ЗЕМА И СИ ГО ПРЕГРИЗУВА ПАЛЕЦОТ НА ЛЕВАТА РАКА. ВИЕ И ОДИ)[ВОДЕНИЧАРОТ:] Не, не се проштева! **Ау! Ав!** (ПАК ЌЕ СЕ ЗГРИЗЕ) [ПОПОТ:] Како се мачи, чиста душа! Чесна душа! [ВОДЕНИЧАРОТ:] **Ау! Ав!** Молчи! Замолчи, попче! **Ау!** [ПОПАДИЧЕТО:] Грешиш, братенце. Попадичево те тешит! Да знајш многу грешиш! [ВОДЕНИЧАРОТ:] **Ау! Ав!** Трај, сестро! Трај! Тој никогаш своина не ќе ми биде, знај! **Ау! Ав!Ж.Чинго.**
Макавејските празници.

Громкий настойчивый рев изображается при помощи ономатопов *буууу*, *бухааа* (долгий протяжный крик совы или филина), ср.:

БУ редул. ономатоп., емотив звук на гласно плачење: Еден ден се ископаравме со син ми, Филип, (имаше 4 год тогаш), затоа што само што го донесов дома од градинка ги изваде и ги расфрли сите играчки, иако бевме договорени дека така не е убаво. Му реков дека ако не сака да се грижи за играчките, ќе морам да ги собирам и да ги фрлам во ѓубре, сигурно му се здосадило штом така диво ги вади од кошот за играчки и ги фрла насекаде, а тој седна на земјата и почна да плаче: „Бууууу, тебе те сакаат сите деца од мојата група оти не те знаат каква си вистинскиииииии“**ТЕМА: Детски досетки. 11.04.2011.ringeraja.mk.**

БУХАХАХА, БУХУХА ономатоп. звук на гласно плачење:
НОВА МАКЕДОНИЈА. 05.01.2013. Пусто турско. Пари:



Стон, сопровождающий плач, ассоциируется с мычанием:

Мредул. ономатоп. предавање на звук на стенкање, плачење: <...> ја фати со двете раце за главата со дланките, за ушите

и пак ја пронајде нејзината уста, па ги згризна колку што можеше бузите и сети дека го наводенува крв. Јагна се обиде наеднаш да се оттргне и кога не успеа застенка, **м-м-м-м**. Писна безгласно и се одлепи, па му ја стави брадата на рамото на Сандар. **М.Фотев**; Старицата мирно седи до неа. Не ја теши, ја остава да се изнаплаче. Знае таа дека ова е плач што исцелува Дека солзите ќе и ја измијат душата. Така е. така мора да биде. / - Плачи денес за да се радуваш утре, - прошепотува со засипнат глас. / - **Ммм**, - Сара си го покрива лицето со шамичето сакајќи да се скрие од нејзиниот поглед во кој ја препознава сопствената болка. **В.Саздова Полиња со диви нарциси.**

Как видно из примеров, человек склонен приписывать типовые эмоции животному. И приязнь, с которой относится он сам к тому или иному животному, отражается на переносе.

Псевдовербальные реакции проявляется в использовании идеофонов для того, чтобы показать свое отношение к ситуации. Например, положительные эмоции, расположение, настроение человека проявляется через кошачье мяуканье (см. пример выше). Недовольство же выражается через ворчание, сдерживаемую агрессию, открытое агрессивное поведение. Человек может использовать звукоподражание, имитирующее поведение выражающей недовольство собаки. Ворчание как слабая степень проявления неодобрения сравнивается с предостерегающим рычанием собаки или фырканием кошки:

Рредупл.емотив. рикање како изразување на незадоволство од страна на човекот: Потоа момите ќе се соберат и – плети, плети, додека не го исплетата целото липо. Потем ќе го нарамат и ајде на Костиниките, ќе ги стават лулките и готово! Ќе се качи прво Ѓорѓија, ќе го залулаат другарите и ќе го меткаат дури до вршката, а тој "И-ху-хуу!" – вика. Момите, малку понастрана, се собрале и му пеат. Нели, овчички? Му пеат за девојката што ја... / - И-хааа! Се сетив. И мене лани кога ме лулаа, ми запеаја една песничка: "Кољче се лула, оп-оп-оп! / Ринка го гледа, оп-оп-оп!"... / Јас погледнав во Ринка, а таа поцрвене од срам. Мене ми се заслади и не сакав да се симнам од лулката. / - Лулајте ме уште! – викав. А тие фр-фур, фр-фур! – ме меткаа дури до вршката. – Пејте ми уште! – им викнав на момите. / - Ајде, бре, краставо прле! – рече брат и на Ринка. – Уште не си ги измил нозете, па сакаш девојки да ти пејат! / "Боже, боже, колку ме засрами тогаш. Момите ми се смееја, а **јас избегав дома навреден**".

/ - 'Ррр! Ајде Манчо, лавни и подзапри ги малку. Уште е рано, сонцето сега зајдува зад Нице. **П.Трпковски. Ринка.**

ГР редупр.емотив.имитирање на 'ржење од човек како израз на незадоволство: Откако ќе најде на ваква тврда позиција, ќе направев едно "грррр..." и демонстративно ја напуштав преговарачката маса (нормално, ако веќе бев завршен со ручекот; ако не бев дојаден, доброволно останував на неа до истекот на мандатот).**С.Мацановски-Трендо. Трендоленд.**

Сдерживаемая агрессия, угроза проявляется в змеином шипении:

Средупр.емотив.имитирање на сиктење како знак на скриена агресија: Оеднаш блесна долниот ред од совршено бели заби и меѓу нив неочекувано се протна **сиктење** – "сссс...", што продолжи додека ги спушташе главата и телото кон подот, и траеше сè додека повторно мирно не легна на стомакот (толку очигледно личеше на змија, со речиси вродени, бесвесни движење). Цело време таа вежбаше со затворени очи, но дедека така, како на сцена, ми ги нудеше сите подробности на нејзината совршена фигура, имав чувство дека знае оти сум тука некаде во близина и дека во себе си потсмева на вцашеноста на еден ококорен глупак. **А. Прокопиев. Човечулец: ЛОВЕЦОТ.**

Открыто агрессивное поведение, брань, ругань прототипически ассоциируется с собакой. В нижеследующем примере подобная манера общения сравнивается с отрывистым собачьим лаем:

ЦАВредупл.ономатоп. метајаз.нејорат.разг. навредлив и груб човечки говор, пцуење: Богами не знам како издржа досега да ја трпи. **Цав, цав** над глава, цело време забелешки и критики... <http://forum.femina.mk>.

Что касается **семантически нагруженной речи**, речь идет о ярких поведенческих и одновременно речевых концептах, которые связываются обычно с животными (сплетни – курицы или мелкие пернатые, лягушки; злословие – змея, собака; хвастовство – петух; болтовня – комары, птицы; неуместность высказывания – козы, овцы и пр.) [см. Рахилина 2015: 28-29]. В нашем материале имеются примеры бестолкового речевого поведения, глупости, которые обычно приписываются овце или козе (*ни бе-е-е, ни ме-е-е, бекне*):

БЕ, МЕ *Ономатоп. метајаз.*: Чешитиште беше тој Аритон. Го гледавме, едно време почна и весници да бистри. Побледе, пожолте, чиниш офтика го лапна. Се мавна, се витоса, велеа. Аритон по шпекула се алнал. Не е ни чудо. Тој и самиот себеси ќе си се поттурнеше за парата. Везден нешто си шепкаше и прикажуваше. Самиот сметки си правеше. Како чифутште се одроди од сите. "Со кого муабетиш, бе, Аритоне?" ќе го задевавме. "Јал анѓели, јал ѓаволи ти се на гости?" А тој се штуркнал, далдисал, **ни бе-е-е, ни ме-е-е.**

Крстевски Х. Ветришта над Равен.

6. Выводы

Представленный материал показал, что в поле звукоподражаний голосам животных легко и часто возникают метафорические переносы. Сферами, в которые осуществляется перенос, становятся природные объекты, объекты, созданные человеком, сам человек.

Перенос может происходить на основе простого акустического сходства сопоставляемых звуковых объектов. Наиболее свободными от «семантической нагрузки» являются звуки в их прямом значении и переносы, основанные на звуковом сходстве.

В конкретной культуре звуки животных очень часто приобретают дополнительную семантическую нагрузку, обусловленную восприятием субъекта звука человеком и типовыми ситуациями, в которых он участвует. Особой «разговорчивостью» обладают наиболее приближенные к человеку животные. Степень близости определяется условиями жизни конкретного этноса. Это влияет на появление оценочного компонента в случае переноса. Чаще всего оценочный компонент возникает у метафор антропоцентрического характера, описывающих речевое поведение человека. Однако и так называемые физиологические переносы не свободны от оценочного компонента, поскольку сопоставление физиологических звуков, издаваемых человеком, с выкриками различных животных основано на оценке поведения того или иного живого существа в отдельно взятой культуре.

Литература

Боронникова Н.В., Верижникова Е.В. Междометия в македонском языке (разработка концепции словаря) // Русско-македонски јазични, литературни и културни врски 5 / во редакција на Максим Каранфиловски. Скопје: Филолошки факултет «Блаже Конески», 2014. С. 59-82.

Глаголы звуков животных: типология метафор. Сост. Е.В. Рахилина. М.: Языки славянской культуры, 2015.

Кюсева М.В., Рахилина Е.В., Рыжова Д.А. Глаголы звучания как материал к теории семантических моделей. М., 2015. С. 327-345.

Рахилина Е.В., Резникова Т.И., Орехов Б.В. И хрюкотали зелюки: предварительные замечания о глаголах звуков животных и их семантике. М., 2015. С. 9-33.

Шаронов И.А. Междометия в речи, тексте и словаре. М.: РГГУ, 2008.

Wierzbicka A. Lexicography and Conceptual Analysis. Ann Arbor: Karoma, 1985.

Наталија Бороникова
Елена Верижникова

МЕТАФОРИСКИ ПРЕНОСИ ВО ПОЛЕТО «ЗВУЦИ НА ЖИВОТНИ»
(врз материјалот на Речникот на македонските извици и ономатопеи)

Во текстот станува збор за група ономатопеи со чијашто помош човекот означува звуци, коишто ги испуштаат различни видови животни. Се опишува структурата на семантичкото поле «Звуци на животни», претставено во Речникот на македонските извици и ономатопеи. Посебно внимание им се посветува на метафориските преноси во полето.

Како «нишани» за пренос се користат природни објекти, артефакти и човек. Преносот може да биде врз основа на обична акустичка сличност на споредените звучни објекти, но почесто звуците на животните добиваат дополнително семантичко оптоварување поради перцепцијата на субјектот на звукот во националната култура и типичните ситуации во кои тој учествува.

**Веселинка Лаброска
Лилјана Гушевска**

Сврзувачките средства во македонските лекарственици од XIX век

Апстракт. Предмет на анализа во нашиов труд се сврзувачките средства што се забележани во македонските лекарственици од XIX век. Бидејќи се работи за начин на искажување на сложената реченица во ракописи со специфична содржина и структура, напишани на македонски народен јазик и настанати во текот на целиот XIX век, ќе се обидеме да дадеме краток прилог кон историската синтакса, но, исто така, ќе направиме и споредба со современата состојба на морфосинтаксички план на дијалектно и на стандардно рамниште во поглед на видовите сврзувачки средства и на нивната фреквенција.

Клучни зборови: македонски јазик, лекарственици, XIX век, синтакса, сложена реченица, сврзувачки средства.

Вовед. Синтаксичките анализи на дијахрониско рамниште во рамките на македонистиката се малобројни, но значајни. Тука, пред сè, ќе ги нагласиме двете монографии на колешките Снежана Веновска-Антевска, *Спротивната реченица кај македонските автори од XIX век*, објавена во 1998 година, и на Александра Ѓуркова, *Синтакса на сложената реченица во македонските црковнословенски ракописи*, објавена во 2008 година, и двете изданија на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ од Скопје. Дијахрониската синтакса е делумно опфатена и во монографиите за одделни ракописи од црковнословенскиот период од македонска редакција, главно објавувани во Институтот во едицијата *Стари ракописи*, но тука е сосем бегло опфатен синтаксичкиот дел.

Токму поради овие причини беше посебен предизвик синтаксички да се анализира јазикот на македонските лекарственици

од XIX век¹⁵. Тие претставуваат специфичен вид ракописи, од кои црпиме драгоцен информации за умешноста и знаењето на нашите луѓе во практикувањето на народната медицина, но и за нивните верувања и способноста за справување со различните болести (в. Гушевска 2008). Поголемиот дел од ракописите што се предмет на наша анализа се настанати во втората половина на XIX век, иако временскиот отсек на нивното составување се движи од почетокот до крајот на овој век, па сè до почетокот на XX век. Тоа се текстови на македонски народен јазик пишувани, главно, со кирилско писмо, но имајќи предвид дека имаат компилациски карактер, во некои од нив е појасно изразена дијалектната основа, додека во други се забележуваат црти од различни македонски дијалекти. Дека биле препишувани и постојано циркулирале на просторот на Македонија зборува и фактот што во четири ракописи (АГ, Вел, Јоан, Лазар) се забележуваат поголеми сличности во содржински поглед, што, пак, ги прави особено податливи за компаративно лингвистичко проучување.

Лекарствениците, без сомнение, генерично и функционално се поврзани со епохата на средновековието, иако се пишувани на народен јазик. Како што може да се види од грчките и од турските термини со кои се нарекуваат болестите, растенијата, постапките и сл., во овие ракописи можат да се забележат мноштво наслојувања од фармаколошкиот опит на различни народи (в. Gushevskaja 2011).

Значајна особеност на лекарствениците е и нивната клишираност, така што на прв поглед може да изгледа дека изборот и употребата на сврзувачките средства се доста ограничени. Сепак, една позадлабочена анализа на овие јазични средства покажува дека можат да се изделат повеќе разновидности и специфични примери,

¹⁵За потребите на овој прилог ексцерпиравме примери од шест македонски лекарственици, и тоа (за секој ракопис се наведени неговото точно или приближно датирање, сигнатурата и институцијата во која се чува, како и кратенката што ја користиме понатаму во текстот): Лекарственик на Ангел Георгиевич од с. Пиперово, Струмичко, од 1870 год., НУБ „Климент Охридски“ – Мс. 197 (АГ); Зборник на народни лекови, т.н. Велешки лекарственик, Државен архив на Република Македонија, М-2 (Вел); Лекарственик од крајот на XIX век, НУБ „Климент Охридски“ – Мс. 130 (Гал); Лекарственик на архимандритот Јоаникиј од 1884 год., Библиотека на Бигорскиот манастир (Јоан); Лекарственик од втората половина на XIX век, НУБ „Климент Охридски“ – Мс. 129 (Лазар); Лекарственик од првата половина на XIX век, Народна библиотека „Кирил и Методиј“ во Софија, Р Бугарија – сиг. 1120 (Соф) (за описите на овие ракописи в.: Мошин 1971: 381–386 [Вел]; Георгиевски 1988: 121–125 [Гал]; Георгиевски 1993: 102–104 [АГ], 121–123 [Јоан], 123–124 [Лазар]).

така што резултатите што произлегуваат од неа делумно ќе бидат релевантни за македонскиот народен јазик од именуваниот период.

Анализа на сврзувачките средства Паратакса

Во рамките на паратаксата, најзастапени независнослужени реченици се составните реченици со сврзниците *та* и *па*: ЗЕМН ЕДНА ГЛАВА ЧЕСНОБЪ ЛЪКЪ : ТА А ѠБЕЛН (Јоан, 69)¹⁶; ЗЕМН Ю: ДР: СЛНМАКІА: ПА Ж: ДР: НЕБЕТЪ ШЕКЕРН: (АГ, 25) Во некои од рецептите толку е честа нивната употреба што се забележува буквално нижење на составни реченици со по некоја целна реченица меѓу нив која се однесува на резултатот што треба да се постигне или на ефектот од лекувањето. Со *па* најчесто се изразуваат дејства што се временски сопоставени, но, пред сè, овој сврзник се употребува при набројување: ЗЕМН 2: ДР: СЛНМАКІА: ПА 5: ДР: НЕБЕТЪ ШЕКЕРН: (АГ, 25), при што се добива и нецелосна сложена реченица зашто глаголот во зависната дел-реченица може да се испушти. Една од забележливите карактеристики на паратаксата во лекарствениците е редувањето дел-реченици со различни сврзници: *а* ПА ВОДАТА ДА ПІЕ (АГ, 21); ПА ГН ТЪРН ВО ВНОТО ДА ВРІАТЪ ДОДЕ ѠСТАНЕ 1: ѠКА, ПА ЗЕМН 1: ѠКА МЕТЪ, ПА ГО ПРЕВРН, *и* ЗЕМН ТРН ТАНЕТА ДЪЛІ ТА ГН НАРЕЖН, *и* ЗЕМНИТН. (АГ, 27). Како што се гледа од вториот пример, употребени се три составни сврзници *па*, *та* и *и*, со кои временски се наредени последователните дејства во рецептот. Притоа е вообичаена последователна употреба на два составни сврзника, особено на *та* и *па*: ПА ГО ТЪРН НА ѠГАНА ТА ДА ВРІЕ : ТА ДА ОСТАНЕ 50 : ДР : ВНО : ТА ПА ЗЕМН КНСЕЛЪ ХЛЕБЪ СРЕДА, ТА ГО ОПРЖН ВО ВНОТО, ТА ДА СТАНЕ КАТО КАША, ТА ДА ГО НАЛАГА ПОШІЕ (Јоан, 58).

¹⁶Покрајсекој примергонаведувамебројотнарецептот во која се среќава. Притоа, во четири лекарственици рецептисенумерирани (АГ, Вел, ЈоаниЛазар), додекаводва (ГалиСоф) нумерацијатаенаша. Исто така, при наведувањето на примерите настојуваме колку што е можно поверно да ја предадеме оригиналната графика.

заедно ги пѣри варсъ медопъ па го расвѣ ѡбаво та да спане
 како маѣѡнъ *ша* да *де* по една лажѣѣка наѡпро наслапко место
 додека *дас* сварши маѣѡноп. (Вел, 1).

Сврзникот *па* ја има својата вообичаена функција на временско надоврзување во сите погорни примери. Но, навистина треба да се потенцира фактот дека тој сврзник се појавува и како комбинација со *та*, но дури и со *кога*, што сведочи за желбата на запишувачот да ја истакне временската последователност не само со составните сврзници туку и со временското *кога*. Сврзникот *па* не е регистриран во македонските црковнословенски ракописи (Ѓуркова 2008: 19–27), но затоа е чест во современиот македонски јазик. За разлика од *па*, *та* исто така не се сретнува во црковнословенските ракописи (таму има сврзник *ти* со копулативно значење, сп. Ѓуркова 2008: 23), а не е фреквентен ни во современиот македонски јазик, иако е дел од списокот на сврзници за составните реченици (в.Минова-Ѓуркова 2000: 243).

Освен со временски сврзник, забележавме комбинации на *па* и *та* и со сврзникот *а*, којшто овде не е со спротивно, ами со надоврзувачко значење (в. Минова-Ѓуркова 1997: 89):*па ги хчукай та ги тѡри ѡ* : *шнше*, со *ракијата*: *па кога ќе пиѣ*, *атой да раскапѡва шншето* (АГ, 28). Иако од современ аспект сврзникот *а* е непотребен во овој контекст, ваквата негова употреба е сосема во духот на народниот јазик и претставува еден вид засилувачка партикула. Ваква употреба на *а* како партикула-сврзник е регистрирана кај речиси сите македонски автори од XIX век (в. Веновска-Антевска 1998).

Во лекарствениците е честа употребата на разделните реченици со сврзникот *или*, при што ваквите реченици се базирани главно на логичка дисјункција(Минова-Ѓуркова1994: 233): *нѡмерно за комѡпо сѡ слѡчило о рѣпанѣ іліпо дѣганѣ* (Вел, 134). Во таа смисла, можат да следуваат неколку разделни реченици со споменатиов сврзник, при што се редат можности, а секоја ја исклучува другата: *якіязз срачало алі снагапа я віка алі сарцеппо го віка* (Вел, 49).Како што се гледа од последниовпример, форматана разделниотсврзнике *али*,состојба што е карактеристична за народниот јазик. Всушност, во овие примери се работи за партикулата *дали*, која во народните

говори, на пример во западномакедонското наречје (сп. Видоески 1998; Лаброска 2008), во формата *али* се употребува и за изразување алтернативен однос меѓу деловите на реченицата (Минова-Гуркова 1997: 203).

Ако два повратни глаголи се разделени со сврзниците *и* и *или*, во некои случаи повратната замена не се повторува пред вториот глагол: се бѣцналъ еліпо надраскалъ (Вел, 123), кога да мѣ ся гѣрелаватъ ізамадатъ (Вел, 58), нотоане еслучај секогаш: мѣ ся царватъ і мѣ ся гѣрелаватъ (Вел, 85); нѣмеро зарадѣ нешто човекъ що да правѣ за да боадѣсѣва каква боа да сака да направѣ как елі дарвено елізіпъ ако мѣ попрѣбало нешто каква боа кава боа сака да ѿ іспрѣіе і пада земе пѣтпалъ да го ізмеша сосъ боапа сосъ вода да го расъладѣва і да мачка да шарѣ елі сандаці елі ѡв царква па дрѡго щобѣва добро. (Вел, 110). Во погорните примери како разделен сврзник се јавува *ели*, кој е вообичаен за нашите југоисточни говори (Тополињска 1997: 39; Цветановски и др. 2014: 160).

Кај спротивните реченици доминира употребата на сврзникот *ама*, познат и во турскиот и во грчкиот јазик (в. Тополињска 1997: 28), кој е многу фреквентен во македонските дијалекти: да земе овча кожа да яодере ама да е ѡще врѡѡа (Вел, 103), па да легне да го ѡзавѣешъ арно да ся іспопіі ама арно да го чѡва па да не го ване ладопъ (Вел, 114); па гѣ земі пія шеовѣ пагѣ ізбѣ ѡбаво вов аван ісвѣіі ама медопъ парво го пѣрѣі да врѣе колкѡ да пі прае парсъ да не гѣ попаріш (Вел, 1). Веновска-Антевска во својата монографија истакнува дека примери со овој сврзник доминираат во текстовите од XIX век (Веновска-Антевска 1998: 116).

Во некои лекарственици вообичаено се употребуваат примери од типот на: да ѿ іспіе ама ако е машъ машка шапка ако е жена женска шапка (Вел, 104), каде што со сврзникот *ако* се воведуваат неколку последователни сложени реченици, и паратаксички и хипотаксички. Всушност, се оди кон елиптично изразување, т.е. кон

испуштање на прирокот по сврзникот *ама*, односно во аподозата на условната реченица. Во Јоан ваквите изрази се уште постегнати, а се поврзуваат со адверсативниот сврзник *а:аманамџиъ оТъ мџико, анаџена оТъ женско*(Јоан 24), но сврзникот *а* може и сосем да отсуствува како во следниов пример:*зѐмн ѿ патка познте, ѿма за машъ, машка: за жена, женска* (АГ, 40). Од наведените примери можеме да констатираме дека истите семантички содржини можат да бидат предадени со сложени реченици каде што во спрега се појавуваат и паратактички и хипотактички средства (како во првиот пример) или се јавува само еден површински предикат (императивна форма) и спротивни сврзници (спротивен сврзник) како носители на содржината на реченицата (во вториот и во третиот пример).

Сврзникот алисто така често се јавува и со значење 'но':*да го греете на оганопъ кадепо го боли али многџапи така да ся мачка така* (Вел, 57),*даи мџ да испіе али да е џ топло* (Вел, 88). Овие примери го потврдуваат заклучокот на Блаже Конески, како и на Лилјана Минова-Гуркова дека овој сврзник бил во употреба во пишани споменици во XIX век, но дека се работи за заемка од српскиот јазик (бидејќи и во XIX век постоел контакт со српскиот јазик кај македонските интелектуалци), а не за одлика на дел од македонските дијалекти (Минова-Гуркова 1997: 35). Токму затоа Веновска-Антевска констатира дека овој сврзник ретко се среќава во текстовите на македонските автори од XIX век (Веновска-Антевска 1998: 116).

Хипотакса

Од зависносложените реченици вообичаено се употребуваат релативните, временските и условните. Во продолжение ќе ги разгледаме основните карактеристики на овие реченици во лекарствениците.

Широка примена во лекарствениците има релативниот прилог *дето*:*па го вежн дѐпо го боли*(Лазар, 12; слично и АГ, 12; Вел, 12; Јоан, 12). Употребата на општата релативна замена *што* (*relativum generale*), пак, во поголема мера е ограничена на лекарствениците со западномакедонски или централномакедонски црти: *за веперъ що има џ човека џ сарцето та що*(Вел, 38),*За жена*

що немапъ млеко (Гал, 15),зарап гарло що не мѣ работі(Вел, 27).¹⁷Вообичаена е појавата на релативно надоврзување *соц.в.* да земе едно шише опъ вепроганъ що го вѣкаятъ що го зѣмаяпъ бояѣпѣ що го пѣраапъ ѓв боѣпѣ що е многѣ лѣпо що горѣ о кезапъ повѣше (Вел, 102). Оттука, присуството на *дето* може да се толкува и како туѓо влијание, иако овој сврзник е вообичаен во југоисточните македонски говори. Во Соф ја бележиме и употребата на сврзникот *дека:тѣри џекабѣца* (Соф, 41), кој е, исто така, типичен за југоисточните македонски дијалекти. Всушност, употребата на *дето* и *дека* во нашите југоисточни говори, според Тополињска, претставува „балканска особина настаната под грчко влијание во резултат на полифункционалноста на грчкото *που (...)*“ (Тополињска 1997: 64).

Среќаваме и примери на компаративни релативни реченици: колкѣ що глава ќе се знае толкѣ глаѣ (Вел, 102),колкѣ патѣ да мѣ пѣрѣшъ лѣпо толкѣ е вѣѣде (Вел, 102).

Временскиот сврзник *кога* обично се јавува кога зависната дел-реченица е во препозиција:кога ѣа го сепѣпъ живо да земѣпъ депѣво ново... (Гал, 44). И тука паралелно (со ова значење почесто во АГ, Јоан и во Лазар) се јавува сврзникот *дето*, но сега делумно ослободен од временското значење. Тој најчесто се среќава во почетокот на рецептите кога се утврдува здравствениот проблем, така што во овие примери има употреба на овие два сврзника со сегашно време со надвременско значење за изразување еден особен вид (исполнет) услов (Минова-Гуркова 2000:253): за запнранѣ сѣрмек дѣто гонн човека често на вонѣ(АГ, 7; слично и Лазар, 7; Јоан, 7), кога мѣ ис гарлопо мѣ карв пѣче(Вел, 51). Колебањето во однос на употребата на позајмената и на домашната форма се забележува во

¹⁷ Како што може да се забележи, овие конструкции се застапени во уводниот (првиот) дел од рецептите.

неколку ситуации од Вел, каде што се употребени и едната и другата: кога депто наспіне човек (Вел, 4).

Исто како и во современиот јазик, како временски сврзници се употребуваат *дури* и *додока*, и тоа самостојно, со *да* и со *не*, на пр.: нека седіпъ дѣръ да пі преболіпъ (Гал, 45). Можат да се сретнат и примери каде што се надоврзуваат временски реченици со наведените сврзници: Кога ља го родіпъ да го заповіепъ со пепівопо дѣръ да се засмеепъ со него (Гал, 44). Но во зависната дел-реченица, по сврзникот, наместо *не*, може да се јави идно време: нека спіе доде самъ ке спане (Вел, 128). Сосема во духот на народниот јазик е примерот: доде спіе нека го (Вел, 128). Исто така, во Вел, *кога* може да биде употребено во комбинација со да-конструкција наместо со форма на идното време: кога да ся іспопі арно дѣрі да мѣ излезапъ (Вел, 89).

Во Велешкиот лекарственик регистриравме и пример на временска реченица со сврзникот *што туку*, којшто е употребен сосема исто како во современиот македонски јазик, т.е. за моментно вршење на дејството (Минова-Ѓуркова 2000: 272): па дека ізлегло за знаене да го познава него далі сонъ що пѣкѣ да почне ікапо царевка зарно глава се знае ако бї малкѣ време до: 2: дена капо кроміпъ глава ке каже (Вел, 102).

Од условните реченици се најзастапени оние со сврзникот *ако*. Тој може да се употреби и во комбинација со партикулата *ли:ако* ліне го сепі ако расърані (Вел, 100), ако лі некоіна гѣрбепъ да е да земе амберъ (Вел, 109). Исто така, се среќава зависна дел-реченица со условниот сврзник *ако*, на која се надоврзува главната воведена со сврзникот *па:ако* ілачъ не бїде па земі (Вел, 114).

Од следниве два примера се гледа дека понекогаш се јавуваат и по две или три зависни дел-реченици со *ако*, во кои се изнесуваат неколку услови што треба да се исполнат во главната реченица: даваі

мѝ еднакѝ да ѡде сосѝ малкѝ оцѝптѝ ако се може само прав лѝкѝ поарно да яде до :2: чѝвта ако се може ако ѝся прѝѡптѝ кѝпрѝнапта ама кок ще го горѝш ѝ лѝкоптѝ сеѝдно мѝ даваѝ горѝ го ѝнека яде еднакѝ ся прѝѡптѝ оп лѝкоптѝ ѝгорѡптѝ такѝ ама ако е до :15: денѝ ке гѝѝзмоча о бѝбалкѝѝпе ако бѝло итн.(Вел, 118); ако не ся згоднѝполкѝ попло ако нема амамѝ глаѝ ѝ соба вов казанѝ (Вел, 89).

Воедно, последниов пример укажува на една особеност на Вел: по условната реченица со која се искажува реален услов следува императивна форма или описно искажување императив со партикулата *да* и 3 л. едн. сегашно време.

Покрај примерите каде што зависната дел-реченица е во препозиција, го наведуваме и следниов:парво да мѝ пѝщѝ карвѝ о меспопо депо го ѝкасло рачѝцопѝ ако ѝма пѝѡѡѝѝ (Вел, 89).

Исто така, во условна реченица со која се изразува реален услов повообичаено е во зависната дел-реченица да се употреби сегашно, а во главната реченица идно време: ако е жѝво ке споѝ рапѝ царвено (Вел, 102).

Сепак, бележиме и употреба на форма на идното време во условната зависна дел-реченица, паралелно сосум-конструкција во главната реченица: ако ке заспанѝ така пая мера е ѝгасено (Вел, 102). Ваквите форми не се обични, ниту се дозволени во стандардниот јазик (в. Минова-Ѓуркова 2000: 266).И во дијалектите ваков тип условни реченици со *ако ке* се мошне ретки и се среќаваат главно во Костурско и во Леринско (пр.: *Н'а ти ја та т'ука кѡст'ица и аку ке ти треба н'ешчо д'уни 'еднаш и ке ти изл'ези*¹⁸). Појавата на ваков тип реченици веројатно е под влијание на грчкиот јазик (каде што се повообичаени), а означуваат услов за кој не се очекува непосредна реализација, туку искажува поголема дистанца на говорителот во поглед на соодветниот настан (Гајдова 2008: 84).

¹⁸Примерот е од текст од костурското село Дѡмбени, запишан во книгата *Текстови од дијалектите на македонскиот јазик* од Божидар Видоески (ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје 2000).

Интересен е овде делот каде што имаме условна реченица со сврзникот *ако* по којшто е употребен можен начин, еден од начините кои денес ретко се користат, а во анализираниот материјал најдовме вакви примери: *ако* *би* *ся* *слѣчило* (Вел, 122), *ако* *би* *ся* *наболѣ* (Вел, 123), *дури* и со комбинација *ако* *ли* *да* + можен начин: *ако* *ли* *да* *би* *опекло* *па* *го* *болѣ* *до* *бога* *дрѣго* *яче* *ке* *го* *лекѣ* (Вел, 123). Исто така, забележавме *ако* во комбинација со плусквамперфект со л-форма од помошниот глагол + да-конструкција: *ако* *би* *лъ* *да* *нашелѣ* (Вел, 131). Ваква употреба на сврзникот *ако* со партикулите *ке*, *да* и *би*, понекаде *дури* и со партикулата *ли*, во протазата на условните реченици претставува, всушност, двојно (тројно!) модално маркирање и се вообичаено ретки во современиот македонски јазик (в. Гајдова 2008: 84).

Многу често се употребува *идо* *колкѣ*/*доколкѣ* (напишан разделено или слеано), веројатно под влијание на соседните словенски јазици. Од Вел го изделуваме примерот каде што во зависната дел-реченица повторно се употребува форма на идното време со партикулата *да*: *до* *колкѣ* *да* *ѣмрапѣ* *пилци* (Вел, 99)¹⁹ *'доколку умрат пилците'*.

Кај целните реченици среќаваме такви со *за да*: *за* *мало* *депе* *ко* *да* *ся* *родѣ* *слабо* *за* *да* *ся* *гоѣ* (Вел, с. 4), како и со сврзувачкиот состав *как да*: *ще* *го* *покрѣшѣ* *какѣ* *да* *не* *ся* *баяпи* (Вел, 97). Бележиме и примери на мешање на можен начин (во случајов негиран) со целна реченица: *да* *не* *би* *опаналѣ* *нишанлија* *саще* *е* *баргѣ* *да* *сязавари* (Вел, 122). Александра Ѓуркова посебно се осврнува на кондиционалот (можниот начин) употребен во целни реченици во црковнословенските ракописи и заклучува дека ваквата употреба има своја поткрепа во неговото значење како модус и претставува словенска карактеристика што во грчките текстови поинаку се предава (в. Ѓуркова 2008: 126 – 127).

Како карактеристика на Вел во однос на другите ракописи ќе го истакнеме надоврзувањето на повеќе условни и временски

¹⁹Именката е нечленувана, иако во современиот јазик таа треба да биде членувана.

зависносложени реченици: ако ќе застане така тая мера е ѓгасено кога е ѓгасено околѢ меспопо мѢ ќе е жампо околѢ горенопо ако е жѢво ќе стої рапѢ царвено (Вел, 102). Исто така, вообичаено е речењето и комбинирањето независносложени со зависносложени реченици, како да нема прекин во кажувањето, на пр.: па го пѢрї во едно шїше на жешко санце да стої : 25: дена па кога се развали спомахѢна човека али сарце когото да го ване да пије по : 2: драм во Ѣпро во вечерѢ (Вел, 34).

Од причинските реченици се среќаваат оние со сврзниците *зашто* и *оти*: да пије по на :2: сапта по :2: еднакѢ зашто ракипта ще понесѢва надолѢ по цревапта косапта (Вел, 132); о лат да сж чѢва по карвпта какѢ ќе я пѢци опї е лошо (Вел, 130), ако е дѢпе не се може пака опї не може да ся чѢва дѢпе (Вел, 19). Исто така, бележиме и речење на причински реченици со овие два сврзника (кои, пак, се надоврзуваат на други зависни дел-реченици, што е вообичаено во лекарствениците, пред сѢ, повторно, во Вел): ама пазї да не пї Ѣпече Ѣ гарлопо зашто е лошо за Ѣ сарцето опї о модрї каменоп зашто го Ѣбїва човека (Вел, 124). Употребата на позајмениот грчки сврзник *оти* со причинско значење покрај нашето *зашто* е исто така одлика на македонските дијалекти (в. Тополињска 1997: 74), а се сретнува и во црковнословенските ракописи, посебно од поновиот период (в. Ѓуркова 2008: 167).

Начинските реченици се среќаваат со предлогот *като*, со кој се воведува прилошка определба за начин: па гї їзбї Ѣбаво сїпно капо посѢ (Вел, 4). Употребата на ова сврзувачко средство е карактеристична за поновиот период на нашите црковнословенски ракописи наместо претходно употребуваното `ко (в. Ѓуркова 2008: 192–193).

Заклучок

Од анализираните примери можеме да ги донесеме следниве заклучоци:

- 1) се работи за долги сложени реченици изградени најчесто од составни, временски, условни и целни реченици, соодветно на содржината што се изложува. Бидејќи се работи за упатства за правење лекови, најголем дел од текстовите се модално маркирани и нефактивни. Токму затоа доминираат и глаголски форми кои се нефактивни: императив, прохибитив, идно време, можен начин, да-конструкција, односно субјунктив. Притоа, комбинацијата од сврзници и нефактивни глаголски форми е посебно честа во анализираните лекарственици, при што и сврзниците и партикулите можат да имаат повеќе функции истовремено, како што е со сврзникот *a*, сврзникот *али* или со партикулата *да*. Ваква полифункционалност на граматичките показатели е карактеристична за повеќето јазици во светот²⁰.
- 2) од сврзниците карактеристични за независноложените реченици, како специфика ќе ја истакнеме употребата на сврзникот *та*, денес не многу вообичаен, кој најчесто е во комбинација со *на*. Исто така, доминираат примери со *ама* како позајмен спротивен сврзник.
- 3) од сврзниците карактеристични за хипотаксата, ќе наведеме дека се сретнуваат сврзници што се вообичаени и за современиот македонски јазик (со исклучок на сврзникот *дето* како релативен прилог по примерот на грчкото *που*), но нивната комбинација со глаголските форми во речениците е необична и карактеристична за пишани текстови од тој период и/или за народниот јазичен израз: а) се сретнува *ако* со да-конструкција во протазата на условните реченици, но и *ако* со *ќе* или *би* исто така во протазата; б) *за да* со можен начин во целни реченици; в) временското *додика* со идно време и сл.
- 4) иако навидум некои од речениците од лекарствениците се тешки за разбирање на прв поглед, барем кога ќе ги видиме

²⁰„A grammatical marker in a particular language may denote more than one category or notion, so-called portmanteau or multi-functional morphemes. Furthermore, it is not always clear what notion a particular universal category corresponds to“ (Jackie Nordström 2010: 5).

напишани во оригинал, синтаксата употребена во нив укажува на една состојба карактеристична и за други видови македонски ракописи од тој период, со тоа што јазикот се потпира на народните говори, но со изразено влијание од постарата писмена традиција или од соседните словенски јазици (како што е употребата на српското *али* или на бугарското *като*).

Користена литература

Видоески Божидар 1998: *Дијалектите на македонскиот јазик*, том I, МАНУ, Скопје.

Видоески Божидар 1999: *Дијалектите на македонскиот јазик*, том II, МАНУ, Скопје.

Видоески Божидар 2000: *Прашалник за собирање материјал за македонскиот дијалектен атлас*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Веновска-Антевска Снежана 1998: *Спротивната реченица кај македонските автори од XIX век*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Гајдова Убавка 2008: *Условниот период во дијалектите на македонскиот јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Георгиевски Михајло 1988: *Словенски ракописи во Македонија (откриени од 1970-1985)*, книга III. Скопје.

Георгиевски Михајло 1993: *Словенски ракописи во Македонија*, книга V и VI, Скопје, 1993.

Гушевска Лилјана 2008: „Македонските лекарственици од XIX век од аспект на историјата на медицината“, зборник на трудови *Македонија помеѓу Византискиот комонвелт и Европската унија, Денови на Јустинијан Први*, „Евро Балкан прес“, Културно-информативен центар – Скопје, 97–103.

Ѓуркова Александра 2008: *Синтакса на сложената реченица во македонските црковнословенски ракописи*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Лаброска Веселинка 2008: *Кичевскиот говор*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Минова-Ѓуркова Лилјана 1997: *Сврзувачките средства во македонскиот јазик*, Детска радост, Скопје.

Минова-Ѓуркова Лилјана 2000: *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, Магор, Скопје.

Владимир Мошин 1971: *Словенски ракописи во Македонија*, подготвил: Владимир Мошин. Скопје, 1971
 Тополињска Зузана 1995: *Македонските дијалекти во Егејска Македонија I*, МАНУ Скопје.

Тополињска Зузана 1997: *Македонските дијалекти во Егејска Македонија II*, МАНУ Скопје.

Цветановски Гоце и др. 2014: Гоце Цветановски, Убавка Гајдова, Светлана Давкова-Ѓоргиева, Веселинка Лаброска, Еленка Стоевска-Денчова, Јованка Денкова, *Банскиот говор*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Gushevska Liljana 2011: „Macedonian Medicine Books - Influences and Interferences“, Proceedings of the International Congress on *Traditional Culture – Link in the Integration Region*, UHAKUD u BIH/ CIOFF Bosnia and Herzegovina, Mostar, 118–132.

Nordström Jackie 2010: *Modality and Subordinators*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia.

Summary

The subject of analysis of our work are the conjunctions which have been noticed within the Macedonian medical books from the XIX century. Since it concerns the manner of expression of the compound sentences in manuscripts with specific content and structure written in Macedonian folk language and created during the whole XIX century, this article is a contribution to the historical syntax. There has also been made a comparison with the conjunctions which are used in the Macedonian language nowadays at a morphosyntactic level in both the dialects and the standard language.

Key words: Macedonian language, medicine books, XIX century, syntax, compound sentence, conjunctions.

Силвана Симоска

За навек: поимот *либе* во македонското народно творештво

1. Вовед

Како љубител на македонската архаична реч, од поодамна сум се зарекла да го истражам поимот *либе* во македонското народно творештво, односно „во јазичните манифестации на традиционалната орална култура“ (Puchner 2016: 9), кој претставува услов без којшто не се може (*condicio sine qua non*) – барем што се однесува на македонските народни песни за коишто ќе стане збор во овој прилог, а кои согласно со современо-модерната терминологија, би требало да ги третираме за македонски народни евергрини.

Односот на Јужниот Словен, а со тоа и на Македонецот, како што истакнува познатиот австриски театралог и фолклорист Валтер Пухнер (2016: 17) во неговата најнова студија под наслов *Die Folklore Südosteuropas: Eine komparative Übersicht* (*Фолклорот на Југоисточна Европа: Компаративен преглед*), е тесно врзан за народната пеана песна (герм. *Volkslied*, англ. *folk song*), за народната поезија воопшто. За тоа говори и фактот дека секој Македонец и ден-денес знае голем број македонски народни песни. Според некои податоци, некои пејачи-интерпретатори на народната музика знаат дури до 500 народни песни. Еден од поистакнатите меѓу нив е Никола Бадев (1918 – 1976), кој покрај својата уметничко-пејачка дејност, бил активен собирач и запишувач на македонски умотворби (Збирка 2004 – 2006). Емоционалната алка меѓу Македонецот и неговото народно творештво е, според наше мислење, врзано за општата културолошка нагласка на традицијата (лат. *traditio*) како суштествен животен двигател.

Собирачката дејност на нашите заслужни дејци на народното творештво, на чело со Марко Цепенков (42-годишна неуморна собирачка работа, сп. Каличанин 1996: 17), но уште пред него на браќата Миладиновци (посебно Димитрија Миладинов), Кузман

Шапкарев и др., започнала за време на македонската преродба, т.е. уште пред еманципацијата и целосното ослободување од турското ропство – кон крајот на 19. век (сп. Puchner 2016: 172-173). Факт е дека првите собирачи на македонското народно творештво не се Македонци: Србинот Вук Караџиќ, како прв собирач и издавач на македонски народни песни; Хрватот Стефан Верковиќ, како собирач на песните од првиот Зборник со македонски народни песни објавен во 1860 година, една година пред објавувањето на Зборникот на браќата Миладиновци (1861); Русинот Виктор Григорович и хрватскиот поет Станко Враз (сп. Предговор на Пенушлиски, во: Верковиќ 1961).

Во ризницата на народното творештво е зачувана архаична лексика на којашто ѝ е само таму местото; таа би била маркирана ако се појави во други неутрални контексти. За токму таков „херметички затворен“ поим ќе стане збор во овој прилог: ќе се посветиме на поимот *либе* во македонското народно творештво, со посебен осврт на македонската народна песна. Архаизмот *либе* се распослал нашироко низ народното творештво, но не нашол влез во општиот речник на македонскиот јазик, формирајќи лексичка опозиција со *љубов*. Лексемата *либе*, покрај низа други синоними како што се: *дуљбер* (Верковиќ 1961: 179, 185), *моме*, *мома*, *лудо*, *младо*, *лудо младо*, *изгор*, (*луда*) *гидио* и др., се појавува, пред сè, во старите изворни народни песни создадени од народот, т.е. кај оние песни каде што се засенува авторството, па така уметничкиот производ како народно благо му се подарува и му припаѓа на целиот народ. Во современите уметнички текстови *либето* претставува анахронизам. Исклучок, меѓу другото, е поезијата на еден од „најдлабоките, најзадуманите, најтемните и најокултните“ (Старделов стр. 1) македонски поети – Богомил Ѓузел:

*Примете ме луѓе како разбојник
не љубовник на чудата
ќе летам ветришта по пустото
ај по пустото тоа поле Каравлашко
ќе пеам песни
ај песни за грешни жени
О море **либе** отровно.
(Ѓузел ↑Старделов стр.1; масно од С.С.)*

Старделов ќе констатира дека кај Ѓузел „лирските штимунзи од народната песна се трансформирани во трагични, епски, па така:

*’љубовта ми е скината
од свездите и ноќното цвеќе
либето туѓо
крвта присојна““*

(Ѓузел ↑Старделов стр. 3; масно од С.С.).

2. Потеклото и контексти на поимот *либе*

Во потрага по потеклото на поимот *либе*, дојдовме до сознание дека е заведен во повеќето македонски речници и обележан како термин од народната поезија, но недостасуваат конкретни податоци за неговата етимологија. Во тритомниот РМЈ, во ТРМЈ и во РМНП се наоѓаат следниве податоци:

- **РМЈ: *либен*** (нарочито у народној поезији)
 1. draga, ljubavnica, ljuba
 2. dragi, dragan, ljubavnik, vojno
- **ТРМЈ: *либе*** (само *едн.*)²¹ср. (нар. поез.)
 1. Љубено моме или момче: *Мајка ѝ не ја пушти да си оди со првото либе. Твоето либе со друга мома стоеше.*
 2. Мил, драг сопруг или сопруга: *Гледај ги, либе, чувај ги, моите девет дечиња.*
- **РМНП: *либеср.*** 1. *љубено момче и моме*, 2. *драга, мила сопруга*, 3. *Во состав со женски лични имиња – мила драга, љубена (девојка, сопруга, жена).*

Изненадува, сепак, фактот што во *Речникот на турцизми, архаизми, дијалектизми и ретко употребувани зборови во македонскиот јазик (РТАДМЈ)* од Толе Белчев, издаден во 2016 година, зборовната единица *либе* не е заведена.

²¹Поимот *либе*, освен во македонското народно творештво, застапен е и во бугарското. Што се однесува на етимологијата и употребата на поимот *либе* во бугарските речници, дојдовме до следниве сознанија: РДБЕ: *либе* мн. *либета* ’љубен маж или љубена жена‘; синоними: *изгор, сакан(а), симпатија, љубовница*. Наспрема бугарскиот јазик, во којшто се посочува регуларна еднинска и множинска форма, *либе* (ед.) – *либета* (мнж.), во македонскиот јазик според РМЈ и ТРМЈ се исклучува потенцијална множинска форма: **либиња*.

Во другите соседни словенски јазици, како што се српскиот, хрватскиот, босанскиот и словенечкиот, поимот *либе*, според наши сознанија, не се наметнал ни во општиот ни во народно-уметничкиот речник, барем не во таа избобилна мера како во македонскиот. Согласно со Бугарскиот етимолошки речник (БЕР 1986: 387), варијацијата *лыбе* се сретнува во географско-историскиот регион Банат, кој важи за традиционално германскојазично подрачје на Дунавските Шваби. Според БЕР, *либе* настанал од *любе* со делабијализација на *лю-*, додека Мартинкова (Martincová 2009: 70) смета дека *либе* е единствениот поим во македонскиот јазик што е преземен на непосреден начин од германскиот: значи без посредство на српскиот, односно на поранешниот српскохрватски јазик. Ако е навистина така, тогаш прашањето е како навлегло германското *либе* во македонското народно творештво?

Непосредни контакти на германскиот со македонско-бугарскиот јазичен континуум датираат уште од 13 век, кога саксонски рудари („саксонски гастарбајтери“) се населуваат со своите семејства во Осоговијата (Кратово, Злетово), основајќи ги првите рудници во овие краишта. Сепак, мала е веројатноста поимот *либе* тогаш да навлегол во македонско-бугарскиот народен јазичен код, со оглед на тоа што, токму во Средниот век во средновисокогерманскиот поимот *либе* под влијание на француските рицарски дворови бил истиснат од поимот *мине* (*Minne*; во холандскиот јазик до ден-денес *minnen* 'љуби, сака') со значење 'возвишена, недостижна и често невозвратена љубов' на рицар кон дворска дама. Во дисертацијата на Алаѓозовски (1996), во којашто ги проучува германските заемки од семантичкото поле на рударството во Осоговијата, не се споменува поимот *либе*. Архаичниот германски поим за 'љубов', *Minne*, датира од средновисокогерманската развојна фаза и бил подзаборавен, па повторно реанимиран во романтиката. *Minne* е етимолошки сроден со рускиот *милуј* и македонскиот *мил* со значење 'благ, пријатен, драг, љубезен, нежен' ('mild, freundlich, lieb, liebenswürdig, zärtlich', Kluge 2002: 622).

Со оглед на тоа што собирачката активност за македонското народно творештво се фиксира кон крајот на 19 век, можни се контакти со германското говорно подрачје од 1887 година, кога Фердинант фон Кобург-Гота станува кнез во Бугарија и ја ослободува Бугарија целосно од турското ропство во 1908 година. По целосното ослободување на Бугарија од ропството, се интензивираат германско-

бугарските економски контакти. Печалбарството во шеесеттите години од 20 век, како алка за непосреден контакт со германскиот јазик, може во форма на адстрат да извршил дополнително влијание врз македонското народно творештво трансформирајќи ја изведената западномакедонска форма *лубе* во *либе* (за варијациите на *либе* в. подолу).

Според Етимолошкиот речникот на Клуге (Kluge ²⁴2002: 574), германскиот збор *Liebe* (љубов), кој потекнува од придавката *lieb* (мил), во средновисокогерманскиот (mhd., 12–15 век) гласел *liep*, а во старовисокогерманскиот (ahd., 7–11 век) *liob*, *liub* < иде. (ig.) **leubh* 'пожели, посакува, присакува' ('*begehren*, *verlagen*'). Значењето на германското *lieb-en* (љуби; всушност мил-ува) се поклопува целосно со староцрковнословенското *љубу* / [ljubъ (ЕСЈС 1989: 430); *љуб* примарна придавка '*carus*, *lieb*, *tener*' (Skot 2971: 337)] 'мил' и руското *любим* 'љуби' (ibid.). Миклошич истакнува дека „готското *laubjan* соодветствува на словенското *ljubiti*“ („*laubjan entspricht dem ljubiti*“, Miklosich 1886: 171; ЭССЯ 1988: 176). Според него, „словенските и германските зборови се совпаѓаат во специјалните значења и во паразитското j“ (; „*Die slav. und die germ. wörter stimmen in den speciellen bedeutungen und im parasitischen j überein.*“ Miklosich 1886: 171). Македонското *либе*, изведено од старословенското *љубъ*, и германското *Liebe* не само што се сведуваат на идентичен индоевропски етимон (**leubh*) туку и на идентично значење *либе/љубов* 'оној што ни е мил, милуваниот/милуваната, саканата/саканиот (*lieb* 'мил' <*lieb-en* 'љуби, мил-ува' <*Liebe* 'љубов, сакан/а, милуван/а'). Во македонското народно творештво, покрај именката *либе*, се засведочува и несвршениот глагол *либи* 'љуби, сака' место *љуби* (*ако либам, мори, друго либе, / друго либе, мори, освен тебе, / ослепели, мори, тија очи, / тија очи црни што ме гледат!* (Мих. 176), ↑РМНП IV 2001: 68).

Кои се причините и контекстите во коишто се заменува и именува саканиот/саканата со *либе*:

1. **Хипокористичност:** *либе* е куса двосложна лексема-хипокористик (од среден род) којашто се употребува нагалено, податлива е за поетскиот опус (синтагмата *верно либе, мило либе*, се појавува мошне често, на пр. во народната песна: *Гледај ме, гледај либе* и др.);

2. **Емоционалност:** поимот *либе* наспрема љубов внесува дополнителна егзалтираност во македонското народно творештво, ги возвишува емоциите;
3. **Ексклузивност:** со сексус-неутралното *либе* се означува машка или женска личност кон која се изразува и негува посебен љубовен и еротски однос (*змија ми влезе в пазува, леле / посегни либе, извај ја!* (Ник. 33; ↑РМНП, том IV: 67).

Поимот *либе* го среќаваме, пред сè, во љубовните песни, кои спаѓаат во најстарите бележани форми на пеани песни.²² Љубовната орална лирика има значајно место во народното творештво и може, според Пухнер, да се спореди со т.н. германски патувачки мине-пејачи („*fahrende Minnesänger*“, Puchner 2016: 79) од Средниот век. Љубовта наречена *Minne* може да се манифестира како *hohe Minne* (возвишена, недостижна љубов) или како *niedere/erreichbare Minne* (нижа, достижна љубов) и, всушност, претставува кршење на мине-традицијата; овој вид *мине* е практикуван, пред сè, од Валтер фон дер Фогелвајде (Walter von der Vogelweide) – експониран германски мине-пејач од Средниот век. Овие мотиви се среќаваат и во македонските народни песни.

3. Тематските мотиви опеани во македонските народни песни со поимот *либе*

Целокупниот корпус македонски народни песни со поимот *либе* може начелно да се сведе под мотивот „љубов“, најелементарниот човеков порив за среќен опстанок. Оној којшто љуби е и тој што страда и токму тие љубовни страдања ги карактеризираат протагонистите во народните песни со *либе*. *Либето* е синоним и метоним за 'сакана личност'. Така, со љубовта што проникнува низ овие песни се опишува наклонето-еротската врска меѓу мажот и жената, вклучувајќи ги сите подмотиви како што се копнеж, неверство,

²²Според Пухнер, меѓу најстарите бележани пеани песни спаѓаат средновековните унгарски љубовни песни, *soproni virágének* ('цветни песни' – „Blumen-Lieder“), јужнословенските *севдалинки*, *грчките еротски абеџедари*, како и османлиските *aşık*-бардови во Мала Азија (2016: 79). Архаизмот *либе* го среќаваме меѓу другото во следниве македонски народни пеани песни: *Ах каде е мојто либе, Гледај ме гледај либе, Елај либе елај, Ја излези либе на пенџере, Кажги, кажги либе Стано, Не кажуваш либе добра ноќ, Три години либе се сакавме* и др.

разделба итн., но и силната љубовно-родителска алка меѓу мајката и првороденото машко чедо (в. подолу). Бранислав Крстиќ (1984) во својот *Indeks motiva narodnih pesama Balkanskih Slovena* (Motif Index for the Epic Poetry of the Balkan Slavs) разликува вкупно 24 мотиви (митологија, религија, чуда, обичаи, семејство и др.), не издвојувајќи посебен мотив „љубов“. Поголемиот дел од македонските народни песни со *либе*, кај него би се свеле под мотивиот „момче и девојка“ („*momak i devojka*“, Krstić 1984: 232-249), а помалиот под мотивот „секс“ (ibid. 275, на пр. прељуба (*obljuba*) и инцест (*urod*) меѓу брат и сестра, в. подолу). Парадигмата подмотиви во македонската народна песна, во којашто *либето* е главна емотивна преокупација на лирското јас, а која ја наоѓаме, по природата на нештата, пред сè, во љубовните и во печалбарските песни, ја заокружуваат стравувањата за загуба на првото/верното/милото/белото *либе*, како последица на неверство, разделба, недостижност и сл.

а) Загуба на саканата личност поради неверство

Поимот *либе* се појавува во петрифицирана синтагматска колокација во вид на *друго либе* во оние песни во коишто лирското јас ја оплакува определбата на саканиот/саканата за друг партнер, односно за *друго либе*. *Друго либе* е во опозиција со *верно либе*, синтагма којашто бележи, исто така, висока застапеност во македонските народни песни. Верноста и неверноста се секако лајтмотиви во македонската љубовна народна песна.

*Станувај Донке, станувај
пиле порано,
Свршеникот ќе ти дојде,
Еј Донке ле,
Немој мамо,
да ме будиш да станам
тој си љуби друго либе
освен мене.*

(Станувај Донке, народна
песна)

*... Коленичев јас пред него
ем со солзи на очите
кажи, кажи верно либе
која љубиш освен мене.
...Блазе оној што си љуби
кој што љуби верно либе
тој бесценет камен носи
и е верен догроба.*

(Ах каде е мојто *либе*, народна
песна)

Егзалтирана состојба на душевна болка се опејува во песните кога загубениот партнер се подготвува за „венчило“ со друг/а. Песната *Три години се љубевме* ја обработува оваа тематика сексус-неутрално, т.е. не може да се определи полот на лирското јас – може да биде

мома/девојка, но исто така и момче. Во песната *Болна лежи Јана на постела* од Мала Преспа определен е сексусот на *либето* („п’рво лубе“ = ’момче’) преку женското име *Јана* во насловот. Граматичкиот среден род на поимот *либе* дозволува неутрализација на лирското јас и поради тоа е мошне податлив за народната орална и епска лирика.

*Зар не ти е жал бе либе,
аман ли за мене,
јас да умрам сè заради тебе?
[x2]*

*Тебе те носат на венчило
А пак мене на носило. [x2]
(Три години се љубевме,
народна песна)*

*Болна лежи Јана на постела,
На мајка ја ништо не ја
кажва!
...Во недела ќе с’е жени, мамо,
ќе се жени мојто п’рво лубе!...
(Болна лежи Јана на постела,
Спасе 1992: 89)*

б) Загуба на саканата личност поради разделба

Печалбарство, како што се истакнува во Зборникот на Каровски/Бицевски, „претставува една од позначајните појави [во Македонија] која има општествено-политички и економски карактер“ (1979: 6). Според нив, првите македонски печалбари се појавиле во последните децении на XVIII век паралелно со видливото опаѓање на Турската Империја, која за возврат им барала повисоки даноци на т.н. слободни селани, кои живееле надвор од чифлиците во ридско-планинските предели, па биле присилени да си бараат чаре надвор од својот дом и од своите блиски. Прва печалбарска дестинација биле големите градови во самата империја (Цариград, Софија, Смирна и др.), за потем овој круг да се прошири и на соседните и на подалечните земји, како што се: Србија, Грција, Бугарија, Романија, Австро-Унгарија и Франција (Каровски/Бицевски 1979: 7). Првите печалбарски песни, кои според Каровски/Бицевски (1979: 8), спаѓаат меѓу најмладите македонски народни песни, се објавени во Зборникот на Верковиќ од 1860 година (вкупно 9) и во Зборникот на Браќата Миладиновци од 1861 година (вкупно девет; податок според Каровски/Бицевски (1979: 9). Интересен е фактот што Каровски/Бицевски дури и во научната анализа на печалбарските песни се служат со терминот *либе*, користејќи го како референцијална ознака за жената/сопругата/саканата („Печалбарот се дели од либето, од мајката, од децата, од најблиските...“ (1979: 11). Исто така постапува

Каличанин којашто, опишувајќи го опусот народни песни на пејачот Ефтим Мановски-Мано од Берово вели дека „...се пее за неверното либе...“ (1996: 87) без притоа поимот *либе* да се појави во посочената песна. При разделба печалбарот го прашува своето либе што да му купи:

*...Купи ми купи, ој прво либе, бело белило
Да се набеља, ој прво либе, да се нацрва...
Да се нацрва, ој прво либе, да се утрова...
(Гледај ме гледај либе Каровски/Бицевски
1979: 11)*

Во песната *Три години либе се сакавме*, причината за разделба е одењето на печалба и невраќањето дома по петгодишно отсуство (симболиката на бројките во народното творештво е тема засебе, паѓа в очи што се користат непарни броеви (*три години болен лежам, три години се љубевме* и др.), што сведочи за надеж согласно со суеверието и традицијата дека сè што е непарно се врзува за доброто, додека парните броеви се конотираат со смрт, несреќа и сл.

*...Пуста да е либе таа печалба
Таа двајца либе нè раздели.
Пет години либе пројдоа,
Сите си дојдоа, тебе те
нема...
(Гри години либе се сакавме,
народна песна)*

*Дојде време с' либе се
разделив
солзи ронам и со душа
зборам.
Зошто либе мене ме
остави
се љубевме време три
години?
(Судбо моја, народна
песна)*

Болестите и други непријатни доживувања проткаени со осаменост во туѓина, надвор од семејното гнездо, печалбарите ги доживуваат посилено, така што тие ја засилуваат нивната болка до степен на елегичност. За таков случај станува збор во печалбарската песна *Разболел се Ицо*.²³

²³За болест на саканата станува, исто така, збор во песната *Мојто лубе болно лежи* од Мала Преспа, Албанија (Спасе 1992: 73). Во оваа песна авторот поради болеста на саканата размислува: „да залубам друго лубе, друго лубе поубаво, појубаво, погиздаво!“ (ibid.). Истиот мотив се среќава и во песната *Болна лежи Јана на постела* (Спасе 1992: 89).

*...ниту прво либе, ниту прво либе,
Ниту телеграма има, ниту
телеграма, ниту црно писмо ...
(Разболел се Ицо Каровски/Бицевски
1979: 14)*

Неверството како последица на одвоен живот е, исто така, често тематизиран мотив во македонската народна песна. За непризнавање на неверството и колнење во сè најмило како персуазивен чин од страна на неверниот сопруг, станува збор во 329-та песна од Зборникот на Верковиќ, каде што според авторот се работи за песна од печалбарскиот Дебар.

*...Зашто ми одиш по тужина,
Зашто ми љубиш друга љуба.
Бре Стојанице, бре стопанице!
Да се колнам не веруваи,
Ако љубам друга љуба,
Ќе ти се колнам во мое мушко дете,
Ако љубам друга љуба.
Не колни се Стојане стопане,
Во твое мушко дете,
Не е твое, не е мое,
Мушко е дете Господово.
Стојанице, море стопанице!
Што ми те уста подгорела?
Бре Стојане, бре стопане!*

*...
Зошто ми ходиш по туѓина,
Зашто ми љубиш друга љуба.*

*...
Ќе ти се колнам во брза коња,
Ако љубам друга љуба...*
(329. песна, П. Дел, V. Песни што се пеат на седење,
Верковиќ 1961: 341)

Печалбарската разделба води кон потенцијално анулирање на брачната заедница како последица на просторната и емотивната оддалеченост и определбата за нов партнер.

*...Ти мажи се прво либе,
Јас заљубив друго либе,
Друго либе поубаво.*

*Далечина не раздвои, не раздвои нас
двајцата...*

(Нарачувам да ми

дојде Каровски/Бицевски 1979: 19)

И во рамките на т.н. трапезарски песни, Верковиќ (1961: 230) посочува доста народни песни со *либе* (кај него во форма на *љубе*), во коишто се опева разделеноста на лирското јас од своето семејство, од своите сакани, жалејќи и прашувајќи се дали и тие (секој семеен член поединечно по строго оформен традиционален редослед: мајка, татко, брат, сестра, сопруга (=љубе), син) го жалат него.

*...Жалиш ме **мале**[мајка], не
жалиш?*

*...Жалиш ме **тате**, не
жалиш?*

*...Жалиш ме **брату**, не
жалиш?*

*...Жалиш ме **сестро**, не
жалиш?*

*...Жалиш ме **љубе** [жено], не
жалиш?*

*...Жалим те **љубе**[мажу] не
жала,*

*Јаз ќе те тебе прижала,
Дур да зема други **љубе**.*

*... Жалиш ме **сину**, не
жалиш?*

(221. песна, IX. Трапезарски
песни, Верковиќ 1961: 228
229)

*...Да ми **дадеш, либе**, една
слика*

*Спомен, мило либе, на
љубовта.*

*Кога к'одам, **либе**, во туѓина
Да ја гледам **либе** ем да*

плачам...

*(Ја излезе **либе** на пенџере,
народна песна)*

Песната *Гледај ме, гледај либе* претставува добар пример за временска адаптација на народната песна. Имено, постојат повеќе варијанти на оваа народна песна (за варијатноста на народните песни сп. Каличанин 1996: 148–153). Причина за разделба е одењето во партизани и борбата против фашистите (понова варијанта; Славеј планина во областа на Дебарца и борбата против балистите – постара верзија; буг. верзија: одење војник). Претстојната разделба поради одење војник и евентуално невраќање се тематизира во народната песна од Мала Преспа под наслов *Р'чај, пор'чај*. Карактеристична за песните од овој крај е депалатализацијата од *љ* кон *л*. Песната говори

за „првото љубе“ што ќе оди града Битола војник и не знае дали ќе се врати („дал ќе са в'рнам“). На прашањето што да ѝ испрати либето, таа одговара песимистички:

*Гледај ме, гледај **љубе**
гледај ме, гледај, ах
мило/верно **љубе**
нагледај ми се.
Денес сум тука **љубе**
денес сум тука
денес сум тука ах, мило/верно
љубе
утре ќе одам/заминвам.
Партизан [буг. војник] к'одам
љубе
Партизан к'одам
Партизан к'одам ах, мило/
верно **љубе**
Славеј Планина
Славеј Планина, **љубе**
Славеј Планина
Славеј Планина ах,
мило/верно **љубе**
во Караорман...
(Гледај ме, гледај либе,
народна песна)*

*Пушти, ми пушти, ој мило
љубе,
Ц'рна шамија
...Пушти, ми пушти, ој
пр'во **љубе**,
Шише отруја!
Да се напија, ој п'рво **љубе**,
Да се отруја.
(Р'чај, пор'чај, Спасе 1992:
73)*

Одење гемиџија (бродар) е повод за тригодишна разделба на лирското јас од своето *прво љубе* и во 171. песна (аргатска песна) во Зборникот на Верковиќ (1961: 179). При разделбата, момчето ѝ остава аманет на саканата да го чека до три години. По истекот на овој рок ја ослободува од обврската да го чека со зборовите: *Ти да се жениш, да не ме чекаш*, задржувајќи го, се разбира, истото право и за себе. Лирското оформување на еден вид денешен брачен договор за тригодишна гаранција за верност е мошне реалистична и трезвена претстава за љубовна врска, со еднакво право на секој од брачните другари по истекот на тригодишниот рок да има право на нов партнер, односно на друго *љубе*. Сепак, се насетува доследната верност на девојката, која по истекот на тригодишниот рок на разделба се прашува дали нејзиното *прво либе* (во оригиналот: *прво*

љубе) е женето или е умрено. Таа, всушност, сè уште не се откажала од саканиот, му била верна и притајно се надевала на продолжение на љубовната врска.

*Спиеш ми моме, море разбуди се,
 Да ти пор'ча моме, да ти
 нар'ча,
 Че аз ќе ида млат гемиција,
 ...Ти да ме чекаш до три години,
 Ти да ме чекаш, да не се жениш.
 ...Китка ми дојде, китка
 вената,
 Бре стои мома, стои и се чуди!
 Как да заборава првото љубе,
 Бре цикна мома, бре цикна
 заплака:
 Јој леле Боже, до Бога!
 Моето прво љубе или е женето?
 Или е женето, или е умрело?
 Чини ме Боже тиле соколово,
 Јази да летна, јази да ида,
 Јази да ида на црно море,
 Јаз да си вида првото љубе,
 Или е женето, или умрено?*

(171. песна, Аргатски песни,
 Верковиќ 1961: 179)

в) Понуда за брак на саканата личност

За дијалогска интеракција меѓу момче и девојка, со ритуална понуда на момчето да ја земе девојката („ајде Тунке, елај ти либе ле да те земам за невеста“) за невеста, како и афирмативен одговор од страна на девојката („Сакам Јонче, сакам бре либе ле да ти бидам јас невеста“) станува збор во песната *Тинка иди од Битола*.

*Море бре, море Јонче
 Леле бре, леле Тинке
 со другата ќе те гушкам*

ајде Тинке, елај ти **либе** ле
 да те земам за невеста.
 ...Сакам Јонче, сакам бре **либе**
 ле
 да ти бидам јас невеста.
 (Тинка иди од Битола, народна
 песна)

Во народната песна, сепак, се појавуваат и форми на еднонасочно опевање на желбата за брак. Чинот на купување прстен како метафора за понуда за брак, традиционално го изведува до ден-денес момчето, така што во овие песни генус-неутралното *либе* дефинитивно зазема женски црти. Желбата за оформување брак со *првото либе* (*љубе*), откако ќе се стекне момчето со соодветна финансиска безбедност, се појавува и во постарите песни, како што се оние во Зборникот на народни македонски песни на Верковиќ. Така, во песната под број 228. Момчето, по престојот во туѓа земја (оригинал: *чужда земја*), сака да си исполни три желба: *брза коња, тенка пушка и свадба со првото љубе*.

*Јано јагненце, вера верихме,
 Не ти да се жениш Јано,
 Не ја да се жена.
 Мора јаз ке ида Јано, на чужда земја,
 На чужда земја, на чужд мемлект,
 Да си добија Јано, три хилјади,
 Та ме калеса Јано, и наткалеса,
 Јано јагненце!
 Една хилјада Јано, за брза коња,
 Друга хилјада Јано, за тенка пушка,
 Трета хилјада Јано, за прво љубе.
 ...От там да си дојда Јано, свадба да
 чина,
 Свадба да чина Јано, тебе да зема.
 Јано јагненце!...*
 (228. песна, IX. Трапезарски песни,
 Верковиќ 1961: 236)

г) Копнеж по саканата личност

Копнежот по недостижната сакана личност е чест мотив во љубовните песни. Момчето е тоа што се обраќа кон саканата / недостижната, притајно надевајќи се таа да му биде *прво либе*, не знаејќи или не сакајќи да прифати дека е таа веќе мажена и има „машко дете“. За една таква песна станува збор во збирката народни песни од Татјана Каличанин во интерпретација на народниот пејач Ефтим Мановски / Мано од Берово.²⁴

*... Мори, кажи лудо, кажи младо,
Не мога да чека, не мога да чека.
Мори имаш ли си, бе, **прво либе**
Или да ти бидам, или да ти
бидам?
Мори, имам, лудо, бре имам,
младо
и машко детенце, и машко
детенце.
(Каличанин 1996: 250-251,
исечок)*

Синтагмата *прво либе* (сп. *верно либе*, *друго либе*, *мило либе*, *бело либе*) е прототип на синтагми формирани со поимот *либе*. Кон *првото либе*, првата сакана девојка или момче, секако се развиваат посебни чувства и тоа останува во трајна меморија на лирското јас. *Првото либе*, сепак може да значи 'прво и последно либе', т.е. личност со која лирското јас сака да стапи во брак (87. песна, Верковиќ 1961: 98).

<i>Море Бојано, ѓузел Бојано! Јаз не те зевам за робиња, Измет да чиниш, диван да стоиш, Јаз ќе те зема за <u>прво љубе</u>, За <u>прво љубе</u>, бре сос робиња.</i>	<i>...да се качам на врв да останем, да разгледам мојто <u>прво либе</u>, даљ ми спије, или вино пије, или љуби мајко <u>друго либе</u>. Ако спије, мајко нека спије, Ако пије, бог да го убије!</i>
---	--

²⁴ Овој вид песни, изведени од машка перспектива, може да се спореди со љубовните/запросувачките песни („мине-песна“; Minnelied/Werbelied = Minneklage) кон недостижна жена или сакана, најчесто од повисоките општествени слоеви, во вид на монолог или директно изведена песна („hohe Minne“, „возвишена мине“) од Средниот век во Германија.

(87. песна, V. Орски песни,
Верковиќ 1961: 98)

-мајко, мила мајко,
коде т'и је мајко,
мојто верно лубе,
порти да ми отвори
мене да ме пречека!...
твојто верно лубе, сине,
сношти се омажи,...
(Три години Јордан, Спасе
1992: 106)

(Народна песна на Гораните
2001: 267)

Оре либе, бело либе,
За кого те варосујет,
Варосујет, чатмосујет,
Даљ за младо, ел за старо...
(Народна песна на Гораните
2001: 266)

Синтагмата *прво либе* може да се однесува и на првороденото машко дете на мајка.

Море врни се моме,
Здрава не врнала,
Ја си имам прво љубе!
П'рво љубе, машко дете.
(115. песна, V. Орски песни,
Верковиќ 1961: 124)

Во Мала Преспа (Албанија) *либе* се претвора во *лубе*:

...- Пуста да т'и остани, мамо, чезмето,
Кога немам лудо, мамо да ме луби,...
-Пуста да т'и остани, мамо нивата,
кога нема мене лубе, да ме луби!
(Јас те пуштам Калино, на чезма,
Спасе 1992: 81)

Поткрени си, мило лубе, дулбенцето,
Да ти видам, мило лубе, бело лице...
(Поткрени си, мило лубе, дулбенцето,
Спасе 1992: 91)

д) Немање потомство меѓу саканите личности

Болката како последица од немањето потомство е опеана во повеќе македонски народни песни. Наместо депресивен штимунг, во овие песни се шири аура на надеж, која се манифестира преку идејата за посвојување (купување) дете или преку положување жртва пред Бога во вид на изградба, на пример, на манастир. Па така, во песната *Кажи, кажи либе Стано* се опева болката на сопругата по име Стана

која е осудена на немајчинство, па сопругот Димче како компензација ѝ ветува да ѝ купи, да посвои дете од Солун. Двајцата брачни другари – подеднакво погодени од болката поради немањето потомство – се обраќаат еден кон друг со почит и љубов со *либе Стано*, односно *либе Димчо*. *Либe* во овие синтагми може да се толкува и атрибутивно и би можел да се замени со *драг/а*, *милостив/а* и сл. (драга Стано / драг Димчо). Во 222. песна класифицирана во „Трапезарските песни“ кај Верковиќ (1961: 230-231) сопругата Маргарита и сопругот Стојан, кои во бракот се стекнале со материјално богатство, но останале без потомство (*Кашта немахме, кашта добихме, Стока немахме стока добихме, Јала от срце чедо не добихме!*) се обраќаат еден кон друг со *прво љубе*.

Маргарито прво љубе!

Ка се терахме, те се зехме,

Кашта немахме, кашта добихме,

Стока немахме стока добихме,

Јала от срце чедо не добихме!

Море бре Стојане прво љубе!

Јази сам сонила еден сон

Да направим мал манастир

Мал манастир свети Јован

...Такај Господ чедо ќе ни даде!

...Пази назе Господ чедо не ни даде.

(222. песна, IX. Трапезарски песни,

Верковиќ 1961: 230)

ѓ) Инцест меѓу саканите личности (брат и сестра)

Најопеаниот љубовен мотив со изблик на најдлабоки и најтрајни егзалтирачки емоции во животот на секој човек преточен во синтагмата *прво либе* во првиот циклус народни песни насловен како „Великденски песни“ во Зборникот на *Македонски народни песни* од Верковиќ (1961: 15-42), поточно во 22-та песна (39-40), се појавува во поинакво светло. Станува збор за инцестна прва љубов меѓу брат и сестра (мотив присутен и кај Крстиќ 1984: 275; „урод“) која не само што наидува на осуда и од верски и од социолошки аспект (*Грехота е, Боже, срамота е, / Грех од Господ, срам от људи.*), туку води кон пропаст. Имено, вишата сила им пресудува на братот и на сестрата со погубување (*Оште речта не дорече, / Та тресе се мирна земја /*

Потемна се јаснината, /Та погуби брат и сестра, / Брат и сестра прво љубе).

*Едно дрво Дафиново,
Цвет цветило рот родило,
Најнаврху сребрн прстен,
На прстено едно пиле,
Песна пее дури вреви:
Јој ти Боже мили Боже!
Ка си ходет брат и сестра,
Брат и сестра прво љубе!*
(22. песна, I дел. Великденски песни,
Верковиќ 1961: 39-40)

е) Грабнување на сакана/посакувана личност

Во 178-та песма во Зборникот на Верковиќ (1961: 185) опишан е настан на криење на сестрата по име Велика од брат ѝ Јован со цел да ја спаси од Турците за тие да не ја ќердосаат и да не ја направат робинка.

*Велико моме хубава!
...Турцка невеста да бидеш,
Јоване, братко Јоване!
...На мене не си кажала,
Јаз да ти љубе да најда
Јунак добер јунак
...Да си скрием мојата сестра,
Да не га Турци ќердосаат.
...Невеста гиди кадуна,
Кадуна гиди с робиња.*

(178. песна; VI Аргатски песни
Верковиќ 1961: 185-186)

4. Морфонолошки варијации на либе

Саканата личност освен со најосновната форма *либе*, во македонското народно творештво се појавува во повеќе морфонолошки варијации. Западномакедонските, а со тоа и помладите форми, тежнеат согласно со дијалектното подрачје кон форми со депалатализација љ > л: *либе*

– *либенце* – *либне* – *либа* – *лубе*. Додека постарите песни од Зборникот на Верковиќ и од Зборникот на Браќата Миладиновци, бележат исклучиво форми со палаталното *љ*: *љубе*, *љубене*, *љуби*, *љуба*.

▪ *либенце* (хип. од либе)

нити му пушка натежна (вели Страхил)

нити му сабја натежна;

имав си имав либенце,

и това ми го зедоја. (Фирф. 1.141; ↑РМНП, VI 2001: 68)

▪ *либне*<либе

чујте старо, чујте младо,

какво јазе либне љуба!

мома нема фов момите,

ни невеста в невестите,

ни довица в довиците! (Совр. XV, 7, 435; ↑РМНП, VI 2001: 68)

▪ *либа*<либе

Да би, куло, пушта останала,

дими немам верна либа,

ако Бог да и среќа јуначка,

је ќе идам ју Стамбола града. (ИФ; ↑РМНП, IV 2001: 66)

▪ *љубе/љуби/љубене/љуба* и др.

Во второто издание на Зборникот од Стефан И. Верковиќ, објавен во 1961 година (прво издание во 1860 г. под наслов *Народне песме Македонских Бугара*) под наслов *Македонски народни песни*, а во редакција и со предговор на Кирил Пенушлиски, се користат четири морфонолошки варијации на *либе*: *љубе* / *љуби* / (прво) *љубене* / (прва) *љуба*. Анализата на сите **335 песни** од Зборникот покажува дека во вкупно 30 песни (27 во I. дел и 3 во II. дел) е вткаен поимот *либе* – паралелно со референцијално идентични поими за саканиот/саканата, како што се сустантивизираните форми *лудо* (*лудо стои од спротива та гледа*, песна 25., Песна Ѓурѓовска; *ibid.* 43.), *младо* (*Е бре лудо та младо*, *ibid.*), често и во синтагматски поредок *лудо младо* (*јази стија лудо младо*, песна 31., Орски песни; *ibid.* 50.)), – но и во вид на изведени форми од истата основа, како што се *љубе/љуби/љубене/љуба* (на пр., *Тодоро прво љубе*, ... Тодоро

љубо[вокатив] мојо! песна 52., I. дел, Орски песни, *ibid.* 68.; *Да си вида прво љубе*, / *Прво љубе, машко дете*, песна 134.; I. дел, Орски песни, *ibid.* 143.; *Твоето прво љуби, дома не дохода*, песна 154., I. дел, Аргатски песни, *ibid.* 233.; *Злата му вели говори: Стојане прво љубене!*²⁵ песна 144., I. дел, Орски песни, *ibid.* 152.; *Зашто ми љубиш друга љуба*, песна 329., II. дел, V. Песни што се пеат на седење, *ibid.* 341.). Во РМНП посочени се следниве палатализирани варијации на *либе*: *љуба* 'драга, мила сопруга/женско лице', *љубе* 1. 'драга, мила сопруга/женско лице [sic!]', 2. 'драг, мил сопруг'; *љубец* 'драг, мил сопруг; љубе, љубене (машко лице [sic!])', *љубља* 'љубна, љуба, либе', *љубна* 'љуба, драга мила сопруга/женско лице [sic!]', *љубне* 'драга, мила сопруга; љуба', *љубне ми е болникаву* (2001: 123).

5. Заклучок

Богатото милје на македонското народното творештво, во овој прилог егземпларно претставено преку народната песна со поимот *либе* 'сакан/сакана' и неговите морфонолошки варијации (*љубе, љуби, љуба, лубе, либа* и др.), е отслик за вековниот опстој на македонскиот народ и јазик кој ја сосредоточил својата креативна енергија во орално-традиционалната песна, како „најколоритен дел од македонското фолклорно богатство“ (Спасе 1992: 12). По природата на нештата, поимот *либе* е, пред сè, застапен во љубовните и во печалбарските народни песни. Мотивите за опевање на *либето* во овие жанрови се истовремено трогателни (неверство, разделба, печалбарство, туѓина, немање потомство, инцест) и инспирирачки (копнеж по саканиот/саканата (*прво либе*), желба за вечна верност (*верно либе*)). Од вртокот на македонскиот фолклор извираше и ќе извира нова поезија и нова музика во којашто *либето*, како ненадминлив и вечен емотивен процут на македонскиот јазичен раскош, ќе си го најде своето место.

²⁵ РМНП го третира заглавниот збор *љубен* како придавка; *љубене* е супстантивизирана вокативна форма од *љубен*.

Скратеници – речници:

ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд.* 15, Академија наук СССР. Институт русскогo язeкa. Москва: Наука, 1988.

РДБЕ: *Речник на думите в Българския език* (Бугарски онлајн-речник)

РМЈ: *Речник на македонскиот јазик*, том I. Скопје: Детска радост, 1994.

РМНП: *Речник на македонската народна поезија, том IV, Л-М*, Митева, Димка / Димитровски, Тодор / Шокларова-Љоровска, Германија (обработувачи на материјалот, под редакција на Тодор Димитровски). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2001.

РТАДМЈ: *Речник на турцизми, архаизми, дијалектизми и ретко употребувани зборови во македонскиот јазик*, Белчев, Толе, 2016. <<http://e-lib.ugd.edu.mk/576>>

ТРМЈ: *Толковен речник на македонскиот јазик*, том III. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2006.

ERHSJ: Petar, Skok (1971): *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, uredili Mirko Deanović i Ljudevit Jónké. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.

ESJS: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. 1, Academia, Nakladatelství československé akademie věd, Praha, 1989.

Kluge, Friedrich (²⁴2002): *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Bearb. von Elmar Seebold. Berlin/New York: de Gruyter.

Miklosich, Franz (1886): *Etymologisches Wörterbuch slavischer Sprachen*. Wien: Braumüller.

Библиографија:

Единици на кирилица:

Алаѓозовски, Јован (1996): *Лексиката на Сасите во Осоговијата*. Докторска дисертација. Скопје: УКИМ, Филолошки факултет.

Верковиќ, Стефан (1961): *Македонски народни песни*. Редакција и предговор Кирил Пенушлиски. Скопје: Кочо Рацин.

Збирка на народни песни на Никола Бадев, 1–3, приредила Роска Бадева. Скопје: Принт Поинт, 2004 – 1/Народна библиотека Феткин 2006, 2–3.

- Каличанин, Татјана (1996): *Еден човек - многу песни - еден народ. Народниот пејач Ефтим Мановски-Мано*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, посебно издание, кн. 26.
- Македонски печалбарски народни песни*, избор, редакција и забелешки д-р Лазо Каровски, музиколошка обработка, Трпко Бицевски. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.
- Народната песна на Гораните*, избор и редакција Трпко Бицевски. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.
- Спасе, Стерјо (1992): *Македонски народни песни од Мала Преспа – Албанија*. Подготвил д-р Благој Стоичовски. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.
- Старделов, Георги *Херменевтика на неколот земен – Богомил Ѓузел (1939) –*
 <<http://makedonija.rastko.net/cms/files/books/4a72fae14560b>>15. 6.2017.

Единици на латиница:

- Krstić, Branislav (1984): *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*. Beograd: SANU, Posebna izdanja odeljenje jezika i književnosti, knjiga 36.
- Martincová, Veronika (2009): *Lehnbeziehungen der südslawischen Sprachen zum Deutschen. Eine exemplarische Übersicht*. Magisterdiplomarbeit. Masaryk-Universität, Philosophische Fakultät, Institut für Germanistik, Nordistik und Nederlandistik. <https://is.muni.cz/th/260086/ff_m_b1/konecna_29_6..pdf>, 1.6.2017
- Puchner, Walter (2016): *Die Folklore Südosteuropas: Eine komparative Übersicht*. Wien/Köln/Weimar: Böhlau.

Лидија Тантуровска

За едно стилско обележје

*Американецот работи ако му платат добро.
Македонецот работи, ако му платат, добро.*

Апстракт

Во рамките на стилистиката одделен дел зафаќаат и надворешнојазичните изразни средства, кои се во тесна врска со (внатрешно)јазичните и заедно со нив го прават заеднички јазичниот изразен комплекс.

Во оваа пригода се одлучивме да им посветиме внимание на интерпункциските знаци, како средство во стилистиката.

Клучни зборови: интерпункција, правопис, Корубин, стилистика

Познато е дека во рамките на графичките (визуелни) средства при претставувањето на текстот имаат своја функција повеќе елементи, како на пример: големината и формата на буквите, нагласувањето на одделни делови во текстот (со подвлекување, со закосување, со замастување на буквите, со шпационирање итн.), неговата организација и неговата поделба, присуство на: илустрации, слики, графикони и сл., застапеноста на различни бои и др. Меѓу елементите ги наоѓаме и интерпункциските²⁶ знаци.

Тодор Димитровски во Правописот на македонскиот литературен јазик (Правопис, 2007: 114) ги наведува знаците, со кои се означуваат речениците и деловите во нив, паузите и интонацијата на речта (опфатени под терминот интерпункција), како „дел од нашето писмо“. Понатаму, во истата (деветтата) глава, ги образложува правилата за употребата на интерпункциските знаци.

Под терминот **интерпункција**, во Правописот на македонскиот јазик (Правопис, 2017: 83), се подразбира систем од писмени знаци со кои се означуваат почетокот и крајот на речениците; границата и

²⁶Како што е познато, зборот *интерпункција* е преземен од латинскиот јазик. Галголот *interpungere* значи *дели, разделува*.

односите меѓу дел-речениците и меѓу реченичните членови; интонацијата, темпото и паузите при зборувањето. Исто така, на истото место, се наведува дека интерпункцијата ги опфаќа и правилата за употреба на интерпункциите знаци.

Во македонскиот јазик се употребуваат следниве интерпункциските знаци: точка, запирка, прашалник, извичник, точка и запирка, две точки, три точки, загради, црта (тире), наводници и полунаводници (Правопис, 2017: 83).

Општо земено може да се констатира дека интерпункциските знаци, покрај тоа што се застапени во граматиките и во правописот на македонскиот јазик, за нив има посветено и одделна научна и стручна литература.

Во врска со прашањето за улогата на интерпункциските знаци во пишаниот текст, свое мислење дава и Благоја Корубин (Корубин, 1980: 199–201) истакнувајќи дека треба да се води сметка од кој аспект се разгледуваат, при што додава: „Едно е навистина јасно: дека тие не се појавиле случајно, дека дошле како составен дел на писмото за да предадат некои својства на речта што не се предаваат со другите писмени знаци (буквите), ниту се изразуваат со некои морфолошки или синтаксички средства (како што е на пример, редот на зборовите) и слично.“ Понатаму, во своето образложение, Корубин пишува дека во некои правописи од јазиците има „т.н. граматичка интерпункција“, а во други – „логичка“, при што интерпункцијата од македонскиот јазик ја смета за логичка.

Корубин смета дека „нашата мисла и реч е полна со модалитети и други својства од најразличен вид, кои тешко можат да се задоволат со средствата на пишаната реч, да се предадат со расположивите писмени знаци“. Според него: „потребно е големо мајсторство на зборот, на пишувањето и на изразот воопшто за да се предаде и во писмена форма што повеќе од нив; во тој процес на писмено оформување да се зачува што повеќе од нив.“

На овој начин, Благоја Корубин, ѝ „отворил место“ на интерпункцијата во рамките на стилистиката. Всушност, иако станува збор за нормативни правила, со употребата на интерпункцијата во еден текст, секој автор избира кои интерпункциски знаци ќе ги употреби во согласност со својата мисла, односно со својата реч. Така, на текстот му дава свое стилско обележје.

Сосема се согласуваме дека секој текст му припаѓа на определен стил, односно дека секој текст содржи стилска

информација и токму во врска со тоа, секој текст можеме да го вклучиме „во определен функционален тип на јазикот“ (Тошовиќ 1988: 105). Како што е познато, анализата на текстовите, ориентирана кон *содржината* или кон *темата*, е предмет на проучување на *текстлингвистиката*, додека пак *изборот на јазичните средства* со кои се служи авторот и нивното утврдување е предмет на стилистиката. Оттука, интерпункциските знаци ако се дел од јазичните средства, изборот на јазичните средства може да ни помогне во утврдувањето на функционалниот стил на кој му припаѓа даден текст.

Досега, во стилистиката воопшто, се разгледуваат и интерпункциските знаци заедно со другите јазични средства (пред сè, со зборовите, односно вклучени во текстот).

Во „Стилистиката на современиот македонски јазик“, Минова-Ѓуркова (Минова-Ѓуркова, 2003: 193–197) зборува за заедничкиот комплекс меѓу јазичните и надворешнојазичните изразни средства и при тоа се вбројува во оние автори што ги делат надворешнојазичните изразни средства на 1. Визуелни и 2. Аудитивни (артикулациско-интонациски) надворешнојазични изразни средства. Во својата анализа, како дел од визуелните средства, интерпункциските знаци ги разгледува како дел од графичките (визуелните) средства во пишуваната форма.

Имено, Минова-Ѓуркова пишува:

„Во графичкото претставување на текстот имаат своја функција повеќе елементи: големината на буквите, нагаласувањето на важните делови од текстот, поделбата и воопшто организацијата на текстот, присуството, односно отсуството на илустрации, застапеноста на различни бои и сл.

Интерпункциските знаци се во најголем број **граматички и стилистички средства**. Всушност, интерпункцијата ѝ припаѓа на граматиката зашто ја овозможува организацијата на текстот и придонесува за неговата разбирливост. Вторично, интерпункцијата може да служи и како **средство во ситлистиката**.

Како стилско средство, интерпункцијата доаѓа до израз во уметничколитературниот функционален стил (макар што во поезијата има и случаи на целосно отсуство на интерпункциски знаци), потоа во публицистичкиот и во научно-попиларниот и научно-учебничкиот потстил на научниот функционален стил.

Од интерпункциските знаци, како стилски средства се употребуваат:

- а. точката – за поделба на исказот: ...
- б. запирката – кога се јавува таму каде што не се очекува, а отсуствува таму каде што треба да биде употребена: ...
- в. наводниците – за изразување иронија, спротивно значење: ...
- г. прашалник и извичник – за изразување емоции: ...
- д. црта – за одделување и за нагласување: ...
- ѓ. загади – за каков било коментар, додаден реченичен член; синтаксички тоа може да биде нерестриktivна релативна дел-реченица, неинтегриран предикатен атрибут и сл., на пример: ...
- е. три точки – означуваат прекината или недовршена реченица.
- ж. цртичка – за обележување на сложенки, на одделни именски атрибути, како и за одбележување на алонжман: *Калино-о-о-о!*
- з. две точки – за наведување туѓи искази, но и како замена за глагол-копула: ...
- с. Отсуство на големата буква на почетокот на реченицата и точка на нејзиниот крај: ... “

Сосема се согласуваме дека водењето сметка за употребата на интерпункцијата²⁷ првично и подолг период го има во уметничколитературниот функционален стил. Дека им се посветува(ло) големо значење на интерпункциските знаци (и во руската литература) е и споредбата што ја дава Чехов, кој ги нарекува „ноти при читањето“²⁸.

Сепак треба да се подвлече дека односот кон употребата на интерпункциските знаци во различни периоди е различен. Познаваме период кога во македонската литература се појави поезија без бележење на интерпункциски знаци. Гледано од денешен (стилистички) аспект, треба и тој однос да се определи како едно јазично обележје.

Познавањето на интерпункциските знаци и особено познавањето на нивната употреба понекогаш е/била тешка задача и за луѓето од перото. Не е случајна изјавата на Горки: „Нека коректорот ги растури запирките така како што го бараат тоа законите на граматиката. Јас немам ништо против, јас самиот лошо

²⁷Ако не можеме да кажеме дека почнала во уметничколитературниот функционален стил, тогаш можеме да кажеме дека ја има подолг период.

²⁸Преземено од писмото на драмската актерка Вукосава Донева што го напишала до Благоја Корубин за „Јазичното катче“ (Корубин, 1980: 200).

ги познавам тие закони и интерпункциските знаци ги ставам по интуиција“²⁹. Иако ги употребува интерпункциските знаци „по интуиција“, се смета дека, всушност, тој ја „обогатил практиката на нивната употреба“³⁰.

Од аспект на стилистиката, сметаме дека интерпункциските знаци, самите за себе, се јазични изразни средства ако „се исклучат“ зборовите, односно ако, овие, станат второстепни. Всушност, иако станува збор за нормативни правила, со употребата на интерпункцијата во еден текст, секој автор избира **кои интерпункциски знаци (и каде – во линеаризацијата) ќе ги употреби во согласност со својата мисла**, односно со својата реч. Така, секој автор му дава свое стилско обележје на текстот. Во тој случај зборуваме за индивидуален јазичен израз на еден автор и ова може да биде продолжување и надополнување на нашата теза за индивидуалниот јазичен израз во текстовите (како онаа од научниот функционален стил), за која сме зборувале повеќе пати³¹. Како пример ќе ги споменеме карактеристиките на јазичниот израз на Благоја Корубин по кои се препознава неговиот јазичен израз. Имено меѓу карактеристиките на јазичниот израз на Корубин се забележува употреба на авторска множина (*Ги имаме предвид... 48, Да ја земеме 38, Не сметаме ..., Не мислиме 53*), употреба на безлични и на пасивни реченици (*Се работи за ... 37,*), употреба на условни реченици (*Ако ја разгледаме... 38, Ако има 44... Ако се работи 58, Ако сака 72*), употреба на различни граматички форми и граматички времиња (*се истакнуваше... 18, За Мисирков беше ... 29, се натакнува 28 Ќе почнеме ...75, изиграле ... 27*), набројување, употреба на изрази за надоврзување (*Имено, 78, Се разбира ... 63, Така, значи, членот 78, Како што се гледа ...49, 54, Вистина е ... 58, Очигледно е ... 61*³²) употребата на меѓународна терминологија (термини и именски групи: *аргументација, дезаргументација, аналитизам, ситнетизам, детермиизам ...*); употреба на старата падежна форма кај имињата и кај презимињата од машки род: *Енгелса, Плеханова...*; употребата на некои именски групи со обележен збороред (*... јазикот наш денешен ... 22*), употреба на прашалната реченица итн. Како препознатлива

²⁹Преземено од писмото на драмската актерка Вукосава Донева што го напишала до Благоја Корубин за „Јазичното катче“ (Корубин, 1980: 200).

³⁰ На истото место.

³¹ Лидија Тантуровска,

imj.ukim.edu.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=80%3A2009-08-18-10-40-32&catid=37%3A2009-08-18-08-31-53&Itemid=78, пристапено 12. мај 2017 година.

³² Илустрираните примери се земени од првата книга „Јазикот наш денешен“ (1969).

црта на јазичниот израз на Благоја Корубин (особено во строгонаучниот потстил) ги определивме и *долгите реченици, со многу вметнувања*. Од една страна се чувствува *гласното размислување* најчесто визуелно врамено меѓу загради, меѓу наводници, со тире и сл., а од друга, се гледа долгото задржување на концентрацијата на мислата, која треба да се преточи во реченица задржувајќи ги сите граматички односи на нејзините членови (Тантуровска, 2012). При тоа, за пример, издвоивме една Корубинова реченица, која е составена од над 120 зборови³³. Се разбира дека авторот може(л) да ја искаже својата мисла на различни други начини и при тоа, во согласност со својата логика, да ги подреди интерпункциските знаци онака како што размислува во тој момент. Како и да е, пред нас имаме завршен и објавен текст и во тој текст читаме / гледаме како изгледа авторовата завршена мисла.

Ако се обидеме да ги отстраниме буквите, поточно зборовите, ќе останат само интерпункциските знаци, а тоа би изгледало вака:

----- () -----
 : , ----- () ----- (, ----- : -----
 -----) ----- , ----- , ----- ; ----- (-----
 -----) ----- () ----- / -----
 ----- (, ----- , -----) -----

³³„Ако направиме едно максимално обопштување на карактеристиките (балканистички) на граматичката структура на македонскиот современ јазик од морфосинтаксички аспект, тогаш би можеле нив да ги сведеме на два основни и стожерни комплекси од конститутивни и други елементи: аналитизмот, односно решавачкиот претег на аналитичките (описните) морфолошки или воопшто морфосинтаксички констукции на планот на изразот (на прво место и пред сè тука е: напуштањето на синтетичката падежна флексија – но и: описниот компаратив, некои од формите на глаголсковременската система и др.) – а сето тоа наспрема синтетизмот, во помалку или повеќе истакната мера, но сепак, земен целосно, во решавачкиот претег кај грото од словенските јазици; морфолошкиот детерминизам (би можело да се каже), односно силно истакната и изразито доследна морфолошка, или воопшто морфосинтаксичка маркираност (обележаност со морфолошки марканти) на тој план (на изразот) на граматичката категорија определеност / неопределеност, како во рамките на именската фраза така и во рамките на глаголсковременската и воопшто глаголската система (постпозитивниот член, удвојувањето на директниот и на индиректниот – дативниот – објект, определеноста, респ. неопределеноста во споменатата и сложена глаголска система) збогатена уште и со формите, односно констуркциите од типот на *имам дојдено / имам земено; сум дојден*, како и со онаа за категоријата прекажаност, сè до, може да се каже, целосното губење на инфинитивот и до авербоиданоста воопшто, т.е. до ненаклонетоста кон глаголот во именска форма, кон вербоидите, како што се, на пример, токму инфинитивот, партиципите и др. – и сето тоа наспрема аморфизмот и контекстуалноста на планот на изразот на таа категорија во истото тоа гро на словенските јазици.“ (Корубин 1994:178 – 193).

____ / ____; ____ , _____ , ____ , _____ , _____ , _____ .
 ____ , ____ , ____ , ____ , _____ .

Во оваа насока, ќе се обидеме да претставиме и едно цело дело, повторно од научниот стил. Имено, во прилог ќе ја претставиме „Историјата на македонскиот јазик“ од Блаже Конески (Конески, Истоија, 1982: 1 – 228). „Историјата“ има 228 страници, а обработена (без букви, поточно без зборови) се добиваат 25 страници (само со интерпункциски знаци)³⁴.

Денес, интересот за претставување дела без зборови, односно само со интерпункциски знаци, зема сè поголем замав. Меѓутоа, продолжува тендецијата тоа да бидат текстови од уметничколитературниот функционален стил, поточно – познати класични романи од светски автори.

На пример, „Улис“ од Џејмс Џојс има околу 55 000 интерпункциски знаци, а го зедеме за пример зашто на 16 јуни 2017 год. (<http://www.vilaweb.cat/noticies/el-ulisses-de-james-joyce-reduit-a-punts-i-comes/>) (<https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/imatges.vilaweb.cat/nacional/wp-content/uploads/2016/06/Ullisses-Joyce.jpg>) и овој роман е претставен со точки и запирки и изгледа вака:

³⁴ Прилог – одделен сепарат.



На крајот, наместо заклучок, ќе констатираме дека интерпункциските знаци, и како граматички и како стилистички јазични средства, имаат важна, а понекогаш и пресудна улога во јазичниот израз. Ова ќе го поткрепиме со примерот што го дадовме како мото на самиот почеток од рефератов: *Американецот работи ако му платат добро*, наспрема: *Македонецот работи, ако му платат, добро*. Имено, двете реченици ги содржат истите зборови, а имаат сосема различно значење, за што „е заслужно“ присуството, односно отсуството на запирките, кои се ставени на местото од паузите при говорот (четењето). Се разбира дека и присуството/отсуството на запирките помага при правилното читање на двете сосема различни реченици. Ако се обработат, овие две реченици би изгледале на следниов начин:

 --'---'--

Литература:

- Корубин Благоја (1969), *Јазикот наш денешен*, кн. I, Скопје
 Корубин Благоја (1976), *Јазикот наш денешен*, кн. II, Скопје
 Корубин Благоја (1980), *Јазикот наш денешен*, кн. III, Скопје
 Корубин Благоја (1986), *Јазикот наш денешен*, кн. IV, Скопје
 Корубин Благоја (2000), *Јазикот наш денешен*, кн. V, Скопје
 Корубин Благоја (2001), *Јазикот наш денешен*, кн. VI, Скопје
 Минова-Ѓуркова Лилјана, (1994) *Синтакса на македонски стандарден јазик*, Скопје
 Минова-Ѓуркова Лилјана, (2003) *Стилистика на современиот македонски јазик*, Скопје
 Правопис на македонскиот јазик, 1998, Скопје
 Правопис на македонскиот јазик, 2017, Скопје
 Тантуровска Лидија (2012), Индивидуалниот јазичен израз во текстовите од научниот функционален стил, Зборник од Јазикот наш денешен.

Тошовић Бранко (2002), *Функционални стилови*, Београд

<http://www.vilaweb.cat/noticies/el-ulisses-de-james-joyce-reduit-a-punts-i-comes/>, пристапено на 16 јуни 2017

<https://s3euwest1.amazonaws.com/imatges.vilaweb.cat/nacional/wpcontent/uploads/2016/06/Ullisses-Joyce.jpg>, пристапено на 16 јуни 2017

Емилија Бојковска
Емина Авдиќ

(Зло)употребата на германскиот и на македонскиот јазик во политиката и преведувањето

1. Вовед
 - 1.1. Улогата на јазикот во политиката
 - 1.2. Јазична и политичка активност
2. „Незборовите“ во „сојузниот“ германски јазик
3. Корпус на германски јазик и на македонски јазик
4. Преводливост на корпусот на германски јазик
5. Преводливост на корпусот на македонски јазик
6. Заклучок
7. Литература
 - 7.1. Примарна литература
 - 7.2. Секундарна литература
 - 7.3. Терцијарна литература

1. Вовед

1.1. Улогата на јазикот во политиката

Социолингвистичкиот модел на вариетети³⁵ опфаќа голем број „лекти“, меѓу другото, дијалекти, социолекти, медиолекти, идиолекти и функциолекти (Лефлер ³2005: 79). Многубројни функциолекти разликува Аубургер (според Лефлер ³2005: 95), како на пример политолект, хагиолект (‘религиски јазик‘), психолект.

³⁵Овде се прави разлика меѓу варијанта и вариетет. Јазичните варијабли, на пример ‘APRIKOSE’ (‘КАЈСИЈА‘), како варијаблите во математиката, можат да придобиваат различни вредности, кои претставуваат јазични варијанти: *Aprikose* (‘кајсија‘ во Германија и во Швајцарија) и *Marille* (‘кајсија‘ во Австрија). Додека варијантата е дискретна единица, вариететот е јазичен систем добиен со избор на варијанти за варијаблите од страна на говорителите, како што е на пример австрискиот вариетет на германскиот јазик. Значи, варијантата и вариететот ѝ одговараат на спротивставеноста меѓу атомистичкото и структуралистичкото набљудување на јазикот (Амон 1995: 61 и натаму).

Со истражувањето на јазикот во врска со политиката, се занимава релативно младата лингвистичка дисциплина политолингвистика, во чиј фокус се семантичките и прагматските истражувања. Широкото истражувачко поле на политолингвистиката не го опфаќа само јазичното однесување на политичарите туку и метарамништето, имено говорењето и пишувањето на медиумите, на приватните лица и на други инстанци за политиката, за јазично однесување на политичарите, па дури и рефлексии на политичарите за своите поранешни изјави, што може да доведе до повлекување на изјавата, извинување итн. (сп. Нир 2015: 2017).

Политолингвистичките анализи се дел од дескриптивната лингвистика, што значи дека политичкото убедување на лингвистот (симпатизерски или спротивставен однос спрема одредена партија, членување во неа итн.) не смеат да играат улога при анализата. Пренесено на нашите простори, лингвистот што е член на ВМРО-ДМПНЕ, на СДСМ или на друга партија, мора со истата доза на научна критика да го анализира јазикот и на „туѓата“ и на „својата“ партија. Значи, од анализата на лингвистот не смее да е можно откривањето на неговите политички преференции. Букхарт (1996: 85) го опфатил ова научно однесување со изразот ангажирана неутралност (*engagierte Neutralität*): „Со тоа се мисли на: методска анализа и неемотивна аргументација при ангажирањето во предметот. Затоа што трезвениот резултат на научното истражување вреди како аргумент во јавната расправа“ (прев. од авторките).³⁶ Меѓутоа, познато е дека не е можна чисто дескриптивна, а камоли целосно објективна и неусловена, имено вредноснеутрална лингвистика. И покрај тоа што во регионалниот културен круг во кој спаѓа Македонија, имено на Балканот како мост меѓу Окцидентот и Ориентот, не е спорна ориентацијата кон вредносните критериуми демократија, човекови права и партиципација на заинтересираните страни (*stakeholders*) во општеството, не смее да се занемари фактот што тие во крајна линија претставуваат ставови и услови. Но, овие елементи, кои претполагаат демократски легитимирана дебата за обликување на заедницата, можат категорично да се разграничат од заземањето политичка страна (Нир 2015). Овој труд се темели врз двете наведени премиси: политичката неутралност на авторките при

³⁶ „Damit ist gemeint: methodische Analyse und emotionslose Argumentation bei Engagement in der Sache. Denn erst das nüchterne Ergebnis wissenschaftlicher Untersuchung taugt zum Argument im öffentlichen Streit“.

анализата и втемеленоста врз општоприфатените вредности во Европа (демократија, човекови права, партиципација во општеството итн.).

Од друга страна, политолингвистиката не смее да се поистовети со реториката, со уметноста на говорењето. Политолингвистот не им е ментор по реторика на политичарите, туку се стреми кон тоа да го опише и да го анализира нивниот говор, да им ја открие јазичната стратегија, употребата на еуфемизми, дисфемизми итн. (сп. Нир 2015). Во оваа смисла, тој има едукативна улога во општеството бидејќи откривањето на јазичната стратегија со политичка цел може да претставува разоткривање, „декамуфлирање“ на демагогија, популизам итн.

1.2. Јазична и политичка активност

Политолингвистичките истражувања се одвиват во согласност со трите димензии на политичката активност: а) англ. *polity*: форма и структура на политиката во однос на институциските аспекти, во чиј фокус се: уставните политички структури и чинители (владајачки системи, парламенти, политички партии, меѓународни организации, граѓански здруженија итн.) и правниот поредок (устав, закони, директиви итн.); со овие елементи се утврдуваат обемот на активностите, надлежностите и процесите во случај на конфронтации, при што улога игра и нормативното рамниште (вредности, намери што се кријат зад правилата итн.); 2) англ. *policy*: содржини на политичките конфронтации, чија суштина се состои во предметите, задачите и целите што засегнатите страни ги изразуваат и што сакаат да ги постигнат; во фокусот се оформувањето на политичките односи и одвивањето на интересни и целни конфликти; 3) англ. *politics*: начинот на оформување на волјата и на донесувањето решенија при политички конфронтации, дебати, воени дејства итн. (Лајмгрубер-www; сп. Бојковска 2017).

Со помош на јазикот, политичките актери ги вреднуваат појавите позитивно или негативно и ги убедуваат граѓаните да изберат одредена политичка опција, со што ги поттикнуваат на активност. Ерхард Еплер, политичар на Социјалдемократската партија на Германија (SPD) истакнува: „Да се зборува значи да се дејствува“

(Хебел-www; прев. од авторките)³⁷. Ова најдобро се гледа од јазичниот израз и политичко дејство *den Rücktritt erklären* (‘поднесува оставка’). „Кога сојузниот претседател ќе рече ‘Поднесувам оставка на функцијата сојузен претседател’, тогаш оставката е истовремено функција на изјавата и нејзина последица“ (Политичко образование-www; прев. од авторките)³⁸.

Во најзначајните функции на јазикот во политиката спаѓаат информирањето и убедувањето, што укажува на тоа „дека јазичната активност во политиката е тесно поврзана со прашањето на моќта“³⁹ (Политичко образование-www). Оваа информативно-персуасивна функција е средство за моќ бидејќи политичките актери со помош на јазикот можат да ги убедат гласачите да ја изберат нивната политичка опција и на тој начин да им дадат моќ. Двете пројави на политиката, наречени политика на претставување и политика на донесување решенија се состојат во следново. „Политиката на претставување е медиумски пренесувана политика што може да се приопшти кон целиот комплекс на симболичката политика [...] Наспроти тоа, политиката на донесување решенија цели кон процесните белези на политиката“⁴⁰ (Корте / Хиршнер 2000: 11). Првиот вид политика го опфаќа начинот на презентација на политичките актери и е насочен кон тоа да го привлече вниманието на јавноста, а вториот вид, по правило, не се одвива јавно и се однесува на законодавната постапка, донесувањето решенија итн. И овде јазикот има значајна улога бидејќи законите и решенијата прво мора да се формулираат јазично и мора да бидат убедливи, но во политиката на презентација е во фокусот на политичката активност (Политичко образование-www). Во центарот на вниманието во овој труд е јазикот во политиката на презентација.

Од наведените функции на јазикот во политиката произлегува дека тој овозможува дискусии, дебати и преговори, со што ги ублажува конфликтите, па дури може и да го замени оружјето, т. е. да

³⁷ „Reden bedeutet Handeln“.

³⁸ „Wenn ein Bundespräsident sagt ‚Ich erkläre hiermit meinen Rücktritt vom Amt des Bundespräsidenten‘, ist der Rücktritt die Funktion der Äußerung und zugleich ihre unmittelbare Folge“.

³⁹ „dass Sprachhandeln in der Politik eng mit der Machtfrage verknüpft ist“.

⁴⁰ „Darstellungspolitik ist medienvermittelte Politik, die sich dem Gesamtkomplex der symbolischen Politik zuordnen lässt [...]. Entscheidungspolitik zielt hingegen auf die Verfahrensmerkmale der Politik“

го направи излишно. Но, од друга страна, јазикот може самиот да стане оружје, па дури и да придонесе за употреба на убиствено оружје или да доведе до негова употреба:

Денес самиот јазик е конфликт. [...] Модерната познава една друга историја: повратното преточување на зборовите во оружје. Пропагандата на тоталитарните и на фашистичките режими на 20 век се темелеше на тоа што зборовите можат да создадат реалност – без попречувачкиот заобиколен пат преку вистината. Значи, лагата е средство на политиката; [...] ⁴¹ (Диес 2016).

Според тоа, во политиката на презентација, самиот јазик може да стане оружје за оцрнување, омаловажување, маргинализирање луѓе. Како илустрација служат примерите: герм. *Pokerrunden* (‘самит’, букв. ‘рунди покер’); англ. *collateral damage* > герм. *Kollateralschaden*, мак. *колатерална штета* (‘цивилни жртви при воен напад’), англ. *enhanced interrogation techniques* > герм. *erweiterte Verhörmethode*, мак. *унапредени /проширени техники на сослушување* (‘мачење при сослушување’); срп.-хрв. *informativni razgovor* > мак. *информативен разговор* (‘сослушување и евентуално мачење при полициско сослушување, на пример во СФРЈ’); герм. *Gutmensch* (‘претерано пресретлив и толерантен човек’; букв.: ‘добар-човек’); *sorosoid* (‘припадник/симпатизер на СДСМ и на Фондацијата „Сорос“’); *бомби* (‘прислушувани телефонски разговори што ги објави Зоран Заев’).

2. „Незборо вите“ во „сојузниот“ германски јазик

Како што покажуваат горенаведените примери, политичките актери се служат со различни средства (метафори, еуфемизми, дисфемизми итн.) за да го употребат јазикот како оружје. Во овој контекст, почнувајќи од 1991 година, посебно значење имаат „незборовите“ (Unwörter) во германскиот јазик во Германија, ⁴² меѓу другото, наречен сојузен германски јазик или германски вариетет на

⁴¹Heute ist die Sprache selbst der Konflikt. [...] Die Moderne kennt eine andere Geschichte: es ist die Rückverwandlung von Worten in Waffen. Die Propaganda der totalitären und faschistischen Regime des 20. Jahrhunderts beruhte darauf, dass Worte Wirklichkeit schaffen können – ohne den störenden Umweg über die Wahrheit. Die Lüge also als Mittel der Politik; [...].“

⁴²За Австрија (од 1999 година), за Лихтенштајн (од 2002 година) и за Швајцарија (од 2003 година) се избира посебен „незбор“ на годината.

германскиот јазик. „[...] таа [акцијата ‚Незбор на годината‘] го свртува јазичнокритичкото внимание кон зборови и формулации во сите области на јавната комуникација што се косат со предметната сообразеност или со хуманоста“ со цел „да ги зголеми свеста и сензибилноста на населението за јазикот“ (Unwort-www; прев. од авторките)⁴³.

Актуелното жири за избор на „сојузногермански незбор“ на годината се состои од четворица лингвисти и од еден новинар: проф. д-р Нина Јаних, портпаролка, од Техничкиот универзитет во Дармштат, Штефан Хебел (новинар), д-р Керстен Свен Рот од Универзитет во Цирих, проф. д-р Јирген Шиве од Универзитет во Грајфсвалд и проф. д-р Мартин Венгелер од Универзитетот во Трир (Unwort-www).

Наведувајќи го изворот, секој граѓанин може да му испрати на жирито предлози за „незбор“ на годината до 31 декември за изборната постапка за тековната година. Резултатот се соопштува во средината на јануари на конференција за печатот на Универзитетот во Дармштат.

Изборот на „незбор“ на годината се темели врз следниве начела:

- повреда на човековото достоинство (*Geschwätz des Augenblicks*, букв. ’дрдорење во мигот, мигновно дрдорење‘ за злоупотребите на католичката црква),
- повреда на демократијата (*alternativlos*, ’без алтернатива‘, како став/позиција за да се избегне политичка дискусија),
- дискриминација на поединечни општествени групи (со поедноставување на ситуацијата или паушалзирање (*Wohlstandsmüll*, ’ѓубре на благосостојбата‘, за лица што не сакаат да работат и за работонеспособни лица),
- еуфемистични, прикриени или заблудувачки изрази (*freiwillige Ausreise* ’доброволен излез од земјата‘, термин на државните

43 Sie [die Aktion „Unwort des Jahres“] lenkt [...] den sprachkritischen Blick auf Wörter und Formulierungen in allen Feldern der öffentlichen Kommunikation, die gegen sachliche Angemessenheit oder Humanität verstoßen“ und „möchte [...] dadurch das Sprachbewusstsein und die Sprachsensibilität in der Bevölkerung fördern“.

установи за враќање на барателите на азил во нивните матични земји од страна на установи за протерување вакви лица).

Освен тоа, незборовите мора

- да се употребуваат во јавноста,
- да се во извесна мера актуелни и
- да се јавуваат во познат или во докажан контекст.

Бројот на поддржувачите на даден предлог не игра улога. Секоја година се избираат три „незбора“ на годината рангирани од првото до третото место⁴⁴.

3. Корпус на германски јазик и на македонски јазик

Корпусот на германски јазик го сочинуваат незборовите од 2017 до 2010 година, подредени хронолошки наназад (Unwort-www).

- *alternative Fakten*, 'алтернативни факти', 2017;
- *Volksverräter*, 'предавник на народот', 2016;
- *Gutmensch*, букв.: 'добар-човек', 2015;
- *Lügenpresse*, 'лажлив печат', 2014;
- *Sozialtourismus*, 'социјален туризам', 2013;
- *Opfer-Abo*, букв.: 'претплата за улога на жртва', 2012;
- *Döner-Morde*, 'донер-убиства', 2011;
- *alternativlos*, 'без алтернатива, безалтернативен', 2010.

Корпусот на македонски јазик не произлегува од официјален избор на јазични изрази, па затоа содржи елементи на субјективност на авторките макар што начелно се темели врз критериумите за избор на „незбор“ на годината во Германија (в. г.). Се работи за следниве лексеми, подредени по азбучен ред, кои се содржани во информации и коментари во јавните медиуми:

⁴⁴Освен „незбор“, во четирите држави (в. фуснота 8), се избира и збор на годината, израз што на особен начин го обележал политичкиот, економскиот и општествениот живот во земјата. Во Германија, избирач е Друштвото за германски јазик. „Сојузногерманскиот“ збор за 2017 година е *Jamaika-Aus*, букв.: 'крајот на Јамајка' (Wort-www), кој го означува неуспехот на сондирачките разговори за формирање коалиција од трите партии означени со боите: црна (за конзервативците), жолта (за економските либерали) и зелена (за „екологистите“). Метафората, која потекнува оттаму што наведените бои се содржани во знамето на Јамајка, се употребува и во алегорични описи, како на пример дека пред брегот на Јамајка, можеби дури и при влезот во пристаништето, бродот на сондирачите се превртел, по што е неизвесно кој ќе го преземе кормилото (*Jamaika-Aus-www*). На второ место е *Ehe für alle* ('брак за сите'), а на трето *MeToo* (Wort-www).

- бомба;
- *вмроид, соросоид; (де)вмроизација, (де)сороизација; (де)вмроизира, (де)сороизира;*
- ДПМНЕ и СДС;
- комуњар;
- предавник на името/народот/знамето/државата наспрема патриот.

Истражувањето ги вклучува елементите:

- општествено-политички услови,
- асоцијација и конотација од минатото,
- вид на повреда на нормата,
- цел на говорителите и
- преводливост на македонски, одн. на германски јазик.

Наведените примери се истражуваат во првите десет оригинални текста што се појавуваат на интернет кога ќе се зададе соодветната лексичка единица. Потоа, авторките ги впишуваат претполаганите преводни еквиваленти или го задаваат клучниот поим на односната тема и ги истражуваат првите десет текста што ќе се појават. Ако потрагата не даде резултат, тогаш авторките нудат свој преводен еквивалент. Слабоста на постапката се состои во тоа што понекогаш веројатно не можат да откријат преводен еквивалент што не го претполагаат, одн. што не се појавил во првите десет текста што го содржат зададениот клучен поим. Според тоа, не станува збор за паралелен корпус, сочинет од оригинал и одпревод, туку за двојазичен корпус, кој содржи посебни текстови на германски и на македонски јазик.⁴⁵ Од пронајдените текстови, потоа обично се наведува барем по еден пример во трудот.

Преводните еквиваленти предложени од авторките, се однесуваат на преводи наменети за широк читателски круг, а не за избран круг читател со широки познавања за културата и актуелната ситуација во земјата/земјите на изворниот јазик.

⁴⁵ Единствено некои текстови на Дојче веле на германски и на македонски јазик претставуваат паралелен корпус

4. Преводливост на корпусот на германски јазик

Корпусот на германски јазик се состои од „незборовите“ од 2010 до 2017 година (в. т. 3.).

4.1. *Alternative Fakten* (2017)

„Незборот“ *alternative Fakten* 'алтернативни факти' е прикривачки и заблудувачки израз со кој се прави обид да се направат општествено прифатливи неточните тврдења и да се преточат во легитимно средство за дебати во јавноста. Изразот е познат од говорот на Келијан Конвеј, советничка на Доналд Трамп, која вака го нарече погрешниот податок дека при инаугурацијата на претседателот, на улиците имало толку многу прославувачи како никогаш дотогаш во таква пригода. Оттогаш овој израз се употребува и во Германија како синоним и симбол за употреба на недокажливи тврдења наместо на фактички аргументи. Инаку, во Германија постојат и критички гласови што предупредуваат од употребата на овој израз (*Alternative Fakten-Unwort-ww*).

Во првите десет текста што се појавуваат на интернет, изразот *алтернативни факти* се однесува на американската средина.

Објаснување од Белата кука: портпаролот на Трамп не лажел, туку изнел „алтернативни факти“ (ВИДЕО)(*Алтернативни факти-ww*).

Поради меѓународната познатост на оваа лексичка единица и на нејзиното потекло, *alternative Fakten* и *алтернативни факти* може да се сметаат за целосни преводни еквиваленти на *alternative facts*.

4.2. *Volksverräter* (2016)

Одредницата *Volksverräter*, 'предавник на народот', се смета за наследство од диктаторски режими, меѓу другото од националсоцијализмот. Без да се диференцира, на овој начин се омаловажуваат некои политичари, со што се задушјуваат дискусиите во општеството, кои се неопходни за демократијата. Освен тоа, конституентата *Volk-*, 'народ', (и изведенките *völkisch*⁴⁶ и

⁴⁶*völkisch*, националсоцијалистички израз со расистичка конотација: 'што се однесува на народот, што му припаѓа на народот во смисла на раса (Дуден-ww); букв. 'народен во смисла на расен'.

*Umvolkung*⁴⁷), како во националсоцијализмот, не се однесува(ат) на нацијата како целина, туку на една етничка категорија, со што се исклучуваат делови на населението. Изразот е недемократски и затоа што, според едно пристигнато писмо, го негира важењето на основните права на сите луѓе на територијата на Сојузна Република Германија (Volksverräter-Unwort-www).

Во македонскиот јазик се јавува истиот израз: *предавник на народот*. Оваа околност не го олеснува преведувањето бидејќи македонскиот преводен еквивалент се однесува на други општествено-политички услови (в. т. 5.5.). Во националсоцијализмот, *Volksverräter*, 'предавник на народот', се нарекувал секој што го критикувал поредокот, а денес обично се однесува на прифаќачите и на помагачите на мигрантите. Затоа е неопходен објаснувачки превод, на пример: *предавник на народот во мигрантската криза* ако тој податок не произлезе од контекстот.

Martin Schulz ist als Volksverräter beschimpft worden (Volksverräter-www).

Мартин Шулиц беше оцрнет како предавник на народот во мигрантската криза (прев. од авторките).

4.3. *Gutmensch* (2015)

Одредницата *Gutmensch*, букв.: 'добар-човек', обично има девалвирачка, безвреднувачка конотација со значење на [наивен] човек што се однесува во согласност со политичката коректност или се заложува за неа, а чие однесување на другите им изгледа некритичко, претерано и ги иритира (Дуден-www).

Во 2015 година, со овој погрден израз се нарекувале волонтерите помагачи во бегалската криза и заштитниците на бегалските сместувалишта од напади (*Gutmensch-Unwort-www*). Во 2011 година бил избран за втор „незбор“ бидејќи се употребувал за навреда на политичките неистомисленици. Со изразите *Gutmensch*,

⁴⁷*Umvolkung* 'преобразба/метаморфоза на народот', во националсоцијализмот: 'германизација на прогерманските делови од населението во окупираниите области на Источна Европа'. Денес го користат екстремните десничари со спротивно значење, изразувајќи ваков процес насочен против германскиот народ; изразот се однесува на германската мигрантската политика и на зголемиот број лица со негерманско потекло, од што наводно произлегува закана за опстанокот на германскиот народ (*Umvolkung-www*).

'добар-човек', *Gutbürger*, 'добар-граѓанин', и *Gutmenschentum*, 'добро-човекување', „толеранцијата и готовноста за помагање паушално се оцрнуваат како нешто наивно, глупаво и идеалистичко, како помагачки синдром или морален империјализам“.⁴⁸ Првонаведената лексема, „на тој начин ја спречува демократската размена на предметни аргументи“⁴⁹ (*Gutmensch-Unwort-www*).

Како македонски еквиваленти доаѓаат предвид изразите: *благодарен, добродушен, добричок, добростив, наивно, наивник, будалче, будалетина*, во кои, освен интензитетот на оцрнувањето, недостига и поврзаноста со германската општествено-политичка констелација. За да се изрази последново, неопходен е објаснувачки превод, на пример, *добродушен помагач на бегалците*, а во речник треба да стои и додавката: *омаловажувачки назив (употребуван пред сè од движењето „Пегида“)*.

US-Psychiater: „Gutmenschen sind klinisch geisteskrank“ (*Gutmensch-www*)

Психијатар од САД: *Добродушните помагачи на бегалците се клинички душевно болни* (прев. од авторките)

4.4. *Lügenpresse* (2014)

Во последно време, овој „незбор“ е дел од вокабуларот на движењето „Пегида“, но неговата употреба датира уште од Првата светска војна и од националсоцијализмот, кога се употребувал за паушално оцрнување на независните медиуми. На намерните употребувачи на овој збор им оди во прилог околноста што многумина корисници не ја знааат неговата поранешна употреба. И сегашнава употреба ја има истата цел, имено да ги дисквалификува медиумите што даваат објективен приказ на општествено-политичките теми, со што се спречува фундираната критика на медиумите, слободата на печатот, а со тоа и демократијата (*Lügenpresse-Unwort-www*).

Во македонскиот јазик се јавува калката *лажлив печат*, обично во наводници, во врска со движењето „Пегида“:

⁴⁸ „[...] werden Toleranz und Hilfsbereitschaft pauschal als naiv, dumm und weltfremd, als Helfersyndrom oder moralischer Imperialismus diffamiert“.

⁴⁹ „[...]verhindert somit einen demokratischen Austausch von Sachargumenten“.

Неколкучте стотини присутни во еден момент се свртеле кон новинарите што биле таму и десетина минути извикувале во еден глас „Lügenpresse!“ – „лажлив печат“, израз кој го употребуваа нацистите и кој го оживеаја европските екстремисти за да ги омаловажат медиумите (Лажлив печат-www).

4.5. Sozialtourismus (2013)

Овој погрден израз ја означува промена на местото на живеење заради уживање во социјалните погодности (Дуден-www), а се употребува во врска со миграцијата од сиромашните земји, особено од Источна Европа, во западноевропските земји, првенствено во Германија. Со основната конституента *-tourismus* се укажува дека мотивот на тие лица се задоволство и одмор, а определувачката конституента *Sozial-* упатува на злоупотребата на германскиот социјален систем (Sozialtourismus-Unwort-www).

Во македонскиот јазик се јавува калката *социјален туризам*, обично во наводници, која се поврзува со Германија или со други земји членки на Европската Унија.

Еврокомесарот за внатрешни работи Сесилија Малмстром нагласи дека државите-членки не дале докази дека т.н. социјален туризам е сериозен проблем (Социјален туризам-www).

4.6. Opfer-Abo (2012)

Во кривичната постапка за силување од 2011 година, Покраинскиот суд во Минхен му изрече ослободителна пресуда на швајцарскиот презентер на временската прогноза Јерг Кахелман. „Незборот“ *Opfer-Abo*, букв. 'претплата за улога на жртва', го употреби Кахелман во врска со жените како жртви на сексуално насилство, истакнувајќи дека неговата сопруга е веројатно креаторка на изразот (сп. Opfer-Abo-1-www; Opfer-Abo-2-www).

Според жирито, на овој начин паушално им се подметнува на жените дека го измислуваат сексуалното насилство, имајќи го за заднина фактот дека само 5–8% од жртвите го пријавуваат злосторството и дека само во 3–4% од случаите се поднесува кривична пријава или се поведува кривична постапка. Со овој

„незбор“ се повредува достоинството на вистинските жртви (Opfer-Abo-Unwort-www).

По изборот на „незборот“ *Opfer-Abo* имаше реакции, како на пример од директорот на Институтот за германски јазик во Манхајм, Лудвиг Ајхингер, кој смета дека не е доволно познат, но дека се работи за недобронамерно зборообразување во мошне емотивно воден спор (Opfer-Abo-2-www). Организацијата на жртвите „Бел прстен“ (Weißer Ring) предупредува дека на овој начин може да се популаризира даден збор, но истакнува дека е важно да се разоткриваат ваквите поими (Opfer-Abo-2-www). Како и да е, и покрај идиолектната и казионална употреба, не се оспорува злонамерноста во употребата на овој незбор.

Судскиот процес на Кахелман не е доволно познат во Македонија. Македонскиот преводен еквивалент на *Opfer-Abo* не се јавува на интернет кога ќе се зададе името на обвинетиот. Неопходен е објаснувачки превод, на пример *претплата за жртва*, евентуално со дополнителниот податок: *на сексуално насилство*. Ако од контекстот не произлегува врската со процесот на Кахелман, тогаш може да се додаде и: *изразупотребен од Јерг Кахелман (по неговата ослободителна пресуда за силување)*.

Miriam Kachelmann: [...]Diese Frau hat versucht, Jörg mit falschen Beschuldigungen zu vernichten.

Jörg Kachelmann: Das ist das Opfer-Abo, das Frauen haben. Frauen sind immer Opfer, selbst wenn sie Täterinnen wurden. Menschen können aber auch genuin böse sein, auch wenn sie weiblich sind (Opfer-Abo1-www).

Миријам Кахелман: [...] Оваа жена се обиде да го уништи Јерг со лажни обвинувања.

Јерг Кахелман: Тоа е претплатата за жртва (на сексуално насилство) што ја имаат жените. Жените се секогаш жртви, дури и кога станале сторителки. Но луѓето може да се зли по природа и кога се од женски пол (прев. од авторките).

4.7.Döner-Morde (2011)

Изразот *Döner-Morde*, 'донер-убиства', употребуван од страна на полицијата и на медиумите, се однесува на девет убиства на мигранти и на една полицајка, кои ги изврши неонацистичката терористичка група „Националсоцијалистичко подземје“

(Nationalsozialistischer Untergrund – NSU) во периодот од 2000 до 2007 година. Сè до 2011 година, полицијата ги поврзуваше убиствата со наводната криминална заднина на жртвите (уцена, рекет, дроги итн.). Според жирито, со овој „незбор“ се дискриминираат делови од населението, редуцирајќи ги, согласно со нивното потекло, на закуска од брза храна (Döner-Morde-Unwort-www).

Во македонскиот јазик се јавува калката *донер-убиства* во врска со германските општествено-политички услови, при што првата компонента е позната како заемка од турскиот јазик.

Тие убиства во германските медиуми се наречени „Донер-убиства“, по познатиот турски специјалитет, бидејќи главно се работи за турски жртви, а налогодавецот е наводно исто така Турчин (Донер-убиства-www).

4.8.alternativlos (2010)

Овој „незбор“ го изразува отсуството на алтернатива, на алтернативно решение (Дуден-www). Со него се сугерира дека при донесувањето решенија, дискусиите и аргументациите се излишни, што може да го засили незадоволството на населението од политиката (Alternativlos-Unwort-www). Прв пат го употребила Ангела Меркел како „образложение“ на помошта за Грција (Alternativlos1-www), а потоа станал белег на нејзиното соопштување владини решенија⁵⁰.

Immer wieder nennt Merkel ihre Politik alternativlos. Warum Alternativlosigkeit als Regierungsstrategie der Demokratie schadet (Alternativlos2-www).

Меркел постојано ја нарекува својата политика безалтернативна. Зошто ѝ штети безалтернативноста како владина стратегија на демократијата (прев. од авторките).

Македонските еквиваленти гласат: *без атернатива, за нешто нема/не постои алтернатива и безалтернативен*.

Меѓутоа, и во германските и во македонските општествено-политички услови, оваа лексема и нејзините синоними се конотираат и позитивно, секако не само во врска со дневнополитичките решенија

⁵⁰Во политичката историја на Обединетото Кралство, изразот *There is no alternative – TINA*, пак, се поврзува со поранешната премиерка Маргарет Тачер (сп. TINA-www).

на владите туку и во врска со основните вредности на општествениот поредок: демократијата, правната и социјална држава итн., загарантирани со Уставот, а во Македонија и во врска со пристапувањето кон Европската Унија. Тоа значи дека дека позитивната и негативната конотација на овој израз произлегуваат од контекстот.

„Es gibt keine Alternative zur Demokratie“. *Schweizer Politologe verteidigt griechische Wahlen trotz des „schlechten Zeitpunkts“* (Keine Alternative-www)

„Нема алтернатива за демократијата“. Швајцарскиот политолог ги брани изборите во Грција и покрај „неповолниот момент“ (прев. од авторките).

Nur der politische Dialog ist alternativlos (Alternativlos3-www)

Само за политичкиот дијалог нема алтернатива (прев. од авторките).

Дебата: ЕУ проширувањето забавено, но нема алтернатива (Нема алтернатива1-www)

Членството во НАТО и ЕУ нема алтернатива (Нема алтернатива2-www)

Како и да е, политичката дискусија за алтернативно решение е неопходна, дури и кога алтернативата е неприфатлива (диктаторски режим итн.), бидејќи овозможува едукација на населението кога постои опасност да потпадне под влијание на екстремистички и радикални ставови.⁵¹

5. Преводливост на корпусот на македонски јазик

Корпусот на македонски јазик се состои од лексемите наведени во т. 3.

⁵¹ [Патриотите, полупредавниците и полуинтелектите] [у]бедуваат дека некои нешта се неопходни, дека без нив не се може, дека се нема друга алтернатива, како да е можна друга алтернатива, ако постои само една алтернатива, заборавајќи дека синтагмата „единствена алтернатива“ е еднаква на дрвено железо (Една алтернатива-www).

5.1.Бомба

Со овој израз се именуваат прислушуваните телефонски разговори на членови на коалициската Влада на ВМРО-ДПМНЕ (2006 – 2016), кои од 2015 година ги објавуваше креаторот на називот Зоран Заев, претседател на СДСМ (од 2013). Лексемата претежно ја употребува СДСМ, но и медиумите, па дури и ВМРО-ДПМНЕ, понекогаш, а особено во последниов случај, ставен во наводници. Со метонимијата на експлозивно средство за уништување објекти и луѓе, се истакнува одекнувачката и разорна моќ на телефонските разговори за засегнатите лица, како и спектакуларната (и сеирциска) димензија на објавувањето, наместо да се претстават (само или првенствено) како елемент во процес што треба да се води во рамките на владеењето на правото. Овде не се изразува сомнеж во правото на граѓаните да ги слушнат, туку само се анализира називот од јазичнокритички аспект.

На германското јазично подрачје, лексемата *Bombe* не се поврзува со македонските општествено-политички услови. Затоа се чини прифатлив следниов објаснувачки превод од германскојазичниот печат:

[...] heimlich abgehörte Gespräche der Regierung – die Zaev „Bomben“ nennt – [...] (Bombe-www).

’[...] тајно прислушувани разговори на Владата – што Заев ги нарекува „бомби“ – [...] ‘ (превод од авторките)

5.2.Вмроид, соросоид; (де)вмрозиација, (де)сорозиација; (де)вмрозира, (де)сорозира

Во последниве неколку години; ВМРО-ДПМНЕ и некои медиуми ги употребуваат изразите *соросоид*, *(де)сорозиација*, *(де)сорозира*, како назив за членовите и за симпатизерите на СДСМ и на Фондацијата „Сорос“, одн. како назив на ширењето, одн. потребата од отстранување на нивното влијание/членство во здруженија, органи итн. Политичкиот противник СДСМ и некои медиуми, пак, ги користат соодветните изрази *вмроид*, *(де)вмрозиација* и *(де)вмрозира*. Од наведените лексеми, почесто се среќаваат називот на носител на особина и на називот на дејство отколку глаголот.

Воочлив е зборобразувачкиот модел на неологизмите: *соросоид/вмроид* се состои од основата *сорос/вмро* и старогрчкиот суфикс: *-oiedēs* 'сличен; -виден' (сп. Дуден-www за германскиот јазик); глаголот е изведен со туѓиот суфикс *-ира*, а неговиот антоним – и со префиксот *де-*, кој изразува поништување на резултат од дејство (сп. Конески ²2003: 145) и со кој овде се сугерира неопходноста од ослободување, „чистење“ од непожелни влијанија и лица.⁵² Овие образувања се карактеристични за стручниот јазик: *афиксоид, андроид, стероид, ромбоид*, но и за општиот јазик: *фашистоид* итн.; *дезинфекција, деградација* итн.; *дезинфицира, деградира* итн. Во македонските медиуми се јавуваат и други вакви (од)глаголски образувања, чија основа е етноним, демоним или топоним: *одмакедончува(ње), дебалканизација, дебалканизира* итн.

Овој зборобразувачки модел понекогаш се одликува со отсуство или со необичност на соодветниот глагол или на соодветната непрефиксирана именка: *дебаланс, дедукација, девалвација, деклинација* (сп. Радовиќ-Тешиќ 2002: 152 и натаму). Од наведените лексеми, на интернет не се јавува глаголот *сорозира*, но овде се наведува како потенцијално зборобразување.

На германското јазично подрачје не се познати соодветни германски лексеми, но се познати туѓите суфикси. Неопходен е објаснувачки превод:

VMRO-DPMNE: На Македонија ѝ треба вистински граѓански сектор и десороизација (Десороизација-www).

VMRO-DPMNE: Mazedonien bedarf eines echten Bürgersektors und einer Desoroisierung (Befreiung vom Einfluss des SDSM oder

⁵² Од зборобразувачки аспект потсетува на нацистичките изрази *entjuden, Entjudung*, букв.: 'деевреизира/одевреи/одеврејува/разевреи/разеврејува, деевреизација/одеврејување/разеврејување' (при што глаголот во рефлексивна употреба *sich entjuden*, 'се деевреизира/одевреи/одеврејува/разевреи/разеврејува', се јавил уште во 1838 година со значење 'се асимилира откажувајќи се од сопствената религија и од сопствените национални белези'), со кој нацистите потоа изразувале целосно потиснување на Евреите од професионалниот и од стопанскиот живот, отстранување на еврејското влијание, принудна продажба и конфискација на нивниот имот, депортација и убивање на Евреите (Шмиц-Бернинг 2007: 189; Лексикон, Третиот Рајх-www), макар што често користеле и еуфемизми и јазично не биле секогаш олку „директни“ (сп. *arisieren, Arisierung* 'аризира, аризација'). Сп. и во срп. *денацификација* (Радовиќ-Тешиќ 2002: 152). израз што се јавува и во врска со македонските општествено-политички услови (Денацификација-www).

der Soros-Stiftung; ’ослободување од влијанието на СДСМ и на Фондацијата „Сорос“); (прев. од авторките)

Оваа постапка се предлага и за другите лексеми од оваа точка.

5.3. ДПМНЕ и СДС

Вака заемно се нарекуваат припадниците на двете најголеми македонски партии: левоориентираните го користат називот *ДПМНЕ* (наместо: *ВМРО-ДПМНЕ*), а десноориентираните – називот *СДС* (наместо: *СДСМ*). Посебна навреда за секоја личност е да ѝ се искривоколчи личното име. Со оглед на тоа што и називите на партии имаат ранг на сопствени имиња, понижувачкиот ефект се постигнува преку припадноста на личноста кон партијата.

На првите шест страници на Гугл не е потврден пишуван извор што ја содржи само кратенката ДПМНЕ (без ВМРО). Но, во усните соопштенија на СДСМ се слуша(ше) нецелосниот назив на противничката партија.

Двете партии (се однесуваат небаре) се уверени дека политичкиот противник не е достоин, па затоа нема ни право да носи дел од името на својата партија, и тоа кратенката *ВМРО*, кој потекнува од поранешната истоимена партија (1919 – 1934), одн. називот *Македонија* во рамките на името на партијата.

Во германските еквиваленти е неопходно објаснување.

Државата со СДС оди кон пропаст (СДС-www).

Der Staat mit der SDS-Regierung ist auf dem Weg in den Zusammenbruch (SDS für SDSM ‚Sozialdemokratischer Bund Mazedoniens‘ ist eine vom politischen Gegner verwendete abwertende Bezeichnung); ’СДС наместо СДСМ (Социјалдемократски сојуз на Македонија) е омаловажувачки назив што го употребува политичкиот противник‘ (прев. од авторките).

5.4. Комуњар

Припадниците на десноориентираните партии, пред сè на ВМРО-ДПМНЕ, го употребуваат овој погрден израз со значење 'комунист' (ДРМЈ-wwв)⁵³ во врска со левоориентираните политичари, во прв ред со членовите и со симпатизирите на СДСМ. Следуваат примери за едно „препукување“ на двата табора:

[...] ако денес припадник на власта [коалициската Влада на ВМРО-ДПМНЕ] сака да навреди некого велејќи му „*Комуњару еден!*“, за 20 години од сега можеби навредата ќе гласи „*Патриоту еден!*“ (Комуњар-wwв)

[...] Ein Mitglied der [VMRO-DPMNE-Koalitions-]Regierung kann heute jemanden mit dem Wort „*Roter!*“⁵⁴ beleidigen, und in 20 Jahren wird vielleicht das Wort „*Patriot!*“ dazu dienen (прев. од авторките).

Македонскиот народ постојано е под закана на епохални кражби од секаков вид предизвикан од КОМУЊАРИТЕ [...]! (Комуњар-wwв).

Dem mazedonischen Volk⁵⁵ droht die Gefahr schwerer Diebstähle jeder Art durch die ROTEN⁵⁶ [...]! (прев. од авторките).

5.5. Предавник на името/народот/знамето/државата наспрема патриот

Овие лексеми обично се однесуваат на спорот со Грција за знамето и за името, на статусот на албанскиот јазик итн. Откако Македонија го смени знамето во 1995 година, актуелен е спорот за името, во кој се чувствува поделеност на граѓаните во два табора: поддржувачи на изнаоѓањето компромисно решение со Грција,

⁵³Веројатно станува збор за заемка од српскиот јазик (сп. *комуњара* со белегот: пејоратив; РСЈ 2011: 560). Оваа лексема треба да се разграничи од *комунар*, израз што се однесува на лице поврзано со Париската комуна (истор.) и на лице поврзано со општина, комуна како административно-територијална единица (ТРМЈ, II, 2005: 578). Инаку, ТРМЈ не ја содржи одредницата *комуњар*.

⁵⁴Како еквивалент на лексемата *комуњар* овде се предлага негативно конотираниот израз *Roter*, букв.: 'црвен'.

⁵⁵ Лексемата *Volk* 'народ' денес, вистина, не е означена со посебен конотациски белег (во Дуден-wwв), но таа била (зло)употребувана во националсоцијализмот како израз на расна и „крвна“ заедница под водство на фирерот (сп. Грчева/Рау 2006: 318; Лексикон, Третиот Рајх-wwв).

⁵⁶ В. фуснота 20.

имено на промената на уставното име, од една страна, и противници на ова решение од друга страна. Ваква поделеност се чувствува и во врска со проширувањето на употребата на албанскиот јазик. Противниците на промените (пред сè десноориентираните партии) се сметаат себеси за патриоти, а неистомислениците ги нарекуваат предавници. Паушалното оцрнување на неистомислениците ја задушува политичката дискусија, аргументирањето на сопствениот став и фундираната критика на спротивниот став, што доведува до раскол меѓу населението. Споменатите називи се среќаваат и во некои медиуми, а постојат и такви што изразуваат критички став спрема самопофалбата и дискредитирањето на неистомислениците.

На другата страна, додаде Михајловски, имаме докажани кукавици и предавници. Во деведесетите го предадоа името, веднаш потоа знамето, а со самото тоа го предадоа и народот (Предавник1-www).

Auf der anderen Seite, fügte Mihajlovski hinzu, haben wir erwiesene Feiglinge und Verräter. In den Neunzigern haben sie den Namen, gleich danach die Flagge und dadurch das Volk selbst verraten (прев. од авторките).

Ова е списокот на предавници: 43 имиња на пратеници од СДСМ кои гласаа за двојазична Македонија!(Предавник2-www).

Das ist die Liste der Verräter: 43 Namen von SDSM-Abgeordneten, dir für ein zweisprachiges Mazedonien gestimmt haben! (прев. од авторките).

Иако постојат денотативни еквиваленти, преведувањето на германски е проблематично поради различната конотација. Германските преводни еквиваленти *Volksverräter* (‘предавник на народот’) и *Patriot* (‘патриот’) се поврзуваат со инакви општествено-политички услови: историски со националсоцијализмот, а актуелно со мигрантската криза. Германските лексеми содржат навредлива димензија, првата го носи овој белег постојано, а втората – често (Дуден-www). Екстремната десница денес го употребува изразот *Volksverräter* (‘предавник на народот’) за да ги оцрни неистомислениците (за овој германски „незбор“ в. т. 4.2.), а своите припадници ги нарекува *Patrioten* (‘патриоти’). Значи, изразите *предавник на народот* и *Volksverräter*, вистина, имаат негативна конотација како заеднички белег, но се поврзуваат со различна

општествено-политичка ситуација, а лексемите *patriot* (‘родољубец‘; ТРМЈ, IV, 2008: 50) и *Patriot* (*Patriot-ww*) можат да се сметаат дури и за лажни двојки бидејќи имаат позитивна, одн. негативна конотација. Можно е и лексемата *patriot* да придобие негативна конотација ако продолжи нејзината злоупотреба во Македонија.

6. Заклучок

Прагматската анализа на изразите: *alternative Fakten* (‘алтернативни факти‘, 2017), *Volksverräter* (‘предавник на народот‘, 2016), *Gutmensch* (букв.: ‘добар-човек‘, 2015), *Lügenpresse* (‘лажлив печат‘, 2014), *Sozialtourismus* (‘социјален туризам‘, 2013), *Opfer-Abo* (букв.: ‘претплата за улога на жртва‘, 2012), *Döner-Morde* (‘донер-убиства‘, 2011), *alternativlos* (‘без алтернатива‘, 2010); *бомба*; *вмroud*, *sorocoud*; *(де)вмроузира*, *(де)сороузира*; *(де)вмроузиација*, *(де)сороузиација*; *ДПМНЕ* и *СДС*; *комуњар*; *предавник на името/народот/знамето/државата* наспрема *patriot* секако покажува совпаѓање во однос на тоа дека со еуфемизми се опишува сопственото однесување, а со дисфемизми (какофемизми) – однесувањето на политичкиот противник. Некои лексеми се темелат на тропи (оксиморон, иронија, метафора, метонимија). Од лингвистички (зборообразувачки) аспект, посебно се истакнуваат пејоративите, кои (делумно) можат да се сметаат за неологизми. Во германскиот превладува композицијата, а во македонскиот – деривацијата (*Döner-Morde*, *Gutmensch*, *вмroud/sorocoud*).

Изнаоѓањето денотативни еквиваленти не го решава преведувачкиот проблем, поради различните асоцијации и конотации (в. т. 4. и т. 5.). Со исклучок на *alternative Fakten* (‘алтернативни факти‘), германските „незборови“, се разбира, првенствено се поврзуваат со германските општествено-политички услови. Изразите *Volksverräter* (‘предавник на народот‘), *Lügenpresse* (‘лажлив печат‘), *Sozialtourismus* (‘социјален туризам‘) и *Gutmensch* (букв.: ‘добар-човек‘) се однесуваат на мигрантската криза, а првите два имаат и националсоцијалистичка димензија. Расистичка компонента има и *Döner-Morde* (‘донер-убиства‘), додека *Opfer-Abo* (букв.: претплата за улога на жртва) е идиолектизам врзан на кривичен процес во Германија што не е многу познат во Македонија. „Незборот“ *alternativlos* (‘без алтернатива‘) обично се поврзува со сојузната

канцеларка Меркел и се однесува на демократијата и на политичкиот дијалог⁵⁷.

И германскиот „незбор“ *alternative Fakten* и македонската синтагма *алтернативни факти* се калки од американскиот вариетет на англискиот јазик. Како македонски калки на германски изрази врзани за германската општествено-политичка констелација, на интернет се потврдени само *социјален туризам* (*Sozialtourismus*) и *донер-убиства* (*Döner-Morde*). Македонските денотативни еквиваленти *предавник на народот* (*Volksverräter*) и *лажлив печат* (*Lügenpresse*) сами посебе не ја изразуваат историската конотација и, исто како *благодарен/добричок/...* (*Gutmensch*), не ја доловуваат ниту актуелната политичка димензија во Германија. Посебен проблем е преводната синтагма *предавник на народот* (*Volksverräter*) бидејќи се однесува на актуелната ситуација во Македонија, па предизвикува сосема инаква асоцијација. Непознат израз, пак, *епремплата за улога на жртва* (в. г.).

И германските денотативни еквиваленти не ја изразуваат соодветната релација со Македонија. Особено е воочлива разликата, се разбира, кај *Volksverräter* и *предавник на народот*) и кај *патриот* и *Patriot* бидејќи германските изрази имаат националсоцијалистички призвук, а последниве две лексеми (и покрај денотативното совпаѓање) можат да се сметаат дури и за лажни двојки поради спротивставената конотација.

Општо земено, германските „незборови“ делумно имаат негативна конотација поради поврзаноста со националсоцијализмот и претежно се поврзуваат со мигрантската криза, додека македонските анализирани изрази се однесуваат на државните симболи, спорот за името, статусот на албанскиот јазик итн. или се навредлив назив на политичкиот противник. Затоа, денотативниот еквивалент не ја изразува културната заднина на оригиналниот израз.

Оттаму произлегува дека во најголемиот број случаи е потребен објаснувачки превод, што преставува посебен предизвик за преведувачот, кој мора да го одбере минималниот неопходен коментар за, од една страна, да не го разводни преводот, а од друга страна, да му го направи поимлив на читателот на преводот.

⁵⁷ И покрај претходниот британски извор, денес не се конотира првенствено со креаторката на изразот Маргарет Тачер (в. т. 4.8. и фуснота 16).

Објаснувачки превод е излишен кога општествено-политичката ситуација произлегува од контекстот. Се разбира дека преводниот еквивалент зависи од целната група и дека во зависност од нејзините познавања на македонската култура и актуелна состојба, може и целосно да отсуствува.

7. Литература

7.1. Примарна литература

На кирилица

Алтернативни факти-www – „Објаснување од Белата куќа: портпаролот на Трамп не лажел, туку изнел „алтернативни факти“ (ВИДЕО)“, МКД, 23.1.2017 (<https://www.mkd.mk/svet/vesti/objasnuvanje-od-belata-kukja-portparolot-na-tramp-ne-lazhel-tuku-iznel-alternativni-fakti>; 8.3.2017).

Денацификација-www – Орданоски, Сашо 2016: „На Македонија ѝ треба процес сличен на денацификацијата“, *Civil Media*, 30.12.2016 (<https://www.civil.org.mk/2016/12/30/ordanoski-na-makdonia-trba-prozs-slitchn-na-dnazifikaziata/?lang=mk>; 3.3.2018).

Десороизација-www – „Македонија: ВМРО-ДПМНЕ: На Македонија ѝ треба вистински граѓански сектор и десороизација“, *Нетпрес*, 7.2.2017 (<http://netpress.com.mk/vmro-dpmne-na-makedonija-treba-vistinski-graganski-sektor-desoroizacija/>; 9.3.2018).

Донер-убиства-www – „На обложувалниците се губат пари, но и животи“, *Вечер*, 16.12.2009 (<http://vecer.mk/sport/na-oblozhuvalnicite-se-gubat-pari-no-i-zhivoti>; 9.3.2018).

Една алтернатива-www – Цуцуловски, Љубомир 2017: *Патриоти, предавници и полуинтелекти*, 26.3.2017 (<https://www.facebook.com/LjubomirCuculovski/posts/760549310777047>; 3.3.2018).

Лажлив печат-www – Поповски, Љупчо 2017: „Обединети во презирот“. *Утрински весник*, 25.1.2017 (<http://www.utrinski.mk/?ItemID=1E63818418721F4E8475CA43E7E35D32>; 2.3.2018).

Комуњар-www – „Кратка етимологија на зборот 'комуњар'“. *Maliotcovek*, 8.5.2011 (<https://maliotcovek.wordpress.com/2011/05/08/Кратка-етимологија-на-зборот-комуња/>; 4.3.2018).

- Нема алтернатива-1-www – „ЕУ проширувањето забавено, но нема алтернатива“. *Tocka.com.mk*. 20.6.2016 (<http://tocka.com.mk/vesti/199623/debata-prosiruvanjeto-na-eu-zabaveno-no-nema-alternativa>; 9.3.2018).
- Нема алтернатива-2-www – „Попоски, Спасовски, Јолевски: Членството во НАТО и ЕУ нема алтернатива“. *Вечер*. 14.10.2016 (<http://vecer.mk/makedonija/chlenstvoto-vo-nato-i-eu-nema-alternativa>; 31.3.2017).
- Предавник1-www – „Михајловски: Имаме докажани предавници- го предадоа името, знамето и народот“, *Нет-прес*, 27.2.2017 (<http://netpress.com.mk/mihajlovski-imame-dokazhani-predavnici-go-predadoa-imeto-znameto-i-narodot/>; 3.3.2018).
- Предавник2-www – „Ова е списокот на предавници: 43 имиња на пратеници од СДСМ кои гласаа за двојазична Македонија!“, *Infomax.mk*. *Информации без цензура*, 11.1.2018 (<http://infomax.mk/ова-е-списокот-на-предавници-43-имиња-на/>; 4.3.2018).
- СДС-www – „ВМРО-ДПМНЕ: СДС ветуваа живот за сите, а државата ја донесоа пред банкрот“, *Фокус*, 2.10.2017 (<http://fokus.mk/vmro-dpmne-sds-vetuvaa-zhivot-za-site-a-drzhavata-ja-donesoa-pred-bankrot/>; 4.3.2018).
- Социјален туризам-www – „Германија со намера за строга контрола на имигранти за т.н. социјален туризам“. *Daily Macedonia*. 7.6.2013 (<http://daily.mk/vesti/germanija-so-namera-za-stroga-kontrola-na-imigranti-za-tn-socijalen-6>; 5.3.2018).

На латиница

- Alternative Fakten-Unwort-www – „Unwort des Jahres 2017“, *Sprachkritische Aktion: Unwort des Jahres* (<http://www.unwortdesjahres.net/index.php?id=51>; 8.3.2017).
- Alternativlos-Unwort-www – „Alternativlos“, *Sprachkritische Aktion: Unwort des Jahres. Die Unwörter ab 2010* (<http://www.unwortdesjahres.net/index.php?id=35>; 9.3.2018).
- Alternativlos1-www – „Sprache: Unwort des Jahres ist ‚alternativlos‘. Eine unabhängige Jury hat "alternativlos" zum schlimmsten Wort des vergangenen Jahres gewählt. Begründung: Das Wort ersticke den politischen Diskurs, *Zeit online*, 18.1.2011

[www.\(http://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2011-01/unwort-2010-alternativlos](http://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2011-01/unwort-2010-alternativlos); 9.3.2018).

Alternativlos2-www – „Angela Merkels Alternativlos-Rhetorik: Ton in Ton. Immer wieder nennt Merkel ihre Politik alternativlos. Warum Alternativlosigkeit als Regierungsstrategie der Demokratie schadet“, taz, 30.10.2016 (<http://www.taz.de/!5346303/;9.3.2018>).

Alternativlos3-www – Ljubic, Nicol: „Alternativlosigkeit in der Politik. Schluss mit Basta!“. Deutschlandradio Kultur. 9.3.2015. <http://www.deutschlandradiokultur.de/alternativlosigkeit-in-der-politik-schluss-mit-basta.1005.de.html?dram:article_id=313663;9.3.2018).

Bombe-www – Reiter, Teresa: „Mazedonien. ‚Geiselnahme des gesamten Staates‘“, *Wiener Zeitung*, 10.6.2015 (https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/europa/europastaaten/756790_Geiselnahme-des-gesamten-Staates.html; 9.3.2018).

Döner-Morde-Unwort-www– „Döner-Morde“, *Sprachkritische Aktion: Unwort des Jahres* (<http://www.unwortdesjahres.net/index.php?id=43>; 9.3.2018).

Gutmensch-Unwort-www – „Unwort des Jahres 2015“, *Sprachkritische Aktion: Unwort des Jahres. Unwort des Jahres 2015* (<http://www.unwortdesjahres.net/index.php?id=49>; 8.3.2018).

Gutmensch-www – Mannheimer, Michael: „US-Psychiater: ‚Gutmenschen sind klinisch geisteskrank‘“. *Michael Mannheimer Blog. Islamisierung und Linkstrend stoppen – Grundrechte schützen – Demokratie stärken.* <https://michael-mannheimer.net/2012/11/04/us-psychiater-gutmenschen-klinisch-geisteskrank/>; 31.3.2017).

Jamaika-Aus-www – Fletscher, Karoline 2017: „Das Politikschiff liegt auf der Werft. Noch ist offen, wer nach dem Scheitern der Jamaika-Sondierung politisch das Ruder übernimmt. Auch die Talkgäste von Anne Wills trugen nicht zur Klärung bei“, *Der Tagesspiegel*, 27.11.2017 (<https://www.tagesspiegel.de/medien/tv-talk-anne-will-zu-regierungsbildung-das-politikschiff-liegt-auf-der-werft/20634114.html>; 10.3.2018).

Keine Alternative-www – Brink, Nana: „Es gibt keine Alternative zur Demokratie. Schweizer Politologe verteidigt griechische Wahlen trotz des ‚schlechten Zeitpunkts‘“. Interview mit Andreas Auer.

- Deutschlandradio* *Kultur*, 16.6.2012
(http://www.deutschlandfunkkultur.de/es-gibt-keine-alternative-zur-demokratie.1008.de.html?dram:article_id=209304; 9.3.2018).
- Lügenpresse-Unwortdesjahres-www – „Lügenpresse“, *Sprachkritische Aktion: Unwort des Jahres. Unwort des Jahres 2014* (<http://www.unwortdesjahres.net/index.php?id=48>; 5.3.2018).
- Opfer-Abo-Unwort-www – „Opfer-Abo“, *Sprachkritische Aktion: Unwort des Jahres* (<http://www.unwortdesjahres.net/index.php?id=46>; 9.3.2018).
- Opfer-Abo1-www – „SPIEGEL-Gespräch: ‚Kollektiver Blutrausch‘. Jörg und Miriam Kachelmann rechnen ab - mit Polizei, Justiz, Medien und der ihrer Ansicht nach schärfsten Waffe heutiger Frauen: deren Opferrolle“, *Spiegel online. Kultur. Aus dem Spiegel*, Ausgabe 41/2012, 8.10.2012 (<http://www.spiegel.de/spiegel/spiegel-gespraech-das-ehopaar-kachelmann-ueber-deutsche-justiz-a-877599.html>; 9.3.2018).
- Opfer-Abo-2-www – „‚Opfer-Abo‘ findet Kachelmann gut“. *Spiegel online. Kultur. Unwort des Jahres*. 15.1.2013 (<http://www.spiegel.de/kultur/gesellschaft/joerg-kachelmann-verteidigt-unwort-des-jahres-opfer-abo-a-877704.html>; 6.3.2018).
- Patriot-www – Jessen, Jens: „Patrioten? Idioten! Neonazis rufen einen ‚Tag der Patrioten‘ aus. Die haben da was falsch verstanden“, *Zeit online*, 11.9.2015 (<http://www.zeit.de/2015/37/rechtsextremismus-patriotismus-nationalismus-nationalsozialismus-unterschied>; 5.3.2018).
- Sozialtourismus-Unwort-www – „Sozialtourismus“, *Sprachkritische Aktion: Unwort des Jahres* (<http://www.unwortdesjahres.net/index.php?id=47>; 2.3.2018).
- TINA-www – Robinson, Nick (2013): „Economy: There is no alternative (TINA) is back“, *BBC*, 7.3.2013 (<http://www.bbc.com/news/uk-politics-21703018>; 4.3.2018).
- Umvolkung-www – „Bettina Kindla: CDU-Abgeordnete spricht von ‚Umvolkung‘“, *Zeit online* vom 24.9.2016 (<http://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2016-09/cdu-bettina-kudla-nazi-sprech-umvolkung-twitter>; 3.3.2016). KOJ E ABTOP HA OBAA CTATIJA?
- Unwort-www – Sprachkritische Aktion: *Unwort des Jahres* (<http://www.unwortdesjahres.net/index.php?id=1>; 9.3.2018).

Volksverräter-Unwort-www – „Volksverräter“, *Sprachkritische Aktion: Unwort des Jahres* (<http://www.unwortdesjahres.net/index.php?id=35>; 8.3.2018).

Volksverräter-www – Martin Schulz: „Wer ihn Volksverräter nennt ist ein Nazi und gehört nicht nach Deutschland“, *Kontra Magazin*, 16.1.2018 (<https://www.contra-magazin.com/2018/01/martin-schulz-wer-ihn-volksverraeter-nennt-ist-ein-nazi-und-gehört-nicht-nach-deutschland/>; 3.3.2018).

Wort-www – Gesellschaft für deutsche Sprache. *Wort des Jahres* (<https://gfds.de/aktionen/wort-des-jahres/>; 9.3.2018).

7.2. Секундарна литература

АМОН 1995 – Ammon, Ulrich: *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: Das Problem der nationalen Varietäten*. Berlin: de Gruyter.

Бојковска 2017 – Bojkovska, Emilija: „Die Unwörter des Jahres als Machtmittel der Politik. Sind sie ins Mazedonische übersetzbar?“ In: Knežević, Jelena / Heine, Simone / Ivanović, Ljubomir (Hrsg.): *Folia Linguistica et Litteraria: Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft. Macht und Politik in der deutschen Sprache, Literatur und Kultur*, 18/2, Sonderausgabe. Nikšić: Philologische Fakultät, Universität Montenegro, S. 55–71.

Буркхарт 1996 – Burkhardt, Armin: „Politolinguistik. Versuch einer Ortsbestimmung“. In: Klein, Josef / Diekmannshenke, Hajo (Hrsg.): *Sprachstrategien und Dialogblockaden. Linguistische und politikwissenschaftliche Studien zur politischen Kommunikation*. Berlin / New York: de Gruyter, 75–100.

Диес 2016 – Diez, Georg. „Politik und Sprache. Der Tabubruch“. Konrad Adenauer Stiftung (Hrsg.): *Publikationen. und Sprache*. 20.12.2016. (<http://www.kas.de/wf/de/33.47502/>. 11.2.20178).

Конески ²2003 – Конески, Кирил: Зборообразувањето во современиот македонски јазик. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“ (1995).

Корте / Хиршнер 2000 – Korte, Karl-Rudolf / Hirschner, Gerhard. „Vorbemerkung“. In: (Hrsg.): Darstellungs- oder Entscheidungspolitik? Über den Wandel der Politikstile in

- westlichen Demokratien. München: Hanns-Seidel-Stiftung, S. 11–12.
- Лажмгрубер-www – „Polity, Policy, Politics“, *PolitischeBildung.ch* (<http://politischebildung.ch/fuer-lehrpersonen/grundlagen-politische-bildung/polity-policy-politics>; 8.3.2018).
- Лефлер³2005 – Löffler, Heinrich: *Germanistische Soziolinguistik*. Berlin: Schmidt (1985).
- Нир 2017 – Niehr, Thomas: „Große Reden, große Redner? (1/3): Lassen Sie die Finger von NS-Vergleichen“. In: *Deutschlandfunk* vom 9.7.2017 (http://www.deutschlandfunk.de/grosse-reden-rosse-redner-1-3-lassen-sie-die-finger-von-ns.1184.de.html?dram:article_id=386293; 11.2.2018).
- Нир 2015 – Niehr, Thomas: „Politolinguistik und/oder Sprachkritik? Das Unbehagen in und an der Deskriptivität“. In: *Linguistik online*, Startseite, Bd. 73, Nr. 4 (2015); (<https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/2197/3367>; 11.2.2018).
- Политичко образование-www – „Polity, Policy, Politics. Die drei Dimensionen des Politikbegriffs“. Zentrum für Demokratie Aarau (<http://politischebildung.ch/fuer-lehrpersonen/grundlagen-politische-bildung/polity-policy-politics>. 24.2.2018).
- Хебел-www – Hebel, Stephan. „Manipulative Wortwahl. Sprache macht Politik“. Interview von Brigitte Baetz. *Deutschlandfunk*. 2.4.2016. (http://www.deutschlandfunk.de/manipulative-wortwahl-sprache-macht-politik.761.de.html?dram:article_id=350121; 9.3.2018).
- Радовиќ-Тешиќ 2002 – Радовић-Тешић, Милица: *Именице с префиксима у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Шмиц-Бернинг 2007 – Schmitz-Berning, Cornelia: *Vokabular des Nationalsozialismus*. Berlin: de Gruyter.

7.3. Терцијарна литература

- Грчева/Рау 2006 – Грчева, Ранка / Рау, Петер: *Голем македонско-германски и германско-македонски речник*. Скопје: Магор.
- ДРМЈ-www – *Дигитален речник на македонскиот јазик* (<http://www.makedonski.info/>; 9.3.2018).

Дуден-www – *Duden Wörterbuch* ([http:// www.duden.de/rechtschreibung/](http://www.duden.de/rechtschreibung/); 8.2.2017).

Лексикон, Третиот Рајх-www – *Lexikon des Dritten Reichs* (<http://www.lexikon-drittes-reich.de/>; 10.3.2018).

РСЈ²2011 – Вујанић, Милица и др.: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска (2007).

ТРМ, II, 2005 – *Толковен речник на македонскиот јазик*, том II, 3 – К. Составувачи под раководство на Снежана Велковска. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

ТРМ, IV, 2008 – *Толковен речник на македонскиот јазик*, том IV, II. Составувачи под раководство на Снежана Велковска. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Радица Никодиновска

Македонски и италијански споредбени фраземи: сличности и разлики

Вовед

Фраземите како експресивни и сликовити јазични единици настануваат по пат на семантичка транспозиција, најчесто преку метафоризација, метонимија и споредба. Тие се одраз на историјата и на културата на една средина, на еден народ и на поднебјето во кое настанале. Иако станува збор за јазична појава, во нив се вткаени сликите во кои се чуваат драгоцените искуства на животот на еден народ. Фразеолошките слики на кои се базираат споредбените изрази се одраз на начинот на живеење на културната заедница. Тие на живописен а понекогаш и на духовит начин ги опишуваат појавите во реалноста, збогатувајќи го јазикот, и токму врз основа на сликовитоста на предметот или на појавата настануваат карактеристични фразеолошки асоцијации.

Од фразеолошкиот фонд на еден јазик може да се види врз основа на какви слики се создавало фразеолошкото значење, во која мера било под влијание на религиски верувања, на митологијата, на историјата итн.

Специфичноста на споредбените фраземи се огледа како во типичниот структурен облик, во тематско-ремаатската структура, така и во семантичко-идиоматските карактеристики. Во основа на овие фразеолошки единици е споредбата како исконски, универзален начин на запознавање, спознавање, толкување и опишување на светот, на појавите и случувањата во него и околу него, зашто подразбира споредување на два референта, откривање на нивните сличности и разлики, при што новиот референт се споредува со веќе познатиот. Особината, карактеристика која е маркирана во однос на останатите, претставува основа за споредувањето и служи како основна мера за означување на степенот на особината, состојбата итн. на поимот што се споредува. На придавката, на пример, во рамките на придавските споредбени фраземи, не се гледа како на едноставен квалификатив на именката, туку како на јадро на споредбената

фразема, елемент кој го обезбедува и оправдува поистоветувањето /приближувањето на споредуваниот поим со поимот со кој се врши споредбата. Во реченицата на пр. : *Новиот телефон е лесен како пердув*, придавката *пердув* го карактеризира истовремено и ‘телефонот’ и ‘пердувот’. Таа претставува заедничка сема одбрана како мотив за споредба.

Идиоматските споредби се резултат на еден прилично прагматичен начин на мислење, можеби со тоа се објаснува зошто од целото семантичко богатство на еден знак само првиот, најпознатиот, се употребува во тие споредби. Придавката *лесен* има повеќе значења⁵⁸: 1. што има мала маса, што тежи малку; 2. што е едноставен, што не е сложен; 4. што не размислува многу, лекоумен, но од ова мноштво значења, само првото е употребено во споредбени структури: *лесен како пердув*.

Во фраземата *стар како Метузалем* и нејзиниот италијански еквивалент *vecchio come Matusalemme*, старозаветна личност која според библиската легенда има најдолг животен век, токму должината на животот претставува доминантен елемент кој го мотивира создавањето на споредбената фразама *стар како Метузалем* со значење на многу стар.

Во компаративната фразеологија која ги споредува фраземите на два или на повеќе јазици дознаваме какви се и колкави се разликите во тие слики кај другите народи и јазици.

Предмет на истражување на трудот се македонските и италијанските споредбени фраземи кои во себе го содржат како компаратор сврзникот *како* (итал. *come*).

Целта на трудот е да ги воочиме сличностите и разликите меѓу двата јазично-културни системи, македонскиот и италијанскиот. Контрастивната анализа се врши врз корпус ексцерпиран од книгата *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник* на Снежана Велковска, со околу 5.000 толкувани фразеолошки изрази, од најобемниот италијански фразеолошки речник, *Dizionario dei modi di dire* на Бруна Моника Кварту и Елена Роси, со 10.000 фразеолошки единици и од Дигиталниот речник на македонскиот јазик.

Во прилогот се осврнуваме на 1. Структурата на македонските и италијанските споредбени фраземи; 2. Парадигматичноста кај македонските и италијанските споредбени фраземи; 3. Семантичкиот аспект на македонските и италијанските споредбени фраземи.

⁵⁸Дигитален речник на македонскиот јазик

Кај оние италијански примери каде се присутни разлики во компарансот или компаратумот во однос на македонската фразама, во заграда го приложуваме соодветниот превод.

1. Структура на македонските и италијанските споредбени фраземи

Споредбените фраземски синтагми може да се поделат на троделни и дводелни: троделните се состојат од делот кој се споредува (А-дел или компаранс), сврзникот за споредување *како* (Б – дел или компаратор) и делот со кој се врши споредбата (В - дел или компаратум): пр. *верен како куче = fedele come un cane*.

Дводелната структура се состои од Б-дел (компаратор) и В-дел (компаратум) при што изостанува елементот кој се споредува: *како гром од ведро небо = come un fulmine dal ciel sereno*.

1.1. Според структурата, кај троделните споредбените фраземи се izdelуваат главно две групи:

Во најголем број примери А-делот (компарансот) е

придавка :

брз како стрела = veloce come una saetta

лесен како пердув = leggero come una piuma

сладок како мед = dolce come il miele

досаден како мува = fastidioso come una mosca

бавен како полжав = lento come una lumaca

или глагол:

пуши како Турчин = fumare come un turco

спиe како зајак – dormire come una lepre

живее како паша - vivere come un pascià

се продава како алва = vendere come il pane (прев. се продава како леб)

зборува како навиен - parlare come una mitragliatrice (зборува како митролез)

Во двата споредувани јазика В-делот (компаратумот) може да биде составен од еден збор: *спиe како зајак / dormire come una lepre* или од два збора, најчесто именка и придавка: *живее како мал Бог; raro come una mosca bianca* (прев. - редок како бела мува), но се среќаваат и две именки: *работи како вол за слама; parlare come uno scaricatore di porto* (прев. - зборува како растоварувач на пристаниште).

1.2. Втората група на споредбени фраземи се карактеризира со постоење само на рематски дел, составен од компараторот *како/come* + В-делот (компаратумот), додека А-делот (компарансот) се дополнува од контекстот:

како во бајките = come nelle favole

како гром од ведро небо = come un fulmine dal ciel sereno

како расипан грамофон = come un disco rotto

како куриум - come un proiettile

2. Парадигматичност на споредбените фраземи

Под парадигматичност на споредбените фраземи се подразбира нивната променливост во различни контексти. И во двата споредувани јазика среќаваме парадигматичност во А-делот кога тој се јавува во сите три рода, при што В-делот останува непроменет: *здрав/a/o/u како дрен; sano/a/i/e come un pesce* (прев. здрав како риба). Парадигматичност може да се јави и во В-делот, како што може да се види од следниве примери: *работи како пчела/мравка; laborioso come un'ape/ una formica.*

Идејата на силен интензитет може да биде искажана на различни начини со помош на граматички, лексички и експресивни постапки. Што се однесува до основните човечки особини, како и најчестите ситуации во кои човекот може да се најде, постои цела парадигма на поими за споредување од кои секој на посебен начин ја истакнува дадената особина. Еве неколку примери на такви парадигми:

- апсолутната убавина на пр. се изразува со повеќе поими како што може да се види

од следниве примери: *убав како слика/ ангел; bello come un quadro/ un angelo.*

- апсолутноста на грдото ја наоѓаме во следниве поими со кои се врши споредбата:

црн како фавол/ камран/ гавран/ ноќ ; nero come il diavolo/ il carbone/ il corvo/ la notte.

Кај споредбените фраземи сепак не може да се зборува за целосна парадигматичност бидејќи никогаш не може да се сменат сите составки, односно Б-делот е секогаш непроменлив.

3. Семантички аспект на споредбените фраземи

Семантичкиот аспект на споредбените фраземи се однесува пред сè на степенот на десемантизација на одделни фраземски составки. Во голем број на споредбени фраземи А-делот не е десемантизиран како што може да се види од примерот: *гладен како волк* = многу гладен; *affamato come un lupo* = molto affamato. Меѓутоа десемантизацијата на В-делот има функција на интензивирање на значењето на А-делот, така што фраземата *гладен како волк*не значи само 'гладен' туку 'многу гладен', истото се однесува и на наведената италијанска фразема.

Се среќаваат, исто така, фраземи со еднаков А-дел (компаратив) кои најчесто не се синонимни: *зелен како јад* (= позеленет од мака, отруен) и *зелен како тиква* (= незрел). Истата појава се забележува и во италијанскиот јазик: *bianco come il latte* (= бел како млеко, многу бел, со позитивна конотација) и *bianco come un morto* (= бел како мртовец, многу блед, со негативна конотација).

И во двата споредувани јазици се забележува постоење на фраземи кои имаат различен А-дел (компаратив), еднаков В-дел (компаратив) при што во А-делот се искористени различни карактеристики на компаративот : *гладен/верен/уморен како пес*; *morire/ trattare/vivere come un cane* (умира/третира/живее како куче)и др., *лаже како [црн] Циган*(= многу лаже) ; *црн како Циган (Гуптин)* (=многу црн);

Во понатамошниот текст накусо ќе се осврнеме на дел од особините кои придавките во А-делот ги поседуваат во двата јазици:

физичка особина

силен како лав (рис) = многу силен

брз како видра - многу брз.

црвен како јаболко = многу црвен

forte come una quercia (силен како даб) = многу силен

bello come un angelo (убав како ангел)= многу убав

физички недостаток

како вретено е = многу сув, слаб, тенок.

глув како топ =глув, ништо не слуша.

tagro come un chiodo (слаб како шажка)= многу слаб

brutto come un rospo (грд како жаба) = многу грд

морален квалитет:

кроток како јагне = многу кроток, мирен човек

чист како солза = невин, многу чист

mite come un agnello = многу кроток, мирен човек

puro come un angelo (чист како ангел) = невин, многу чист

негативна карактерна особина :

глуп (прост) како тана = многу глуп (прост).

здодевен како тавтабита = многу здодевен

како бесно куче = *come un cane rabbioso* (се однесува непримерно за човек)

итар како лисица = *furbo come una volpe* (многу итар)

плашлив како зајак = *pauroso come una lepre* (многу плашлив)

doppio come le cipolle (двоен како кромид) = дволичен

Минлива состојба

богат како Крезус = *ricco come Creso* (многу богат)

гладен како волк (куче, пец) = *affamato come un lupo* (многу гладен)

како покиснат глушец - *bagnato come un topo* (наводенет)

пијан како земја/мајка/клен = многу пијан

ubriaco come una scimmia (пијан како мајмун) = многу пијан

Боја: придавки кои се ограничуваат на означување само боја во нејзиниот највисок степен на манифестирање:

црвен како рак = *rosso come un gambero* (многу црвен)

црвен како божур = *rosso come un papavero* (многу црвен)

црвен како крв = *rosso come il sangue* (многу црвен)

црвен како жар = *rosso come il fuoco* (многу црвен)

црвен како патлиџан = *rosso come un pomodoro* (многу црвен)

црн како гавран = *nero come un corvo* (многу црн)

црн како ѓавол = *nero come il diavolo* (многу црн)

црн како катран = *nero come il catrame* (многу црн)

црн како гламја = многу црн.

nero come la fame (црн како глад) = многу црн

Опис на ситуации во кои човекот се наоѓа многу често:

натрупани како сардини = *pigiati come sardine/acciuغه*

come un pesce fuor d'acqua = како риба на суво

натоварен како магаре = претоварен

Анализата на особините кои придавките во А-делот ги поседуваат во двата јазика, укажува на постоење сличности меѓу

македонскиот и италијанскиот јазично-културен систем но и на одредени разлики. На пример бикот во споредбените фраземи претставува симбол за сила (*силен како бик*), за бесен човек (*разјарен/бесен како бик*), но во македонскиот јазик ја имаме споредбата и со рис. Здравниот човек во италијанскиот јазик се предава со *sano come il pesce* (здрав како *риба*) но во македонскиот јазик здравјето се врзува за *дренот*. Од особен интерес за истражување се споредбените фраземи од локален карактер, кои при преведување на пример бараат функционален кореспондент: *бистар како матен Вардар* (многу глуп), *се кити како Џеваира* (лице од женски пол што прекумерно става накит на себе, без вкус) или во италијанскиот *fare come le oche del Campidoglio* = дава знак за тревога/алармира (прави како гуските во Капитол) или *bestemmiare come un luterano* = колне некого/ фрла клетви (колне како лутеранец) клетви итн.

Сепак, за да се добие попрецизна претстава за семантиката на споредбените фраземи во двата јазика неопходно е да се направи посеопфатен опис на споредбените фраземи и нивна категоризација од семантички аспект

Она за што, исто така, треба да се води сметка е што одредени споредбени фраземи брзо ја губат својата експресивна содржина и се заменуваат со други, со посилен експресивен набој. Поими кои се користеле за споредување, во одредени епохи, со еволуцијата на јазикот и на општеството, претставувале архетип за одредени особини. Причините што доведуваат до тоа одреден споредувачки елемент да се заборава во корист на друг се должат на:

- промената на менталитетот на човекот (ако во одредена епоха белиот тен се сметал за критериум за убавина денес не значи дека е така (важи и за слабост, дебелина во разни култури, убавина : *убав(а) како Аполон, Адонис, Мерилн Монро* итн.

- замена на објектот со кој се врши споредбата со друг кој ќе биде во состојба да понуди посилен експресивен набој.

Појава на новите структури ја одразува потребата на човечкото суштество да ги втемели своите искази во непосредната реалност и да ги гради во функција на неговите искуства.

Сметаме дека вајвите истражувања се можат да дадат свој придонес на поле на интеркултурна комуникација на секој поединец но, исто така, помагаат при преведување да се избегне негативниот трансфер.

Користена литература:

- Велјановска К., За споредбените фраземи во македонскиот и во словенечкиот јазик, XXVII научна конференција, Охрид 2000, Скопје 2001, стр. 153-156.
- Велковска, С., *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*, Снежана Велковска, Скопје, 2008.
- Дигитален речник на македонскиот јазик.
- Никодиновска, Р., *Настава на италијанската фразеологија*, Универзитет „Св.Кирил и Методиј“, Филолошки факултет “Блаже Конески”, Скопје, 2011.
- Никодиновски, З., Фигуративните значења на инсектите во францускиот и во македонскиот јазик, 2 - ри Август С, Штип, 2007.
- Quartu, M., Rossi, E., *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Hoepli, Milano, 2012.

Мира Трајкова
Маргарита Велевска

Прашањето на феминативите во македонскиот и во францускиот јазик : спонтан процес или наметнати решенија ?

„La langue est un héritage mais aussi une matière vivante, qui doit s'adapter aux évolutions sociales. Dans un pays où l'égalité entre les femmes et les hommes est inscrite dans la Constitution, la langue ne peut rester un domaine où serait encore admise et revendiquée l'expression de la prétendue supériorité d'un sexe sur un autre.“ (Laurence ROSSIGNOL Ministre des Familles, de l'Enfance et des Droits des femmes, 2016)⁵⁹

Прашањето за родот на именките, кои означуваат човечки суштества во нивната сфера на професионална активност или нивниот статус, не е само формално прашање од областа на граматиката туку прашање што завлегува и во доменот на социолингвистиката затоа што е тесно поврзано со претставата за статусот на машкиот и женскиот пол во општеството. Всушност, промените во општествениот статус на жените и, воопшто, промените што настануваат како резултат на развојот на општеството, се одразуваат и во јазикот. Реално, оваа проблематика има интердисциплинарен карактер кој, освен лингвистиката, ја вклучува и социологијата, историјата, политиката, психологијата и други дисциплини.

⁵⁹„Јазикот е наследство но тоа е жива материја, која мора да се прилагоди на општествените промени. Во земја во која еднаквоста помеѓу жените и мажите е впишана во Уставот, јазикот не може да остане област во која се прифаќа и се бара искажување на наводна супериорност на еден пол над другиот.“ (Лоранс Росињол, министер за семејство, деца и права на жените, 2016)

Последниве децении се забележува дека поинтензивно се работи во оваа област со цел да се прецизираат јазичните правила според кои се создаваат формите за женски род на именките⁶⁰. Факт е дека сè повеќе жени се среќаваат на позиции и работни места кои традиционално беа резервирани за мажите. Постојано се водат дискусии околу ова прашање кое е актуелно во сите европски јазичи. Европската унија, од своја страна, инсистира дека треба да се воведат правила според кои присуството на жените ќе биде јасно видливо во многубројните законски акти кои се изготвуваат и тоа претставуваше поттик за владите на земјите членки на Унијата поактивно да се зафатат со решавањето и спроведувањето на овој процес. Свој придонес секако имаат и феминистичките здруженија чиј број воопшто не е занемарлив во светски рамки. Тие инсистираат на решавање на овој проблем сметајќи дека непочитувањето при употребата на феминативите претставува еден од видовите на општествена дискриминација на жените.

Предмет на интерес во овој труд се феминативите како одраз на општествените промени, односно феминативите што се однесуваат на занимања, професии, функции и титули, главно од аспект на јазичната димензија.

На самиот почеток, би појасниле некои од термините поврзани со оваа проблематика. Според речникот *Трезор на францускиот јазик (le Trésor de la langue française)*, терминот *феминизирање (féminisation)* е повеќезначен, а во лингвистиката означува „изнаоѓање на форма за женски род за именка што веќе е регистрирана во речниците во машки род“⁶¹. Истиот не треба да се поистоветува со терминот *феминизам (féminisme)*⁶² кој се толкува како „општествено движење кое има за цел еманципирање на жената, проширување на нејзините права со цел да го изедначи нејзиниот статус со оној на мажот, особено во доменот на

⁶⁰За ова пишувавме во текстот: Велеска М., Трајкова М., 2016 „Феминизирање“ на именките во францускиот јазик“, *Годишен зборник* бр. 41-42, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје стр.13-20

⁶¹ GRAMM. Action de féminiser un substantif, de lui attribuer le genre féminin ; résultat de cette action.

⁶²Mouvement social qui a pour objet l'émancipation de la femme, l'extension de ses droits en vue d'égaliser son statut avec celui de l'homme, en particulier dans le domaine juridique, politique, économique ; doctrine, idéologie correspondante.

правосудството, политиката, економијата; доктрина, соодветна идеологија.“

Што се однесува до македонскиот јазик, во *Дигиталниот речник на македонскиот јазик*, ги среќаваме термините *феминизам*⁶³, дефиниран како „политичка струја за рамноправност на жената со мажот“ и *феминатив*, дефиниран како „именка од женски род што означува суштество исклучиво од женски пол, изведена од именка од машки род“, дефиниција што ја среќаваме и кај Симон Саздов, во неговата студија *Феминативите во македонскиот стандарден јазик*⁶⁴.

Во францускиот јазик се употребува и терминот *féminisation des noms de métiers*, односно *феминизирање на имињата на професиите*, што означува збир на јазични постапки чија цел е да го искажат и истакнат местото на жените во општествениот живот. Од една страна, станува збор за терминологија, односно создавање термини што означуваат женски род на занимања, професии, функции, титули и чинови, а, од друга страна, за „феминизирање“ на текстовите, односно експлицитно присуство на формите за женски род при пишување на текстови, особено оние од официјален карактер.

Кога станува збор за ова прашање во рамките на франкофонските земји, може да се каже дека тоа е иницирано некаде во седумдесетите години на минатиот век, во Квебек (Канада), кога бил направен обид за јазични реформи што би придонеле за поголема рамноправност помеѓу жените и мажите во општеството. Во

⁶³ Во статијата на М. Котевска под наслов *Разгледување на феминизмот и правата на жените*, ја наоѓаме следнава дефиниција за феминизмот на Каролина Ристова-Астеруд: „Феминизмот е движење за еднакви права на жените и идеологија за ослободување на жената ,поради неправда за својот пол,и стекнување на неа својствените права. Разни облици на феминизам нудат различни анализи на причини и субјекти на угнетување на жената, а најзастапен метод е подигање на свеста и спознавање на нештата во одобрено,ново светло.Феминизмот вклучува низа политички, културни , социолошки и филозофски теории поврзани со темата на полови разлики. Ова е движење кое бара полова еднаквост,економска и политичка рамноправностна жените во однос на мажите.Се залага за прифаќање на жените како комплетни личности со свои права и интереси“. Каролина Ристова-Астеруд:Феминистички теории за политиката,Евро-Балкан Пресс,2009, стр.7

⁶⁴Саздов С., 2007 *Феминативите во македонскиот стандарден јазик*, Менора, Скопје

Франција, ова прашање станало актуелно десетина години подоцна, во текот на мандатот на Франсоа Митеран кој упатил прво циркуларно писмо што се однесува на употребата на женскиот род при именување на занимања, професии, функции, титули и чинови. Триесетина години подоцна, во 1998 година, согледувајќи дека не се почитува донесената уредба, тогашниот премиер Лионел Жоспен повторно го актуелизирал прашањето упатувајќи циркуларно писмо за употребата на женскиот род во истиот контекст⁶⁵. Фактот дека и денес се дискутира за ова прашање сведочи за (не)почитување на упатствата.

Во Франција, секако, постои правна рамка која инсистира на употребата на женските форми при именување на професија во официјалните документи во јавната администрација и во државните институции. Сепак, според нашите согледувања, во Франција многу повеќе се дискутира на оваа тема отколку што се добиваат реални резултати. Во останатите франкофонски земји, како Канада (Квебек), Швајцарија и Белгија, за разлика од Франција, новите форми на женскиот род на именките наоѓаат широка употреба. Оваа проблематика е регулирана преку соодветни прирачници со конкретни правила и примери⁶⁶.

Во текстовите од канадското говорно подрачје, на пример, задолжително стои забелешка, различно формулирана⁶⁷, со која се истакнува дека машкиот род се употребува како неутрална форма за да означи едновременно лица и од машки и од женски пол со цел да се избегнат повторувања на термини кои го отежнуваат читањето на текстот. Но, чести се и мислењата дека забелешки од овој вид не се

⁶⁵<http://www.haut-conseil-egalite.gouv.fr/stereotypes-et-roles-sociaux/fiches-de-synthese-5/article/feminisation-du-langage>

⁶⁶*Femme, j'écris ton nom... Guide d'aide à la féminisation des noms de métiers, titres, grades et fonctions*, Centre National de la Recherche Scientifique, Institut National de la Langue Française, 1999. <http://www.ladocumentationfrançaise.fr>

Mettre au féminin. Guide de la féminisation des noms de métier, fonction, grade ou titre, Fédération Wallonie-Bruxelles-culture, 2014. <http://www.languefrancaise.cfwb.be>

⁶⁷-Dans ce document, l'emploi du masculin pour désigner des personnes n'a d'autres fins que celle d'alléger le texte.

-Dans le présent document, les termes employés pour désigner des personnes sont pris au sens générique; ils ont à la fois valeur d'un féminin et d'un masculin.

-Dans ce document, le genre masculin est utilisé comme générique, dans le seul but de ne pas alourdir le texte.

вистинско решение и дека текстовите треба постојано да се феминизираат, односно да не се изоставуваат формите во женски род.

Кога станува збор за Франција, мора да ја споменеме Француската академија, која, меѓу другото, има задача да се грижи за францускиот јазик. Според изјавите на Академијата, таа е отворена кон промените во јазикот, редовно ги следи и, по потреба, ги вклучува новосоздадените зборови во женски род кои искажуваат професија и функција, а чијашто употреба логично се наметнува во согласност со општествената реалност. Став на Академијата е дека не се потребни декрети за да се внесат нови зборови во речникот, бидејќи тие „*сосема природно влегуваат во употреба*“⁶⁸. Меѓутоа, се добива впечаток дека таа покажува отпор кон некои именки во женски род. Во Декларацијата на Француската академија од 10 октомври 2014 година, се наведува следново :

*„[...] , во согласност со својата мисија, бранејќи го духот на францускиот јазик и правилата кои се важечки за збогатување на зборовниот фонд на јазикот, таа отфрла наметнато системско решение, често пати спротивно на вољата на заинтересираните, кое внесува форми како *professeure, recteure, sapeuse-potpière, auteure, ingénieure, procureure, итн.* а да не го споменуваме *chercheure*, кои не се во согласност со правилата за деривација и претставуваат вистински варваризми. Францускиот јазик не располага со единствен суфикс што дозволува автоматско образување на форми од женски род. Кога се работи за професии, од морфолошка гледна точка, мал број именки даваат несоодветни форми кога се смета дека треба да постои форма за женски род. Како и многу други јазици, и францускиот јазик може [...] да употреби именка во машки род, со генеричка или „немаркирана“ вредност“*.⁶⁹

Академијата јасно го истакнува својот став дека треба да се прави разлика помеѓу имињата на професиите и зборовите што означуваат службени функции и соодветни именувања укажувајќи дека во прв план треба да биде функцијата, а не лицето што ја извршува. Поради тоа, Академијата не препорачува феминизирање на именки кои означуваат титули, чиновни и функции, за разлика од

⁶⁸Француска Академија, La féminisation des noms de métiers, fonctions, grades ou titres - Mise au point de l'Académie française, 2014 (<http://www.academie-francaise.fr/actualites/la-feminisation-des-noms-de-metiers-fonctions-grades-ou-titres-mise-au-point-de-lacademie>)

⁶⁹ ibid

именките кои означуваат занимања и професии, и чија форма за женски род природно се наметнува во употребата.

Во однос на македонскиот јазик, според нашите согледувања, не постои правна регулатива која би упатувала на правила за употребата на именки од женски род кога станува збор за професии, функции и слично. Законските одредби што се однесуваат на рамноправноста меѓу двата пола и забраната за секаков вид дискриминација, по каква и да е основа, не содржат препораки или одредби во насока на прашањето што го разработуваме. Исклучок претставуваат неколку документи.

Тоа е најнапред *Прирачникот за номотехнички правила*, подготвен од Секретаријат за законодавство на Владата на Република Македонија, во 2007, каде е поместено едно навистина кратко упатство, под наслов **Употреба на женскиот род за означување на лица во прописите**. Во продолжение го наведуваме текстот во интегрална форма:

„Општо земено, употребата само на машкиот род во прописите, во случаи каде е можна употребата и на женскиот род, се базира на тоа дека притоа не станува збор за пропис, која се однесува само на машки лица, туку само за означување на лица, чиј пол не е (однапред) познат и за одделна фактичка состојба нема значење (генеричка употреба на машкиот род со воопштено значење). На ист начин со генеричко значење понекогаш се употребува дури и исклучително само женскиот род, бидејќи формата за машки род граматички воопшто не е можна; таква е на пр. употребата на зборот „странка” во прописите („Странката мора во барањето да ги наведе околностите, врз кои го темели своето барање за изземање”). Таквата употреба на родовите во прописите се темели на фактот дека намерата и значењето на прописите е да се определи апстрактна и општа уреденост и притоа употребата на едниот или другиот род да не создава никакви правни или содржински разлики, освен во случаите кога заради содржината ова посебно изрично е посакувано и потребно. И покрај тоа употребата на машкиот род во прописите без размислување, како да сака да остави впечаток дека жените при нормирањето во прописите се заборавени, што води кон поголема употреба на двата рода истовремено за означување на лицата во прописите“.

Вториот документ во кој е засегнато прашањето за феминативите е *Прирачникот за лидерки во единиците на локалната самоуправа*⁷⁰, изработен како дел од проектот „Ние сме идни лидерки и двигателки на промените во нашите заедници“ кој е спроведен од страна на *Македонско женско лоби* во соработка со *Одделот за родови студии при Универзитет „Евро-Балкан“*. Како што наведуваат самите авторки на прирачникот, тој „има за цел да ја подигне свесноста, да информира, да образува и да менторира“. Во текстот на овој прирачник, согласно неговата цел, ги среќаваме следниве именки : **авторки, уредничка, менторки, претставнички** на граѓански организации, на политичките партии, на владини и високообразовни институции, **градоначалнички, советнички, пратенички, заменички министерки, државни секретарки, судијки, работодавца**, но и **жени-претприемачи**, како спротивност на претходно употребените термини.

Во рамките на еден проект под наслов *Родот во телевизиските програми*, д-р Катерина Колозова има подготвено *Извештаи од анализите на родовите прашања и на прикажувањето на жените и мажите во програмските концепти и содржини на средствата за јавно информирање*⁷¹ (за 2012 и 2013 година) во кои се наведува:

„Користењето именки што треба да се однесуваат на универзални човечки категории („турист“, „студент“, „лекар“ итн.) исклучиво во машки род претставува форма на дискурзивно исклучување на жените. Самата претензија за универзалност или за универзално претставување на едниот граматички род наспроти другиот претставува форма на подредување или хиерархиски однос, како и општествено исклучувачки говор. Имено, фактот дека се подразбира дека машкиот род (а не женскиот) може да претендира на универзална важност, и во себе да го вклучи, подразбере и женскиот род кој е „претставуван“ преку универзалното-машко именување, е веќе очигледна форма на родова асиметрија. Констатацијата од нашата анализа посветена на родовото претставување, се потврдува и овде: некористењето на наставките за женски род кај јавните функции („директор“,

⁷⁰http://mzl.org.mk/wp-content/uploads/2016/05/Priracnik_liderki.pdf

⁷¹<http://isshs.edu.mk/documents/2012.pdf>

„министер“, „претседател“ итн.) е форма на родово неосетлив (*gender insensitive*) говор бидејќи, покрај тоа што претставува форма на исклучување во облик на поништување на родовите разлики и сведување на родот на функционерот/функционерката на ирелевантен податок и упатува на тоа дека поимот содржи димензија на достоинство и универзалност само доколку е употребен во машки род. Небаре женската наставка го намалува достоинството на функцијата. Интересно е дека оваа пракса во извесен период (од почетокот на 2000 па до пред речиси една година) сосема исчезна кај нас, за повторно да почне да се враќа во текот на изминатава година. Можеме да констатираме, извесен неоконзервативен пресврт и процес на повторно воведување на именките кои се однесуваат на општествени функции во „родово неутрален род“, односно – во машки род. Очигледно, „неутралноста“ на дискурсот се применува само кога се упатува на достоинството на определена хиерархиски надредена општествена функција“.

Ставот околу именките во женски род кои се однесуваат на професија го наоѓаме и во интервјуто со проф. д-р Снежана Никодиновска-Стефановска, **декан** (најавена како декан, а не деканка) на Факултетот за безбедност во Скопје, објавено во ревијалното издание *Штит*, во декември 2012. Таа вели :

„Организацијата на општеството според полот, најмногу се гледа токму преку прифаќањето на жените во сферата на војната, војската и политиката. И порано и денес, сè уште активностите во сферата на безбедноста и одбраната се поврзуваат со дејствувањето на мажите во оваа област. Дури и од лингвистички аспект, во повеќето јазици, па и во нашиот јазик, не постои именка од женски род која се однесува на припадност на жените кон одредена професија. Не постои женски род од именката војник, офицер, полковник, војсководец, политичар итн., што само ни покажува колку е тврдокорна традицијата во поглед на родовата поделба на машки и на женски дејности.[...] Во последно време евидентен е приливот на жени-војници во современите армии.“

Во продолжение наведуваме неколку примери со цел да го илустрираме прашањето на феминативите поаѓајќи од констатацијата дека, и во македонскиот и во францускиот јазик, машкиот род

најчесто има улога на генерички род. Речиси задолжително се слуша : *Почитувани гледачи, ви благодариме за вниманието* или *Chers téléspectateurs, merci de votre attention*. Подолу претставениот флаер⁷² е еден од обидите во насока на тоа да се обрне внимание на присуството на жените. Како што може да се забележи во заглавјето, „*Bonjour à tous*“ (Додар ден на сите), „*Bonsoir chers téléspectateurs*„ (Добровечер драги гледачи) претставува обраќање во машки род. Прашањето што следи *...Et les femmes, alors?* (А каде се жените?) точно покажува со каква цел е направен овој флаер. Следи констатацијата *Ce qui n'est pas nommé n'existe pas*. (Она што не е именувано не постои.), а веднаш потоа и препораката : *Féminisons le langage*. (Да употребуваме форми за женски род во јазикот.)

« Bonjour à tous », « Bonsoir chers téléspectateurs »



Овој флаер е само еден од многубројните начини за вниманието да се насочи кон еден „проблем“ што реално не би

⁷²<http://www.martinique.franceantilles.fr/actualite/sante/bonjour-a-tous-bonsoir-chers-telespectateurs-296291.php>

требало да постои. И покрај тоа што и во двата јазика, францускиот и македонскиот, постои форма за женски род (*télespectatrice* / *гледачка*), се употребува форма за машки род бидејќи се смета дека е „неутрална“ и „универзална“ и претставува форма што ги опфаќа сите, и мажите и жените. Значи, велејќи *Добар ден на **cume*** (во францускиот формата **tous** е од машки род, а постои и форма за женски род – **toutes**) свесно се одбегнува варијантата која е исто така општоприфатена, а тоа е *Bonjour à toutes et à tous*, со тоа што, би требало да се нагласи, тука се јавува разлика помеѓу двата јазика: во францускиот, за разлика од македонскиот јазик, постојат различни форми на неопределената заменка (*tout, toute, tous, toutes*) кои овозможуваат да се направи разлика во полот.

Употребата на машкиот род како генерички е прилично честа и ја среќаваме во многу контексти, на пример, во обраќањата од типот:

Почитувани граѓани на Македонија / Chers citoyens de France
Почитувани студенти / Chers étudiants
Почитувани гости / Chers invités

Од друга страна, исто толку често, во директни обраќања и во говори се среќаваат формите и за двата рода. Како најчест пример, ќе ги наведеме : *Дами и господа*, односно *Mesdames et messieurs*, во кои се води сметка за родовата еднаквост.

За да ја споредиме употребата на некои термини што означуваат професија, како пример го земаме и флаерот-покана за настан организиран од Францускиот институт во Скопје.

Предавање и дебата
 "ЕДНАКВОСТА ПОМЕГУ ЖЕНИТЕ И МАЖИТЕ СПОРЕД СОВЕТОТ НА ЕВРОПА"
 Ан Негр,
 експерт во Советот на Европа, доктор на науки и адвокатка
 Со симултан превод
 Изложба на фотографии на Милан Стрезовски
 „30 ПОРТРЕТИ НА ЖЕНИ ВО МАКЕДОНИЈА КОИШТО СЕ БОРАТ ЗА ЖЕНСКИТЕ ПРАВА“
 Вторник 9 мај 2017, 19:00 ч. | ЕУ инфо центар

Conférence et débat
 "L'ÉGALITÉ ENTRE LES FEMMES ET LES HOMMES VUE DU CONSEIL DE L'EUROPE"
 Anne Nègre,
 experte au Conseil de l'Europe, docteur en droit et avocate
 Avec traduction simultanée
 Exposition de photographies de Milan Strezovski
 "30 PORTRAITS DE FEMMES MACÉDONIENNES QUI LUTTENT POUR LEURS DROITS"
 Mardi 9 mai 2017, 19 heures | Centre informatif de l'UE

Во текстот на француски јазик, ги забележуваме следниве термини: *experte au Conseil de l'Europe*, *docteur en droit*, *avocate*, и нивните преводни еквиваленти на македонски јазик: *експерт во Советот на Европа*, *доктор на науки*, *адвокатка*.

Според речникот Ларус (Larousse), именката *expert* е секогаш во машки род, дури и кога се употребува за да означи лице од женски пол⁷³, како, на пример, во следнава реченица: *Mme Leboyer-Duchant est un expert réputé en matière de porcelaines anciennes*. Но, во примерот : *Mme Leboyer-Duchant est experte en matière de porcelaines anciennes*, употребена е форма за женски род затоа што зборот *experte* припаѓа на зборовната класа *придавки*. Според правилата на Академијата и според нормативните толковни речници на францускиот јазик, во флаерот би требало да се употреби именската форма *expert*. Но, во препораките на документот издаден од страна на француската влада, во 1999 година, се препорачува употребата на зборот *experte*, што укажува на дилемата со која се соочуваат сите оние кои се служат со францускиот јазик: да се почитува прескриптивната норма која ја наоѓаме во граматиките и речниците

⁷³ <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/expert/32246/difficulte>

или, пак, дескриптивната норма, односно нормата на употреба, сугерирана од страна на француската влада.

Во македонскиот јазик, употребен е зборот *експерт*, согласно со правилата на македонскиот правопис, иако во корпусот што го анализираме се среќава и зборот *експертка*. На пример, во насловот на еден напис среќаваме : *Врвна одбранбена експертка за Русија поднесе оставка поради несогласувања со Обама*, додека во поднасловот на истиот напис читаме : *Висок официјален претставник на Пентагон што ги надгледува воените односи со Русија и Украина се повлекува поради несогласување со администрацијата на Обама за тоа како да се одговори на руските потези во Украина и Сирија*⁷⁴, каде зборот *претставник* е употребен во машки род иако се однесува на истото лице од женски пол, што само укажува колку е застапено двојството во употребата на термините од машки и женски род.

Во *Дигиталниот речник на македонскиот јазик* го регистриравме само терминот во машки род, додека во *Речникот на феминативите во македонскиот јазик*⁷⁵, кој претставува интегрален дел од студијата на С. Саздов, прибележан е феминативот *експертка*, како форма потврдена во ексцерпираниот материјал. Инаку, формата *експертка* често се јавува и со пејоративно и/ или иронично значење (*Таа е голема експертка за сè*).

Што се однесува до зборот *docteur / docteure*, во францускиот јазик, според толкувањето дадено во речникот *Ларус (Larousse)*, станува збор за:

- лице што се здобило со докторат доделен од страна на еден универзитет (*Un docteur ès lettres. Elle est docteure en droit.*)
- лице кое извршува професија во областа на медицината, стоматологијата, фармацијата, ветерината

⁷⁴<http://www.mkd.mk/svet/vesti/vrvna-odbranbena-ekspertka-za-rusija-podnese-ostavka-poradi-nesoglasuvanja-so-obama>

⁷⁵Саздов С., 2007 *Феминативите во македонскиот стандарден јазик*, Менора, Скопје, стр. 170.

- *вообичаен назив за маж или жена што извршува некоја од погоре наведените професии*⁷⁶

И во македонскиот јазик, зборот **доктор** има неколку значења:

1. *(едн.) Највисок академски степен што се добива со изработка и одбрана на значаен научен труд во определена област на науката*
2. *Лице што се здобило со таков научен степен.*
3. *лекар*

Терминот **докторка** е даден и во женски род, но како изведенка, без дополнителни објаснувања за неговото значење. Во *Речникот на феминативите во македонскиот јазик* на Саздов (стр. 162), го среќаваме зборот **докторка**, со објаснување дека се работи за **лекарка**, што нè наведува на заклучок дека, и во двата јазика, кога станува збор за титула, се употребува формата за машки род. Форми за двата рода се употребуваат кога станува збор за професијата *лекар*.

Зборот **avocate**, како форма за лице од женски пол, го среќаваме во нормативните речници на францускиот јазик покрај формата за машки род **avocat** (паралелно може да се сретнат и формите **unefemme avocat/ un avocat femme**). Но, може да се сретнат и забелешки дека **avocate** се употребува во секојдневен контекст за да означи лице од женски пол, а именувањето на професијата е секогаш во машки род⁷⁷. Во пракса, опстојува идејата дека, во службен контекст, треба да се употребува формата за машки род, а овој став има многу приврзеници и меѓу жените адвокати, најверојатно поради фактот дека формата за женски род може имплицитно да подразбере нијанса на девалоризирање или феминистичка етикета.

⁷⁶ - Personne qui a obtenu le doctorat conféré par une université : Un docteur ès lettres. Elle est docteur en droit.

- Personne qui, pourvue du doctorat, est habilitée à exercer la médecine, la chirurgie dentaire, la pharmacie, l'art vétérinaire.

- Appellation usuelle pour un homme ou une femme exerçant ces professions. (Dictionnaire Larousse)

⁷⁷ Le féminin avocate est admis pour désigner la personne, mais le titre est toujours masculin : *mon amie Marie Deluc est avocate ; Maître Marie Deluc, avocat à la Cour.* (Dictionnaire Larousse)

Би сакале да истакнеме дека не се работи за општоприфатено мислење. Постои голем број написи и обраќања во медиумите на адвокатки кои сериозно се спротиставуваат на овој став и инсистираат на употреба на формата за женски род односно на ставот дека секоја адвокатка треба да има право да ја одбере формата со која ќе ѝ се обраќаат.

И во македонскиот јазик, среќаваме паралелна употреба на двата рода (**адвокат / адвокатка**) кои се засведочени во речниците. Еве неколку примери од корпусот :

*Мери Младеновска-Ѓорѓиевска - македонски правник, **адвокат** и политичар.*

*Хрватска 62-годишна **адвокатка** е вистинска модна икона.*

Адвокатка обвини група адвокати за носење незаконско решение.

*Врховниот суд укина пресуда за суспензија на **адвокатка**.*

Во официјалните документи (закони, правилници, формулари, и слично) се среќава исклучиво употребата на машкиот род. Сметаме дека, во македонскиот јазик, не се чувствува нијансата на девалоризирање, но останува констатацијата дека формата за машки род е генеричка и се претпочитува при именувањето на оваа професија.

Според некои автори, феминизирањето на имињата на професиите е условено главно од видот на професијата⁷⁸. Како илустрација би можеле да го наведеме зборот *secrétaire* кој, во францускиот јазик, со член за женски род (бидејќи францускиот јазик бара употреба на член пред именката), *une secrétaire* означува лице од женски пол кое работи како техничка секретарка (иако може да означува и предмет, односно *работна маса*), додека *un secrétaire*, во машки род, означува лице на висока позиција во општествениот и политичкиот живот (државен секретар, секретар на Собрание, секретар на политичка партија итн.), независно од тоа дали функцијата е извршувана од лица од машки или женски пол.

⁷⁸ Fujimura, I., "La féminisation des noms de métiers et des titres dans la presse française (1988-2001)", *Mots. Les langages du politique*, 78, ENS Editions, 2005, 37-52

Во *Дигиталниот речник на македонскиот јазик* го наоѓаме следново толкување на зборот **секретар** (во машки род):

1. Лице што се грижи за дневната работа на една организација. (*Секретар на директорката*)
2. Лице што го води записникот на некое собрание. (*Секретарот најпрвин го прочита записникот*)
3. Избран раководител на некоја општествена организација. (*генерален секретар на партија, генерален секретар на Обединетите нации*)
4. Политичка функција (*државен секретар*)
5. Лице што ја води организационо-извршната работа на весник, научна установа и сл. (*научен секретар, секретар на редакција*)

Кај заглавниот збор **секретарка** стои само објаснувањето: *За жена секретар*, и корисникот се упатува кон формата за машки род. Слични објаснувања наоѓаме и во други речници на македонскиот јазик. Во *Речникот на феминативите на македонскиот јазик* на Саздов, под заглавниот збор **секретарка** (стр.307), има поопширно објаснување и се внесени некои функции како **генерална секретарка** и **државна секретарка**. Вакви примери беа регистрирани и во нашиот корпус, особено во јазикот на печатените и електронските медиуми. (*Кондолиза Рајс, поранешната американска државна секретарка, Американската државна секретарка Нуланд во Гевгелија, Амбасадорката на САД во Обединетите нации, Сузан Рајс, се откажа од кандидатурата за државна секретарка*). Наведеново повторно нè доведува до заклучок дека во контекст на административна или државна функција превладува машкиот род иако примерите регистрирани во корпусот го покажуваат спротивното.

Она што е неспорно е дека од голем број примери во корпусот може да се забележи непостојаност во употребата на формите за женски род.

На пример, во насловот на новински текст стои: *Девојката на принцот Хари - глумица, бизнисменка, политичка активистка*, а во продолжение забележуваме : *„Кога не е пред камерите, Меган работи и како моден дизајнер и е основач на сајт за животен стил [...] Девојката на принцот Хари е ангажирана и како активист за*

правата на жените при Обединетите нации.“ Како што може да се забележи, машкиот род (**моден дизајнер, основач, активист**) е употребен во текстот бидејќи се смета за генерички, со цел да означи професија и, можеби, да ја валоризира.

Малку поинаков проблем среќаваме во еден пример преземен од спортска рубрика во весник: *Првиот тренер на Вардар, Ирина Дибирова изјави (...)*. Во овој случај, зборот **тренер** се однесува на лице од женски пол кое ја врши оваа професија, но истиот термин се употребува и за лице од машки пол. Зборот **тренерка** постои, но со поинакво семантичко значење, односно означува еден вид спортска облека.

Во македонскиот јазик, во случај кога се работи за т.н. *непарни именки*, кои означуваат и машко и женско лице, не постои посебна форма за женски род: *борец, убиец, психолог, индивидуа, странка, соиграч, лице*, а полот може да се сигнализира описно: *жена-убиец, женско лице*. Саздов, во својот труд, наместо терминот *непарни именки*, го предлага терминот *епиценум(и)*, термин од латинско потекло, широко применуван и во француската граматика (*épiscène*). Терминот *епиценум* претставува именка која има иста форма во машки и во женски род и се однесува на двата пола (*un enfant, une enfant /dɛtɛ, un élève, une élève / ученик, ученичка*). Исто така, *епиценумот* означува збор чијшто род не е прецизиран. Тоа се именки што имаат иста форма и за двата пола, а се врзани за категоријата *живо* (*rossignol/ славеј, papillon/ неперутка, grenouille/ жаба*).

Земајќи го предвид окружувањето во кое живееме и работиме, сметаме дека треба да ја спомнеме и именката **професор / professeur**. Според консултираната литература, еволуцијата кај овој збор се одвива многу поспоро во споредба со некои други именки каде се појавуваат феминативи. Формата за женски род **professeure** ја наоѓаме во листата на *Femme, j'écris ton nom...*, но и во голем број службени документи или речници, особено во канадските изданија (*Elle est professeure de musique. Professeur agrégé, titulaire (à l'université). Professeure de piano, de danse*). Канаѓаните ја воведуваат формата **professeure** уште во осумдесетите години на минатиот век. Во македонскиот јазик, вообичаена е употребата на терминот **професорка** кога се работи за директно обраќање. Во сите други контексти, впечатокот е дека има паралелна употреба на формите за

двата рода, но со тенденција почесто да се употребуваа онаа за машки род.

Според Л. Минова-Ѓуркова⁷⁹, „во случаите кога имаме лица од женски пол, а ги означуваме со именки од машки (граматички) род, доаѓа до извесни тежкотии, па и до судир меѓу природниот и граматичкиот род“. На овој проблем укажуваат и франкофонски лингвисти наведувајќи дека неупотребувањето на соодветна форма за женски род може да доведе до апсурдни и нелогични искази од типот на : *Le professeur est enceinte* (Професорот е бремена), *Chez l'Homme, la gestation dure neuf mois* (Каж Човекот, бременоста трае девет месеци), *Le premier ministre, accompagné de son mari, était présent au concert jeudi dernier* (Премиерот, придружуван од неговиот сопруг, беше присутен на концертот минатиот четврток)⁸⁰. Од друга страна, „Тенденцијата да се употребуваат феминативите во македонскиот јазик е во духот на самиот наши јазик [...]“, вели Саздов⁸¹.

Од друга страна, инсистирање на поголема видливост на формите за женски род во текстовите може непотребно да го оптерети текстот кој станува тежок за читање, како во следниве примери:

- *Et surtout, le plus souvent, l'apprenant-e est phonologiquement sourd, ce qui signifie d'une part qu'il-elle doit reproduire quelque chose qu'il-elle n'entend pas et d'autre part qu'il-elle n'entend pas ce qu'il y a de faux dans ce qu'il-elle dit.*
- *Cela pose de grosses difficultés à certain-e-sétudiant-e-s.*
- *Les grammairien.ne.s et les écrivain.e.s peuvent préconiser des choix linguistiques qui s'imposent peu à peu.*
- *le.la présentateur.rice*
- *la.le journaliste*
- *au.à la maire*
- *du.de lafonctionnaire*
- *les agent.e.s territoriaux.ales*
- *les fonctionnaires territoriales.aux*

⁷⁹Л. Минова-Ѓуркова, *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, Радинг, Скопје, 1994, 29

⁸⁰Larivière, L.-L., “Typologie des noms communs de personne et féminisation linguistique”, *Revue québécoise de linguistique*, 292 (2001), 16

⁸¹Саздов, С., *idem*, 51

Како што може да се забележи од погоре наведените примери, формите за женски род се прават со воведување на флексиите со црточка или со точки. Според нас, ваквите решенија се несоодветни и збунувачки.

Би можело да се заклучи дека употребата на форми за женски род на именките што означуваат професии, занимања, титули и слично предизвикува позитивни и негативни реакции и дискусии. Неспорно е дека во 21-от век не би смеело да има каква и да е дилема во однос на признавањето на женскиот идентитет во општеството. Јазичната реалност треба да ја отсликува општествената реалност. Употребата на именките од женски род во однос на погоре наведените категории придонесува и за промена на менталитетот и за прифаќање на природниот развој на секој јазик како и за поголема видливост на присуството на жените во сите сегменти од животот.

Станува збор за процес кој несопирливо се одвива веќе подолго време, со различен интензитет во различни контексти. Што се однесува до франкофонските земји, целиот овој процес најбрзо се одвива во Швајцарија, потоа следи Квебек (Канада), Белгија и, на крајот, Франција, каде што промените најтешко се прифаќаат. Од друга страна, во Македонија постојат мал број законски одредби што јасно ја дефинираат оваа проблематика.

Кога се работи за занимања и професии кои се вообичаени, феминативите многу полесно си го наоѓаат патот до примената. Проблеми најчесто настануваат кога се работи за професии што главно се „резервирани“ за машкиот пол : *полковник / полковничка, пилот / пилотка, генерал / генералка*. Во суштина, пречките во однос на феминативите во помала мера се од јазична природа бидејќи, во најголем број случаи, формите се добиваат мошне лесно по пат на деривација. Проблемите, главно, произлегуваат од традиционалните ставови кои ја фаворизираат употребата на формите за машки род. Многу често, токму и самите жени одлучуваат дали определен термин ќе влезе во употреба или не.

Би заклучиле дека употребата на формите за женски род кај именките е природна и потребна секогаш кога тоа е можно од аспект на структурата и духот на јазикот, но сметаме дека тоа не треба да се прави по секоја цена и да се инсистира на доследна употреба на феминативите.

Користена литература

Наслови на кирилица

- Велевска М., Трајкова М., 2016 „Феминизирање“ на именките во францускиот јазик“, *Годишен зборник* бр. 41-42, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје стр.13-20
- Влада на Република Македонија, Секретаријат за законодавство, *Прирачник за номотехнички правила*, Скопје, декември 2007
- Колозова, К., 2016 Родот во телевизиските програми: Извештаи од анализите на родовите прашања и на прикажувањето на жените и мажите во програмските концепти и содржини на средствата за јавно информирање <http://issshs.edu.mk/documents/2012.pdf>
- Котевска, М., *Разгледување на феминизмот и правата на жените*, (<http://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2016/02/feminizam.pdf>)
- Минова-Ѓуркова, Л., „Претседател-претседателка“, *Литературен збор*, бр. 31/5, 1984, Скопје, 107-111.
- ПРИРАЧНИК ЗА ЛИДЕРКИ ВО ЕДИНИЦИТЕ НА ЛОКАЛНАТА САМОУПРАВА (http://mzl.org.mk/wp-content/uploads/2016/05/Priracnik_liderki.pdf)
- Саздов С., 2002, „За некои општествени промени изразени во јазикот врз примерот на феминативите“, *Македонски социолонгвистички и филолошки теми*, Совет за македонски јазик на Република Македонија, стр.199-206
- Саздов С., 2007 *Феминативите во македонскиот стандарден јазик*, Менора, Скопје

Наслови на латиница

- Académie française, *La féminisation des noms de métiers, fonctions, grades ou titres*, 2014 (<http://www.academie-francaise.fr/actualites/la-feminisation-des-noms-de-metiers-fonctions-grades-ou-titres-mise-au-point-de-lacademie>)

- Boel, E., 1976 « Le genre des noms désignant les professions et les situations féminines en français moderne », *Revue Romane*, n° 11, 16-73
- Durrer, S., 2002 « Les femmes et le langage selon Charles Bally : “des moments de décevante inadvertance” ? », *Linguistique Online*, n° 11, http://www.linguistik-online.de/11_02/durrer.html
- *Femme, j'écris ton nom... Guide d'aide à la féminisation des noms de métiers, titres, grades et fonctions*, Centre National de la Recherche Scientifique, Institut National de la Langue Française, 1999. <http://www.ladocumentationfrancaise.fr>
- Fujimura, I., 2005 « La féminisation des noms de métiers et des titres dans la presse française (1988-2001) », *Mots. Les langages du politique*, n° 78, juillet, 37-51
- Khaznadar E., Baider F., Larivière L.-L., Lenoble-Pinson M., Saint-Yves G., Moreau T., Vachon-L'Heureux P. et Labrosse C., 2008 « De la féminisation des titres à la rédaction épicienne : regards croisés sur la parité linguistique » in *Recherches féministes*, vol. 21, n° 1, (<http://id.erudit.org/iderudit/018315ar>)
- Larivière, L.-L., 2001 “Typologie des noms communs de personne et féminisation linguistique”, *Revue québécoise de linguistique*, 292, 15-31
- *Mettre au féminin. Guide de la féminisation des noms de métier, fonction, grade ou titre*, Fédération Wallonie-Bruxelles-culture, 2014. <http://www.languefrancaise.cfwb.be>
- *Pour une communication publique sans stéréotype de sexe. Guide pratique*, Direction de l'information légale et administrative, Paris, 2016
- <http://information.tv5monde.com/terriennes/feminisation-des-mots-la-france-en-retard-22877>
- <http://www.lefigaro.fr/livres/2014/10/15/03005-20141015ARTFIG00163-feminisation-des-noms-la-mise-au-point-de-l-academie-francaise.php>
- <http://blog.francetvinfo.fr/ladies-and-gentlemen/2014/10/11/5-idees-recues-sur-la-feminisation-des-noms-de-metier-et-titres-de-fonction.html>
- www.lemonde.fr/.../feminisation-des-noms-de-metiers-encore-un-effort-48...
- <https://unustamatubg.wordpress.com/2012/05/12/>
- <https://unustamatubg.wordpress.com/2012/11/03/>

Iwona Łuczków

Macedonica na łamach „Rocznika Sławistycznego” (1908-2017)

1. „Rocznik Sławistyczny ~ Revue Slavistique” jest jednym z najstarszych w Europie językoznawczych czasopism sławistycznych. Został założony w 1908 roku w Krakowie przez Jana Łosia, Leona Mańkowskiego, Kazimierza Nitsha i Jana Rozwadowskiego. Podstawowym zadaniem Rocznika miało być więc przede wszystkim publikowanie recenzji prac językoznawczych z zakresu sławistyki, a także rejestrowanie krytycznej bibliografii językoznawstwa słowiańskiego. Zostało to sformułowane w pierwszym tomie czasopisma następująco:

Zamiarem naszym jest służyć językoznawstwu słowiańskiemu przez krytyczne, ścisłe i rzeczowe sprawozdania z ogólnej sławistyki w związku z jednej strony z językoznawstwem indoeuropejskim, z drugiej zaś ze szczegółowymi pracami na polu oddzielnych języków słowiańskich. W pierwszym rzędzie chodzi przytem oczywiście o rzeczy podstawowe, najważniejsze, i nietylko o wydane osobno książki i rozprawy, ale także – wbrew dotychczasowemu zwyczajowi – o artykuły, pomieszczone w wydawnictwach periodycznych; w drugim bibliografię krytyczną” (t.1 (1908): 1).

I to właśnie ta krytyczna bibliografia, z założenia obejmująca wszystkie prace opublikowane w różnych krajach w roku poprzedzającym druk czasopisma, stanowiła novum na tle publikowanych już pod koniec XIX wieku w Polsce spisów bibliograficznych (np. w „Pracach Filologicznych”). W odróżnieniu od tych wykazów bibliografia w „Roczniku Sławistycznym” zawierała nie tylko publikacje książkowe, ale również artykuły publikowane w czasopiśmie, a większość opisów bibliograficznych zamieszczanych w czasopiśmie opatrzona była adnotacjami i/lub abstraktami informującymi o treści dokumentów.

Pierwsze dwa tomy „Rocznika Sławistycznego” zawierały dwa działy: I. DZIAŁ KRYTYCZNY; II. DZIAŁ BIBLIOGRAFICZNY. I choć formuła czasopisma ewaluowała, to właśnie ten trzon pozostawał niezmienny przez wiele dziesięcioleci. Jednak już w 3. tomie (1910) pojawia się dział: ROZPRAWY (od tomu 14. – ARTYKUŁY). Zainteresowanie środowiska naukowego i ilość informacji, która napływała do redakcji spowodowały, że od tomu 16. (1948-1950) każdy tom podzielony został na dwa woluminy. Vol. 1 zawierał ARTYKUŁY i RECENZJE, Vol. 2 – BIBLIOGRAFIĘ. Taką dwuczłonową strukturę Rocznik zachował do tomu 46. (1989), który zawierał bibliografię za lata 1988-1992. Od tomu 47 (1991) zrezygnowano z publikowania w „Roczniku Sławistycznym” przeglądu bibliograficznego⁸². Kolejne tomy zawierają tylko działy ARTYKUŁÓW i RECENZJI, z rzadka pojawiają się SPRAWOZDANIA z ważnych kongresów i konferencji naukowych. Od tomu 61 (2012) wprowadzony został dział KSIĄŻKI NADEŚLANE. W ciągu swej 110-letniej historii „Rocznik Sławistyczny” nie zawsze ukazywał się regularnie, nie zawsze kolejne tomy zawierały wszystkie działy: 11.-13. wyszły bez rozpraw, ale z działem krytycznym i działem bibliograficznym, tom 9. pojawił się bez bibliografii, natomiast tomy 19., 25. i 27. miały tylko dział bibliograficzny.

Od dnia założenia ukazało się dotychczas 66 tomów czasopisma. Opublikowano w nich ogółem ok. 420 artykułów i rozprawnaukowych ze wszystkich działów językoznawstwa sławistycznego. Blisko 200 autorów zamieściło ok. 560 recenzji (w tym wiele recenzji zbiorczych, omawiających kilka prac poświęconych pokrewnym zagadnieniom). Poza tym na kartach czasopisma pojawiło się ponad 20 nekrologów i wspomnień oraz kilkanaście not i sprawozdań. Pełną bibliografię zawartości pierwszych 50. tomów „Rocznika Sławistycznego” opracował Władysław Sędzik i opublikowana jest ona w tomie 50. (1996, s. 151-215).

2. Przedmiotem zainteresowania w dalszej części artykułu będą wyłącznie macedonica w „Roczniku Sławistycznym”. Mam na myśli teksty (artykuły, recenzje, nekrologi i sprawozdania), w których sprawy

⁸² Po 10. letniej przerwie zadanie gromadzenia bibliografii przejęło na siebie utworzone w Instytucie Sławistyki PAN Centrum Bibliografii Lingwistycznej kierowane przez Zofię Rudnik-Karwatową. W latach 1995–2003 bibliografię publikowano w tradycyjnej formie książkowej. Ukazało się wówczas 6 tomów (7 vol.) *Bibliografii językoznawstwa sławistycznego* za lata 1992–1997 (dalej: BJS). Ostatni tom, obejmujący publikacje z roku 1997 z uzupełnieniami za lata 1992–1996, opublikowano w 2003 roku. Dane bibliograficzne poszczególnych tomów BJS podane są na stronie <http://www.isybislaw.ispan.waw.pl/start/wbjs.html>. Później zdecydowano się na opracowywanie bibliografii światowego językoznawstwa sławistycznego w postaci dostępnego online systemu informacyjno-wyszukiwawczego iSybislaw. W roku 2008, przed XIV Kongresem Sławistów w Ochrydzie, bibliografię językoznawstwa sławistycznego udostępniono na zasadach Open Access w Internecie (<http://www.isybislaw.ispan.waw.pl>).

macedońskie są podstawowym przedmiotem zainteresowania ich autorów, a język macedoński jest jedynym lub jednym z podstawowych języków opisu (tylko w niektórych wypadkach są to teksty bardziej ogólne). Uwzględnione zostaną również prace lingwistów macedońskich poświęcone innym problemom (niekoniecznie wprost językowi macedońskiemu) oraz recenzje prac opublikowanych w Macedonii. Numery w nawiasach kwadratowych [] odpowiadają w artykule konkretnym pozycjom w dołączonej na końcu tekstu BIBLIOGRAFII, gdzie podane są pełne dane bibliograficzne.

Prace poświęcone kwestiom macedońskim pojawiają się we wszystkich wymienionych wyżej tradycyjnych działach „Rocznika Sławistycznego”. DZIAŁ BIBLIOGRAFICZNY w tomach 1-21 czasopisma miał taką strukturę, jaka przedstawiona jest na rys. 1, a więc prace macedonistyczne wykazywane były w grupie bułgarsko-macedońskiej.

II. Dział bibliograficzny. — Bibliographie.

1. Dział ogólnosłowiański. — Partie générale	266
2. Język starocerkiewny. — Langue vieux slave (ecclésiastique)	284
3. Grupa bułgarsko-macedońska. — Groupe bulgare-macedonien	291
4. Grupa serbo-chorwacka. — Groupe serbo-croate	294
5. Język słowieński. — Langue slovène	299
6. Grupa czesko-słowacka. — Groupe tchèque et slovaque	300
7. Grupa łużycka. — Groupe sorabe (lusacien)	304
8. Grupa lechicka. — Groupe léchique	305
9. Grupa ruska. — Groupe russe	313

Rys. 1. Fragment struktury DZIAŁU BIBLIOGRAFICZNEGO w tomach 1-21 (tu: t. 1 z 1908 roku).

Dopiero od tomu 22. tomu (1962-1963) grupa bułgarsko-macedońska podzielona została na dwa odrębne działy: język bułgarski i język macedoński (por. rys. 3). Informację dotyczącą języka macedońskiego przygotował do tego tomu Kiril Koneski.

III. Bibliografia za rok 1967—Bibliographie pour l'année 1967

1. Dział ogólnosłowiański — Partie générale	151
2. Język st.-cerk.-słowiański — Vieux slave	167
3. Grupa bułg.-macedońska — Groupe bulgare-macédonien	
a) Język bułgarski — Bulgare	173
b) Język macedoński — Macédonien	181
4. Język serbochorwacki — Serbo-croate	183
5. Język słoweński — Slovène	200

Rys. 2. Fragment struktury Działu Bibliograficznego z tomu 26.-27.

(1966)

Od tomu 39. (1978) przegląd bibliograficzny ukazywał się według nowych zasad opracowania redakcyjnego. W ramach podstawowych działów wprowadzono bardziej szczegółowe poddziały. O ile dla większości języków słowiańskich zaproponowana struktura została w pełni wykorzystana, to w przypadku języka macedońskiego do ostatniego „bibliograficznego” tomu Rocznika (46, 1989-1992), w którym opublikowana została bibliografia za rok 1981, tego dokładniejszego podziału nie wprowadzono (por. rys. 3).

2. Język cerkiewnosłowiański — Vieux slave (459—565).	166
3. Grupa bułgarsko-macedońska — Groupe bulgare-macédonien	
a) Język bułgarski — Bulgare	
Współczesny język literacki — Langue littéraire contemporaine (566—666)	175
Historia języka. Dialektologia — Histoire de la langue. Dialectologie (667—697)	181
Leksykologia. Leksykografia — Lexicologie. Lexicographie (698—763)	183
Onomastyka — Onomastique (764—783)	186
b) Język macedoński — Macédonien (784—882)	187
4. Język serbochorwacki — Serbo-croate	
Współczesny język literacki — Langue littéraire contemporaine (883—976)	193
Historia języka — Histoire de la langue (977—1023)	197
Dialektologia — Dialectologie (1024—1070)	200
Leksykologia. Leksykografia — Lexicologie. Lexicographie (1071—1117)	202
Onomastyka — Onomastique (1118—1149)	205

Rys. 3. Struktura Działu Bibliograficznego od 41. tomu (1981-1982).

Ze względu na ograniczone ramy niniejszego artykułu nie będę analizowała dokładniej macedoników bibliograficznych. Zainteresowani czytelnicy mogą sięgnąć do odpowiednich tomów, które częściowo dostępne są już w bibliotekach cyfrowych (por. <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication?id=137123&tab=3>). Żeby zilustrować sposób prezentacji poszczególnych dokumentów w Roczniku, poniżej przytaczam opis bibliograficzny prac M. Gorelova z 1. tomu.

88. Григоровъ М. 1. Говорѣтъ на малорѣканцитѣ (миацитѣ) въ Дебѣрско. ИССС II 201—304.

2. Критичень прѣгледъ на обнародванитѣ материяли по малорѣканскя говорѣ. ib. 445—70.

Autor opisuje swoje rodzinne narzecze, zachodnio-macedońskie, zwane topograficznie małorekańskim, a też myjackim (zdaje się od 1. os. pl. zaimka osob., og.-bułg. *nije*, który tam brzmi *mije*). St.-bułg. *a*, *z*, *ь* zastępują się przez *o*; *tj*, *dj* przeważnie przez *k*, *g*; akcent stale na trzeciej zgłosce od końca. Wszędzie uwzględniany najpełniejszy dotąd opis Oblaka (w Macedonische Studien), w zasadniczych rzeczach zgodny z niniejszym. W drugim artykule autor daje krytyczny przegląd dotychczasowego materiału, przeważnie zbiorów pieśni i opowiadań Grigorowicza, Zografskiego, Jastrebowa, Iliewa, Atanasowa i innych, wyliczając systematycznie ich błędy. Przy swoim opisie sam pomieszcza dwa opowiadania i kilka pieśni, zapisanych fonetycznie i z akcentami. (N.).

Rys. 4. Opis prac M. Gorelova opublikowanych w czasopiśmie „ИзвѣстиянаСеминарапославянскаяфилологияприуниверситетавъСофия”, кн. II (за 1906 и 1907 год) (tom 1, s. 292).

Krótko chciałabym scharakteryzować prace z działów: ROZPRAWY / ARTYKUŁY oraz DZIAŁ KRYTYCZNY. Oba te działy spróbuję omówić łącznie. Niewątpliwie problematyczne jest często jednoznaczne odniesienie konkretnego tekstu wyłącznie do zakresu szeroko rozumianej macedonistyki. Nie jest jednak moim celem rozstrzyganie tych kwestii. Mogą odnieść się do tego specjaliści, którzy zechcą skorzystać z zebranej w artykule bibliografii.

Opublikowane w „Roczniku Slawistycznym” artykuły, rozprawy i recenzje dotyczą najczęściej dialektologii i historii języka macedońskiego (i jego zabytków) oraz morfosyntaksy i fonetyki. Są też odnotowywane kolejne pojawiające się gramatyki i słowniki języka macedońskiego.

Pierwszy artykuł poświęcony wyłącznie kwestiom języka macedońskiego opublikowany został w 29. tomie (1969) „Rocznika Slawistycznego” przez Włodzimierza Piankę [17]. Artykuł poświęcony jest zagadnieniom toponomastyki. Chronologicznie wcześniej pojawiły się jednak omówienia i recenzje zabytków językowych sporządzonych przez Václava Vondráka [43] oraz prac poświęconych dialektologii – Mieczysława Małeckiego [11] i Stefana Mladenova [12]. Zagadnienia te pojawiają się również dalszych tomach Rocznika. Wielokrotnym recenzentem edycji różnych zabytków językowych był Leszek Moszyński

[13-15], w ostatnich latach również Ignacy Doliński [1]. Problematyce wczesnych dziejów piśmiennictwa macedońskiego i macedońskiej redakcji tekstów starosłowiańskich poświęcone są artykuły Zdenki Ribarovej [22] i Emilii Crvenkovskiej [49]. Natomiast kwestie dialektologii podnoszone są w pracach Zuzanny Topolińskiej [40], Maksima Mladenova [48] oraz Marjana Markovikj'a [47]. Włodzimierz Pianka zrecenzował tom wstępny macedońskiego atlasu dialektologicznego [19].

Na łamach „Rocznika Sławistycznego” recenzowane były kolejne pojawiające się gramatyki języka macedońskiego. Gramatykę Horacego Lunta zrecenzował Zbigniew Gołąb [5], Olgi Miśeskiej-Tomić – Victor Friedmann [4]. Omówienie monografii *Јужнословенски језици: граматичке структуре и функције*, w której obszerna część pióra Zuzanny Topolińskiej poświęcona jest językowi macedońskiemu, opublikowała Małgorzata Korytkowska [10]. Zuzanna Topolińska jest autorką recenzji pierwszej historii języka macedońskiego autorstwa Błaże Koneskiego [42].

Istotne miejsce na kartach „Rocznika Sławistycznego” zajmują artykuły i recenzje traktujące o strukturze i fonetyce współczesnego języka macedońskiego (często w konfrontacji z polszczyzną i/lub innymi językami słowiańskimi). Są to przede wszystkim artykuły Zuzanny Topolińskiej [27, 29-33, 36], ale również Stanislavy-Staży Tofoskiej [26]. Do grupy tej należy dołączyć recenzje książek Zuzanny Topolińskiej napisane przez Kazimierza Feleszko [3] i Włodzimierza Piankę [18]. Fonetyka macedońska reprezentowana jest przez jeden artykuł [46] i kilka recenzji [41, 44-45].

Należy odnotować, że sporo prac dotyczących zagadnień języka macedońskiego znaleźć można w opublikowanych w tomie 62. (2013) obszernych tekstach przygotowanych na konferencję naukową „Sławistyka polska w minionym sześćdziesięcioleciu” zorganizowanej z okazji jubileuszu 60. lecia Komitetu Słowianoznawstwa PAN. Autorzy artykułów postawili sobie za cel sporządzenie w miarę kompletnej bibliografii prac poświęconych zagadnieniom dotyczącym polskich sławistycznych badań diachronicznych i historycznych (Hanna Popowska-Taborska, Janusz Siatkowski [20]), synchronicznych badań z zakresu morfologii i składni (Małgorzata Korytkowska [9]) oraz fonetyki i fonologii (Irena Sawicka, Agata Trawińska [24]) języków słowiańskich.

W „Roczniku Sławistycznym” odnotowane zostało ważne dla sławistyki w ogóle, a Macedonii i macedonistyki w szczególności wydarzenie, jakim był XIV Międzynarodowy Kongres Sławistów w

Ochrydzie (2008). W tomie 55. (2005) opublikowany został Projekt problematyki Kongresu przyjęty na posiedzeniu Prezydium Międzynarodowego Komitetu Slawistów w Opolu (9-11 września 2004) [21], a bezpośrednio po zakończeniu Kongresu w tomie 57. (2008) omówienie referatów z zakresu językoznawstwa porównawczego i historycznego autorstwa Włodzimierza Pianki [16].

Najbardziej aktualny jest najmłodszy dział w „Roczniku Slawistycznym” – KSIĄŻKI NADEŚLANE, w którym umieszczona jest informacja o książkach nadesłanych do redakcji. Lingwistyka macedońska jest w tym dziale bardzo dobrze reprezentowana.

Od tomu 60. (2011) wszystkie teksty opublikowane od w „Roczniku Slawistycznym” dostępne są online na stronie Czytelnicy Czasopism PAN (<http://journals.pan.pl/dlibra/journal/95035>, por. rys. 4), a opis bibliograficzny z krótkimi abstraktami również w *Bibliograficznej bazie danych światowego językoznawstwa slawistycznego iSybislawiSybislaw* (z linkiem do konkretnego tekstu w Czytelnicy Czasopism PAN) (<http://www.isybislaw.ispan.waw.pl/ShowDocument.do?documentId=24104>).

Roczniki i numery	Redakcja	Kontakt	Instrukcje dla autorów
-------------------	----------	---------	------------------------

WYBIERZ NUMER

- 2016
No LXV >
- 2015
- 2014
- 2013
- 2012
- 2011

ZAWARTOŚĆ

Rocznik Slawistyczny | 2016 | No LXV |

- 1 Wspomnienie o Profesorze Witoldzie Mańczaku
A. Furdal (wrocław)
- 2 Влогот на македонската редакција во меѓуредакциските контакти на црковнословенската писменост
E. Црвенковска (skopje)
- 3 Имена на лица с терминологична функција в Йоан-Екзарховия превод на De fide orthodoxa
T. Илиева (sofia)
- 4 Этимология чешских названий барбариса
I. Janyšková (brno)
- 5 Nad najnowszym tomem Ogólnostowiańskiego atlasu językowego
H. Popowska-Taborska (warszawa)
- 6 Nawiązania czy pożyczki na pograniczu polsko-wschodniostowiańskim?
D. K. Rembiszewska, J. Siatkowski (warszawa)
- 7 Miejsce infinitivu w polskim systemie werbalnym. Perspektywa semantyczna
Z. Topolińska (skopje)
- 8 Rozważania nad genezą praśłowiańskiego apelatywu *smoks
K. T. Witczak (łódź)

Rys. 5. Fragment zawartości tomu 65. (2016) w Czytelnicy Czasopism PAN [http://journals.pan.pl/dlibra/journal/95035, dostęp 14.12.2017].

3.0. Macedończycy związani są także z działalnością komitetu redakcyjnego i rady redakcyjnej „Rocznika Słowistycznego”. Przez wiele lat (1976-2006) członkiem komitetu redakcyjnego był Leszek Moszyński, który na łamach czasopisma kilkakrotnie prezentował zabytki języka macedońskiego. W tomie 57. (2006-2007) prof. Leszkowi Moszyńskiemu poświęcono kilka tekstów wspomnieniowych [7, 8, 25, 27]. Aktualnie w gronie tym są członkowie zagraniczni Macedońskiej Akademii Nauk i Sztuk: redaktor – Jan Sokołowski, Victor Friedman, Włodzimierz Pianka oraz akademik MANU Zuzanna Topolińska (por. rys. 5).



	— ISSN	ISSN 0080-3588
	— WYDAWCY	Komitet Słowianoznawstwa PAN

Roczniki i numery	Redakcja	Kontakt	Instrukcje dla autorów
-----------------------------------	---------------------------------	-------------------------	--

REDAKCJA**Redaktor**

Jan Sokołowski (Wrocław)

Komitet Redakcyjny

Wiesław Boryś (Kraków)

Wojciech Chlebda (Opole)

Hanna Popowska-Taborska (Warszawa)

Zuzanna Topolińska (Skopje)

Sekretarz

Iwona Łuczaków (Wrocław)

Rada Redakcyjna

Janusz Siatkowski (Warszawa) Przewodniczący

Diana Blagoewa (Sofia)

Victor A. Friedman (Chicago)

Antoni Furdal (Wrocław)

Stanisław Gajda (Opole)

Ilona Janyšková (Brno)

Małgorzata Korytkowska (Warszawa)

Roman Laskowski (Kraków)

Aleksandr M. Moldovan (Moskwa)

Włodzimierz Pianka (Warszawa)

Rys. 5. Strona redakcyjna „Rocznika Sławistycznego” w Czytelnicy Czasopism PAN [<http://journals.pan.pl/dlibra/journal/95035>, dostęp 14.12.2017].

4.0. Przez 110 lat działalnością „Rocznika Sławistycznego” kierowały komitety redakcyjne, w których uczestniczyło kilkadziesiąt osób (wiele z nich przez kilkadziesiąt lat). Zmieniali się redaktorzy i komitety redakcyjne. Zmieniały się miejsca wydania czasopisma, które wydawane było najpierw w Krakowie (do tomu 16.), po wojnie we Wrocławiu; od tomu 53. (2003) powróciło do Krakowa, by od tomu 57. (2008) przenieść się do Warszawy. W międzyczasie zmieniła się również siedziba redakcji, która w 1998 roku decyzją Komitetu Słowianoznawstwa PAN przeniesiona została do Wrocławia. Nie uległ jednak większym zmianom zasadniczy profil „Rocznika Sławistycznego”. Nadal sporo miejsca zajmują w nim recenzje (niejednokrotnie bardzo obszerne). Dużą wagę przywiązuje się do artykułów o charakterze rozpraw, podejmujących ważne zagadnienia z zakresu językoznawstwa słowiańskiego (diachronicznego i synchronicznego; porównawczego i szczegółowego), a także ważne dla sławistyki zagadnienia językoznawstwa indoeuropejskiego i bałkanistyki. Jak widać z przedstawionego krótkiego przeglądu, macedonica w ostatnich latach bardzo ugruntowała swoją pozycję na kartach „Rocznika Sławistycznego”.

BIBLIOGRAFIA

1. DOLIŃSKI I., (rec.), *The Konikovo Gospel. Кониковскоевангелие*, Editors: J. Lindstedt, Lj. Spasov, J. Nuorluoto, *Bibl. Patr. Alex. 268*, (*Commentationes Humanarum Litterarum, 125*), Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 2008. – Roczn. **58** (2009), s. 170-172.
2. DULEWICZOWA I., (rec.), Миличик В., *Обратен речник на македонскиот јазик*, ред. К. Конески, А. Џукески, Скопје 1967. S. 387. – Roczn. **32** (1971), s. 119-122.
3. FELESZKO K., (rec.), Тополињска З., *Граматика на именската фраза во македонскиот литературен јазик. Род, број, посоченост*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1974. S. 155. – Roczn. **38/1** (1977), s. 118-124.
4. FRIEDMAN V. A., (rec.), Мишеска Томич О., *A Grammar of Macedonian*, Bloomington: Slavica Publishers: Indiana University, 2012. – Roczn. **62** (2013), s. 169-175.
5. GOŁĄB Z., (rec.), Lunt H., *A Grammar of the Macedonian Literary Language*, Skopje 1952. S. XIV + 287 i jedna mapa. – Roczn. **18/1** (1956), s. 111-119.
6. ILIEVSKI P., *Ekspansja greckiego sufiksu -ica i słowiańskie -ica*. – Roczn. **57** (2008), s. 21-30.
7. KAMIŃSKA M., *Leszek Moszyński – wspomnienie*. – Roczn. **57** (2008), s. 7.
8. KWILECKA I., *Leszek Moszyński jako badacz staropolskich przekładów Biblii*. – Roczn. **57** (2008), s. 9-10.
9. KORYTKOWSKA M., *Slawistyka polska w minionym sześćdziesięcioleciu. Synchroniczne prace językoznawcze z zakresu morfologii i składni*. – Roczn. **62** (2013), s. 39-54.
10. KORYTKOWSKA M., (rec.), Малцијева В., Тополињска З., Букановић М., Пипер П., *Јужнословенски језици: граматичке структуре и функције*, ред. П. Пипер, Београд 2009. – Roczn. **61** (2012), s. 149-162.
11. MAŁECKI M., (rec. zbiorcza), *Z zagadnień dialektologii macedońskiej : z powodu najnowszych prac A. Belicia, D. Iwanowa, A. Mazona, K. Mirczewa, St. Romanskiego, A. Vaillantana i innych*. – Roczn. **14** (1938), s. 119-144.
12. MLADENOV S., (rec. zbiorcza), *Zur bulgarischen Dialektologie. III: Miletič's Rhodopemundarten der bulgarischen Sprache; Conev's Herkunft, Name und Sprache der Südmoravatalbewohner und Seliščev's Skizzen zur macedonischen Dialektologie*. – Roczn. **9** (1921-1922; [wyd. 1930]), s. 170-204.

13. MOSZYŃSKI L., (rec.), Десподова В., Јачева-Улчар Е., Митревски Љ., Новотни С., Чичева-Алексиќ М., *Трескавечки еухологиум. Македонски средновековни ракописи*, VI, Прилеп 2000 ~ *Treskavec Euchologium, Macedonian Medieval Manuscripts*, VI, Prilep 2000. S. 300. – Rocz. **53**(2003), s. 146-150.
14. MOSZYŃSKI L. (rec.), Илиевски П. X., *Крнински дамаскин*, Скопје 1972. – s. 230 + 562. – Rocz. **36** (1975), s. 85-88.
15. MOSZYŃSKI L. (rec.), *Струмички (Македонски) апостол. Кирилски споменик од XIII век = Strumica (Macedonian) Apostle. A Cyrillic Monument from the XIII Century*, edited by: E. Bláhová, Z. Hauptová. Софија [!Скопје] 1990 МАНУ. S. 400. – Rocz. **51** (1998), s. 138-145.
16. PIANKA W., *Јęzyкоznawstwo porównawcze i historyczne na XIV Międzynarodowym Kongresie Słowistów w Ochrydzie w 2008 r.* – Rocz. **57** (2008), s. 201-209.
17. PIANKA W., *Топонимастика басена језера Охридског и Преспанског в Македонији.* – Rocz. **29** (1969), s. 75-92.
18. PIANKA W., (rec.), Тополинска З., *В справе прџпадка. Gawęda języкоznawcza*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2010. – Rocz. **60** (2011), s. 173-174.
19. PIANKA W., (rec.), *Македонски дијалектен атлас. Прологомена*, Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, Одделение за дијалектологија на македонскиот јазик, 2008. – Rocz. **59** (2010), s. 181-185.
20. POPOWSKA-TABORSKA H., SIATKOWSKI J., *Specyfika polskich języкоznawczych słowistycznych badań diachronicznych ostatniego sześćdziesięciolecia.* – Rocz. **62** (2013), s. 11-37.
21. *Projekt problematyki XIV Międzynarodowego Zjazdu Słowistów (Republika Macedonii, Ochryda, 2008 rok) – (przyjęty na posiedzeniu Prezydium Międzynarodowego Komitetu Słowistów w Opolu, 9-11 września 2004) – 1. Języкоznawstwo. 2. Literaturoznawstwo, kulturoznawstwo i folklorystyka. 3. Historia słowistyki. 4. Miejsce i rola współczesnych periodyków. Stan i perspektywy. 5. Okrągłe stoły i bloki tematyczne.* – Rocz. **55** (2005), s. 173-175.
22. RIBAROVA Z., *Kekořenim makedonskéhopisemnictví.* – Rocz. **66** (2017), s. 65-78.
23. RUSEK J., *Ps. *дѣchorъ ‘Mustela putorius’ w bułgarskim i macedońskim.* – Rocz. **44** (1983/1986), s. 31-38.

24. SAWICKA I., TRAWIŃSKA A., *Powojenne osiągnięcia polskiej slawistyki w dziedzinie fonetyki i fonologii.* – Roczn. **62** (2013), s. 55-76.
25. SIATKOWSKI J., *Wspomnienie o Leszku Moszyńskim.* – Roczn. **57** (2008), s. 5-6.
26. TOFOSKA S.-S., *Independent directive (a)da-constructions with the imperfect tense in the Macedonian language.* – Roczn. **64**(2015), s. 141-158.
27. TOPOLIŃSKA Z., *Kartki z historii słowiańskiego participium praeteriti passivi (PPP).* – Roczn. **60** (2011), s. 133-148.
28. TOPOLIŃSKA Z., *Leszek Moszyński (1928-2006).* – Roczn. **57** (2008), s. 11-12.
29. TOPOLIŃSKA Z., *Miejsce infinitywu w polskim systemie werbalnym. Perspektywa semantyczna.* – Roczn. **65** (2016), s. 89-100.
30. TOPOLIŃSKA Z., *O dwu hierarchiach porządkujących strukturę semantyczną zdania.* – Roczn. **59**(2010), s. 127-140.
31. TOPOLIŃSKA Z., *O tzw. kategoriach gramatycznych (ze szczególnym uwzględnieniem kategorii przypadka).* – Roczn. **64**(2015), s. 159-166.
32. TOPOLIŃSKAZ., *On grammatical categorical markers : Analytical language – what does it mean?* – Roczn. **61** (2012), s. 127-142.
33. TOPOLIŃSKA Z., *‘OSOBA’ – kategoria gramatyczna?* – Roczn. **66** (2017), s. 103-108.
34. TOPOLIŃSKA Z., *Pamięci Staszka Karolaka (22 II 1931 – 05 VI 2009).* – Roczn. **58** (2009), s. 9-11.
35. TOPOLIŃSKA Z., *Pamięci Milki Ivić (1923–2011).* – Roczn. **60** (2011), s. 9-14.
36. TOPOLIŃSKA Z., *PREDYKAT vs. ARGUMENT (semantyka i forma).* – Roczn. **66** (2017), s. 109-115.
37. TOPOLIŃSKA Z., *Prof. dr Roman Laskowski (1936–2014)).* – Roczn. **63** (2014), s. 3-6.
38. TOPOLIŃSKA Z., *Relacja: predykat > argument – centralne ogniwo struktury tekstu.* – Roczn. **63**(2014), s. 145-156.
39. TOPOLIŃSKAZ., (rec. zbiorcza), „Makedonskijazik” I-XXV [1950-1977]. – Roczn. **40** (1980), s. 76-82.
40. TOPOLIŃSKA Z., (rec. zbiorcza), *Osiągnięcia dialektologii macedońskiej w ostatnim ćwierćwieczu.* – Roczn. **34** (1973), s. 112-120.
41. TOPOLIŃSKA Z., (rec.), *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich 2. Fonetyka / fonologia*, redakcja

- naukowa I. Sawicka, Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2007. – Roczn. **58** (2009), s. 186-192.
42. ТОПОЛІНСКА Z., (rec.), Конески Б., *Историјанамакедонскиотјазик*, Скопје: Кочо Рацин – Просвета, 1965. S. 203. – Roczn. **28** (1967), s. 142-151.
43. VONDRÁK V., (rec. zbiorcza), *Über einige wichtigeren Publikationen älterer slavischen Texte der letzten Jahre*. [1.Цоневъ Б., *Добръшиново четвроевангеле ...*, София 1906; 2.Милетичъ Л., *Коприщенски Дамаскинъ ...*, София 1908; 3.Кульбакинъ С. М., *Охридская рукопись апостола конца XII вѣка*, София 1907; 4.Погорѣловъ Валерій, *Чудовская Псалтырь XI вѣка ...* С.-Петербургъ 1910; 5.Ильинский Г. А., *Македонскій листокъ ...*, Спб. 1906; *Македонскій глаголическій листокъ ...*, Спб. 1909; *Грамоты Болгарскихъ царгъй ...*, Москва 1911; 6.Малининъ В. Н., *Десять словъ златоструя XII вѣка*, Спб. 1910]. – Roczn. **5** (1912), s. 57-78.
44. ЛАБРОСКА В., (rec.), Korytowska A., *Sandhi w standardzie języka macedońskiego*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012. – Roczn. **63** (2014), s. 174-177.
45. ЛАБРОСКА В., (rec.), Савицка И., *Фонетските проблеми во ареалната лингвистика (врз основа на јазичната ситуација во југоисточна Европа)*, Скопје: МАНУ, 2014. – Roczn. **63** (2014), s. 177-182.
46. ЛАБРОСКА В., ГЕРАЗОВ Б., *Анализа на моделите на адаптација на фонемата /v/ во современиот македонски говорен јазик*. – Roczn. **66** (2017), s. 15-25.
47. МАРКОВИЌ М., *Формална и функционална анализа на предлогот во вомакедонските дијалекти*. – Roczn. **62** (2013), s. 77-92.
48. МЛАДЕНОВ М. Сл., *Инфинитивни форми в говора на село Церово, Благоевградско*. – Roczn. **34** (1973), s. 61-64.
49. ЦРВЕНКОВСКА Е., *Влогот на македонската редакција во меѓуредакциските контакти на црковнословенската писменост*. – Roczn. **65** (2016), s. 7-26.

Gjoko Nikolovski

Fonološka baza suškega govora v osnovi stare cerkvene slovanščine skozi prizmo genetske lingvistike

(Vprašanje o jezikovni osnovi stare cerkvene slovanščine na prelomu iz 18. v 19. stoletje)

Stara cerkvena slovanščina je prvi knjižni jezik Slovanov in je kot takšen v določeni meri umeten. Ugotoviti njegovo jezikovno osnovo, torej govor oziroma narečno osnovo Ciril-Metodovih prevodov bogoslužnih knjig, je eden glavnih izzivov slavistične znanosti. Vprašanje o jezikovni osnovi stare cerkvene slovanščine se je pojavilo na prelomu iz 18. v 19. stoletje. Od takrat do danes sta se izoblikovali dve teoriji o njenem izvoru, in sicer panonska (karantansko-panonska) in makedonska (makedonsko-bolgarska ali solunska) teorija (Jesenšek 1998: 25; Babič 2003: 11–19; Šekli 2014: 106–108).

Češki slavist Josef Dobrovský (1753–1829) je na podlagi virov, ki so mu bili v tem času na razpolago, in na podlagi svojega znanja o južnoslovanskih jezikih oblikoval stališče, da je v osnovi stare cerkvene slovanščine južnoslovanski govor, in sicer kombinacija med bolgarskim, srbskim in makedonskim jezikom (Dobrowsky 1823: 133).

Jernej Kopitar (1780–1844) je v prvi polovici 19. stoletja svetemu jeziku Slovanov pripisal panonsko osnovo. Teorijo je dokazoval na podlagi etimološke analize starocerkvenoslovanskega besedišča, v katerem je odkril veliko besed, ki so bile po njegovem mnenju latinske ali nemške izposojenke, denimo $\alpha\lambda\tau\alpha\rho$, lat. altar, $\alpha\upsilon\tau\alpha$, lat. acetum, $\mu\sigma\tau\alpha$, svn. Faste, $\mu\mu\alpha$, svn. Phaph, in sklepal, da so bile te besede prisotne samo v slovanskem govoru, ki so ga govorili na območjih blizu latinsko-nemških (Kopitar 1836: VIII–IX). Njegov učenec Franc Miklošič je Kopitarjevo teorijo nadgradil z dodatnimi jezikovnimi argumenti, na primer obstojem nosnikov (α, λ) in soglasniških skupin $\mu\tau\iota\mu\alpha$ v madžarskem jeziku v izposojenkah slovanskega porekla (pentek madž. : $\mu\alpha\tau\alpha\kappa\alpha$, szombota : $\alpha\beta\mu\alpha$; mozstoha, rozsda, Budapest), ki naj bi bile

prevzete iz sosednjega slovanskega oziroma slovenskega jezika (Miklošič 1874: IV).

Pavel Josef Šafařík (1795–1861) je eden redkih slavistov, ki je spremenil svoje stališče o izvoru stare cerkvene slovanščine, ki ji je najprej določil bolgarsko⁸³ osnovo (Šafařík 1842: 34). Jezikovne argumente za podporo svoji teoriji je našel v obliki soglasniških skupin *št* in *žd* kot refleksa praslovanskih **tj* in **dj*. Pozneje je v svojem delu *Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus*⁸⁴ (1858: 27) svoje mnenje spremenil in podprl panonsko teorijo. V najstarejših starocerkvenoslovanskih spomenikih je našel besede, ki jih je definiral kot velikomoravizme in panonizme, na primer

ЛОКВА, РЪСНОТА, АШОВЪТЪ, БАЛНИ, БРАТЪРЪ, БЛИЖИКА, ОТОКЪ, ОТЛЪКЪ, ПАТРОУТИ.

August Schleicher je svoj pogled na jezikovno osnovo stare cerkvene slovanščine zapisal v *Die Formenlehre der kirchenslawischen Sprache* (1852) in članku *Ist das altkirchenslawische altslowenisch*, objavljenem v reviji *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slawischen Sprachen* (1858). V obeh delih je stari cerkveni slovanščini določil bolgarsko osnovo. Kot dokaze je navajal reflekse praslovanskih **tj* in **dj*, ki imata v bolgarsko-makedonskih dialektih refleksa *št* in *žd* (Schleicher 1852: 28; Šekli 2014: 107). Schleicher je definiral svoje stališče in dokazoval svoj pogled s pomočjo naslednjih argumentov: (1) slovenščina je bolj podobna srbsčini in hrvaščini kot bolgarščini; (2) slovenskega glasovnega sistema ni mogoče izvesti iz starocerkvenoslovanskega, pri čemer omenja razhajanje stesl. *št*, *žd* : *č*, *j*; (3) stara slovenščina, jezik Brižinskih spomenikov, je soobstajala s staro cerkveno slovanščino, s čimer sklepa, da ni mogla nastati iz nje (Schleicher 1858: 321; Šekli 2014: 107).

⁸³ Termin »bolgarska osnova« je treba obravnavati in razumeti z omejitvami, ker gre za enačenje bolgarskega in v tem času obstoječega nekodificiranega makedonskega jezika. Gre samo za frekventnejšo in bolj razširjeno terminologijo, v katero so bila vključena tudi makedonska narečja. Termina *makedonski jezik* in *makedonski narod* sta se začela uporabljati v zadnjih desetletjih 19. stoletja. Makedonsko etnično območje (tam, kjer je živelo makedonsko prebivalstvo) je bilo po drugi balkanski vojni razdeljeno na tri dele: vardarsko, ki je pripadlo Srbiji, pirinsko, ki ga je dobila Bolgarija, in egejsko, ki je postalo del Grčije. Oblikovanje makedonske države po drugi svetovni vojni je odprlo pot za kodifikacijo makedonskega jezika in uveljavitev terminov makedonski jezik in makedonski narod (Конески 1986). V nadaljevanju uporabljam termin *makedonska teorija*.

⁸⁴ Elektronska različica je dosegljiva na povezavi:

https://books.google.si/books?id=4tk63bCqqtUC&printsec=frontcover&hl=sl&source=gbs_ge_su_mmary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. Pridobljeno 21. aprila 2016.

Vatroslav Jagić (1838–1923) in njegov učenec Vatroslav Oblak (1864–1896) sta predstavnika makedonske teorije. Vatroslav Oblak je ob koncu leta 1891 odšel na študijsko potovanje po južni Makedoniji, kjer je preučeval narečja solunske okolice in mesta Debar v zahodni Makedoniji. Rezultati njegovega raziskovanja so bili objavljeni v delu *Macedonische Studien* (1896). V tem delu je Oblak opisal makedonsko-solunski govor vasi Suho, v katerem je našel reflekse *št* in *žd* za psl. **tj* in **dj*. Pred izidom tega dela je v Ljubljanskem zvonu (1895: 237–246, 306–317) objavil *Književno poročilo* o delu Zgodovina slovenskega slovstva avtorja Karla Glaserja, v katerem je natančno predstavil svojo teorijo z jezikovnimi argumenti, med katerimi je glavni obstoj soglasniških skupin *št* in *žd* v solunskem suškem govoru.

Stsl. skupini *št*, *žd* je najti samo v bolgarščini⁸⁵ in sicer med makedonskimi narečji ravno v onih, ki se govore v najbližji (iztočni) okolici Solunski. V teh narečjih ni, ali skoraj povsem ni novejših glasov *ć*, *dj* ali omehčanih *k*, *g*, kateri se nahajajo skoraj v vseh ostalih macedon. narečjih poleg starejšega *šč* (*št*) in *žd* (*ždž*). Stslov. izgovor *ѣ* kot *'ä* (*'ea*) ali *'a* (glagol. *ě* = *ѣ* in *ja* ali *jä*) je najti zopet med vsemi macedon. narečji baš v omenjenih in severnoiztočnih makedonskih, v ostalih macedon. se govori danes *e* za *ѣ*. Kakor dokazujejo slovenska imena lat. listin itd., se v ogrskem narečju v Koceljevi državi ni nikoli za *ѣ* govoril *ea* ali *ä*, nego *e* (*é*), kajti drugače bi gotovo našli vsaj v nekaterih slučajih na njegovem mestu *a* ali *ea*, kakor tudi v grških tekstih (listinah) najdemo *α*, *εα* za bolg. *ѣ* bolg. imen.

Nadomeščanje polglasnikov *ѣ*, *ѣ* z *o* in *e*, katero se nahaja že v najstarejših stsloven. spomenikih, se splošno smatra za stslovenski pojav in ne za vpliv kakega tujega jezika, kakor je n. pr. *ja*, *a* m. *ę* vpliv ruščine. Stslov. IX. stol. še ni poznala tega pojava, v njej še ni *o*, *e* m. *ѣ*, *ѣ*; to nam kažejo Kijevski odlomki, kjer ni nobenega takega primera, in cod. zogr., kjer se pojavljajo taki primeri šele redko. Razvitek polglasnikov v *o* in *e* pozna med jugoslovan. jeziki samo bolgarščina. Ogrsko slovensko narečje v Koceljevi državi ni nikoli nadomeščalo na ta način polglasnikov, nego je, kakor ostala slovenska narečja, nadomestilo oba polglasnika z jedinim

⁸⁵ Termin »bolgarščina« je treba obravnavati in razumeti z omejitvami, ker gre za enačenje bolgarskega in v tem času obstoječega nekodificiranega makedonskega jezika. Gre samo za frekventnejšo in bolj razširjeno terminologijo, v katero so bila vključena tudi makedonska narečja.

trdim *ъ*; o tem se lahko poučimo iz starih osebnih in krajevnih imen teh pokrajin. Če pa ne bi hoteli smatrati razvitka *ъ* in *ь* v *o* in *e* v stsloven. spomenikih za stsllov. pojav, nego bi ga razlagali kot vpliv tujega in sicer bolg. narečja, bi morali ipak priznati, da je bila stsloven. tako sorodna bolgarščini, da se to nadomeščanje ni čutilo kot posebnost tujega narečja kajti drugače je nerazumljivo, zakaj ni najti tudi drugih bolg. črt v stsloven. spomenikih v tako ogromnem številu – in ta sorodnost, kaj je družega kakor identičnost? Zopet je treba opozoriti na to, da se je v narečjih solunske okolice in južnoiztočne Macedonije le v redkih slučajih pojavil *o*, *e* na mestu *ъ*, *ь*, kar se dobro ujema z najstarejšimi stsloven. spomeniki, dočim je v centralnih in severnih maced. govorih ta pojav dosti bolj prodril (Oblak 1895: 307–308).

Za njim je teorijo potrdil še njegov mentor Vatroslav Jagić, in sicer v delu *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache* (1900 in ²1913: 270–273).

2 Genetsko jezikoslovje (genetolingvistika) in jezikovna sorodnost

Genetolingvistika (genetsko jezikoslovje) preučuje sorodstvena (genetska) razmerja med idiomi (idiomi so jezikovni sistemi in jezikovni diasistemi; diasistem je množica sistemov ali diasistemov nižje hierarhične stopnje) ter njihovo genetolingvistično klasifikacijo (Šekli 2013: 71).

Brozović (1970: 10–14; Šekli 2014: 98) za jezik uporablja termin idiom, ki ga je definiral kot splošen, kvalitativno in hierarhično nevtralen ter nedoločen termin. Idiome klasificira glede na tri kriterije: organskost/neorganskost, konkretnost/nekonkretnost, višja/nižja hierarhična stopnja.

2.1 Kriterij organskost/neorganskost

Za organske šteje tiste idiome, ki so se razvili v okvirih konkretne etnične skupine ali etnične civilizacije, ki zadovoljujejo le njene lastne komunikacijske in ekspresivne potrebe: govor ene socialno močne, etnično homogene (ne glede na genezo), zaprte in definirane skupnosti z določeno civilizacijsko fizionomijo, torej govor konkretne vasi ali skupine ožje

povezanih vasi oziroma zaselkov ali govor katerega plemena oziroma vrste ipd., vendar vedno le na najnižjih razvojnih stopnjah družbe.

Na višjih razvojnih stopnjah se po Brozoviću (1970: 11) pojavljajo *avtonomne civilizacijske nadgradnje*, ki nimajo več nujno definiranega etničnega karakterja, zato se pojavi potreba po idiomih, ki bodo jezikovni instrumenti teh nadgradenj. Organski idiomi dajejo material za gradnjo teh novih neorganskih jezikovnih instrumentov, vendar vzporedno z njimi živijo organski idiomi še dalje, in sicer v soodvisnosti z nadrejenimi neorganskimi.

Neorganski idiom je po Brozoviću (1970: 12) katerikoli standardni jezik. Poleg standardnih jezikov je treba šteti med neorganske idiome tudi hierarhično nižje fenomene iste kategorije, na primer pogovorni jezik (splošnonacionalni ali regionalni oziroma območni, ko se uporaba razširi prek pomembnejših lingvističnih meja), žargon, mednarečje ipd.

V tem kontekstu je treba konfrontirati staro cerkveno slovanščino kot neorganski idiom (knjižni jezik) in solunski govor z njegovo okolico kot organski idiom.

2.2 Kriterij konkretnost/nekonkretnost

Brozović (1970: 12) kot konkretni šteje le dve kategoriji idiomov: mestni (lokalni) govor in standardni jezik, ker imajo le takšni idiomi jasno definiran inventar (popis) svoje snovi in jasno definirano strukturo. Vse druge kategorije idiomov so nekonkretne v opisanem smislu, če pa gre za organske idiome hierarhično višje od mestnega govora, potem so ti ne samo nekonkretni, temveč tudi abstraktni.

Glede navedenega je razvidno, da je stara cerkvena slovanščina konkreten idiom, ker ima jasno definiran inventar in strukturo. Tudi v tem primeru se postavlja opozicija dveh konkretnih idiomov: stara cerkvena slovanščina : njen krajevni solunski govor.

2.3 Kriterij višja/nižja hierarhična stopnja

Brozović (1970: 13) meni, da hierarhična lestvica obstaja v obeh kategorialnih nizih idiomov, v organskem in neorganskem.

Na hierarhični lestvici neorganskih idiomov sta sorazmerni stopnja razvrstitve in stopnja konkretnosti. Na podlagi tega Brozović (1970: 13) meni, da je najvišje standardni jezik, ki je konkretni idiom, nižje je pogovorni jezik in »opcijsko« splošnonacionalni substandardni jezik, ki nista konkretna, čeprav se to na manjših območjih ne opazi zelo. Najnižja pa je raven interdialekta (mednarečje), ki je še nekonkreten.

Na lestvici organskih idiomov sta višina razvrstitve in raven konkretnosti v obratnem razmerju. Mestni govor, ki je organski idiom najnižje ravni, je edini konkreten. Vsak organski idiom višje ravni je abstrakten in višja kot je raven, večja je abstraktnost. To pomeni, da so organski idiomi vsi rezultat abstrahiranja skupnih značilnosti večjega ali manjšega števila mestnih govorov, ki kot konkretni idiomi lahko edini dajo material za abstraktnost. Od tod izhaja, večje kot je število konkretnih govorov, katerih idiom je abstrakcija, višja je raven organskega idioma (Brozović 1970: 13).

Po Brozovićevi hierarhiji je stara cerkvena slovanščina najvišje postavljeni neorganski idiom, medtem ko je njen izvorni krajevni govor najnižji organski idiom.

2. 4 Jezikovna sorodnost

Glede na prvotno definicijo genetske klasifikacije jezikov kot »preučevanje genetskih, tj. sorodstvenih razmerij med idiomi«, se odpira vprašanje o merilu za določanje sorodnosti med jeziki. V drugi polovici 19. stoletja, in sicer leta 1876,⁸⁶ so mladogramatiki (Junggrammatiker)⁸⁷ prišli do ugotovitve, da so glasovne spremembe v jeziku najbolj pravilne in da jih je zaradi tega mogoče opisati z natančnimi glasovnimi pravili. Na podlagi navedenega izhaja, da je najpomembnejše merilo določanja jezikovne sorodnosti in genetolingvistične klasifikacije (zgodovinsko) glasoslovno (Šekli 2013: 71). Oblikoslovna merila se lahko priključijo h glasoslovnim, če obstaja ujemanje med areali oblikovnih in areali glasovnih značilnosti. Skladenjske in besedijske značilnosti so najmanj

⁸⁶ V tem letu sta izšli dve Leskienovi deli: Die Lautgesetze kennen keine Ausnahme in za slavistiko zelo pomembna knjiga Die Declination im Slawisch-Litauischen und Germanischen in Brugmannov članek Nasalis sonans in der indo-germanischen Grundsprache (Subotić 2002: 22).

⁸⁷ Karl Brugmann (1849–1919); Berthold Delbruck (1842–1922); August Leskien (1840–1916); Hermann Osthoff (1847–1909) – kot glavni predstavniki in njihovi sodelavci: Wilhelm Braune (1850–1926); Friedrich Kluge (1856–1926); Hermann Paul (1846–1921); Ferdinand de Saussure (1857–1913); Eduard Sievers (1850–1932) (Subotić 2002: 23).

relevantno genetolingvistično merilo, ker so pod vplivom zunajjezikovnih dejavnikov (Šekli 2013: 71).

3 Panonska in makedonska teorija skozi prizmo genetske lingvistike

Panonska in makedonska teorija zastopata diametralno različni stališči, zastopniki obeh teorij pa se sklicujejo na različne jezikovne argumente. Panonska teorija se sklicuje na besedje, medtem ko makedonska na zgodovinskoglasoslovne argumente, ki so v okviru genetske lingvistike edini sprejemljivi argumenti. Iz navedenega izhaja, da je makedonska teorija sprejemljivejša, ker so jezikovni argumenti (besedje) panonske teorije pod zunanjim vplivom stičnih idiomov (jezikov), zaradi česar niso dovolj relevantni za določanje organske osnove (Šekli 2014: 104).

Organska osnova stare cerkvene slovanščine je torej solunski govor 9. stoletja in njegove okolice, ki je na poti do svoje končnega oblikovanja doživela dve civilizacijski nadgradnji, in sicer grško (s prevzemanjem besedja iz bizantinske grščine) in velikomoravsko-panonsko (s prevzemanjem velikomoravsko-panonskih elementov). Druga nadgradnja je po vrnitvi učencev Cirila in Metoda vplivala na jezik makedonskih biblijskih besedil, kar kaže, da ja stara cerkvena slovanščina kot umetni oziroma knjižni jezik dosegla širšo regionalnost. V tem kontekstu se trditve panonske teorije se lahko obravnavajo le v okviru civilizacijskih nadgradenj (neorganske narave stare cerkvene slovanščine), s katerima se zaokroži oblikovanje stare cerkvene slovanščine kot prvega knjižnega jezika vseh Slovanov.

4 Ujemanje med glasovnim sistemom solunskega suškega govora in glasovnim sistemom stare cerkvene slovanščine

V članku je za določanje jezikovne osnove stare cerkvene slovanščine pomembno ugotoviti raven ujemanja med glasovnim sistemom solunskih govorov in glasovnim sistemom stare cerkvene slovanščine. V okviru terenske raziskave v vasi Suho, ki je bila opravljena v obdobju med 2011 in 2013, smo ugotovili naslednje ključne glasovne značilnosti suškega govora, ki se ujemajo z glasovnimi značilnosti stare cerkvene slovanščine:

- (1) **ɔ* ima dva refleksa:
- /ə/ v korenskih morfemih: *dəš'*, *dəh*, *'dənu*, *'sən*, *'snəhə*, *'dəskə*, *'məkn'a*, *'səhnuvəm* in
 - /o/ v obrazilih in členskih priponah za moški spol: *dəž''do*, *gər'nok*, *v'a'ko*, *d'en'd'i'n'o*.
- (2) **ɔ* ima v naglašeni poziciji refleks /e/, ki se v nenaglašeni poziciji reducira v /i/: *'den* : *di'n'o*.
- (3) **ɔ* ima tri reflekske:
- /ə/ v korenskem položaju: *'gəskə*, *'kəštə*, *'mətnu*, *'rəkə*,
 - /a/ v nekorenskem položaju: *'d'igəm*, *ot'ihəl*, *pr'i't'isəl*,
 - ohranjen je nazalizem v obliki nazalnega soglasnika /m/ pred labialnimi soglasniki in nazalnega soglasnika /n/ pred nelabialnimi soglasniki: *dəmp*, *dləm'bok*, *'gəmbə*, *'kəmp'ət*, *'pəmp*, *'rəmb'iš*, *'skəmp'i*, *'səmbutə/səm'botə*, *'təmpən*, *'zəmp*; *'vəndz'il*', *'vəŋg'il*', *'grəndə*, *gən'dzot*, *'drənk*, *'kəndu*, *'kənkul*, *'məndru*, *'mənč*, *'rənkə*.
- (4) **ɛ* ima dva refleksa:
- /e/: *'m'esu*, *p'et*, *pidis'et*, *dividis''et* in
 - ohranjen nazalizem v obliki nazalnega soglasnika /m/ pred labialnimi soglasniki in nazalnega soglasnika /n/ pred nelabialnimi soglasniki: *brət'čend'i*, *en'travə*, *'gl'endə*, *g'r'endə*, *k'l'entfə*, *ko'l'endə*, *m'ins'i'čina*, *məgə'r'ento*, *'m'eŋkə*, *nə'r'enduvəm*, *'p'entə*, *p'en'tatə*, *p'ent'*, *'p'entuk*, *'r'ent*, *'endru*, *'p'end'a*, *'žentfə*, *'čendu*, *ir'en'b'ica/irim'bica*, *'z'ent*.
- (5) **ě* ima refleksa:
- /ä/ v naglašeni poziciji: *br'äk*, *'b'ägəm*, *'d'ädu*, *'d'ät'e*, *'l'äp*, *'m'äso*, *'s'äjme*, *'s'änkə*, *'čov'äk*, *'m'ästu*, *'l'ätu* in
 - /e/ v posameznih primerih: *'v'edru*, *vek*, *'t'erə*.
- (6) **tj* ima refleks:
- *št*: *'dəšt'irə*, *'kəštə*, *p'laštəm*, *'gašt'e*, *kəštə*, *noštə*, *'plaštə*, *plə'stahə*, *'sf'eštə*, *'str'ešt'a*, *'sr'eštə*.
- (7) **dj* ima refleks:
- *žd*: *'v'äždə*, *'m'izdu*, *'saždə*, *'v'äždə*, *də'ždaše*, *izvəž'daše*, *zə'graždan'e*, *zvə'ždaše*, *'zv'äždə*, *'paždə*, *pə'ždaše*.

Vas Suho kaže visoko stopnjo podobnosti z govorom vasi Visoka, s katerim tvorita širši suško-visoški govor,⁸⁸ ki se kot tak obravnava tudi v makedonski dialektologiji. Večja podobnost obstaja tudi med visoškim in zarovskim govorom, ki se zaradi glasovnih podobnosti obravnava kot širši

⁸⁸Visoški govor ima enake reflekske za **ɔ*, **ɔ*, **ɔ*, **ɛ*, **ě*, **tj* in **dj* (Видоески 2000: 76–80).

visoško-zarovski⁸⁹ govor (Видоески 1999: 76–79, Марковиќ 2001: 140–144).

Refleksi, s katerimi je Vatroslav Oblak zagovarjal makedonsko teorijo o jezikovni osnovi stare cerkvene slovanščine (Oblak 1895: 237–246, 306–317), so tudi danes evidentirani na terenu v suškem govoru, in sicer:

- razvoj **ѣ > o* in **ѣ > e*,
- ohranjena nazalnost,
- refleks *ě > ä*,
- refleksa **tj* in **dj > št* in *žd*.

Zadnji glasovni sovpad je tudi po mnenju več raziskovalcev (Oblak 1895, Jagić 1913, Šekli 2014; Nikolovski 2016) odločilen pri določitvi solunske osnove stare cerkvene slovanščine.

Vatroslav Oblak je leta 1891 pravilno zapisal reflekse, s katerimi je kasneje (1895: 237–246, 306–317) zagovarjal makedonsko teorijo o jezikovni osnovi stare cerkvene slovanščine.

Na podlagi navedenega je razvidno, da je stara cerkvena slovanščina neorganski konkretni idiom najvišje hierarhije, ki ima svojo organsko naravo v obliki solunskega krajevnega govora in neorgansko v obliki zunanjih neorganskih elementov (civilizacijskih nadgradenj), ki jih je prevzela iz drugih idiomov (grščine in jezika velikomoravskih in panonskih Slovanov).

6 Sklep

Vprašanje o jezikovni osnovi stare cerkvene slovanščine se je pojavilo na prelomu iz 18. v 19. stoletje. Odgovor na to vprašanje se je oblikoval v obliki dveh teorij, panonske, ki sta jo zagovarjala Jernej Kopitar in Franc Miklošič, in makedonske teorije, ki sta jo zastopala Vatroslav Oblak in Vatroslav Jagić.

Po panonski teoriji naj bi bila osnova stare cerkvene slovanščine jezik panonskega območja, tj. jezik prednikov Slovencev. Jernej Kopitar je izpostavil besede, ki so bile izposojenke iz latinskega in nemškega

⁸⁹ Zarovski govor ima enake reflekse za ***ѣ*, **ѣ*, **ѣ*, **ѣ*, **ѣ*, **tj* in **dj* (Вачева-Хотева, Керемидчиева 2000: 30–60).

jezika, na primer оцѣтъ, lat. acetum, олѣтарь, lat. Altaria, постъ, nem. fasta, попъ, nem. pfaffo. Domneval je, da naj bi bile te prisotne samo v slovanskem govoru, ki ga je govorilo prebivalstvo na območjih v bližini latinskega in nemškega jezika. Domnevo je dodatno podprl tudi z določenimi besedami, ki so bile prisotne v jeziku panonsko-moravskih Slovanov (балии, реснота, отокъ, братръ, робъ, папежь). Poimenoval jih je s terminom moravizmi. K tem argumentom je Franc Miklošič dodal še obstoj nosnikov (ж, Ѧ) in soglasniških skupin шт in жд v madžarskem jeziku v izposojenkah slovanskega porekla (pentek madž. : патъкъ, szombota : сѣбота; mozstoha, rozsda, Budapest), ki naj bi bile prevzete iz sosednjega slovanskega oziroma slovenskega jezika.

Makedonska teorija Vatroslava Oblaka in njegovega učitelja Vatroslava Jagića temelji na več elementih: (1) govor prebivalcev slovanskega rodu v okolici Soluna, (2) prevzete grške besede v najstarejših evangelijskih prevodih, (3) način prevajanja nekaterih grških besed v slovanski jezik, (4) zgodovinski viri. V govoru vasi Suho v okolici Soluna, ki je bil predmet raziskovanja Vatroslava Oblaka, je našel jezikovne reflekse, ki so ozko povezani s staro cerkveno slovanščino. Po Vatroslavu Oblaku so najpomembnejše naslednje lastnosti: (1) ѣ > о in ѡ > е kot v najstarejših slovanskih pisnih spomenikih, (2) nosna izgovorjava refleksov nosnih vokalov ж in Ѧ, (3) ohranjena soglasniška sklopa шт (št) in жд (žd), (4) nerazlikovanje refleksov starih ѣ = ѡ. Glasovni sovpad *tj in *dj > št in žd je odločilen pri določitvi solunske osnove stare cerkvene slovanščine.

S stališča mlagogramatikov in genetske lingvistike so glasovne spremembe v jeziku najbolj pravilne in jih je zaradi tega mogoče opisati z natančnimi glasovnimi pravili, tako da izhaja, da je najpomembnejše merilo določanja jezikovne sorodnosti in genetolingvistične klasifikacije (zgodovinsko) glasoslovno. Iz navedenega izhaja, da je makedonska teorija sprejemljivejša, ker so jezikovni argumenti (besedje) panonske teorije pod zunanjim vplivom stičnih idiomov (jezikov), zaradi česar niso dovolj relevantni za določanje organske osnove. Ugotovitve panonske teorije se pa lahko obravnavajo kot del neorganske narave ali civilizacijske nadgradnje stare cerkvene slovanščine, in sicer v obliki velikomoravsko-panonske civilizacijske nadgradnje, s čimer se zaokroži oblikovanje stare cerkvene slovanščine.

Literatura

- Vanda BABIČ, 2003: *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana.
- Dalibor BROZOVIĆ, 1970: *Standardni jezik. Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Josef DOBROWSKY, 1823: *Cyrill und Method der Slawen Apostel. Ein historisch-kritischer Versuch*. Prag.
- Vatroslav JAGIĆ, 1900: *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*. Wien.
- Vatroslav JAGIĆ, 1913: *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*. Berlin.
- Marko JESENŠEK, 1998: Deležniki in deležja na -č in -ši. *Zora* 5. Maribor.
- Блаже КОНЕСКИ, 1986: *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- Bartholomeus KOPITAR, 1836: *Glagolita Clozianus*. Vindobonae. Ponatis s preводом: *Jerneja Kopitarja Glagolita Clozianus – Cločev Glagolit*. Uredil in spremno besedo napisal Jože Tororišič, prevedel Martin Benedik. Ljubljana, 1995.
- Марјан МАРКОВИЌ, 2001. *Дијалектологија на македонскиот јазик I*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Franz MIKLOSICH, 1874: *Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus Glagolitischen Quellen*. Wien.
- Vatroslav OBLAK, 1895: Književno poročilo. Zgodovina slovenskega slovstva. I. del. Spisal prof. dr. Karl Glaser. V Ljubljani 1894, 80, XIV, 220, IV. Ljubljanski zvon 15, 237–246, 306–317.
- Gjoko Nikolovski, 2016: Jezikovna osnova stare cerkvene slovanščine. Doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.
- Vatroslav OBLAK, 1896: *Macedonische Studien*. Wien.
- August SCHLEICHER, 1852: *Formenlehre der kirchenslawischen Sprache*. Bonn.
- August SCHLEICHER, 1858: Ist das altkirchenslawische altslovenisch? Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slawischen Sprachen I. Herausgeben von A. Kuhn und A. Schleicher. Berlin. 319–327.
- Pavel Josef ŠAFARIK, 1842: *Slowanský národopis*. Praha.
- Pavel Josef ŠAFARIK, 1858: *Über den ursprung und die Heimat des Glagolitismus*. Prag.

Matej ŠEKLI, 2013: Genetolingvistična klasifikacija južnoslovanskih jezikov. *Jezikoslovni zapiski* 19/1. 71-99.

Matej ŠEKLI, 2014: Geolingvistična opredelitev stare cerkvene slovanščine v luči metodologije sodobnega primerjalnega jezikoslovja. *Slovenski jezik na stičišču več kultur*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, 102. 98-123.

Мария ВАЧЕВА-ХОТЕВА, Славка КЕРЕМИДЧИЕВА, 2000: *Говорът на село Зарово, Солунско*. София: Мултипринт Еоод.

Божидар ВИДОЕСКИ, 1999: *Дијалектите на македонскиот јазик, т. 2*. Скопје.

Божидар ВИДОЕСКИ, 2000: *Фонолошки бази на говорите на македонскиот јазик*. Скопје: МАНУ.

ЛИТЕРАТУРА

Македонската литература низ призмата на современиот
културен миг во светот

Иван Доровски

За некои словенски меѓулитературни совпаѓања и разлики

Во неколку свои студии, меѓу другото, пишував за меѓулитературноста, книжевниот билингвизам и дводомноста во словенските и другите европски национални литератури.⁹⁰ Ми се чини дека постепено ја напуштаме теоријата на словачкиот литературен теоретичар Диониз Ѓуришин (1927-1997) и на мојата маленкост за меѓулитературните општности, за дводомноста и многодомноста на литературни, културни и историски личности, која е според мое мислење денес е сè поактуелна. Сè почесто размислувам дека треба најверојатно одново да ги дефинираме меѓулитературните процеси во рамките на одделните словенски национални литератури и на европските и светските литературни и општокултурни процеси. Овие мои размислувања се така или инаку во врска со економско-политичките процеси, кои би требало да не доведат до една Европа која нема поточно дефинирани региони и можеби до една идна обединета федеративна или конфедеративна Европа.

Според Диониз Ѓуришин меѓулитературните општности се историска појава. Но мислам дека ние треба да ги уточниме и да ги разделиме на: 1. нормални, традиционални, стандардни (такви се, на пример, чешката и словачката литература) и на филолошки меѓулитературни општности (јазично блиски или идентични, на пр. американската, англиската и австралиската литература, германската, австриската и на германски јазик пишуваната швајцарска литература и др.), 2. професионални

⁹⁰Види на пр. Ivan DOROVSKÝ, *Balkán a Mediterán. Literárně historické a teoretické studie*, Brno 1997; *Bibliografie*, Brno 2000; *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*, Brno 2004; *sb. Slavista s duší básníka*, 2005, *Bibliografie*, Brno 2015.

меѓулитературни општности (какви што се, на пр., западнословенските или источнословенските литератури), 3. конфесионално-филолошки меѓулитературни општности, какви се, на пр., балканските литератури.

При истражувањата на чехословачкиот литературен контекст и на западнословенската или средноевропската меѓулитературна општност, не можеме да не ја земаме предвид чешко-еврејско-германската книжевна општност што се формира во последните две столетија.

Балканската меѓулитературна општност е меѓу другото специфична, бидејќи во неа коегзистираат елементи од западноевропската и источнословенската култура. Меѓулитературната општност на словенските литератури можеме да ја разделиме уште на јужнословенско-источнословенска, т.н. Славиа Ортодокса, и на јужнословенско-западнословенска, т.е. Славиа Латина. Една друга специфичност на балканската книжевна заедница се диференцијалните процеси што беа карактеристични за словенските литратури пред сè во периодот на т.н. национална преродба. Резултат на една таква природна и принудена диферецијација е меѓу другото создавањето на една самостојна бошњачка (босанска) држава, значи и на самостоен бошњачки (босански) јазик и литература.

Според наше мислење истражувањето на бошњачката литература е денес актуално. Некои бошњачки книжевни историчари и теоретичари поаѓаат при дефинирањето на босанско-херцеговската литература од еден територијално-национален аспект. Некои други автори се на мислење дека постоењето на босанско/херцеговската литература е примарно, додека припаѓањето на дел од таа книжевност кон српската и хрватската литература е секундарно. Накратко речено: ако се согласиме дека секоја од националните литератури на Босна и Херцеговина има свои посебни книжевни традиции, тогаш мораме босанската (бошњачката) литература да ја истражуваме како самостојна национална литература во рамките на т.н. државотворен пристап (приод) на литературата на народите на Босна и Херцеговина.

Од гледна точка на дијахроно раѓање, посебноста на босанско-херцеговската литература се состои во тоа што освен на босанската (бошњачката) муслимска литература таа

е составен дел и на литературата пишувана на српски и на хрватски јазик и на културниот, литературен еврејски дел, не само на сефардскиот. Од гледна точка на меѓулитературниот процес тука станува збор за обединување на различни конфесионални (и цивилизациски), народно-творечки, мултикултурни, национални (историски) и други традиции што имаат забележителни интеграциски тенденции.

Понатаму би сакал да ја развијам нашата мисла дека книжевни дела на една национална литература можат да дејствуваат и во контекст на друга национална книжевност⁹¹. Многу накратко ќе наведем некои типолошки идентични црти на чешко-словачкиот и бугарско-македонскиот јазично-книжевен и општокултурен развој во периодот на т. н. национална преродба. Слични типолошки идентични процеси се развиваа исто така на пр. кај источните Словени и во некои други словенски и несловенски земји. Според мое мислење главните типолошки црти се следните:

1. Како словенските жители во Чехија, Моравија и Словакија, така и словенските жители во Бугарија, Македонија и Тракија живееле претежно или исклучително во географски и административно поопширни територии (Османлиска Империја, Австриска, подоцна Австро-унгарска Империја).
2. Нивен официјален (административен) јазик не беше чешкиот, словачкиот, бугарскиот или македонскиот јазик, туку германскиот, унгарскиот, грчкиот и турскиот јазик. На административниот јазик можеше да се создава (и се создаваше) уметничка и стручна литература.
3. Во Словакија во 15 – 19 век како книжевен јазик се користеше т. н. библиски јазик, т. е. чешкиот јазик на краличката Библија (издадена во 1579-1593 во жеротинското село Кралице над Ославоу, каде се наоѓаше печатницата на Једнота братрска). Библијата се смета за врвно дело на чешкиот хуманистички превод. Во следните столетија стана јазикот на краличката Библија идеална норма на книжевниот чешки јазик.

На територијата на Македонија и Бугарија сè до првите четири десетлетија од 19. век се користеа месни, дијалектни преводи

⁹¹ Види: ĀURIŠIN, D. a kol.: Osobitné medziliterárne spoločensvá 1-5, Veda, Bratislava 1987-1992.

на црковнословенските литургиски текстови на т. н. прост, т. е. за простите луѓе разбирлив разговорен јазик. Но и еден таков јазик претставуваше мешавина од црковнословенски, српски, бугарски и турски јазични елементи.

4. Македонските (и општо-јужнословенските) и словачките преродбенски творци ги поврзуваше, меѓу другото, Будим (подоцна и Пешт) како универзитетски (од 1777) и мултикултурен центар, во кој освен унгарските и германските жители живееле исто и жители од словачка, српска, бугарска, македонска, грчка, романска, влашка, арбанаска и друга националност.

Во Будим, во тој унгарски Лондон, како што го нерече српскиот поет, научник и преведувач Павле Солариќ (1779-1821), се родија меѓу другото национално-преродбенските почетоци на јужните и западните Словени (Словаци), тука во универзитетската печатница се печатеа книги на кирилица. Познато е дека кон крајот на 18. и во почетокот на 19. век во Будим беше печатен најголем дел од српските книги, исто како и сите пет книги на македонскиот ранопреродбенски автор Јоаким Крчовски (1750-1820), како и една книга („Книга сија зовомаја Огледало“, 1816) од Кирил Пејчиновиќ (1771-1845).

Многу словачки интелектуалци, културни работници, духовни лица и др., кои живееле во т.н. Горна Унгарија (т.е. Словакија) и во Чехија и Моравија, освен што пишуваа на латински и подоцна на германски јазик, создаваа трудови исто така и на чешки јазик. Слична беше положбата со низа книжевни и културни творци во Македонија, во емиграција и во Бугарија, кои посебно од втората половина на 19 век до меѓувоениот период создаваа и на бугарски јазик.

Во согласност со своето разбирање на словенските јазици и на словенството беа напишани низа т. н. сесловенски граматика. Свештеникот, политикологот, книжевникот и музикологот Јурај Крижаниќ го напиша во Русија, каде што беше во егзил, делото „Граматишно искажанје об руском језику“ (1665). Исто така свештеникот и педагог Павол Долежал (1700-1778) во својата забележителна „Grammatica Slavico – Bohemica“ (1746), беше убеден дека чешкиот јазик е едно од наречијата на сесловенскиот јазик. Адвокатот Јан Херкељ (1786 – 1853) состави граматика „Elementa universalis

linguae Slavicae...“ (1826), во која предложи правила на заедничкиот словенски јазик и теоретски ја разви идејата на литературното единство меѓу сите Словени. Во иднината на заеднички словенски јазик веруваше и Григор Прличев (Григорис Ставридис, (1830–1893). Со таа цел напиша сесловенска граматика. Таа беше смеса (мешавина) на родното охридско наречије, на старословенскиот, рускиот и бугарскиот јазик.

За многу словачки и македонски организатори на културниот живот, за повеќе книжевни творци во тоа време беше карактеристично што за националните барања пишуваа на свој мајчин јазик (словачки, на македонските дијалекти), но пишуваа и на чешки или на некоректен бугарски јазик. Го бранеа чехословачкиот или бугарско-македонскиот јазик страстно, како што страстно се бореа за литературен словачки или литературен македонски јазик (Михал Мирослав Хоца, Крсте Мисирков и др.). Словаците објавуваа свои песни, прозни и стручни дела во чешки списанија, алманаси и зборници и или чешки или словачки, како што бројни Македонци пишуваа во бугарскиот периодичен печат на свој дијалект или наддијалект.

Многубројните културни, јазично-литературни и идејни концепции никнуваа, се раѓаа како во националниот колектив, така и во идејно-културните центри надвор од компактната национална територија или пак во центрите на дијаспората. Комплементарната функција се применуваше симетрички или асиметрички, т.е. културата, идеологијата, литературата или се равивале во тесна врска, или едната од националните литератури се развивала и се формирала во поповолни услови (имала, на пример, побогати и постари културни традиции).

Кај народите блиски по потекло и јазик често настанува меѓуебно преплетување на две или неколку национални литератури и култури и како последица на тоа – појава на заедничка традиција. Таков е, на пример, случајот со чешката и словачката или со бугарската и македонската литература.

Во разни етапи од историскиот развиток многу чешки писатели и културни дејци работеле во Словакија, и, обратно, бројни словачки автори развивале творечка дејност во Чехија и Моравија. Притоа често целиот свој живот му го

посветувале на заемното зближување. Денес, на пример, не може да замисли развитокот на чешката и словачката национална литература без правилно, објективно осветлување на животот и дејноста на Павел Јозеф Шафарик (1795-1861) и на Јан Колар (1793-1852) како во чешката, така и во словачката литература.

Во општите трудови од историјата на чешката и словачката литература, како и во многубројни научни монографии за Јан Колар (како и за П. Ј. Шафарик) се пишува дека тој е класик на чешката и на словачката поезија. Ј. Колар е роден во Словакија, но своите дела ги пишувал на чешки јазик. Во тоа нема ништо необично и нелогично, зашто до половината на 19 век повеќето литературни дела во Словакија беа напишани на чешки. Колар од 1819 до 1849 година бил евангелистички свештеник во национално многу шарената Пешта.

Познато е дека Јан Колар е автор и теоретичар на идејата за словенска заемност и припадност, што ја разви во своите сонети во зборникот „Vásně“ („Стихови“) и во „Slávy dcera“ (1824, 1832, „Керката на Словените“), како и во размислувањето именувани „O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nářečnými slavskými“ (1836, „За литературната заемност меѓу словенските племиња и јазици“). Тоа е всушност програма за заемна соработка меѓу четирите словенски племиња (во денешна смисла јазици): руски полски, илирски и чехословачки.

Јан Колар бил (тоа е исто така доста познато, приврзаник на единствен литературен јазик за чешката и словачката литература, бидејќи сметал дека Чесите и Словаците образуваат едно чехословачко племе кое е составен дел на *словенскиот народ*. Затоа тој заедно со П. Ј. Шафарик се стремел до го воведо во употреба преобразениот чешки јазик и на тој начина да ги приближи двата јазика. Колар за тоа пишувал во статијата „Myšlenky o libozvučnosti řeči vůbec, obzvlášť čechoslovanské“ (1832, „Идеи за мелодичноста на јазиците воопшто и на чехословачкиот особено“). Реформата на јазикот што ја предлагал Колар Чесите не ја прифатиле. Чешкиот литературен јазик во делата на новата литературна генерација се развивал во друг правец. Иницијативата за јазична реформа во Словакија ја презел Људевит Штур (1815-

1856). Тој во трудовите „Nářečja slovenskuo alebo potreba pisanja v tomto nářečí“ (1846, „Словачко наречје или неопходност да се пишува на тоа наречје“) и во делото „Nauka reči slovenskej“ (1846, „Наука за словачкиот јазик“) го кодифицирал словачкиот литературен јазик и го разработил неговиот граматички систем.

Воведувањето на словачкиот литературен јазик наишло на отпор од страна на приврзаниците на чешкиот јазик и на т. н. бернолаковски јазик. Против воведувањето на словачкиот јазик остро постапил во книгата „Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky“ (1846, „Гласови за неопходноста од единствен литературен јазик за Чесите, Моравците и Словаците“) не само Јан Колар, туку тој во книгата ги вклучил и негативните мислења на лингвистот Јозеф Јунгман, историчарот Франтишек Палацки и на П. Ј. Шафарик.

Аналогија на идеите на Јан Колар за *чехословачкиот* јазик и за развитокот на чешката и словачката литература може да се забележи во концепциите на Партение Зографски, Рајко Жинзифов и други дејци од 19 век за единствен, заеднички бугарско-македонски или македонско-бугарски литературен јазик.

Чешко-словачките, бугарско-македонските или, да претпоставиме, украинско-руските литературни односи во историјата на наведените и други национални заедници се развивале како историски категории. Оживувањето на своеобразно модифицирани конструкции, кои во минатото често не го земале предвид историското искуство, е карактеристично за шовинизмот и национализмот.

Пред дваесет години починатиот (во 1997 година) теоретичар и методолог Диониз Ѓуришин со своите соработници развијал цел систем на изучување на меѓулитературниот процес. Како дел од тој систем сфативме дека едно од прашањата на европската литературна теорија и литературна историја е правилното, објективно расветлување на многустраната творечка (т. е. литературна, културна, идејна, општествено-политичка итн.) дејност на десетици руски, украински, чешки, словачки, српски, хрватски творечки личности и др. (да ги наведеам тука само словенските автори) кои мораме да ги вброиме меѓу авторите со т. н. двојна

припадност, т. е. со дводомноста и билитературноста, а тие се тесно поврзани со билингвизмот. Притоа, еден од најсуштествените фактори е *функцијата на текстот*, т. е. јазикот на кој е едно дело напишано⁹². Јан Колар и П. Ј. Шафарик и тродомниот поет Рајко Жинзифов како и многу други творци обично својата дејност ја развивале во различни социокултурни, јазични и општествено-политички услови.

Прашањето на миграција, емиграција, имиграција, егзил и прогонство постои уште од времето на Публиј Овидиј Насо (43 пр. н. е. – до 18 од н. е.). За нив се водат (најчесто од националистички позиции) дискусии и спорови кон која национална литературна и културна историја тие припаѓаат.

Категоријата на двојна, тројна (многукратна) припадност на творечки личности, уметнички дела и историски настани е карактеристичка појава пред сè во случаи на изразито тесни меѓусебни односи на две или неколку национални литератури. Логично е дека балканската литературна и идејно-културна општност можела да постои и да придонесува за формирање и развивање на одделни национални литератури и култури, на разноврсни идеолошки концепции и т.н., токму затоа што во рамките на таа заедница (општност) одделните национални литератури уште при своето формирање заемно се запознавале, збогатувале и творечки се поддржувале.

⁹²Да наведем само дека Д. Ѓуришин и мојата маленкост појдовме во нашата теорија од двајцата словачко-чешки автори - Јан Колар и П. Ј. Шафарик и од тродомниот поет Рајко Жинзифов.

Goran Kalogjera,

Makedonska književnost, jezik i kultura kao dio regionalne kulturne razmjene dobara i vrijednosti na primjeru „riječke“ makedonistike

Studij makedonskog jezika i književnosti započeo je na Pedagoškom fakultetu negdje 1982 godine, u sklopu ondašnjeg studijskog programa Jugoslavenski jezici i književnosti. Bilo je to vrijeme stvaranja Odsjeka, doba u kojem smo se mi u Rijeci pokušali izboriti za svoj studij, imajući u vidu slične studije u Zagrebu, Zadru i Osijeku.

Nije nam bilo lako, trebalo je stvoriti ili pronaći kadar za druge južnoslavenske književnosti, slovensku, srpsku, bosanskohercegovačku, makedonsku. Moj dolazak na Odsjek inicirao je prof. Petar Kepeski svojom preporukom. U isto vrijeme svoj makedonistički put započinjali su Borislav Pavlovski (Zagreb), Zlatko Kramarić (Osijek) i ja, Goran Kalogjera u Rijeci. Najupućeniji od nas u makedonsku književnost bio je Borislav Pavlovski, dotadašnji dopisnik Nove Makedonije iz Zagreba, dok smo Kramarić i ja startali sa znanjem koje nam je ostavio Petar Kepeski⁹³.

Moj ulazak u makedonistiku, bio je splet slučajnosti, danas mogu reći sretnih okolnosti, koji me poveo znanstvenim istraživanjima koje nkada nisam požalio. Naši počeci u Rijeci vezani su za dr. Borislava Pavlovskog, koji je prve dvije godine predavao makedonski jezik, dok sam se ja prihvatio makedonske književnosti. Meni osobno, bio je to velik izazov ali i čitateljsko iskustvo koje nikada nisam zažalio. Bio je to ulazak u jedan novi svijet, novu književnost, dinamičnu i interesantnu povijest, koju sam vrlo rado prigrlio. Nakon dvije godine, pošto sam pošteno savladio Gramatiku mog velikog učitelja Blaže Koneskog, prihvatio sam se posla predavati makedonski jezik, što mi moram priznati i nije bilo tako lako. Ali je išlo⁹⁴.

⁹³ O tome sam detaljno pisao u svom tekstu “Riječka makedonistika” u knjizi “Prilozi istraživanju makedonske povijesti književnosti”, Sovremenost, Skopje, 2009, str. 128 – 140.

⁹⁴ Blaže Koneskog imao sam zadovoljstvo osobno upoznati u Gostivaru 1985 godine.

Književnost je već bila nešto drugo, mnogo različitija od moje matične hrvatske, interesantna, provokativna s temama i motivima, meni do tada stranim. Pohlepno sam doslovce čitao makedonske autore, gutao svu moguću literaturu, profilirajući se u pristojnog makedonistu. Došlo je vrijeme i za doktorat, koji sam obranio pod mentorstvom Dragi Stefanije, makedonista sa Sveučilišta u Ljubljani i akademika Miroslava Šicela. Bio je to, bar mi se tako čini poslije Polenakovićevog, drugi makedonistički doktorat na jednom od hrvatskih sveučilišta⁹⁵.

Sve nakon toga je povijest, sada već stara oko četrdesetak godina, a to znači da makedonistika u Rijeci traje kontinuirano nekoliko desetaka godina, izuzmemo li ratno razdoblje, nakon kojeg smo se mi u Rijeci, ali i ostali u Zagrebu, Splitu i Zadru, na svoju veliku žalost napustili makedonistiku i vratili se isključivo kroatistici. No, rezultati djelovanja Katedre za makedonski jezik i književnost u Rijeci bilježe divnih desetak godina, na veliko zadovoljstvo mene osobno, ali i mojih studenata. S zadovoljstvom navodim riječi jedne od sudionica tog razdoblja, moje bivše studentice, danas dekanice Filozofskog fakulteta u Rijeci, dr. Ines Srdoč Konestra, koja je na promocije Monografije o Makedoncima u Primorsko – goranskoj županiji, evocirala svoja intimna i pozitivna sjećanja na osamdesete, kada je kao studentica prve generacije koja se po prvi put suočila makedonistikom s velikim interesom i entuzijazmom sudjelovala na predavanjima i seminarima iz makedonske književnosti i makedonskog jezika.

U jednom od svojih tekstova naveo sam, a smatram i sada prigodnim ponoviti da je interes studenata za makedonsku književnost bio izuzetno velik. O tome svjedoče i brojne diplomatske radnje koje su naši studenti odabirali, želeći diplomirati na makedonskoj književnosti⁹⁶. Za mene, osobno, bilo je to najveće priznanje. Uzmemo li u obzir da smo mi u Rijeci od 1980. do početka domovinskog rata u Hrvatskoj upisivali preko 150 studenata godišnje, onda s ponosom mogu konstantirati da je preko tisuću studenata u Rijeci odslušalo kolegije makedonske književnosti i jezika. Mnogi od njih danas su moji kolege na našem Fakultetu, neki su postali vrsni novinari, radijski i tv voditelji, tako da su nam mediji, pogotovo meni bili vrlo skloni, što je rezultiralo izuzetnom

⁹⁵ Haralampje Polenaković doktorirao je s tezom o aramunskim govorima na Sveučilištu u Zagrebu, ja s tezom Hrvatsko –makedonske književne veze na Sveučilištu u Rijeci 1985.

⁹⁶ U knjizi “Prilozi istraživanu makedonske povijesti književnosti” (Riječka makedonistika) na stranicim 131., 132. navodim sve diplomante s makedonskom temom.

popularnošću makedonistike na Sveučilištu u Rijeci i Primorsko – goranskoj županiji.

Prestankom studija makedonistike u Rijeci u devedesetima, makedonistika se ne gasi. Slijede promocije brojnih makedonskih autora, radijske emisije, riječki „Novi list” trajno i korektno objavljuje moje makedonističke tekstove na čemu se danas zahvaljujem svim urednicima Kulture „Novog lista”, od kojih su neki bili i moji bivši studenti i pristojno informirani o makedonskoj književnosti.

Kao dekan Pedagoškog, a potom i Filozofskog fakulteta, nastojao sam koliko sam mogao održavati spomen na vrijednosti makedonskih povijesnih obljetnica, autora i autorica kao i aktualne makedonske književne produkcije. U tome mi je mnogo pomoglo uključivanje u rad MKD „Ilinden“, s kojim sam zadovoljavajuće pridonio popularizaciji makedonske književnosti i jezika u vrijeme, kada službeno više nisu postojali kao nastavni kolegiji.

Znatno poboljšanje u našim odnosima i povezivanje s makedonskim znanstvenim institucijama i sveučilišta stupa na snagu mojim dolaskom na mjesto prorektora za nastavu Sveučilišta u Rijeci. Ondašnji rektor akademik Daniel Rukavina pokazivao je velik senzibilitet prema Makedoniji, tako da smo za njegovog mandata napravili mnogo dobrih projekata u obostranu korist. Krenuli su veliki projekti, potpisivanje Ugovora s Institutom za makedonsku književnost. Uslijedio je dolazak Jovanke Drugovac u Rijeku, s kojom smo potpisli Ugovor u suradnji. Kolegica Drugovac održala je prvo predavanje jednog makedonskog stručnjaka na našem Fakultetu, potom je došao akademik Ristovski, također kao predavač. Uslijedili su razgovori i realizacija našeg najpoznatijeg projekta međunarodno makedonskog simpozija Hrvatsko makedonske književne jezične veze, od kojih imamo danas objavljena četiri Zbornika, dva na makedonskom, dva na hrvatskom književnom jeziku.

S posebnim zadovoljstvom navodim i zahvaljujem se svim mojih kolegama s hrvatske strane (Rijeka, Pula, Zagreb, Zadar, Split) koji su svojim tekstovima ušli u „makedonističku avanturu”. Uslijedilo je potpisivanje Ugovora o suradnji sa svim makedonski državnim sveučilištima. I ono možda najbitnije od svega toga. Naši su znanstveni simpoziji prerasli u simpozije prijateljstva, drugovanja i mnogih drugih individualnih projekata. Koristim priliku zahvaliti se našim vodećim suradnicima s makedonske strane, dr. Loreti Georgievskoj Jakovlevoj, dr.

Maji Jakimovskoj Tošić, dr.Valentini Mironskoj Hristovskoj, dr. Nataši Avramovskoj, neovisno o njihovim funkcijama. Bez njihovog angažmana i velikog prinosa sve ovo ne bi bilo moguće realizirati.

Moram navesti i podatak da su svi makedonski veleposlanici u Hrvatskoj pokazivali velik interes za naš rad i sudjelovali u njemu. Posebno bih istaknuo g. Danča Markovskog, koji je tijekom svog mandata u Hrvatskoj jako mnogo učinio na našem zbližavanju i suradnji. Isto tako, izuzetno važne ličnosti makedonske suvremene povijesti dali su svoj doprinos jačanju i afirmaciji makedonistike u Rijeci. Pamtim nezaboravne boravke prvog makedonskog predsjednika Kire Gligorova i njegovog govora u Rektoratu Sveučilišta u Rijeci prigodom promocije njegove knjige „Makedonija je sve što imamo”⁹⁷.

Svjесni popularnosti makedonistike u Rijeci odlučili smo pokrenuti novi projekt, osnovati Lektorat makedonskog jezika pri Filozofskom fakultetu u Rijeci. Funkcija prorektora u mnogome mi je pomogla u toj realizaciji, jer sam imao bliži i neposredniji pristup Ministarstvu znanosti, tehnologije i športa Republike Hrvatske.

Godine 2008 Filozofski fakultet pokreće proceduru osnivanja Lektorata za makedonski jezik i upućuje je Upravi za međunarodnu suradnju, što je i prihvaćeno. Rektor Sveučilišta „Sv. Kiril i Metodij” Gjorgi Martinovski šalje odluku o izboru dr. sc. Vasila Tocinovskog za prvog makedonskog lektora u Rijeci, a Sveučilište u Rijeci 22. rujna iste godine šalje taj dopis Ministarstvu Znanosti i tehnologije, koje 17. listopada 2008 godine šalje Sveučilištu u Rijeci potvrdu o Statusu stranog ugovornog lektora Vasila Tocinovskog u akademskoj godini 2008/2009.

Dakle, Lektorat makedonskog jezika, koje svoje izvorište ima u Seminaru za makedonski jezik započinje s radom 2008. godine. Istina, bili smo malo skeptični o interesu riječkih studenata za kolegije koje smo nudili, međutim naša je bojazan bila bez uporišta.

Dobar start Lektorata moramo zahvaliti dr. Vasilu Tocinovskom koji se spuno ljubavi, znanja i požrtvovanja posveti animaciji studenata, nastojeći ih kroz kolegije Makedonski jezik 1, Makedonski jezik 2, Makedonska kultura i civilizacija, te Makedonska književnost 19. i 20. stoljeća upoznati s temeljnim humanističkim, književnim, povijesnim i jezičnim vrednotama makedonske nacionalne baštine. Poseban doprinos

⁹⁷ O tome vrlo detaljno pišem u Monografiji “Makedonci u Primorsko – goranskoj županiji”, Filozofski fakultet, Rijeka, 2016.

„inuaguraciji“ Lektorata, dao je svojom posjetom Rijeci ondašnji premjer Branko Crvenkovski, koji je u svom govoru u Rektoratu naglasio važnost ovog događaja za Makedoniju ali i za Hrvatsku⁹⁸.

Vrijedno je istakuti još jedan znanstveno – kulturološki događaj vezan uz Lektorat. Vođeni spoznajom da je u gradu Rijeci tijekom dvadesetak godina kao carski konzul djelovao i radio makedonski lingvist i pjesnik Andreja Petkovič, pokrenuli smo inicijativu za podizanjem spomen ploče na kući u kojoj je tih godina Petkovič živio. Sakupili smo dovoljno novaca i postavili ploču. Na dan otvaranja održali smo mini simpozij u Gradskoj vijećnici, na kojem smo o Petkoviču izlagali kolege Vasil Tocinovski, Irvin Lukežić i ja.

Nakon odlaska Tocinovskog koji je stvarno odradio velik posao na afirmaciji Lektorata, njega zamjenjuje Ana Azeska koja već tri godine više nego uspješno nastavlja posao koji je započeo Tocinovski. S ponosom mogu navesti da mi na Filozofskom fakultetu u Rijeci, pred ovaj simpozij u Klimentovom i Naumovom Ohridu, imamo broj od 1775 studenata koji su odslušali i položili kolegije koje nudimo, a mnogi od njih izabrali su i teme iz književnosti kao svoje diplomske radove.

Kao velik uspjeh Lektorata pod vodstvo Ane Azske navodim pokazatelje koji ukazuju da danas imamo i studente koji slušaju kolegije Makedonski jezik 3 i 4., što nas navodi na misao da pokrenemo i diplomski studij. Koliko ćemo u tome uspjeti, ovisi o nama, ali i o makedonskoj strani.

Uz potporu dekanice, dr. sc. Ines Srdoč Konestra, financijski nam je omogućeno objavljivanje Udžbenika za kolegij Makedonska kultura i civilizacija, koji je na stranicama našeg Fakulteta u E izdanju, ali se može dobiti i u tiskanoj formi. Ovim smo udžbenikom omogućili našim studentima svih studijskih grupa na Filozofskom fakultetu da se na hrvatskom jeziku upoznaju s kulturnom i književnom baštinom jezika koji su odabrali kao izborni kolegij.

I u konačnosti da odgovorim na postavljeni naslov ovog izlaganja.

Ako već govorimo u regionalnoj razmjeni kulturnih dobara onda smo je u potpunosti odradili i mislim nadišli. Razmjenili smo ideje, stavove, upoznali jedni druge s našim kulturama, jezikom, poviješću. Isprepleli smo

⁹⁸ Detaljnije o tome u Monografiji “Makedonci u Primorsko – goranskoj županiji”, Filozofski fakultet, Rijeka, 2016.

se svojim slavenskim nasljeđem ali unutar njega našli i pokazali svoje specifičnosti. I to u najboljoj namjeri i u skladu s najvišim znanstvenim normama i uzusima. Upoznali smo bolje jedni druge, povezali se kao kolege i ljudi humanističke orijentacije. Objavili smo zajedničke knjige, velike tomove četiri izuzetna Zbornika, koji ne samo nama, nego i cijeloj slavističkoj struci daju izuzetan pregled dvaju civilizacijskih kultura i njihovih tekovina. U prevodilaštvu smo se pokrenuli. Naši književnici u prijevodima na makedonski postali su bliži Vama u Makedoniji, Vaši nama u Hrvatskoj. Makedonski i hrvatski jezik uče se u Hrvatskoj i Makedoniji. Istina, nisu to jezici velikih populacija, no znanje o njima odlazi s hrvatskom i makedonskom mladošću u svijet, gdje će naći svoje mjesto. Izdigli smo se iznad naših začahurenih sredina, pokazali europski civilizacijski mentalitet na što možemo biti ponosni jedni i drugi. Ispremrežili smo se međusobno i kao takovi ušli u globalizirani svijet budućnosti, gdje nam jednima i drugima mjesto i budućnost.

Koristim priliku čestitati Seminaru za makedonski jezik njegovu pedestu godišnjicu u svoje ime i ime mojih kolega sa Sveučilišta u Rijeci. Nadam se da će naša suradnja u budućnosti biti kakova je bila dosad ali i znatno bolja.

Весна Мојсова-Чепишевска

**Од „повеќегласно пеење“ до етаблиран женски глас во
македонскиот прозен израз
(75 години од првата збирка раскази
на македонски народен јазик „Светлосенки“ и
70 години од првата збирка раскази
на стандарден македонски јазик „Растрел“)**

Поводот за пишувањето на овој текст е **првата збирка раскази „Растрел“ од Јован Бошковски на стандарден македонски јазик** која излегува во 1947 година. Тоа е проза која „со своевидната аналитичност и со истакнувањето на повидок на психолошките валери (...) ѝ претходи на раскажувачката постапка на Конески“ (Георгиевски, 1985: 8)⁹⁹. Во тој контекст е и констатацијата на Миодраг Друговац дека значењето на оваа збирка „не е исклучително од историско-литературен карактер“, мислејќи само на значењето што оваа збирка го има како првообјава, зашто Бошковски, како алтруист и хуманист, во првите раскази „не проникнува толку во противречностите на времето, колку во душевноста на јунаците“ (1990: 278)¹⁰⁰.

Но раскажувачката постапка како авторски порив ја носат и авторите Македонци кои со својата писателска страст ја означуваат првата половина на XX-от век, или ги исполнуваат годините пред оваа клучна – 1947! Тие се изразуваат главно на бугарски и на српски,

⁹⁹ „Бошковски е најсигурен во градбата на ликовите, во диференцијацијата на нивните дијалози, во амбиенталноста на постапката. Фабулата и заплетот во неговата проза повремено се потчинети на длабинските законитости на раскажувањето. Пресудните детали од животот на јунаците овој автор ги подредува на основното композиционо начело: да придонесе за динамичноста на сказната, а на портретот на јунакот да му даде специфична карактеристика.“ – заклучува Христо Георгиевски во својата книга „Поетиката на македонскиот расказ“ (1985: 8).

¹⁰⁰ „НОБ и изградбата се две централни преокупации, со исти идејни основи, но без епски опфат, со површинска опсервација и репортерско скицирање на настанот и ликот („Немиот скитник“). Воопшто, репортерското кажување е со белег на константа и во расказите кои покажуваат стремеж кон едно перспективно длабинско опсервирање на човековата интимна драма („Непријатели“, „Растрел“, „Земјата на Панко Бисерин“)“ – објаснува Миодраг Друговац во „Историјата на македонската книжевност XX век“ (1990: 278)

но одвреме-навреме, во зависност од објективните услови, објавуваат и текстови на македонски јазик т.е. поконкретно на некои од македонските дијалекти. Во овој период голем е и бројот на весници, списанија, календари ориентирани кон македонската национална, општествена и литературна проблематика, иако најчесто под сосема различна и идејна и национална наметка. Оние писатели-Македонци кои објавуваат **нешто на својот јазик**, многупати своите текстови ги потпишуваат под псевдоними и иницијали, или дури ги објавуваат како народни умотворби¹⁰¹. Но, сепак во прозата се издвојуваат неколку имиња: Никола Џеров со својата збирка раскази „На југ“ објавена на бугарски јазик; Томо Смиљаниќ-Брадина кој ја покренува едицијата „Библиотека Маџедонија“, во чии рамки ги објавува книгите „На планини и друге приповетке из Македоније“ и „Стојна и друге приповетке из Македоније“; Ангелко Крстиќ со збирката раскази „Приповетке“ (но и романот „Трајан“), сите објавени на тогашниот српскохрватски јазик. Раскази во овој период пишуваат и: Антон Панов, Антон Попов, Иван Точко, Стале Попов, Кочо Рацин. Во овој контекст треба да се спомене и публикуваната збирка раскази и скици на македонски народен јазик „Светлосенки“ (Видин, 1942) на Никола Киров Мајски на која треба да се гледа како на претходница на „Растрел“ од 1947-та. Така што во 2017-та покрај 70-годишнината од „Растрел“ се сеќаваме и на 75-годишнината од „Светлосенки“ како на **првата збирка раскази на македонски народен јазик**.

По 75 поточно по 70 години од тие првообјави стоиме исправени пред предизвикот на бројни актуелизации на имплицитните поетички и комуникациски стратегии на македонските раскажувач(к)и. Патот е долг и трнлив. Од некогашните „неетаблирани и непрофесионални жени-творци“ како исклучителни носители на повеќегласното пеење во XIX-от век, преку оние т.н. „ретки сверки“ во исклучително машкиот македонски книжевен канон и храбри пера кои промовираат можности за тематизирање на женските искуства во XX-от век, до исклучителни раскажувачки со етаблиран авторски глас во XXI-от век. „А литерарната активност на жените (...) треба да се бара наназад сè до инвестициите на народните пејачки и трубадурки во симболниот сад наречен *женско писмо* и кои, иако без титулата книжевни господарки, со својата инспирација преставуваат сила што многу

¹⁰¹Таков е случајот со творбата на Трајко Китанчев „Марко Крале си ја губи силата“, или пак, со поемата „Оплакувањето на Мара“ на Ефтим Спространов.

рано му се спротивставила на концептот на книжевното (машко) господарство. (...) Оваа историја е потребна токму заради воспоставувањето на женскиот поредок, а преку него – за воспоставување на сопствениот глас и исказ“ (Котеска, 2003: 87). Имено, Јасна Котеска е првата која многу успешно ја направи **мапата на женската македонска периодизација** преку својата докторска теза за македонското женско писмо одбранета во јули 2002-та, која како книга-студија излезе наредната година. Така што во 2017-та имаме можност по 15 години од тоа првично мапирање да се види како/каде стојат македонските раскажувач(к)и.

Некаде пред 10 години, а тоа значи само 5 години по докторската теза на Котеска, во нашата јавност се појави еден проблесок на дискусија за ова прашање, но кој, за жал, замре и пред воопшто да се развие во некаква дебата. Сè започна со едно интервју на Елизабета Шелева за хрватскиот портал „Искон“, во кое таа се надоврза на една изјава на Дубравка Угрешиќ дека постои книжевност со големо К, и, паралелно со неа, гетоизирана женска книжевност¹⁰². „Во недостиг на стратемски однос кон ваквите фундаментални прашања, во доминантно патријархалниот ментален склоп многу често се случува авторките да се споменуваат, но пристапот кон медиумите да не е така праволиниски ниту следен со такво внимание и соодветен одек како кога станува збор за машките писатели“, вели Елизабета Шелева.

Весна Дамчевска во својот текст во дневниот весник „Време“ бр. 947 од 5 јануари 2007 истакнува дека македонските писателки делумно ја поддржуваат тезата дека женската книжевност во Македонија и на Балканот е гетоизирана. Во овој нејзин осврт говори и Оливера Корвезирска која наполно се согласува со ставовите на Шелева и особено со онаа дистинкција меѓу Литературата со голема буква (машката) и онаа со мала буква – женската литература. Ова

¹⁰² Некои промислувачи сметаат дека поголем проблем во македонската културна, а со тоа и во книжезната средина се **клановските структури и движења по разни основи** присутни во домашната писателска фела. Во тој контекст би го издвоила размислувањето на Ирена Павлова Де Одориико која вели: „Литературата во Македонија треба да го одбрани сопствениот интегритет, кој е доста загрозен, а не полот. Денеска кај нас литературата, не само женската, е гетоизирана, како што впрочем е гетоизирана и Македонија во определени контексти во однос на светот. Кај нас постојат различни групации во книжевноста, има и патријархални структури, но како движења, како атмосферни, постојат клановски групации, а ниту државните интереси и зависности не ѝ се туѓи на литературата.“ (од текстот на Весна Дамчевска „Полова гетоизација во книжевноста (Женската литература е онаа со мала буква)“ во дневниот весник *Време* бр. 947 од 5 јануари 2007).

бранување ме поттикна и мене и наредната, 2008 година, објавив текст за „розово гето во сферата на интелектуалното создавање“ кој подоцна имаше и хрватска¹⁰³, но и бугарска верзија¹⁰⁴. И тогаш напишав:

„Розовото гето во македонската книжевност е факт. Жените кои пишуваат, особено оние кои пишуваат проза, па и драма често остануваат незабележани. Кога велиме незабележани, пред сè, мислиме на незабележаноста од страна на критиката. Таа и покрај сите свои трансформации, останува примарен промотор на книжевноста и како таква малку се занимава со делата напишани од жени. Дури и тогаш кога тие жени ќе добијат некое од познатите признанија, современиците или поточно нивните машки колеги им обрнуваат малку внимание. (...) Факт е дека за авторките најчесто пишуваат други авторки или критичарки. Но и тогаш кога го прават тоа го прават спорадично, ретко и краткотрајно, а ги читаат малкумина. Дали причините за оваа состојба лежат во просторот на самото книжевно творештво, т.е. дали лежат во *нашата православна ортодоксија... мајка оска, во која живеат истовремено сите чукундедовци, прадедовци, дедовци, татковци и синови*, како што вели Горан Стефановски (Форум, 13 март 1999), па, *во таквиот свет нема ниту простор, ниту потреба од женски права, толеранција и демократија?* Но да бидеме и доволно самокритични. Можеби причините се во нас самите т.е. во самите дела на авторките, т.е. во она што се нарекува *анксиозност (страв) од авторство*, или, како што заклучува и самата Баковска, *неможност за целосно креативно изразување на писателката, која заради комплексни и често едвај свесни страхови од авторитети (или класична автоцензура) не успева да напише дела кои по своите вредности и уметничка сила би биле еднакви на оние напишани од нејзините машки колеги.*“ (2008: 97)

Но да му се вратиме на македонскиот расказ и на македонските раскажувач(к)и во 2017-та, годината на големите јубилеи од првите збирки раскази на македонски јазик.

¹⁰³Мојсова-Чепишевска, Весна. „Розовото гето“ во *Riječ* (časopis za slavensku filologiju). Rijeka: 2009, god.15., sv. 2, 241-252.

¹⁰⁴Мойсова-Чепишевска, Весна. „Розовото гето/върху македонскиот опит/“ во *Славяните и техните контакти*. София: 2010, 277-284.

„Клучната разлика помеѓу поетското и прозното писмо во Македонија“, пишува Котеска, „се состои во значително помалиот број авторки што се определуваат да пишуваат проза, од што може да се заклучи дека женскиот глас во Македонија е пред сè лирскиот, поетски глас. (...) ... во прозниот корпус најголемиот дел отпаѓа на раскази и романи за деца. И кога пишуваат проза за возрасни писателките своите раскази најчесто ги нарекуваат *сновиденија, белешки, фантазии...*“ (Котеска, 2003: 105-106).

Првата женска збирка раскази „Песна за огновите“ е објавена дури 1966 година, а **првиот женски роман** под наслов „Жешка земја“ е објавен 1968 година. И двете првообјави ги потпишува Ката Мисиркова-Руменова, а ја обработуваат т. н. егејска тема која во 60-тите и 70-тите години на минатиот век е една од доминантните теми во современата македонска литература. Овие дела на Мисиркова-Руменова „во голема мера ги *следат* доминантните литературни модели кои, според Шоуволтер, се карактеристика на појавата на женската литература, што значи“, нагласува Јасна Котеска, „дека за овој опус најкарактеристична е метафората *женски маж*“ (2003: 107). Но, 1966 и 1968 и не се години на првообјави на женски дела. Така 1963 излегува книгата „Зоки Поки“ од Оливера Николова, која е всушност збирка кратки раскази за деца, а наредната, 1964, излегува и првиот роман за деца „Го љубам својот град“ на Ката Мисиркова-Руменова. Но дури втората генерација и тоа авторки родени 40-тите и 50-тите години на минатиот век го етаблираат женскиот глас на македонската проза. „За разлика од првите прозни дела, кои се **имитаторски**, втората генерација ги открива **можностите за тематизирање на женските искуства**“ (Котеска, 2003: 108, означеното е мое) и тоа преку искуствата што ги нудат збирките раскази „Скарбо во мојот двор“ и „Воден знак“ на Јадранка Владова и „Друго време“ на Катица Кулавкова. Третата генерација, оние родени во 60-тите и 70-тите години на минатиот век, ја продолжува нарацијата во стилот на Владова, заклучува Котеска (2003: 109).

Овој прилог прави пресек на поетиките на Оливера Николова (1936) преку „Кадифената покривка“ (2015), на Вера Чејковска (1954) и нејзината „Чејка и чајка“ (2015), на Оливера Корвезироска (1965) и нејзините „(Со)шиени раскази“ (2017), на Калина Малеска (1975) и нејзината збирка „Мојот непријател Итар Пејо“ (2016) и на Румена Бужаровска (1981) преку „Мојот маж“ (2016) со што се потврдува и

потребата жената да се прочита себеси во претходниот женски глас преку постојаниот дијалог што овие авторки го водат со себе, но и со останатите раскажувач(к)и, претходнички, современички, па и следбенички. На тој начин овој прилог се надоврзува на она што Јасна Котеска го исчита/детектира во македонското женско писмо. Така за овие пет етаблирани женски гласови вистинската во која сите се огледуваат е:

онаа **Дафина** која „Сама со својот поетски дар ги дотерувала (песните) и како права импровизаторка дадената мисла ја облекувала во зборови“, како што пишува Кирил Пенушлиски (цитирано според Котеска, 2003: 92), или

онаа **Викторија Попстефанија** за која знаеме од сведоштвата на Драги Стефанија, или

Цветанка Органчиева, активниот член на Литературната дружина „Јован Дучиќ“ од Велес (1939 година) и авторката на неколку песни пишувани и објавени четириесеттите години на минатиот век во списанијата „Нов ден“ и „Иднина“, како и во дневниот весник „Нова Македонија“, а која попатно ја наведува и Друговац во „Историјата на македонската книжевност XX век“ (1990: 241).

„Станува збор за неетаблирани и непрофесионални жени-творци кои, иако се претходница, не се дел од систематизираната периодизација на професионалните женски творечки имиња во македонската литература.“ (Котеска, 2003: 92)

Сепак, Оливера Николова е најблиска до нив најмногу заради годините и долгиот творечки век. Нејзината збирка новелети „Каdifена покривка“, која ја понесе и највисоката награда „Стале Попов“ на ДПМ, го потврдува она што Котеска го пишува за Владова и Кулавкова: „... не станува збор за отфрлање на машкото општество и култура туку за обид тоа да се апсорбира без да се ампутира“. Впрочем, оваа книга на Николова со „заводлива сила“ ја отвора „темата на субјективизацијата на жената“, а со тоа ја покажува, како што пишува Котеска за Владова и Кулавкова, „потентноста на женската инвестиција во јазикот“ (2003: 108). Така, кога Корвезироска пишува за Николова дека нејзиното раскажување е одлично, „истовремено е толку старомодно и толку модерно“, јасно е дека и таа, па и оние по неа, се огледуваат во раскажувањето на

Николова. Зашто едноставно таа нуди „чиста раскажувачка мајсторија“. „Во него наративните постапки и стратегии на микро ниво (на ниво на реченицата) и макро ниво (на ниво на новелетата, на книгата) толку суптилно се повторуваат и трајно го утврдуваат нејзиниот препознатлив стил во современата македонска книжевност.“ (Ќорвезирска, 2016: 124)

А кој не би сакал таква една мајсторија да достигне и неговиот расказ, и оној на Ќорвезирска, и на Малеска, и на Бужаровска? А во ова избрана друштво на етаблирани раскажувач(к)и можеби најмногу отскокнува поетесата Вера Чејковска која е оценета како „радикално антитрадиционална во однос на целокупната македонска поезија“, чија поезија е означувана како „квантна поезија“, „ноезис-и-поиезис“, „поезија на холограми“, „поезија на гатанката“ (Георги Старделов), поезија која нуди „нов сензибилитет“ (Милан Ѓурчинов, Матеја Матевски), стихови кои нудат една „поетика на преустројства“ (Ката Ќулавкова)...¹⁰⁵ Но, во 2015, две години по нејзината последна стихозбирка „Моите веци“ за која ја добива и наградата „Браќа Миладиновци“ на СВП, Чејковска се појавува со збирката раскази „Чејка и чајка“ во истата издавачка куќа „Или-или“ која пред тоа ја реобјави збирката раскази „Мојот маж“ на Румена Бужаровска (второ издание), а потоа, наредната 2016 се исправи и со третото издание, но и со збирката раскази „Мојот непријател Итар Пејо“ на Калина Малевска, а во 2017-та и со најновата збирка „(Со)шиени раскази“ на Оливера Ќорвезирска. Но таа е сосема на вистинското место како прозно искуство со кое се случува едно премостување меѓу старомодното-модерно на Николова и постмодерното на триото Ќорвезирска-Малеска-Бужаровска.

Низ **шесте новелетки** на Николова варира темата на **убиството**. „6 псевдобиографски, психолошко-фикциски портрети за 7 реални жени од светската и од домашната историја, но и сегашност, прославени и врежани во колективната меморија како убијки“ (Ќорвезирска, 2016: 122), почнувајќи од онаа за маркизата Мари-Мадлен Де Бренвилие од XVII-от век до таа за куртизаната, христијанка и муслиманка, Магзин Пипо од XXI-от век, се обидуваат да ги расветлат првичните импулси за чинот на убиството и за страста да се убива. Следејќи го развојот на чувството од кое се раѓа поривот

¹⁰⁵Види <http://www.blesok.com.mk/avtor.asp?lang=mac&id=787#.WSwBYpKGPcs> (преземено на 29. 05. 2017)

некому да му се одземе животот, со „Каdifената покривка“ Николова ја потврдува својата страст за истражување и анализирањето/копање на/по круцијални историски и општествени теми (што ја покажа и во својот роман „Куклите на Росица“) при што остава впечаток на возбудливо и исклучително добро композирани приказни. Во овој временски интервал од неколку века (XVII – XXI) ја сместува и приказната за Мара Бунева, родум од Тетово, убијката на Велимир Прелиќ, која необично, но извонредно уверливо ја преплетува со онаа на Менча Карничу, родум од Крушево, љубовта на Ванчо Михајлов и ликвидаторката на Тодор Паница.

Прозното патување на Чејковска, пак, се случува низ **тринаесетте раскази со автобиографски призвук**. Поетесата Чејковска извонредно вешто плива и во прозните води, храбро надоврзувајќи се на најдоброто во македонската раскажувачка традиција, вклучително и на раскажувачкото искуство на Николова особено кога секојдневните лични и семејни доживувања и патувања ги ситуира во несекојдневното, зачудното и (над)реалното, со многу елементи на прозни изненадувања кои се показателни уште во самиот наслов „Чејка и чајка“ како зборови за кои не знаеме од каде доаѓаат и за кои авторката развива возбудлива сторија.

Но, да се осврнеме на триото Корвезириска-Малеска-Бужаровска. Корвезириска скоро за сите свои колешки по перо е со пофални зборови, со исклучок на Чејковска (но тоа е така најверојатно зашто во неа гледа силно поетско писмо, но не и значаен раскажувачки израз). Во својата книга од „љубовно-критички интерпретации и ситуации“ под наслов „Еден текст и една жена“ Оливера Корвезириска на својата книжевна мајка **и** посветува уште два други текста „Топлата рака на фантазијата“ (2016: 108-118) и „Срцето на смислата“ (2016: 119-121) освен оној кој ја чита „Каdifената покривка“ и каде со пиетет зборува за мајсторството во раскажувањето на Оливера Николова.

Од друга страна, двете збирки на Бужаровска и на Малеска, се затвораат со поговори од Корвезириска. Едниот, оној за Бужаровска, таа го поместува и во својата книга „Еден текст и една жена“. На прашањето на новинарката Мимоза Петревска-Георгиева како ги избира авторите за кои пишува, во интервјуто дадено за весникот „Нова Македонија“, Корвезириска вели: „Не избирам автори кога пишувам критика. **Избирам дела, секогаш избирам текст.** Личниот

вкус е легитимен критериум. Суштинскиот проблем на компетенцијата е карактерот на личниот вкус: колку тој е оформен, воспитан, образован, избувлив, насилен, контролиран. При подготовката на мојата најнова книга имав толку многу материјал, што буквално уживав во удобството на избор. Лесно можете да згответе што сакате – кога во фрижидерот имате и продукти од зелени пазари и од маркети ама и желба. Сакав да направам **книга само за домашни автори**, да направам „наша“ **книга со која ќе ја поткрепам националната книжевност**, но и ќе ја залечам инфицирачката теза дека во Македонија нема книжевна критика, или дека книжевната критика мора да биде здодевна.“ („Нова Македонија“, 27. 07. 2016, означеното е мое)

А вака пишува Ќорвезирска за Бужаровска во „Натаму накај што треба“:

„Ова е најдобрата збирка раскази на Румена Бужаровска досега, но и една од најдобрите збирки раскази објавени во земјава последниве неколку години. (...) **Единаесетте раскази раскажани од исто толку различни жени во прво лице**, крупно ги надминуваат *бројките* на засегнати судбини, *бројките* на родот, на жените, мажите, мајките и децата, на љубовниците и пријателките, на аматерите, стереотипите и заблудите, на освестувањата и отрезнувањата од моќниот, минлив алкохол на младешката (и не само таа) љубов. Во книга во која **жени раскажуваат** за своите мажи, а текстот не е наменет ниту (само) за едните, ниту (само) за другите, зашто **напишани во трета, натполова мета**, очекувајте да најдете сешто, а не само она што ви го ветува насловот.“ (Ќорвезирска кај Бужаровска, 2016: 127, означеното е мое) (Ќорвезирска, 2016: 94, означеното е мое)

Во поговорот „Мал (прозен) ураган“ (Ќорвезирска кај Малеска, 2016: 145-152) Ќорвезирска се покажува како **извонреден познавач на раскажувачката техника** на Малеска, па вели дека со првиот расказ со кој се отвора оваа збирка („Мојот непријател Итар Пејо“) го прави она што веќе претходно го направи со расказот „На Струга дуќан да имам“ поместен во претходната збирка „Именување на инсектот“, за која Ќорвезирска напиша свое читање и го помести во книгата „Еден текст и една жена“ под наслов „Преведувачка лава или раскажувачка солза“ (2016: 98-107). Тогаш напиша дека е речиси жално што авторката го оставила на ниво на подолг расказ:

„Со еден раскошен традиционален стил на отворање и длабење на приказната, Малеска-Гегај во овој расказ е **вистински жанровски кријумчар**, кој во предвидливиот обем на еден покус жанр ни *поттикнала* макар мисла за друг, многу подолг. *На Струга дуќан да имам* е **роман маскиран во расказ или расказ кој голтнал цел роман.**“ (Ќорвезирска, 2016: 100, означеното е мое)

А, пак, во врска со расказот „Мојот непријател Итар Пејо“ напиша:

„... изразувам голема читателска жал што не се осамостоил и окрупнил уште повеќе што да можел да стане повест, кус роман – (пост)модернистички омаж на итарпејовската традиција во македонската книжевна историја, на колективната меморија и фолклорното наследство. (...) Оваа одлична раскажувачка јас-точка на измислен лик сопоставен на Итар Пејо, целосно ги освојува читателските симпатии и на распнатото јаже помеѓу измислениот лик и неговиот *непријател* – фолклорниот херој, еквилибрстички вешто го движи исписот на новата можна книжевна вистина.“ (Ќорвезирска кај Малеска, 2016: 146-147)

Инаку, книгата „Мојот непријател Итар Пејо“ организирана низ **19 раскази** во различен екстензивен формат и **еден покус драмски текст** го третира односот „помеѓу доброто и злото, помеѓу моралот и престапот во општеството, во домот, во канцеларијата, на улица...“ (Ќорвезирска кај Малеска, 2016: 152).

Сепак, родовата нарација во стилот на Јадранка Владова, најсилно манифестна кај Оливера Ќорвезирска, што ја забележува и истакнува и Јасна Котеска уште во 2002 година, трае и денес. По „(С)плетени раскази“, за кои ја доби и престижната награда за најдобра проза на ДПМ, Ќорвезирска се огласи со „(Со)шиени раскази“.

Уште со појавата на „(С)плетени раскази“ се сугерираше една „женска визура во гледањето на светот“ и се актуализираше еманципацијата на женското авторство во современата македонска литература и особено во современата македонска проза. Плетивото што тогаш ни го понуди Ќорвезирска „...е едно шифрирано писмо во кое значењата се замеглени во јасно видливата плетка на Марија Мислева, преку нејзиниот раскажан живот на толку необичен, а сепак премногу обичен начин: „Марија сфати дека може да ја облече

литературата како што може да облече кој било џемпер што ѝ го плетеше баба ѝ, без оглед на фактите дека баба ѝ веќе не е жива и дека немаше студирано литература“ (Ќорвезириска, 2003: 8), за малку подолу да додаде: „Ќе го грабнешеш туѓиот, каков било текст и ќе го префрлешеш на своите игли, котелец по котелец. Потоа набрзина пребројувашеш, нешто пресметувашеш. Но, притоа строго водешеш сметка кои зборови на која игла да ги стави. Зашто, не е сеедно кој збор од која страна ви доаѓа ... дојде до заклучок дека најдобро ѝ оди кога менливите зборови ги става на левата, а неменливите на десната игла.“ (Ќорвезириска, 2003: 9)“ (Мојсова-Чепишевска, 2007: 187)

Но зошто толку успешното плетење го замени со шиенење? Дали зашто со „пришивањето“ може полесно, но и позаводливо своите пријателки, па и пријатели по перо да ги вдоми и во своите приказни, и на тој начин многу лесно писателките Николова, Малеска и Бужаровска да станат и книжевни ликови? Од четири циклуси, во кои е организирана збирката, вториот („Слеп бод“) е исполнет со раскази во кои главната улога ја играат Оливера Николова („Шеќерен град“), иако таа има свое место и во еден расказ („Шимшир-порти“) од претходниот циклус „Основен бод“, но и Румена Бужаровска („Текстот и градот“), а и Калина Малеска која, пак се среќава со позната Марија Мислева од „(С)плетени раскази“ („Крајно убав ден“). Секако посебноста на овој циклус е што тука во неговите девет раскази се вдомени и авторите Цане Андреевски, Свездан (Георгиевски), Петар Андоновски, Лиле Дирјан, Владимир Лукаш, Сашо Кокаланов...

„Во раскажувачкиот свет на *(Со)шиени раскази* од Оливера Ќорвезириска, да се шије и да се пресошије светот, значи да се напише/пренапише/натпише/допише светот. Преку раскажување да се бара неговата смисла, да се бори против бесмислата“ (Смилевски кај Ќорвезириска, 2017: 166). „Таа избира симбол на создавањето наспроти уништувањето, на соединувањето наспроти разединувањето – а тоа се иглата и конецот. Таквата определба на **преплетување на текстот и текстурата, на книжевноста и ракотворбата, на пишувањето и шиенењето**, ја има и во насловот на делото, и во именувањето на циклусите, и во начинот на кој се ракотворени расказите: низ ликовите и нивните размисли, чувствувања и дејствувања, како и низ јазикот со кој тие ликови, мисли, чувства и дејства се раскажани.“ Исто така, „... се добива впечаток дека таа при нивното пишување/шиенење постојано ја имала

на ум мислата на Итало Калвино дека *литературата (и само литературата) може да создаде антители кои ќе се спротивстават на ширењето на јазичната чума*“, поентира Гоце Смилевски во својот поговор кон најновата збирка раскази на Оливера Корвезироска (Смилевски кај Корвезироска, 2017: 173, означеното е мое).

Во тој контекст овие пет книги од етаблирани женски гласови во македонскиот прозен израз се вистински пример на литература која создава **силни антители** подготвени за вистинска борба „против загубата на сознајната сила и непосредноста на јазикот“ (Смилевски кај Корвезироска, 2017: 171). Всушност авторките Николова, Чејковска, Корвезироска, Малеска и Бужаровска пишуваат раскази и со една возбудлива примена на метатекстуалноста, „со која се пародизира односот на жената спрема јазикот и се разобличува сентименталистичкиот (наводно женски) дискурс“ (Котеска, 2003: 180).

Користена литература:

Стручно-теориска:

Баковска, Елизабета. „Во тесните одаи на розовото гето (или: Ние, нашите невидливи писателки)“, *Блесок/Shine*. Скопје: септември-октомври 2007, 56, година X (<http://www.Blesok.com.mk>).

Баковска, Елизабета. „Субјектот кај македонските прозаистки“ во *Блесок/Shine*. Скопје: јануари-февруари 2008, 58, година XI (<http://www.Blesok.com.mk>).

Георгиевски, Христо. *Поетиката на македонскиот расказ*. Скопје: Мисла, 1985.

Дамчевска, Весна. „Полова гетоизација во книжевноста (Женската литература е онаа со мала буква)“. *Време*, 5 јануари 2007, бр. 947.

Друговац, Миодраг. *Историја на македонската книжевност XX век*. Скопје: Мисла, 1990.

Капушевска-Дракулевска, Лидија. *Во лавиринтите на фантастиката: фантастичниот расказ во македонската литература*. Скопје: Магор, 1998.

Котеска, Јасна. *Македонско женско писмо*. Скопје: Македонска книга 2002, 2003.

Македонскиот расказ (Зборник на трудови). Скопје: Институт за македонска литература, 2007.

Мојсова-Чепишевска, Весна. „Десната и левата игла во (C)плетени раскази“. *Македонскиот расказ* (Зборник на трудови). Скопје: Институт за македонска литература, 2007, 187-193.

Мојсова-Чепишевска, Весна. „Помеѓу историографијата и имагинацијата (или како Велика стана Елоиза)“. *XLII Научна конференција на XLVIII Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2016, 277-291.

Мојсова-Чепишевска, Весна. „Розевото гето во сферата на интелектуалното создавање“. *Годишен зборник*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, книга 34, 2008, 93-102.

Oraić Tolić, Dubravka. *Muška moderna i ženska postmoderna: Rađanje virtuelne kulture*. Zagreb: 2005, *Naklada Ljevak*.

Oraić Tolić, Dubravka. „Suvremena hrvatska proza i popularna kultura“. *Raslojavanje jezika i književnosti* (Zbornik radova 34 seminara Zagrebačke slavističke škole). Zagreb: 2006, 159-181.

Ќорвезироска, Оливера. *Еден текст и една жена*. Скопје: Или-или, 2016.

Ќорвезироска, Оливера. „Критичарот не мора да биде целат на текстот, туку и негов љубовник“ во *Нова Македонија*. Скопје: 27. 07. 2016

(<http://novamakedonija.com.mk/NewsDetail?tittle=%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%BE%D1%82-%D0%BD%D0%B5-%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B0-%D0%B4%D0%B0-%D0%B1%D0%B8%D0%B4%D0%B5-%D1%9F%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%82--%D0%BD%D0%B0-%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%82-%D1%82%D1%83%D0%BA%D1%83-%D0%B8-%D0%BD%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D0%B2-%D1%99%D1%83%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA&id=6d4aef58-bd51-4e1b-8eaa-a304bca83346>) (преземено на 05. 06. 2017)

Ќулавкова, Катица. „Македонското женско писмо: од опозиција кон конјукција“. *Мала книжевна теорија*. Скопје: Три, 2001.

Цветановски, Саво. „Македонскиот постмодернистички расказ“. *Антологија на македонскиот постмодернистички расказ*. Скопје: Наша книга, 1990.

Шелева, Елизабета. „Пост-модернизмот и современата македонска проза“. *Третата програма на Радио Скопје*. Скопје: 1989, бр. 38-39.

Апликативна:

Бужаровска, Румена. *Мојот маж*. Скопје: Блесок, 2014.

Бужаровска, Румена. *Мојот маж* (второ издание). Скопје: Или-или, 2015.

Бужаровска, Румена. *Мојот маж* (трето издание). Скопје: Или-или, 2016.

Малеска, Калина. *Мојот непријател Итар Пејо*. Скопје: Или-или, 2016.

Николова, Оливера. *Кадифената покривка*. Скопје: Матица македонска, 2015.

Ќорвезировска, Оливера. *(С)плетени раскази*. Скопје: Магор, 2003

Ќорвезировска, Оливера. *(Со)шени раскази*. Скопје: Или-или, 2017.

Чејковска, Вера. *Чејка и чајка*. Скопје: Или-или, 2016.

Радомир Виденовиќ

Европа во делата на (некои) македонски писатели

Значи, темата е Европа низ призмата на двајца автори на современата македонска литература.

Во Србија заборавениот, а всушност премолчуваниот писател Мирко Ковач се прости од нас со книгата *Времето кое се оддалечува*. Порано, во својата програмска книга *Европска трулеж*, (Европска гниеж) тој вели:

Европската (от) гниеж е болест на отвореното пчелино легло.

Потоа следат упатствата/или божем – упатствата кои како да ги следеле Џепароски и Прокопиев, а некои од упатствата се: да се наведе список на други имања на болеста, список на причините, симптомите, знаците, наведување на пчеларските алатки (меѓу кои американскиот нож, капа, чадница...).

И вели: „Кога сето тоа си го направил, ќе видиш дека европската гниеж се проширува како метафора.... Европскиот гниеж и годинава ги напаѓа леглата на матиците, многу нешта му одговараат, бавно се сузбива, отпорна е на проверените средства.“ И на крајот, треба да додадеш нешто како... *Опасноста од европската гниеж*. Што и да пишуваш – роман, збирка новели или есеј, погрижи се сето тоа што го пишуваш да го оправдаш со некој доказ“.

А, да, се лекува со заменување на старата матица со млада или со нова...

*

Но, што ни е нам Европа?! А ние нејзе? Што сака Европа? Од нас?!

А ние од Европа? Спас?! (И тоа, еднаш ќе се разјасни).

Во песната¹⁰⁶ *Грабнувањето на Европа*, според сликата на Рембрант од 1632 година, естетичарот, но и поет и преведувач, **Иван Цепароски** се прашува:

*Кој ја заведува преубавата принцеза,
(Европа)
ќерката на Агенор, кралот на Тир и Телефаса¹⁰⁷*

Албино бикот (богот Зевс).

*Секако, Европа потсвесно посакува
да биде заведена, грабната и обљубена
од бикот на чиј грб препловува до
првиот поголем остров на континентот
што подоцна ќе го носи нејзиното име.*

Така, вели авторот,
**Невиност, убавина и знаење,
препливаа од Исток кон Запад...**

*Светло и темно, Рембрант и Радамант,
сјај и мрак, Рембрант и Минос,
Европа и Азија, Азија и Европа,
Совршен трансфер на убавина и знаење.*

¹⁰⁶Цепароски, Иван, *Грабнувањето на Европа*, Дијалог, Скопје, 2012.

Според Роберт Грејвс, *Грчки митови*, Зевсовото грабнување на Европа го бележи раното хеленско освојување на островот Крит.

Можно е приказната за Европа да се однесува на грабежите и нападите на Хелените од Крит на Феникија. Во една таква прилика, велат дека Таур, Тавр (бик), кралот на Крит, по една поморска битка го нападнал Тир, додека Агенор и неговите синови биле отсутни. Критјаните го освоиле градот, а го напуштиле со многу заробеници, меѓу кои била и Европа. Споменот на овој настан во Тир се одбележува еднаш годишно со таканаречената „зла ноќ“.

¹⁰⁷ И Цепароски и Прокопиев не ја спомнуваат (!)

Телефаса или Агриопа, која (на Агенор му) родила една ќерка Европа и синовите Кадмо, Фојникс, Килик, Тас(ос) и Фини.

По првото читање, се враќам на почетокот и, се прашувам: *Каде е таа Европа? Секаде, во секоја песна.*

А Прокопиев, мајсторот Александар, речиси алексифармакон смета дека „веќе во претскажувачкиот сон на девојката Европа се открива судбината на преселничката – во битката меѓу двете жени, едната е Азија, татковината, другата е непозната, безимена и ... победничка!“ Дали?

И – се прашува – која територија би можела да биде именувана како Европа; да не е Балкан (како што велеше Кица Барџиоска Колбе: Балкан/Балкон, од каде што се гледа Европа – фабриката за чоколади). А од планината Балкан/и **се гледа** Европа.

Можно е, вели Прокопиев – митот за Европа да се смести во еден (тогашен) регионален, медитерански контекст.

Веќе постои идеата дека корените на космополитската визија (философијата) се – медитерански. Со тоа и идејата на единствениот, но не и (еднообразен) културен амбиент на Медитеранот.

Медитеранската мисла настојува на Југот да му се врати старото достоинство да биде субјект на мислата, да се прекине долгата низа години во која бил обмислуван од други (како што вели Франко Касано).

А авторот вели : „Во секој случај, митот за Европа во самиот зародиш, во именувањето, ја преиспитува целовитоста на европскиот културен идентитет, откривајќи ја неговата запрашаност: колку што го карактеризираат континуитетот, сродностите, дополнувањата, толку за неговата определба се важни исчекорите, спротивставувањата, различностите...“

Постои една мапа – ја нацртал Себастијан Мунстер во 1580 година, тоа е *Europa Regina*, Кралицата Европа, значи како жена. И на мапата, сè е каде што треба да биде. Но, не сосема.

Како да – *Историјата, а тоа Мунстеровата мапа добро ни го покажува, кога (божем) ја раишчистува сегашноста, ја заматува иднината!*

Исто така, кога го нивелира минатото, ја моделира иднината.

Затоа, меѓу другото, во заднината на есеите на Прокопиев повод/поттикнувач, е и дијалогот со две книги објавени порано – *Белото јазне и сивиот сокол* од Ребека Вест (1941) и *Замислувајќи го Балканот* од Марија Тодорова (1997). Основната забелешка во однос на *Бело јазне...* е стереотипноста и егзотичната призма на авторката, а во *Замислувајќи го Балканот*, на Тодорова се забележува недостиг на македонски извори и автори, како и, на пример, спомнувањето на одредницата „Македонија“ во проблематичен контекст на македонското прашање по Берлинскиот договор¹⁰⁸.

А (повторно) Цепароски:

во своето патување низ уметничката, значи културната историја (а која и каква друга е – вистинска?) на Европа, која повремено се преплетува со хронологијата на судирите. Така, Итало Мереу смета дека нетолеранцијата (читај: насилството) е константа на историјата и оти во европската историја доминира(ла) „институционализирана нетолеранција.“ Сиоран, пак, смета дека толеранцијата е второ лице на немоќта, а секоја цивилизација (треба да) го наметнува својот начин на живот како единствено добар. Нетрпеливоста кон другото, поинаквото, различното трае со векови: „Нетрпеливоста е речно корито во кое се слива најголемиот дел на европската историја; без таа придружничка, „пријателка“ и „чувар“ на заедницата... невозможно е да се објаснат ломачите, бесилките, гилјотините, стрелањата, крематориумите, јамите, гаротите (направи за задушвање), а исто така не може да се сфати инквизицијата, автодафе, индексите на забранетите книги, цензурата, прогоните...“¹⁰⁹

Песните си одат (како) по шини, оти Ивица патува со воз (но, не балкански).

¹⁰⁸ „За македонскиот читател, книгите на Ребека Вест и на Марија Тодорова, едната напишана во периодот на „кралството на Србите, Хрватите и Словенците“, другата денес, кога македонската самобитност сè уште се оспорува, можат да бидат, покрај неоспорното задоволство во текстот, отрезнувачко четиво. Патувачкиот дневник пред сè до десетина години на една паметна, но занесена Британка, и покрај сета тогашна политичка, а и интимна „старомодност“, е напишан со поголема свест за посебноста на македонскиот идентитет, отколку современата научна студија на Тодорова, која покажува дека понекогаш мисловниот талент и модерната научна апаратура можат да останат со врзани очи,“ го определува и дефинира својот став Александар Прокопиев. (стр. 182 – 183).

¹⁰⁹ Italo Mereu, *Storia dell' intolleranza in Europa*, Milano, 1979, во Istra, бр. 3/90, стр. 70 – 78.

Така, во *првата еклога: римска (глобалната dolce vita)*, авторот, во калабалакот пред Фонтаната ди Треви, авторот си мисли кој се' е виновен ... *што во овој метеж од луѓе веќе не ја чувствуваш Убавината на животот.*

А во *третата* ти порачува да не се чудиш што *си станал странец на себеси* (како, тогаш, со Другиот/Другата ќе се справиш?), кога, непрестајно прашувајќи се, си се претворил во прашалник.

А во Европа:
*Толку многу различни
 клучеви и брави
 колку и идеи за
 обединета Европа!*

Не може философ без философија: Имануел Кант (духот на Кант) е во неколку песни:

*Но кој може да ги згасне
 свезденото небо над нас
 и моралните закони во нас?*

Или:
*Чист друм пред нас,
 Практичен ум во нас.*

Убавино ти ме заморуваш веќе!

Ни Моќта на судењето

Бездните не ги премостува. (Критика на чистиот (д – р) ум)

Посебно место за – возовите: Јас (и мојот) пес што ги сакаше возовите сме ги испратиле со илјадници. Балкан-експреси. Авторот има повеќе пристапи – антрополошки, музиколошки, комуниколошки... На пример:

Железница: цивилизациски пристап

*Но кога патничките вагони
 Се исполнети со писатели
 Тогаш европската литература
 Неиспразнето се стреми кон иднината.*

Другиот пристап, како да не е (!?) цивилизациски –
железница: балкански пристап

*Само на Балканот се покажува
 Како точна апоријата за Ахил и желката.
 Брзоногиот Ахил никогаш нема да го престаса
 возот-желка што се движи:
 бавно, бавно, премногу бавно!
 А потоа –*

валкано, валкано, премногу валкано! (Валкан/Балкан?!)

И уште –

тажно, тажно, премногу тажно!

Напомнувам: Сето тоа во 15-тина редови; сосема слободно
 варирајте ја темата. Што може да биде погрешно?

Но, нешто забораив, во претходниот, цивилизациски
 пристап, поетот уште вели:

*Празните возови без луѓе
 се празни како празните
 товарни вагони на враќање
 од логорите на смртта.*

И – што да се избере – бавното, валканото, тажното или
 вагоните што се враќаат...?

И уште, само

Железница: ТАМ ДОЛУ В МАКЕДОНИЈА

И тоа, еден стих, последниот:

(Ние)...

Веќе воопшто не се вознемируваме.

Не може философ без философија: Имануел Кант, видливо го има во неколку песни (а можеби во некои и духот на Кант), како и категоричкиот императив и вербата во должноста и редот:

*Но кој може да ги згасне
свезденото небо над нас
и моралните закони во нас?*

Или:

*Чист друм пред нас,
Практичен ум во нас.*

Убавино ти ме заморуваш веќе!

Ни Моќта на судењето

Бездните не ги премостува. (Критика на чистиот (д – р) ум)

Навистина, голема работа е (како нашиот автор) да одржиш говор на гробот на Кант, иако од Кантовиот Кенигсберг „не останало ништо“.

Ја нема ни кафеаната (да не се викала „Вечен мир“?) во која, по „работата врз прочуените критики“ – Кант играл карти.

Дали е следната песна некое ехо на „зборот однапред“ на „Вечниот мир“, односно дали се однесува на луѓето воопшто или на нивните водачи незаситени од војните. Или тоа е само сладок сон на некои философи?

Имено, во песната Истражување на историјата, прашувајќи се меѓу двете можности во историјата – развојот или цикличноста, Цепароски вели (во секој случај):

*Не дозволувај им на државниците
да ја толкуваат историјата,
зашто цикличноста најјасно
над Балканот како сенишите кружи*

*а над Охрид и циклон може да стане
што езерото в небо ќе го вимука.*

Во триптихот за храната, Исхрана и закрепнување, Џепароски, говорејќи и „миксирајќи“ го морковот (добар за видот, драгоцен како митска репка што сите сакаат да го искорнат...) има и благоиронична поента:

*На Балканот, пак,
морковот понајчесто
оди заедно со стапот
за подобро да можат
да се видат и осетат
барањата на Европа.*

Така творбите на Џепароски, „обичните песни со обични зборови“, сепак, и уште повеќе, бараат мисла и размисла, но и доживување и допир на Убавото и Трагичното, а таму кадешто не разбира логиката и умот разбира – телото.

А, над, но и низ (и меѓу) сите редови: *UNHEIMLICH*¹¹⁰

За она, можеби, недофатливото авторот вели:

*Дали од неодамна
невдомено домувам
во среќната Европа,
само од страв дека
потиснатото кога-тогаш
повторно ќе се врати?*

.....
Игри на повторувањето

¹¹⁰Во белешката за овој Фројдов(ски) термин, авторот вели: „необично, несекојдневно, загадочно, тајновидо, непријатно, обеспокојувачко... Со него се објаснуваат состојбите во кои нешто може да биде блиско, но едновременно и далечно и туѓо... резултира со чувство како за „нелагодно туѓо“ или „нелагодно блиско“, создавајќи една „когнитивна дисонанца“.

*како игри на постоењето:
 Јас и Европа, Европа и Јас.
 Ти и Европа, Европа и Ти.
 Ритуални кружења.
 Вртоглавица.*

*Совршена љубов
 кон невдоменото домување!*

Дом, домување, домовност, а наспроти – невдоменоста, бездомноста (што не се поклопува со невдоменоста). За тоа, темелно говори книгата *Дом/Идентитети*, на Елизабета Шелева¹¹¹.

¹¹¹Во воведот, Елизабета Шелева вели: „Мојата приказна за (не)вдоменоста почна одамна, и, по се изгледа, доживотно ќе трае. Таа се повикува на една, само насетена, никогаш досега незбидната домовност.“ Домот не е место... и куќата не (мора да) е дом. А и онака, како што вели Ханиф Курејши, во романот „Интимност“: „Во домот не се чувствувам како дома. Изутрина го напуштам. Сигурно.“ Или странците Јудин О’ Нил, Кафка, Ками. Да не говориме за Кјеркегор, за осилото во Кјеркегор.

Шелева го цитира и Зоран Ковачевски дека вдоменоста која е закотвеност во едно место, град, време, простор, по дефиниција е тегобност, односно „пресуда за сите во „Градот од кој нема заминување.“ Можеби градот од кој не сум заминал (и не можам и да сакам) е само носталгичен детски балон. Во секој случај: „помош од пријателите“ – Шелева која го цитира Иво Андриќ: „Секаде да се биде дома и засекогаш да се остане странец при две родини, да се биде без ниедна...“

Шелева обрнува внимание на Хајдегеровите ставови за онтолошката напуштеност и бездомност – „сè до несведливите, секојпат различни мотиви на личниот и незалечив прогон во бездомноста.“ А, потоа, вели: „Според помалку разгласениот, философски природ, домот претставува онтолошка категорија, еквивалентна на животот.“ Хајдегер, пак: Начинот на кој си ти и на кој сум јас, начинот на кој сме луѓе на земјата е домување.“

Би можеле да речеме: „Дома е најдобро“. Тоа е вистина. А ако кажеме: „Дома е најлошо“ – и тоа е вистина. (Некогаш мислев дека во етиката сум дома.)

Можеби проблемот вдоменост – невдоменост би требало да го решаваме (трајно) тргнувајќи од структурата на нашето Јас: Јас и Ти сме плурални, центарот (средиштето) има поголема или помала сила на привлекување, собирање. Не не мачат дилемите и трилемите, не сме „биполарни“ или схизофрени, ние сме едно – многу, многуединичност, поединечности без средиште, не можеме да се „собереме“. Затоа, целосната доследност, консеквентност во нас и кај нас не е можна, кога знае умот не знае телото. Оттаму различното однесување во слични/ исти ситуации. Понекогаш, повремено имаме проблесоци на сеќавања на сите настани и доживувања во сите наши минати поранешни животи. Го гледаме она што никогаш (?) не сме го виделе, ги препознаваме луѓето и нештата што не сме ги сретнале, „се вљубуваме на прв поглед“... Но, изгледа дека само човекот со златно бедро, Питагора, се сеќава(л) на своите поранешни живења.

Длабоката и, наизглед, мирна, би ја нарекол *збирка на внимателниот набљудувач*, Ивица Цепароски ја завршува со три кратки, обични/необични записи:

Стареење

*Така сите на Балканот,
и живи и мртви,
Стануваме европејци*

Скрбна статистика

*Ме сакаат!
Не ме сакаат!
Ме сакаат!
Не ме сакаат!
Живите или мртвите!
Мртвите или живите!*

*Како Господ да кине
ливчиња од цвеќе.*

Фатална фобија

Се плашам / Да не престанам / Да се плашам / Од смртта.

И, како еден од можните завршетоци и заклучоци, апелот на Прокопиев во текстот Каде е балканскиот Луис Харс?

Имено, во своите патувања, средби и разговори, балканскиот номад и номадолог се декларира како Балканец/космополит, застапник на регионалниот пристап кон литературата. Така, се прашува дали е можна некоја компаративна книжевна историја на Балкан(ите), како што е делото на Луис Харс – „Нашите“ (1996)?

Многу дела од малите (малубројни) народи и држави се маргинализирани (веќе на стартот) та (о)стануваат „мали“. Каде тоа квантитетот неминовно минува во квалитет?

Затоа, Александар Прокопиев, на крајот, вели:

Каде е балканскиот Луис Харс? Прашање, можеби, реторичко поради својата идеализираност, но можеби судбински за оние кои се директни протагонисти на овие (оваа) богати, разнообразни литератури „во сенка“.

Користена литература

Цепароски, Иван, *Грабнувањето на Европа*, Дијалог, Скопје, 2012.

Прокопиев, Александар, *Измислувајќи ја Европа*, есеј за несводливото, Зојдер, Скопје, 2014.

Mereu, Italo, *Storia dell'intolleranza in Europa*, Milano, 1979 / Во Истра, бр. 3/90.

Касано, Франко, *Медитеранската мисла*, Темплум, Скопје, 2011.

Шелева, Елизабета, *Дом/Идентитети*, МАГОР, Скопје, 2005.

Елизабета Шелева

Отец, татко, патер

- книжевни фигурации и модалитети на таткото во македонската литература со споредбени примери од балканскиот регион

„Го сонував татко како се
качува по ридот
Чекореше решително небаре
библиска фигура
Фигура од митовите, фигура што има
своја мисија“

Звонко Карановиќ -
Златно доба -

„Беше глава на семејството, песот- водач, шефот, семоќниот, мажот, потентниот фалус пред кој се поклонуваше секој. Наспроти твојата минијатурност. Наспроти хендикепот што те направи покус...Јас, јас бев трот во тебе“

Имануел Мифсуд - *Во името на таткото* -

Несомнено е голем, но, исто така, и иманентен предизвикот да се влезе во **компаративно** истражување и интердисциплинарно согледување на одделните фигурации, а, имплицитно на тоа, и односот кон Таткото, како универзален, антрополошки образец и примарно емоционален, развоен однос. Ноторен факт е дека односот со / кон таткото појдовно се формира во непосредно и индивидуално зададениот семеен контекст, но тој, сепак, не се исцрпува, не запира тука – ами, влијае пошироко – врз артикулирањето и на нашиот однос кон претците, потеклото, (националната) припадност, татковината - станувајќи на тој начин податлив и интригантен истражувачки проблем за културолошки анализи.

Потпирајќи се на интуитивно акумулираните сознанија од сопственото читателско искуство, во понатамошниот тек на ова излагање се предлага и рамковна типологија – овојпат, соодветно на изворната компаративистичка определба – посветена на книжевните фигурации на таткото – во неколку избрани дела, од доменот на современата македонска литература, како и од литературите од соседниот регион на Балканот.

Парадигмата на татковците низ **историјата на литературата** е несомнено богата, почнувајќи од грчката трагедија и „Царот Едип“, преку ренесансната драма „Хамлет“ или „Кралот Лир“, сè до романот „Татковци и деца“ на Иван Тургенев, потем, бесмртниот расказ „Писмо до таткото“ од Франц Кафка, редица (веќе и филмувани) дела на бунтовните американски писатели од средината на 20 век, или нам регионално поблиската драма „Господа Глембаеви“ од Мирослав Крлежа.

Сите овде наброени, но и редица други дела, содржат индикативни примери и вистински предизвик за подлабоко проникнување во типолошките модалитети на индивидуалниот (книжевно артикулиран) однос или пристап кон семејниот татко, но, и натамошно проникнување во самата архетипска структура и релација, што ја градиме кон нашите симболички татковци, односно, татковските симболи и супститути, како што се: татковината, потеклото, традицијата, културата итн.

Секако, важноста на таткото како книжевна тема или неговото присуство како лик во книжевноста е втемелена во (и произлегува од постоењето на комплексни, иако, не секојпат видливи (манифестни) релации, примарно настанати во рамките на семејството, а потоа и симболички трансферирани, во другите (пошироко изразени) домени на колективниот живот (односот кон авторитетите, лојалноста, почитувањето на системот и сл).

Тие, на проблематски изложен начин, го тематизираат прашањето за нашиот однос кон самото **потекло** и припадноста кон татковината – патем, на латински јазик, означена со зборот **patria**, што се наоѓа во директна семантичка врска со зборот „татко“ (како што е тоа случај, и во нам поблиските, бугарски и руски јазик, кои, за означување на татковината, го употребуваат зборот „отечество“, а во соседниот српски јазик – аналогната „татковска“ изведенка – „отаџбина“).

Покрај тоа, словенските јазици, успеале да воспостават уште една, дополнителна термилошка, симболичка и концептуална разлика, помеѓу сродните термини отец и татко:

а) **Отец** - источник на сè (Библија), генератор на припадност, божествен трансмитер (Деус Патер)

б) **Татко** – семеен, биолошки родител

На крајот на оваа семантичка низа, треба уште да се спомене и релативно новиот термин „фалус“ што му го должиме на теориското наследство на Жак Лакан, и неговото настојување да се расветли улогата на симболичкиот татко, како носител и гарант на законот и социјалниот поредок.

Од своја страна, самото ова истражување, како и обидот за појдовна типолошка согледба на книжевните фигурации на таткото, имаат свој посебен мотив и своја оправданост особено на **Балканот** – како културолошки простор, значајно предодреден од постоењето на предоминантно **патријархално** (и, во голема мера, патриотски предодредено) општество.

Покрај оваа, културолошки воспоставена, патријархална матрица, типична за епскиот менталитет на Балканот, во воведниот дел од овој прилог, би сакала да укажам и на постоењето и односот кон симболичкиот татко во книжевноста – олицетворен и во третманот кон книжевна традиција, поточно, пристапот кон самите книжевни татковци (претходници во литературата).

Во контекст на ова, посебно е корисен и прониклив, неодамна објавениот прилог на Елка Димитрова „Кој ги измисли нашите татковци“. Овој, родово сензитивен прилог, го третира **феноменот на патернализмот**, што пословично владее во литературата и културата во Бугарија, низ постојаната битка за „старешинство, покровителство, своина“, актуелна и меѓу современите книжевни кругови. Во тој контекст, Димитрова укажува на татковството како структура на владеење и институција на контрола, при што како индикативен се споменува моделот на просветителството, како прва, историски осознаена реакција против патернализмот. Некогаш, тревожната потрага по таткото во литературата и културата, својата мисија и цел ја остварува на парадоксален начин: по таткото се трага за тој потоа да биде убиен. Димитрова на крајот со резигнација заклучува дека поради константниот отпор кон промените и новото во бугарската литература, како единствено дозволена останува и се толерира **генерациската класификација или поделба меѓу авторите** - со оглед на фактот дека се работи за неизбежна, биолошки

втемелена, природна разлика, помеѓу младите и старите автори. А, кога сме веќе тука, не можам да одолеам, како куриозитет на нашето поднебје, да не го воочам, симптоматичниот пример на младите автори кај нас, кои просто пекаат по (наместо да бегаат од) **непотизам** (што е само друго име за споменатиот патернализам) – трагајќи по наклоноста на некој книжевен патрон, чија моќна сенка пружа доволно удобна и профитабилна закрила, посебно, во трката по ласкави книжевни признанија.

Кога говориме за феноменот на **книжевните татковци** (урнеци или старешини), секако, не смееме да го одминеме знаменитото дело на американскиот теоретичар, **Харолд Блум** од 1973 г., „**Антитетичка критика**“, исцело посветено на феноменот на справување на авторите- синови , овојпат, со книжевното татковство на своите поетички претходници и урнеци. При тоа, Блум прави и листа од шест модалитети, кои ги опфаќаат парадигмите на творечки продуктивното „погрешно читање“, на творечките антитези и поетички отстапки, редум присутни кај книжевните наследници и следбеници: клинамен, тезера, кенозис, демонизација, аскезис, апофрадес.

2. Во вториот, **антрополошки** втемелен дел од ова излагање, на почетокот сосема накусо ќе споведам со-поставување на препознатливите модели и толкувања на базичната релација помеѓу таткото и синот/синовите, што владеат во рамките на двата културни модели (и ним својствените митологии), како што се: антиката и христијанството.

Имено, додека **антиката** ни соопштува еден базичен мит (приказна), во која синот (Едип) го убива својот Татко – дотогаш, **христијанството** – спротивно на тоа, ја втемелува приказната за таткото (Бог), кој доброволно го жртвува својот син (Исус, а пред тоа и Исак, синот на Аврам)

Од друга страна, **психоанализата**, како клучен херменевтички пресврт, во толкувањето на човекот од страна на хуманистичките науки од почетокот на 20 век, посегнува по таква проекција на овој, за секоја единка, фундаментален однос, што изгледа **поблиско до античкото** (митско), отколку до христијанското (религиско.) Според Фројд – семејството, во принцип, не е предлошка за „романса“ – туку, поприште на неизбежни, архетипски, помалку или повеќе, прикриени антагонизми и конфликти, произлезени од меѓугенерацискиот судир, односно, неизбежното

сочелување / совладување на Тотемот (таткото) како еволутивен принцип на идентификација (за помладите или „синовите“).

Ова изворно тврдење на Фројд, денес емпириски го потврдуваат и актуелните истражувања од областа на еволутивната психологија, според кои, процентуално земено, луѓето делат само 50% од сопствените гени со своите родители, браќа, сестри – што имплицитно значи дека сите ние сме само половично (или, напалу) детерминирани од сопственото (генетско) потекло.

Обредното рушење на авторитетот на старото/стариот поредок, исто така, е забележано како регуларна практика, веќе во рамките на карневалскиот обред **moccoli**, на кого особено внимание му укажува Михаил Бахтин – повикувајќи се на обредниот повик: **”Sia ammazzato, il signore Padre”**, при симболичкото гаснење на свеќите, што означува и „перформира“ токму смрт на стариот „татко“.

Отаде, можеби, не е претерано ако се каже, дека градењето на личниот идентитет, во голема мера, претпоставува и се темели на принципот на **раскол**, расцеп – повеќе отколку на принципот на линеарен континуитет.

Во обид, да досегне до подлабоката причина и семејната етиологија на Едиповиот комплекс, Ролан Жакар посега по семејниот наратив на самиот „татко на психоанализата“, овојпат барајќи ги одговорите на рамништето на мета-биографското истражување. Жакар издвојува еден индикативен, иако, до сега, наполно пренебрегнат детал, од личната биографија на Зигмунд Фројд: длабокиот засек/рез во односот на младиот Зигмунд и неговиот татко, а којшто се должи на чувството на **стигматизираност**, обележаност, различност – поточно, на самото нивно не-германско (та дури и не-европско, семитско) потекло!

Според мислењето на Жакар, тоа (**разидување меѓу потеклото и средината**) придонесува за појавата на **двојна вина** (поради неминовниот, интересен судир помеѓу двете култури, односно, прикриениот еврејско-германски антагонизам). Младиот Фројд, слично и како и Кафка, поради своето не-хомогено потекло, кое стрчи во германската културна средина – во исто време, и на парадоксален начин, го осудува својот родител/предок – прво, заради тоа што **е** (Евреин, не-Германец) и , второ, заради тоа, што **не е доволно** (горд и самосвесен како таков, односно, Евреин) – (Р.Жакар, Фројд, 2000).

Токму од таа причина, како што сведочи Жакар сведочи, и како последица од тоа внатрешно двојство, застапено во односот кон

сопствениот татко – погледот врз скулптурата на Мојсеј од Микеланџело, отсекогаш го ужаснувал Фројд: поради неизбежното соочување со тн. *имаго* на таткото (но, уште повеќе, и самата закана на смртта, што зрачела од оваа скулптура, како казна од страна на симболичкиот лик на суровиот татко).

Во однос на тоа, сосема е умесно и држи место аналогно заснованото толкување на Јулија Кристева (книжевен теоретичар и психотерапевт) и нејзината неортодоксна, психоаналитичка интерпретација на христијанството, според која – самото потиснување и одбивање на (Едипалната – заб. моја) желба да се усмрти таткото (поточно, да се спроведе **нужноста од симболичкото таткоубиство** - „патрицид“) – од своја страна, води кон настанок на меланхолија и депресија (односно, авто-агресија).

Во контекст на ова толкување, индикативен е примерот со романот „Играта, падот на небото“, (неодамна награден со признанието „Балканика“), чиј автор **Башким Шеху** посега по продлабочен, антрополошки клуч, за појаснување на религиозната верба кај човекот, што воедно ја компензира едиповската рана на потеклото и идентитетот. „Зарем религиозната верба или потребата од религиозно убедување, не е само трансфер на Едиповиот комплекс, обид за помирување со татковската фигура, преку обожување на Бога, идеализираната фигура на таткото?“ – се прашува нараторот, кој, во ова дело, резигнирано порачува, дека „треба да се носат гревовите на таткото“. Патем, силината на ова самоисполнувачко пророштво, и самиот автор Башким Шеху повеќекратно и на своја кожа, во животот, веќе ја искусил, како син и жртва на насилно погубениот татко, во минатото, моќен и влијателен политичар.

Мора да се прецизира и подвлече во овие рамки, аксиоматската природа на **патрицидот**, како норматив со конститутивна нужност за секоја единка (без истиот да биде сведен на индивидуално одредена, анегдотална варијабилна). Во однос на тоа, постојат три основни модалитети на патрицид: реален, имагинарен и симболички патрицид (односно, таткоубиство). Во оваа прилика, како за нас посебно интересен и важен илустративен пример, што го потврдува симболичкиот патрицид – ќе го посочиме **нихилизмот**. Тој е сèуште делотворен и актуелен како движење, што ја обележува модерната философија, литература и култура (особено, рок и панк музиката и културата), со својот ривалски и негаторски однос кон авторитетот на претците, традицијата и поредокот. Ќе биде доволно, за потребите на

оваа расправа, макар накусо да се потсетиме на култниот роман со индикативен наслов „Татковци и деца“, од Иван Тургенев, кој е основоположник на книжевно промовираниот нихилизам, или, пак, на исто така култната за овие простори драма „Господа Глембаеви“ од Мирослав Крлежа и бесмртната реплика на бунтовниот (и блуден) син Леоне Глембај кој на едно место вели: „Откако знам за себе, се борам против Глембаеви“.

Отаде, книжевно-критичката просудба на овие и вакви **нихилистички модалитети**, во односот кон таткото, отвора мошне комплексна низа дополнителни импликации, кои, имено, лежат во сознанието дека односот (и, посебно, отпорот) кон таткото воедно станува индикатор и за распознавање на нечиј индивидуален однос кон самиот себеси, кон своето (семејно, етничко, културно) **потекло**, фигуративно кажано, кон сопствените, на еден или на друг начин, проблематични и/ли проблематизирани **„корени“**. Во овие рамки, како посебно интригантен и занимлив пример, за **„мешаните емоции“** што го проникнуваат татковско-синовскиот однос во повеќе варијации, дури и кога станува збор само за еден, конкретен семеен наратив, се издвојува мошне актуелниот (и неодамна на македонски јазик преведен) роман „Домашна змија“, од современиот албански писател **Аријан Лека**. Во еден момент, таткото на нараторот, кој е морепловец, ја признава сопствената првична неподготвеност, во мигот кога требало да се соочи со улогата на родител (односно, губитокот на својата слобода):

„Јас по прво би бил морско коњче, отколку татко (*Домашна змија*, 2016:21)...

Но, уште порадикален – при тоа, самоироничен, потресно интониран и амбивалентен – е суровиот исповеден параграф на синот, по повод смртта на татко му :

„Да. Да. Го сакав мојот татко повеќе од сите други, особено откако умре... Тој умре, за да ми го отвори патот и за да ме ослободи...Откако почина, станав поблизок со него“ (*Домашна змија*, 2016, 25-27).

При крајот од романот, овој, болно притаен, меѓугенерациски антагонизам, одново исходува во подбивен манир: „Натпреварот меѓу поколенијата секогаш завршува нерешено. Реми, татенце!“ (*Домашна змија*, 2016:164).

Токму во овој невралгичен и компликуван јазол, што ја одбива и и' се спротивставува на праволиниската интерпретација на односот кон таткото како неприкосновен патријархален авторитет и симбол,

лежи и аргументот за спроведувањето на необично смелата **инверзија**, што ја прави психоанализата, по однос на прочуената „равенка“, искажана во светата книга на Евреите –Талмудот, дека : „Таткото е крал на човекот“. За разлика од тоа, психоанализата на Фројд станува позната (и, во медицинската литература, до ден денес оперативна), и не помалку еретичка хипотеза, дека, всушност: „**Детето е татко на човекот**“ (а не обратно, како што од прастари времиња порачувал, не само,Талмудот).

Оттука, и не е сосем далеку од вистината, интуитивното претчувство дека во поново време, попрво сведочиме за една спротивна појава – така што ја претпочитаеме ултимативната сила на Синовите, наместо строгиот и непореклив авторитет на Татковците,

Макар што, според мислењето на Едгар Морен, феноменот на **педократизација** – или, (симболичко) владеење на синовите (вклучувајќи го во себе денес широко распространетиот култ на младоста), секако постоел и порано, истиот е понагласено присутен од средината на 50-тите години на 20 век, како дел од подемот на **масовната култура**, односно, сценското и медиумско „излегување“ и промоција на младоста, хипостазирана во ликовите на култните ѕвезди во музиката, филмот, литературата, модата, воопшто естрадата – чијшто сјај не потемнел сè до денешни дни (Елвис Присли, Жан Лик Годар, Клод Шаброл,Франсоаз Саган, Ив Сен Лоран).

Во врска со тоа, интересно е да го наведеме мислењето и на еден од ликовите во романот *Последниот збор* од Ханиф Курејши: „Западот се обиде во 60-тите години да го отстрани таткото, без оглед дали е авторитарен или не. Така, завршивме со, како што честопати љубезно укажувате, култура на самохрани мајки“ (**Ханиф Курејши**, *Последниот збор*, Или или, Скопје, 2016: 180).

3. Во третиот дел од ова излагање, заради надополнување на тезите на нашата анализа, накусо би се осврнале на изворните претпоставки, што ги соопштува Фројдовата психоанализа. Според оваа, навидум еретичка херменевтика, односот татко-син е предодреден од динамиката и неотповикливоста на еден постојан, помалку или повеќе видлив (и доживотен) **внатрешен конфликт**, што се води во неспокојната душа и амбивалентна опсервација на синот, како раскажувач и/ли лик во романескната нарација

„И покрај моето бегство, татко ми се всели во мене...Цел живот бегаме од таткото, а всушност никогаш не успеваме да

побегнеме. Не успеваме да побегнеме, ниту кога ќе биде мртов“ (Андреј Николаидис, *Син*, 2012:33).

Кај А. Николаидис (чијшто личен биографски куриозитет е содржан во фактот, што и неговиот, граѓански татко е исто така познат писател, кој дури носи и исти, лични иницијали) не отсутвуваат ниту елементите од античката митологија (ликот на Сатурн, кој ги јаде своите деца, односно Хронос), проследена со „канибалска“ херменевтика во третманот на соодносот родители – деца. „Родителите цел живот ги уништуваат своите деца, кои не им остануваат должни и не се откажуваат од одмаздата се додека не ги испратат своите родители во гроб. Секоја семејна куќа може да се претвори во касапница...“ (Николаидис, *Син*, 2012:43).

И кусиот роман-новела „**Цинк**“, објавен во 1988 год., од страна на култниот српски автор (и претходник на пост-модернизмот), Давид Албахари е фокусиран токму на проблематичниот, овојпат, и постхумен однос на синот - наратор кон својот еврејски татко. Во него, се открива еклатантен пример, за постоењето на ткн. „новела на психоанализата“ (Грубачиќ, 2015:124), олицетворена во сета амбивалентност и недосегливост, што ја содржи овој сложен однос, чија катарзична реализација и психоаналитички трансфер, стануваат достапни благодарение на самото уметничко дело.

„Благодетта на смртта е во тоа, што некој конечно престанува да биде нечиј син: се слекува од тебе пердето и, барем некое време, одиш небаре светот да ти припаѓа само тебе“ (Албахари: *Цинк*, 2003:33).

Самата интимизација со таткото, неговото конечно присвојување и прифаќање како „свој“ родител – настапува благодарение, или, токму со посредство на писмото (приказната). Испишување на приказната за таткото како чин на (постхумна) реконцилијација со него!

„Никогаш не постоеле, милував да помислам, татко и син помеѓу кои со толку сигурно можеше да се постави знак за потполна разлика. Никогаш нема да бидам како тој човек“. „Тој човек, така мислев за него, зборовите „татко ми“ дојдоа многу подоцна, кога почнав да пишувам раскази.“ (Албахари: *Цинк*, 2003:58).

Интересен и, веќе во самиот наслов, експлицитно поврзан со нашата тема, бездруго е и романот „**Татко**“ (2010 год), од култниот хрватски автор, **Миленко Јерговиќ**, овојпат засегнат од секојпат латентната прашалност на татковството како главен мотив не само на

семејната, туку и на пошироката, колективна (авто)деструкција и милитантност:

„Од тоа прашање почнува нашата целоживотна потрага по идентитетот, семејната и општествената историја...од прашањето кој му е таткото на детето ...почнуваат НОБ, петте векови под Турците, неколкуте српски востанија и хрватската селанска буна... Секогаш недоволно се личи на таткото.Таа сличност доживотно мора да се докажува“ (Татко, 2010 :7)

Не помалку интригантен, по однос на контроверзната рокада на семејните улоги и позиции, е штотуку објавениот роман В. Бајац „*Хроника на сомнежот*“ (2016 год) – исто така (опсесивно) поврзан со комплексната и трауматична релација на синот и таткото (кој, освен тоа што е самохран родител, исто така, се наоѓа во нималку достоината улога на политички затвореник). Отаде, нараторот, поставен во улогата да му биде „Татко на сопствениот татко“ – на својот грб, уште од мали нозе, мора да ја носи неволната и неприродна инверзија на семејните улоги и хиерархиски надлежности, поради присилното отсуство на таткото, а подоцна и неговата оправдана истрауматизираност од затворот. Отаде, синот е, всушност, заменски татко – кој, поради стекот на неповолни општествено-политички околности, предвреме морал да ја заземе позицијата на родителски супститут (и да стане заменик, или в.д. родител).

4. Во четвртиот дел од овој текст е дадено појдовно типолошко разграничување на двата основни модалитети (разлики) во книжевните наративи, посветени на таткото.

Така, од една страна, се наоѓаат оние наративи, кои ги артикулираат специфичните односи, настани и, воопшто, приказни што ја разработуваат и прикажуваат (интригантната) **релација**, што се одвива помеѓу таткото и нараторот

Од друга страна, ги изделуваме оние наративи, кои се фокусираат врз самиот лик на таткото, неговата книжевна фигурација, дескрипција и карактерологија - претворајќи се, на тој начин, во „**монографски**“ **приказни** за таткото.

Покрај параметрите, што ги нуди оваа базична типолошка распределба, овде се предлага нацрт и за дополнителна типологизација на одделните модалитети и книжевни фигурации на

ликот на Таткото – во две одделни групи: отсутни/проблематични татковци и татковци - помагачи.

Првата (воедно и побројна) типолошка подгрупа ја сочинуваат ликови на, условно кажано, **отсутни** и/ли **проблематични татковци**, чиешто книжевни фигурации откриваат инсуфициентност на татковата фигура во животот на детето, синот, семејството – при што истата таа инсуфициентност може да произлегува од повеќе објективни и субјективни, историски и/ли психолошки предизвикани чинители. Тука, врз основа на сопственото читателско портфолио, ги издвојуваме следните модалитети: отсутен татко, убиен татко, идеолошки прогонуван, опсесивно виновен татко, татко во затвор, автодеструктивен (суицидален) татко.

4.1. Убиен татко – Богомил Ѓузел (делегирана вина, татковина)

Мотивот **на пра-родителскиот грев** е индикативен и трајно проникнат во поезијата на Ѓузел "макар родени по грешка/**гревот** изговорен останува наш вистински **татко**", каде се врзува за повеќе различни контексти, од кои библискиот е секако појдовниот и најуниверзалниот, но не и единствен. Во македонската поезија, тој ќе остане запаметен по сосема уникатниот пример, и во неговата семејна историја автентично да се преплетуваат (а тој како поет и во делата да ги тематизира) најтрагичните елементи од овој исконски мотив.

„Цел живот згрчен
во кујнското ќоше крај огништето
во домот претрупан со предмети, во сокакот од маалото
од малата татковина, без ничија освен татковата вина
и мајчината што таму те родила“
(од песната „Човек во себе згрчен“)

За прв пат во македонската литература употребената хомонимија меѓу зборовите „татковина“ и „**татко – вина**“, на особен и незаборавен начин, ја посведочуваат потресната сила и проникливоста на Ѓузеловиот талент, на Ѓузеловиот редок дух. Оваа хомонимија на прегнантен начин трајно ја впишува и во самата песна ја монументализира, најпрвин личната трагика на поетот, чијшто татко Димитар Ѓузелов, инаку, првиот македонски доктор по

филозофија, кој бил сурово погубен (и оставен без гроб) после Втората светска војна. Покрај оваа несомнена, исповедно-анегдотска семантика, песната, од друга страна, го содржи и крикот на еден припадник на „мала татковина“, крик којшто одекнува и во стиховите на великиот Блаже Конески, кој ја опеа болката, маката поради своето „смачкано племе“.

Комплексот на **наследната вина**, проклетството на потеклото или потеклото како проклетство самото по себе, но и потрагата по своите корени, по Домот (со големо д) – остануваат суштински показатели за поетскиот светоглед на Ѓузел. Поезијата за него не е идилична дејност, која се изведува, удобно завален „во скутовите“ на куќата, таткоВината, и-сторијата. Напротив, поезијата е мачна духовна преобразба, себе-соголугање до голото (рентгенско) дно, до она што биолозите со огромен респект денес го нарекуваат ДНК (базичен генетски запис) – кога драмата само на Еден човек, воедно станува драма на Сето човештво (како што отсекогаш и било).

„Мојата прва гимназиски незавршена проза/почнуваше со насловот „**Како да се убие својот татко**“ - ќе додаде Ѓузел, овојпат, активирајќи го, покрај семејниот, воедно и митско-архетипскиот мотив на таткоубиството, поточно Едиповиот злостор како ултимативна задача на творецот. Или, подобро, како индивидуална бунтовничка катарза, пред сеништето на секогаш-веќе мртвиот оти секогаш - веќе Виновен Татко.

4.2. Автодеструктивен, суицидален татко – Игор Исаковски

Уште од своите први, младешки записи, Игор Исаковски останува препознатлив како радикално настроен автор, се’ до својот преран крај, доследен во својот **бунтовнички настап**, во своите изливи на непокор кон светот - таков каков што е – склон кон лаги, преправања, лицемерие, површност

Тој зад себе остави и неколку впечатливи и незаборавни песни, во кои фигурира **таткото како поетски лик** – во кои преовладува суровото сеќавање за татковиот експлозивен крај, болната непомирливост со неговото заминување и парадоксалното, одложено соочување и прифаќање на неговата смрт, од страна на синот-поет.

Одложено реагирање

заплакав три недели откако

го закопав татко ми

со Коко пиевме и славевме
 стара нова година
 во едно кафе помало од трафика
 од некаде грмнаа труби

и тогаш тргнав да плачам...

ми рекоа умрел како во земјотрес
 од срце, излив, напад на астма и бубрези
 истовремено и потполно земјотресно
 како да експлодирал, рекоа

тогаш мислев на меури од сапуница
 мислев на одеци од свона низ празнината
 сфатив дека и јас така ќе умрам...

татко ми лежеше на една полица
 она што беше останало од него
 лежеше на полица со број околу палецот
 и во друштво на нови колеги

се сетив на сè кога грмнаа трубите

Ако ги погледнеме од денешна перспектива, овие стихови несомнено се потврдуваат како едно совршено, при тоа луцидно (и морничаво) претскажување на сопствениот крај и фаталното окончување на немирниот животен пат - што самиот поет и нивен автор, извесно време, очигледно го насетувал, претчувствувал и запишал во лирска форма (песната е напишана во 2007 год, а тој умира во 2014 год).

Огромната предност и важност на оваа, сурово искрена и исповедна лирика се наоѓа токму во нејзиниот неконформизам и подготвеност, дури и за најрадикални решенија и исходи – каква што е смртта сама по себе.

4.3. Отсутен татко – Димитрие Дурацовски

Основната нишка водилка во вториот роман на Димитрие Дурацовски „Бледи сенки, далечни гласови“ е архетипската фигура на Таткото. Тој плени и поразува, но останува „кафкијански“ доминантен, овојпат со својата (хипертрофирана), оти доживотна Отсутност. Така, покрај чувствата на тага и жал, што природно се

очекува да ги побуди раната загуба и отсуството на „биолошкиот“ татко – нараторот ги споделува и чувствата на срам, инфериорност, напуштеност, безначајност и недоветност – кои навираат како трајна последица од отсуството на „архетипскиот“ и симболички татко, таткото-заштитник и најблизок, насушно потребен, духовен Соговорник ... Отаде, како мото на оваа книга е земен, нималку идиличниот извадок од филмот *Incendies*, каде се вели „детството е нож заглавен во грлото“

„И не сум слушнал друг збор за него освен – прекрасен човек, неверојатен, извонреден, голем. А тоа значи **многу поинаков од тебе и подобар, се разбира**. Ја живеам 36, истата во која тој умре.“ (*Бледи сенки, далечни гласови*, 2012:84)

Патем, во делото на Дурацовски, односот на нараторот кон таткото е исто така претставен низ призмата на речиси, апсолутна разлика меѓу синот и таткото, како што тоа претходно беше случај и со новелата „Цинк“ од Албахари.

Покрај претходно споменатата група на проблематични (и во некоја смисла, дисфункционални) обрасци на татковско-синовски релации, во втората (кај нас, можеби, не толку голема) типолошка подгрупа, се вбројуваат книжевните фигурации на татковци - помошници или поддржувачи (вклучувајќи ја тука и можноста од постоење на нивна дополнителна, книжевна идеализација). Тие, во искусственото или духовно созревање на своите синови и потомци, имаат одиграно **позитивна или стимулативна улога**, влијаејќи при тоа, исто така, и врз изборот и правецот на нивната подоцнежна, креативна дејност.

Во оваа прилика, би ги издвоиле модалитетот на татко - библиофил и стратег на семејниот егзил, или, татко –библиофил и благороден советник или креативен „гуру“ на синот (уметник).

4.4. Таткото библиофил и духовен помошник, Хорацио Цвикало - Александар Прокопиев

Писателот Александар Прокопиев, кој првично се појави во македонската литература, во рамките на ткн. Петти круг – во својата проза уште од почеток ја вклучува метафората на Библиотеката, делумно, поттикнат од поетичкиот влог на Хорхе Луис Борхес, но, не помалку, и од сопственото биографско миље – и растењето покрај таткото – инженер, страсно вљубен во книгите и мајката – професорка по литература.

„Мојата библиотека (збогатена најмногу во времето на татко ми) брои над 9500 книги, денес населени во неколку простории и во најразлични „домови“...татко ми беше вистински библиофил и уредно ги каталогизираше книгите според авторите по азбучен ред (со педантно забележани податоци за издавачот, преведувачот, авторот на предговорот итн)...Оттаму мојот избор на литературата како животна страст професија доаѓа токму поради постојаната духовна, но и физичка близина на големата семејна библиотека“ (Прокопиев, *Нови анти-упатства за лична употреба*, 2009:145)

Во раскажувачкиот универзум на Прокопиев топло оддишуваат носталгичните сеќавања на гласовите и случките од од семејната куќа, од семејната згриженост и закрила, безбедната стокменост, сосема по вкусот на едно хиперсензибилно и љубопитно момче

„Во светот на мојот татко, јас имав свое заштитено, речиси изолирано катче како малечкиот принц на својата мини планета...Тој како искусен ментор умееше во долгите разговори ...да извлече, да изнуди од мене некоја мисла што во моментот ми се чинеше толку силна и толку природна и ме правеше горд на себе, како што може да биде еден момчак во раст. Таа негова поткрепувачка татковска особина –ентузијазмот –ми остави и извонредно важни резерви и понатаму, да ме закрепат во мачните периоди (меѓу кои беше и неговото боледување) “ (Прокопиев, *Нови анти-упатства за лична употреба*, 2009:50)

Во еден од своите, метафичкионално обликувани записи, нараторот Прокопиев – од една страна го евоцира стројниот (идеализиран) лик на таткото кој поседува магнетска сила, додека, од друга страна, се навраќа на ритуалниот чин (засадувањето бреза како роденденски подарок) – што воспоставува доживотна, анимистичка врска меѓу судбините на синот и моќно извишеното растение.

„Татко му, кој ќе се разболи и наскоро ќе почине, но кој тогаш беше сèуште строен и полн со шарм и гордост, што предизвикуваат доживотни пријателства и опасни непријателства, за роденден му подати малечка брза, што ја засади во бавчата, веднаш под прозоецот на неговата момчешка соба .Тогаш Прокопиев помисли, дека тоа е необичен подарок, и дека неговиот натамошен физички и духовен развој ќе биде најнепосредно поврзан со растот на брезата“ (Прокопиев, *Човечулец*, 2016:147).

Во „Божикна приказна“, раскажувачот го вклопува својот луциден сон: кога, студеното сениште на смртта, го прогонува и води се’ до надгробниот камен, каде стои запишано токму неговото име - од темницата изнурнува огромен мечок, го совладува сеништето – а потоа – „ќе му падне мечешката кожа и пред нег ќе се покаже неговиот татко, убав и елегантно облечен, како и секогаш“ (2016:98).

Како што тоа може недвосмислено да се види, писмото за Прокопиев има благородна улога и возвишена мисија – одржување во живот на семејната меморија, но, исто така, и своевидна реанимација на веќе починатите блиски сродници.

„Страниците сè поретки во последно време што сум ги напишал за татко ми, за дедовците и бабите, за моите предци се делумен обид за нивна реанимација на починатите од моето семејство, обид тие да живеат подолго од нивниот биолошки живот...Моите за мене ја немаат само силата на минатото, нивните животи продолжуваат до денес, кога пишувам за нив, и потоа, кога опстојуваат во текстовите“ (2009 :135).

И како што тоа умее да го изигра само литературата, книжевните фигурации на таткото, и покрај големите и евидентни поетички разлики, што владеат меѓу нив, се покажаа како неочекуван мост, што може да поврзе еден типичен пост-модернист, како Прокопиев со творештвото на еден типичен реалист (дури и документаристички настроен автор) како Луан Старова.

4.5.Таткото: библиофил и чувар на семејната меморија - Луан Старова

Повеќетомното дело на Луан Старова (кое опфаќа 16 книги), под заедничката насловна одредница „Балканска сага“, е своевидна меморијална сложувалка, од инаку расфрлените коцки на приватниот семеен наратив на авторот, како наратив, трајно обележан со преломното искуство на егзилот, повеќедомноста, умножената

припадност и воедно разломеност. Во сето тоа, нималку едноставно и не малку трауматично премостување на егзилијарното искуство на семејството – во улогата на предводник и своевиден спасител, се јавува токму ликот на Таткото:

„При преселбите на нашето семејство, за Татко, главниот стратег на егзилот, пресудно беше да ја загнездиме судбината крај брег на река, езеро или море, а за мајка најзначајно беше тоа во каква куќа ќе се вселиме.“ (Старова, 2014:444).

Во реалноста неостварливото (а толку посакувано) реставрирање на изгубениот дом, таткото посредно го надоместува и остварува преку преносот на, и грижата за, книгите и посветената грижа за одржување на домашната библиотека, којашто самиот раскажувач ја нарекува „вавилонско одајче“.

За балканскиот библиофил, Библиотеката не е само привилегирано академско катче, ниту оаза на неприкосновеното знаење, ерудиција, вечна мудрост. За балканскиот љубител и посветеник на книгите, библиотеката е често само утопија, место на невозможните, а животни важни соништа. Покрај тоа, таткото во романескниот циклус на Старова, особено држи до самиот распоред на своите драгоцените книги (што ги доживува како живи суштества), па истиот како аманет им го препушта на својата сопруга, а, подоцна, и на синот професор. Книгите се единствениот имот, што тој ќе ги донесе од своето школување во Цариград, книгите се неговиот алтернативен поредок, што, со текот на времето, прераснува и во култ кон книгата – на моменти, можеби, повеќе сличен на доброволно заробеништво и опкованост, но, се’ во име на молитвеното задоволство, дека на тој начин, се општи со соговорници, кои се далеку подостојни, одошто оние што ги нуди бедата, неизбежна во мигот на сегашноста. Затоа, „Татковото второ умирање настапи откако неговите книги останаа без животот, што им го внесуваше тој ...освен неколкуте, во кои беше останала пепелта од испушените цигари врз страниците, на кои беше задржано Татковото фениксовско присуство“ (Старова, 2014:470).

Во овие (насила) изместени егзистенции, покрај просветителската, книгите одигруваат и големо меморијална мисија. Книгите од личната библиотека се врзува за одржувањето на континуитетот на семејната историја – особено, ако се земе предвид драматичниот момент на егзилот: кога токму тие книги воедно се и единствениот можен пат (или, мост) за враќање (премостување) на

истиот тој егзил (откорнатост и исчекор) од првичниот дом и татковина).

Завршни согледби

Типологијата на односот, што се воспоставува помеѓу таткото и неговите потомци – неретко ја содржи иницијалната **Едиповска рана на потеклото и идентитетот**, што, во помала или поголема мера, ја прикрива (или, обратно, настојчиво ја манифестира).

Еден од документарно потрепените романи на гореспоменатиот српски писател Бајац, не случајно, го носи, навидум парадоксалниот, но за нашата расправа овде, мошне индикативен наслов **„Бегство од биографија, живот во осум имиња“**, објавен во 2001 г. а, посветен му е на куриозитетниот и на два континенти влијателен српски дејственик, Ѓорѓе Шагиќ. Но, на оваа, за мене лично, мошне инспиративна тема и парадоксот на „бегството од потеклото и биографијата“, во иднина ќе и’ посветам посебен прилог.

Релацијата, што ја воспоставуваме или градиме кон таткото, и при тоа, секој од нас, индивидуално, додавајќи ѝ дополнителен замав или, пак, напротив, блокирајќи ја како извор на фрустрации - всушност, открива уште еден аспект од нашиот личен однос кон себеси, сопственото прифаќање или отфрлање: во корелација со нашата **гордост или срам од корените**.

Во таа смисла, станува речит (и, не помалку трагичен) примерот на врвниот писател и интелектуалец Томас Бернхард, кој поради искажаната бескомпромисна критичност кон Австрија и лицемерието, претенциозноста и снобизмот, што владеат во круговите на нејзината тн. висока култура, честопати, во текот на неговиот кус живот и отворено бил обележан (и оцрнуван) со етикетата **Nestbeschmutzer** (погрдна кованка што во буквален превод знали „оној, што си го валка гнездото“). Слично на овој пример, веројатно, поради неговото заминување во друга средина, и бугарскиот теоретичар Цветан Тодоров, подоцна, во улога на натурализиран Французин, неретко бил оцрнуван, со нималку ласкавиот, иако речит, атрибут **„родо-отстапник“**, или, одробреник. Бројни се, и неретко трагични по својата судбинска разрешница, токму оние ликови, та и дури колективи – кои ја пречекоруваат граничната точка на здравото себеприфаќање и себепоимање – одејќи кон автодеструктивната разрешница и фатална битка со ветерниците

на сопственото, контингентно потекло. Некои од тие примери се индикативни во обликувањето на трагично бунтовничката, поетичка и културолошка матрица на американската современа литература (и филм).

Во оваа и ваква литература, што српскиот книжевен теоретичар Слободан Грубачиќ, сликовито ја нарекува „**книжевност на огорчените синови**, презрени и потиснати“, неретко, пронаоѓаме потресни примери за психопатологијата на овој базичен однос: како, на пример, претераната доминација и контрола на таткото, со постојано (садистичко) нанесување на нарцистички повреди (омаловажување и обезвреднување) на синот или, обратно, негово трајно занемарување и игнорирање. Овој патолошки образец на односи меѓу најблиските, што остава трајни трауматски последици, врз млаите - науката денес го именува како **дисфункционално семејство**.

Особено занимлива забелешка во овој контекст е, дека фигурацијата на таткото има одиграно важна улога не само во доменот на високата култура, туку и делотворно (иконографско) влијание во областа на популарна култура.

Според филмската критичарка, Барбара Блејк Томиќ, проблематиката на татковството е централна содржина во **холивудските филмови**, дури и во оние, што се „набиени со пренагласени акциони prizori и апсурдни заплети“. Во нив, татковството ја има компензаторската улога на „своевиден пат за личното искупување“ – преку заплетот за повторно поврзување на отуѓениот татко со синот. При тоа, отуѓениот (но, затоа, суперефикасен, несопирлив, ама и емоционално воздржан) татко и самиот бил или е жртва на својата потисната траума (поради сопствениот неадекватен татко, покрај кого растел), а токму тоа искуство резултира со парадоксално градење (и култ) на машкиот стоицизам и емоционалната шкртост.

Отаде, како логична импликација или консеквенца, самото по себе, се наметнува и прашањето: дали, судејќи според аксиомите на психоанализата, всушност, секое семејство (а не само одделните, ноторни исклучоци) е, во помала или поголема мера, дисфункционално?

Со оглед на тоа, што ова прашање веќе навлегува во друга тема, за него, сепак, поопширно ќе расправаме во друга прилика и во друг текст!

На крајот на овој (не само лично обоен) прилог, би сакала уште еднаш да подвлечам, дека истиот не настапува од гледна точка на **историската поетика**, односно генеза, туку од иманентно почувствуваната потреба – за осознавање (и макар начелно укажување) на една типологија на книжевните фигурации на таткото, или односот татко – син, особено, оние фигурации, какви што се забележливи и индиктивни за актуелните дела од балканскиот регион.

Отаде, самиот овој приказ бездруго останува отворен за дополнително вклучување и на други книжевни дела и примери, какви што, се на пример, филозофската студија „Егејци“ од Кица Барџиева Колбе, објавена во 2000 год (како сторија за раздоменоста и „вината на преживеаните“ бегалци), романот „Резервен живот“ од Лидија Димковска, објавен во 2012 г (со ликот на инферирониот татко во сенка), потем, забележителниот дебитантски роман „Очи со боја на чевли од Петар Андоновски“ (обземен од психопатологијата на односот татко/воено лице и неговата ќерка), но и други, кои, овојпат, не беа земени предвид.

Иако отпочнат од поинаква мотивација, овој прилог, покрај другото, не’ соочи со контроверзното сознание, дека **епохата на постмодерната**, втемелена во апологија на принципот на **одсредиштеност** – односно, отсуството на трансценденталниот означител (татко, бог, логос), за кое радикално сведочи и стихот на Лидија Димковска, дека светот „ денес нема ни татко, ни татковина“. И покрај своите радикални настојувања, Постмодерната не успеа сосема да ја порази покровителската фигура на таткото (и неговите симболички супститути), дури и кај писателите и философите со доследна цинична определба.

Тоа сознание, впрочем, се потврдува преку обновата на една парадигма, особено изразена во текот на последните две децении (и не само кај нас, на Балканот), а препознатлива по интензивната потрага и чепкање по **корените** (преоткривање на сопственото потекло) – како и реартикулацијата на културниот **идентитет**.

Според мислењето на влијателниот руски теоретичар од областа на визуелните уметности, **Борис Гројс**, и самиот заминат и активен на Запад, оваа парадигма се должи на парадоксалната постколонијална потреба на источно-европските култури – за воспоставување своја критичка дистанца кон машкиот и патронизирачки концепт на западот.

„Потрага по корените и културниот идентитет беше тренд кој започна **во осумдесеттите** години, во време кога источноевропската уметност стана дел од глобализираниот уметнички простор. Денес, ако ги погледнете сите аспекти на идентитетските политики на тоа време, сите доминантни процеси **се однесуваа на** анти-евроцентризмот. Сите сакаа да бидат постколонијални и, на овој или оној начин, сакаа да се дистанцираат од машкиот **патронизирачки западен концепт.**“

На тој начин, поткрепена и со актуелниот културолошки пресврт кон идентитетските политики, што го сведочиме денес во светот, темата на овој прилог, тријадно расчленета во светото единство на „отецот, патерот и таткото“ – се стекнува со поширока релевантност и актуелност, движејќи се отаде приватните, или архетипските (на мигови, тривијални) наративи на семејноста - во доменот на колективните и епохално обележани наративи на совремието, што денес (неочекувано) ги враќа во оптек или во живот, токму наративите на потеклото како стигма, судбина, потиснатост и угнетеност, заедно со ним соодветните, татковски фигур(аци)и.

Користена литература

- Албахари Давид: *Цинк*, Темплум, Скопје, 2003.
- Бајац, Владислав: *Бегство од биографија*, Три, Скопје, 2010.
- Вајас, Vladislav: *Hronika sumnje*, Geopetika, Beograd, 2016.
- Blum, Harold: *Antitetička kritika*, Slovo ljubve, Beograd, 1980.
- Димитрова, Елка: *Кой изобрети нашите баци?*, Култура, Софија, 31 март 2017 - <http://www.kultura.bg/bg/article/view/25895>
- Дурацовски, Димитрие: *Бледи сенки, далечни гласови*, Магор, Скопје, 2012.
- Гројс, Борис: Се вративме во 19 век (интервју), портал *Окно*, 29.7.2017- <https://okno.mk/node/65677>
- Ѓузел, Богомил: *Поезија*, 100 тома македонска книжевност, Скопје.
- Грубачиќ, Слободан: Књижевност и психоанализа, во: *Меморија текста*, Издавачка књижара З.Стојановиќа, Сремски Карловци/Нови Сад, 2015.
- Žakar, Rolan: *Frojd*, Plato, Beograd, 2000
- Исаковски, Игор: Одложено реагирање, портал *Окно*, 24.12.2014 - <https://okno.mk/node/43393>
- Јерговиќ, Миленко: *Татко*, Икона, Скопје, 2010.
- Курејши. Ханиф: *Последниот збор*, Или- или, Скопје, 2016.
- Лека, Аријан: *Домашина змија*, Готен, Скопје, 2016.
- Мифсуд, Имануел: *Во името на таткото* Готен, Скопје, 2015.
- Николаидис, Андреј: *Син*, Икона, Скопје, 2012.
- Pleić Tomić, Barbara: *Savšeni očevi*, MUF, 19.01.2015 <http://muf.com.hr/2015/01/19/savrseni-ocevi/>
- Прокопиев, Александар: *Нови антиупатства за лична употреба*, Магор, Скопје, 2009.
- Прокопиев, Александар: *Човечулец*, трето и дополнето издание, Магор, Скопје, 2016.
- Старова, Луан: *Балканвавилонци*, МАНУ, Скопје, 2014
- Старова, Луан: *Граница*, Три, Скопје, 2017.
- Шелева, Елизабета: *Дом/идентитет*, Магор, Скопје, 2004.
- Шелева, Елизабета: *Хетеротопии на писмото*, Магор, Скопје, 2014.
- Shehu, Bashkim: *Loja, shembja e qiellit (The Game, the Fall of the Sky)* Тоена, Tirana 2013.

Лидија Капушевска-Дракулевска

Нарација и (авто)референцијалност: „Попатно“ на Влада Урошевиќ и „Круг“ на Димитар Башевски

„Референцијалност (од лат. *referre* = известува). Еден од основните капацитети на јазикот – способност да известува и да претставува светови, најдобро олицетворена во прикажувачката, претставувачката или референцијалната функција на јазикот, во комуникативниот модел на Роман Јакобсон. (...) *Референцијалноста* е општо својство на книжевноста“ (Андоновски, 2007: 467).

„Автореференцијалност (од грчки *autós* = сам и лат. *referre* = известува, упатува на нешто – самоизвестување, упатување на самиот себе) означува во потесна смисла на зборот книжевно-уметничка постапка на подрачје на метатекстуалноста, во кое авторот и неговата поетика станале предмет на сопствениот текст. Ако метатекстуалноста ја сфатиме како свест за текстот во широка смисла на зборот, тогаш автореференцијалноста можеме да ја определиме како *автометатекстуалност*, т. е. свест за сопствениот текст, односно самосвест на текстот“ (Ораиќ Тoliќ, 1993: 135-136).

Најновите оставарувања на современите македонски автори Влада Урошевиќ и Димитар Башевски – патописната проза *Попатно* на Урошевиќ и романот *Круг* на Башевски (и двете дела се објавени во 2017 година), – иако жанровски неспоиви, споделуваат еден заеднички аспект – (авто)референцијалноста, – и во таа смисла се мошне податливи за компаративно промислување. Дури и во поглед на жанрот, неспоивоста е крајно условна, бидејќи обете дела влегуваат во жанровскиот модел *автофикција* кој во себе обединува двојна модалност: референцијалната и фикционалната. За романот

воопшто, во оваа смисла и за *Круг*, споменатата двојна модалност е сосема природна; за патописот, можеби, на прв поглед делува неверојатна, бидејќи дневничките записи од реалните патувања на авторот, по правило, се базираат на факти и на документарност. Меѓутоа, во бројни книжевни речници и поимници, критики и есеи, патописот се промислува како „една од најбогатите миметички уметности која од под својата документарно-фактичка природа открилува нескротлива имагинација“ (Стојменска-Елзесер, 2013: 47). Оттаму, не случајно, генезата на патописот се бара во најстарите епови; за германскиот поет Хајнрих Хајне, на пример, патописот е „најприродниот и најизворниот облик на романот“. И за францускиот компаратист Даниел-Анри Пажо се работи за „необичен спис во којшто се мешаат согледувањето и измислицата“ (Пажо, 2002: 60). Од друга страна, за еден автор од форматот на Урошевиќ, големиот поклоник на ирационалното на општ културен план, непоимливо е да не ја поместува границата помеѓу реалното и фиктивното, дури и во патописот како типичен веродостоен/ реалистичен дискурс.

Натаму, и *Попатно*, и *Круг*, функционираат како автодиегетички раскажувачки текстови: се работи за раскажувачки текст во прво лице чијшто наратор е протагонист или јунак, варијанта на хомодиегетичкиот раскажувачки текст (Принс, 2001: 12). Конечно, споменатите прозни дела кореспондираат и на тематски план: патувањето како иницијален и стожерен елемент на *Попатно* во буквална смисла на зборот, прераснува во метафора за животот – во *Круг*, иако и овде приказната започнува со едно патување со воз што го презема главниот лик (Димитрија Данаилов, по професија писател – каква коинциденција со името и со професијата на нашиот автор!) на релација град-село, со цел да си одбере гробно место, при што градот – Ејпокс (односно Скопје читано од опаку) е реален, а селото – Маказар е литературен топос во стилот на Кукулино на Јаневски или Пасквелија на Чинго (како што со право воочува критиката).

„Патувањето е мал хаос влетан во средниот космос на нашите животи. Но, што би биле без тој мал пресврт кој ни го уништува мирот, спасувајќи нè истовремено, од застоеност?“ – читаме на едно место во *Попатно* (Урошевиќ, 2017: 94). Прашањето-дилема е доволно поттикнувачко за авторот со нескриено љубопитство да се нурне во авантурата што му ја нуди патувањето. Животот сфатен како патување, а човекот како патник, претставува општо место во книжевната историја. Во романот *Круг*, патувањето/постојењето на нараторот е кружно: животот исцртува една совршена кружница во

која „ќе се допрат почетокот и крајот.“ Тоа е „роман за кругот на постоењето“, „роман за последното враќање“, „роман за смислата на постоењето втемелена врз иконската носталгија по родното огниште“ – истакнува Катица Кулава во мошне аналитичкиот поговор кон романот на Башевски (Кулава, 2017: 190). Носталгијата, но во една поинаква форма, е присутна и кај Урошевиќ: „Што останало од некогашната магнетна привлечност на патувањата?“ – се прашува тој во воведниот есеј на својата книга (Урошевиќ, 2017: 5) и преку еден прекрасен омаж за патувањето и неговата некогашна магија која е уништена со експанзијата на дигиталните технологии и виртуелната реалност, доаѓа до заклучокот дека денес, „патувањето веќе не е цел на големите, животни соншта. Поетиката на патувањата полека, неусетно, се претворила во еден вид носталгија“ (исто, 11).

Книгата *Попатно* од Влада Урошевиќ е мошне оригинално конципирана книга: освен дневнички записи од неколку патувања (Атина и Берлин, Закинт на Јонско Море и балтичкиот остров Риген, Москва и грчкиот Халкидик), во книгата се поместени неколку интересни размисли за патувањето во облик на дијалог со Владимир Јанковски, како и неколку песни од француски поети во прелев на авторот: „Повик за патување“ од Бодлер, но и од Макс Жакоб, „Морски повев“ од Стефан Маларме, „Острови“ од Блез Сандрар, како и од Жан Кокто, „Враќање“ од Мишел Лерис, „Излет во природа“ од Гијом Аполинер, „Ода“ од Валери Ларбо и „Хоризонт“ од Филип Супо. На тој начин, *Попатно* прераснува во своевидна мала антологија на француската позија на тема: патување. Референтноста, значи функционира како на планот на евокација на еден конкретен, реален географски топос, неретко и на некои вистински историски настани, така и на планот на интерполација на веќе постоечки, конкретни поетски осварувања на значајни имиња од книжевната традиција. Во самото наративно ткиво, пак, видливи се траги од цела плејада книжевни (Хомер, Овидиј, Шекспир, Пушкин, Е. А. По, Кортасар, Рембо, А. Бели, руските футуристи, Булгаков, Цветаева, Набоков, Душан Матиќ, Црњански, Миодраг Павловиќ, Миленко Пајиќ, Радован Павловски...) и сликарски асоцијации/реминисценции (Гоја, Пиранези, Рембрант, Вато, Кало, Каспар Давид Клингер, Одилон Редон, Гистав Моро, Магрит, Рубљов, Шагал, Де Кирико, Макс Ернст...), како дел од културната и цивилизациска меморија на човештвото.

Нешто слично постои и во романот *Круг* од Димитар Башевски: и овде, основниот тон на нарацијата го дава „ефектот на стварноста“ (според изразот на Роман Барт), „стварноста“ која експлицитно реферира на нашето политичко секојдневие и неговите аномалии (од Информбирото до проектот „Скопје 2014“ и процесот на лустрација со неговиот бесмислен и апсурден исход). Од друга страна, пак, и во романот на Башевски, слично на патописната проза на Урошевиќ, носечкиот наратив е збогатен со еден метареференцијален слој, конкретно со интерлитерарни (интертекстуални) или книжевни цитати – според типологијата на хрватската теоретичарка Дубравка Ораиќ Толиќ (Oraić Tolić, 1990: 22). Меѓу авторите на чиешто дела реферира романот *Круг*, спаѓаат: Хомер, Достоевски, Хенри Ибзен, Дилан Томас, Данило Киш, Вида Огњеновиќ, Драган Великиќ, Георги Господинов, Хосе Села, Хозе Милјас... Интертекстуалните референци и цитати опфаќаат и некои старогрчки митови (за Минотаурот и лавиринтот), библиски митови (за Каин и Авел), *Илјада и една ноќ*, како и некои вонестетски цитати (неуметнички текстови), односно референци на некои антички историографи и филозофи. За споменатиот мошне разновиден и богат референцијален слој во романот на Башевски, Кулавакова ќе запише: „Самата цитатност, иако го испишува текстот ‘од втора рака’ (како што вели францускиот теоретичар Антоан Компањон), всушност, станува дел од романот и од неговата дијалогичност, а воедно станува битен дел и на толкувачкиот дискурс во романот. Коментирајќи бројни туѓи искази, раскажувачот, па – да речам овде – и самиот писател-автор на романот *Круг*, гради еден слој на нарацијата кој има автопоетичка димензија“ (Кулавакова, 2017: 198), што, според Кулавакова, претставува редок (ако не и единствен) пример во македонскиот современ роман. Неретко, автоинтерпретацијата е критички и самокритички интонирана, особено во дијалозите кои се однесуваат на писателските дилеми, како во следниов пример: „Сакате да кажете дека ликовите во книгата дејствуваат самостојно, надвор од волјата на авторот? Добро, сум читал за тоа’. ‘Тие го чекаат моментот додека тој им вдахне живот и додека се осамостојат, потоа, како полнолетни, сами дејствуваат’, реков јас“ (Башевски, 2017: 42).

И писателот-патник е „раскажувач, актер, експериментатор и предмет на експериментот, пишувач на мемоарите на сопствените постапки и дела, јунак на својата лична приказна во еден туѓински театар, на една далечна сцена, ама и осовременета преку раскажувањето“ – читаме кај Даниел Анри-Пажо во неговата студија

Опишта и компаративна книжевност (Пажо, 2002: 59). Оваа мисла е мошне релевантна за патописната проза на Урошевиќ, која освен што на читателската публика ѝ приближува еден конкретен географски простор, прераснува и во сведоштво за еден културен миг. „Читањето на таа нова азбука на пејзажот“ – како што вели авторот на едно место, резултира со една евидентна симбиоза на мајсторски водената нарација и референцијалноста. Еве неколку примери за илустрација: „Ја сакам Ситонија: боровите шуми се измешани со карпи, како на заднината од гравурите на некој германски сликар од шеснаесеттиот век, Дирер или Лука Кранах, можеби“ (Урошевиќ, 2017: 17). Или: „На вечера, во тивката сала на хотелот осветлена од свеќи чии пламенчиња ги наоѓаат своите меки одрази врз измазнетата сребренина, има само неколку постари двојки. Атмосфера како од драмите на Стриндберг или од романите на Томас Ман. (...) Пред да легнам, погледнувам од прозорецот на собата: долу, на брегот, во маглата, како да здогледувам неколку санти мраз – довлечкани тука од струите, или создадени од биењето на брановите. Не знам зошто, одеднаш ми паѓаат на ум оние стихови од народната песна: ‘Ми поминале до три гемии, во среде лето, во црвеника’“ (исто, 72). Или: „Во ресторанот, навечер, млада жена (можеби од Русија?) на левото рамо има тетоважа: еден познат цртеж на Василиј Кандински од втората деценија на дваесеттиот век. Патиштата на модерната уметност водат понекогаш кон жестока банализација и обезвреднување. Или е тоа, всушност, пат на секоја духовна вредност која се етаблирала и станала еден општоприфатен знак на распознавање?“ (исто, 105). Зарем не се овие цитати парадигматични за истиот оној слој на нарација кој има автопоетичка димензија, како во *Круг* на Башевски?! И зар не го носат истиот ироничен и автоироничен вкус?!

Се разбира, и покрај многуте сродности, прозните остварувања на Урошевиќ и Башевски имаат очигледни специфики и разлики; една од нив е елементот на автореференцијалност, клучен за романот *Круг* на Башевски, без оглед на неговата доминантна фикционална концепција и реализација. Имено, нараторот и останатите ликови – негови соговорници, многу често, се повикуваат на творештвото на самиот автор, а насловите на неговите книги – романи и раскази, се наведени автентично, онака како што постојат во неговата реална библиографија (*Сарајановскиот каранфил*, *Братот*, *Бунар*, „Прозорци“, „Сонувачот“ и др.). Кулавкова ја открива автореференцијалноста и на други нивоа, пред сè во

актуализацијата на истиот *прототип на жената*, потем во *селскиот хронотоп* идентичен за целокупната проза на Башевски, како и во кохерентниот *тематски фокус* сосредоточен врз топосот на селидбата, враќањето, дијаспората, а потврден и во најновиот роман (Кулавкова, 2017: 200-201).

Автофикцијата кај Урошевиќ е од подруг вид и се темели подеднакво на реални доживувања и на лични сеќавања и флешови, односно врз реминисценции на минати настани, што исто така, ѝ се својствени и на нарацијата во романот *Круг*. Од друга страна, „секој патопис е тежнеење за средба со другоста, за да се овозможи враќањето кон себеси“ – со право констатира Соња Стојменска-Елзесер во еден свој есеј за патописот и продолжува: „Најчесто, патописот е тесно поврзан со автобиографскиот дискурс, но тој е и доживувањето и определувањето на другиот“ (Стојменска-Елзесер, 2013: 47). Токму тој премин од другоста кон себеси и обратно, односно себеоткривањето и себеосознавањето *преку* и *низ* средбата со другоста, посведочува за можното лизгање од елементот на референцијалност кон елементот на автореференцијалност: „Моето старо чувство, што ме следи секаде низ Средоземјето: дека зад следниот свијок ќе ја здогледам куќата на дедо ми, ќе ја отворам ‘рѓосаната порта од градината, ќе ја минам патеката до куќата, ќе влезам и на сидовите од сенестата одаја ќе ги најдам врамени пожелтените фотографии на одамна исчезнатите роднини“ (Урошевиќ, 2017: 22).

Елементот на автореференцијалност, иако е различно манифестиран во прозните дела на Башевски и Урошевиќ, во крајна инстанца, претставува взаемно поврзувачки елемент, а не амблем на некоја клучна разлика. Имено, како што романот *Круг*, меѓу другото, може да функционира и како *роман*, но и како *роман за романот*, така и *Попатно*, освен што е *дневник од патување*, истовремено е и *есеј за патувањето*, особено во инвентивните одговори што авторот ги дава на поставените провокативни прашања од страна на Јанковски. Очигледната автопоетичка димензија на обете остварувања на која укажавме и претходно, отвора нови дилеми: Каде се корените на автореференцијалноста, како таа појава теориски да се објасни и конечно, зошто романот (или патописот) „се мисли себеси?“ Според Крешимир Немец, „секој книжевен текст стои во лабилен однос меѓу реалистичката, референцијална тенденција од една, и литерарната тенденција од друга страна. (...) Романот, во суштина е дуалистички жанр: тој најексплицитно ја изразува напнатоста на релација:

уметност-живот, фикција-стварност, форма-содржина, приказна-дискурс, означено-означувач, лице-маска, мимезис-семиозис. Дијалектичката игра помеѓу овие опозиции е константа на жанрот“ – заклучува хрватскиот теоретичар (Nemes 1993: 117-118), и проблемот на автореференцијалноста го врзува за парадоксот на дискурсот, кој истовремено, е и референцијален, и автореференцијален, односно, упатен и кон себеси, и кон стварноста.

Поставени во контекстот на споменатото теориско промислување, романот *Круг* на Димитар Башевски и патописната проза *Попатно* на Влада Урошевиќ, се илустративни за автореференцијалноста сфатена како пренос на референцијалноста од другите – кон себе. Во тој дух, може да се прави разлика помеѓу поимите автореференцијален и референцијален дискурс (Андреа Златар), која се манифестира како разлика помеѓу прво и трето лице во нарацијата. Парадигматични во оваа смисла се ликовите на двајцата имагинарни сопатници-соговорници на нараторот во романот *Круг*: еден непознат маж и една делумно непозната жена, која му изгледа познато на раскажувачот, но сепак, и таа има недоволно јасен идентитет. Обајцата се „синоними на свеста и совеста на главниот лик, негова етичка и филозофска димензија, негов критички дух“, „две страни/лица на истиот Двојник“ (Ќулавкова, 2017: 197-198). Еве еден цитат од романот кој упатува на двата типа дискурси во нарацијата – референцијалниот и автореференцијалниот – реализирани во облик на имагинарен дијалог помеѓу нараторот и непознатата жена: „Треба ли да ве потсетам на вашиот расказ, оној под наслов ‘Сонувачот’? Таму, откако ја губите Оли, зборувате во прво лице за таа загуба. Не велете ми ве молам, дека е тоа фикција, знам дека е фикција, но јас сум можеби единствената што знам точно дека сепак тоа ‘јас’ таму сте вие“ (Башевски, 2017: 101). „Сепак, тоа е расказ, госпоѓо“, реков, ‘макар што признавам дека понекогаш во романите и во расказите, како што верувам и вие сте сретнале и сте прочитале, се инфилтрираат фрагменти од реалноста кои оставаат дамки од влага како кога прокиснува вода по сидовите. А овде, тоа, тоа... Тоа се моменти...’, реков неуверливо јас“ (исто, 133).

Играта меѓу реалноста и фикцијата во едно наративно дело како да нема крај. Впрочем, како и „повикот за патување“ кој е еден вечен порив. За Урошевиќ, „патувањето е дел од човековата природа а, истовремено, и елемент нужен за создавање на цивилизацијата“. Ете ја повторно во игра дијалектиката на опозитните феномени, овој

пат помеѓу потребата од закотвеност, од една, и копнежот за движење, од друга страна: „Човек мора да има едно цврсто место кое ќе го прогласи за свој центар на светот, но и доволна доза на слобода да појде кон линијата на хоризонтот за да види што има отаде неа. Има нешто што го прави патникот вистински патник – отвореноста кон нови искуства. Зошто инаку да се патува?“ – се прашува Урошевиќ во одговорот на прашањето: „Што е патувањето?“

Ситуацијата е сосема поинаква кога животот се промислува како патување кое исцртува траекторија во облик на круг: „Колку што се приближуваше затворањето на кругот, моето сеќавање одеше сè подлабоко назад. Јас станував најупорниот сведок на себеси“ – читаме на едно место во романот *Круг* (Башевски, 2017: 49). Сведочењето за себеси, загледаноста во себе, буди далечни асоцијации на античкиот мит за Нарцис. Нарцис, здогледувајќи го одразот на своето лице на површината на водата, се вљубува во себе. Во романското огледало се огледуваат и приказаните светови, но и самиот роман. Метафората на огледалото станува симбол за нарцисоидната автореференцијалност – истакнува Крешимир Немец (Nemes 1993: 122), и заклучува дека експлицитната автореференцијалност (како во романот *Круг* на Башевски), или исказите за фикцијата во романот стануваат делови на романот, значи во суштина, и самите се дел од фикционалниот свет. Можностите за умножување се бесконечни. Како сликата врежана во меморијата на Урошевиќ за која се врзува неговиот прв дневник од патување (летото 1962 година кога со сопругата Тања, со еден товарен брод, го обиколиле Источниот Медитеран): „цел ден бевме загледани во миговната калграфија на морската пена или во секогаш одново испишуваниот бришан палимпсест на пустинскиот песок“ (Урошевиќ, 2017: 135).

Навистина, како што вели Мишел де Серто, „секоја приказна е приказна за патувањето.“ Впрочем, како и читањето/толкувањето на истата таа приказна...

Користена литература:

- Андоновски, Венко. 2007. „Референцијалност“, во: К. Ќулавкова (прир.): *Поимник на книжевната теорија*. Скопје: МАНУ, 467-468.
- Башевски, Димитар. 2017. *Круг*. Скопје: Слово.
- Nemes, Krešimir. 1993. “Autoreferencijalnost I romaneskna samosvijest”, in: D. Oraić Tolić, V. Žmegač (ur.). *Intertekstualnost & Autoreferencijalnost*. Zagreb: ZZK, 115-123.
- Oraić Tolić, Dubravka. 1990. *Teorija citatnosti*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Oraić Tolić, Dubravka. 1993. “Autoreferencijalnost kao metatekst i kao ontotekst”, in: D. Oraić Tolić, V. Žmegač (ur.). *Intertekstualnost & Autoreferencijalnost*. Zagreb: ZZK, 135-147.
- Пажо, Даниел-Анри. 2002. *Опита и компаративна книжевност*. Скопје: Македонска книга.
- Принс, Џералд. 2001. *Речник на наратологија*. Скопје: Сигмапрес.
- Стојменска-Елзесер, Соња. 2013. „Патописот како интермедијална авантура“, во: *Со посвета*. Скопје: Дијалог, 43-47.
- Ќулавкова, Катица. 2017. „Роман на залез, роман за залезот“, поговор во: Д. Башевски, *Круг*. Скопје: Слово, 189-202.
- Урошевиќ, Влада. 2017. *Попатно*. Скопје: Магор.

Маја Јакимовска-Тошиќ

Интернационалната рецепција на творештвото на Јордан Плевнеш

Проследувањето на интернационалната рецепција на творештвото на Јордан Плевнеш уште од самите почетоци, од појавата/праизведбата на првата драма „Еригон“ (1982) па до последната „Вечна куќа“ (2015) има повеќенасочна и недвојбена причина, но годинава тој аспект на проследување го одбележуваат уште два значајни моменти. Првиот се однесува на појавата на француското издание *Théâtre choisi/Одбрани драми* на авторот во мај 2017 во издание на *Le temps de cerises* во Париз со предговор на Жак Ла Кариер, со неговата беседа изговорена во театарот *Молиер* во Париз. На овој инспиративен предговор се навраќа Плевнеш во последното свое интервју објавено во угледниот париски весник „Монд“ од 13. 05 2017 под наслов „Макрон, нова шанса за Европа и интеграцијата на Балканот во ЕУ“, истиот ден кога Емануел Макрон беше инагуриран за претседател во Елисејската палата. Тектонските промени во европската структура со излегувањето на Велика Британија од ЕУ, го наведуваат авторот Плевнеш на заклучокот дека наместо *европеизација на Балканот* ќе се случи *балканизација на Европа* и дека малите народи и држави на Стариот Континент ќе бидат единствените бранители на европскиот идеализам, што воедно беше и тема фундирана како: *Европеизација на Балканот, балканизација на Европа* на годинешниот симпозиум (2017) одржан на ИНАЛКО/Institutnationaldeslanguesetcivilisationsorientale во Париз, во склоп на фестивалот SEEaParis. Плевнеш како интернационално осведочен балканофил во интервјуто во „Монд“ дава оригинална анализа на историските парадокси на европската идеја низ вековите, или како што тоа за него го сублимира Жак Ла Кариер во предговорот на француското издание на одбраните драми на Плевнеш: „Тоа што ми изгледа најкарактеристично, од она што сум го прочитал од Јордан сè до денес, најпрво би го етикетираше со еден термин што веднаш ќе го образложам поинаку, а тоа е **балкански**. Во делото на

Јордан Плевнеш постојано е присутен тој лавиринт на историски збиднувања, тој апсурд на историјата, на нејзината суровост, но со него таа оди многу подалеку отколку во она што би можело да се нарече – театар на апсурдот. Знаеме за апсурдот, но како што ми пишуваа многу луѓе од балканските земји, апсурдот не е на Сорбона, тој е во животот, (но не само тука, се разбира), гледаме денес, што се случува во (светот), се работи за *планетарен апсурд*. Но во Балканските земји тој е микроскопски. Тоа е како да ги имаш сите никулци под микроскоп, и полесно е да се откријат, отколку да беа расеани низ целиот свет. Плевнеш е еден од тие сведоци бидејќи потекнува од таму, од тоа место кое претставува бездна, еден вид на лабораторија каде што историјата се сконцентрирала. Впрочем во *Еригон* има една убава реченица која вели: овде воздухот е згаден од историјата. Но понекогаш во историјата има случаи кога воздухот повремено е чист“ (Lacarrière, 2017, 7-14). И ние би додале дека во таа смисла во творештвото на Плевнеш постојано се поставува прашањето за сликата за Македонија и Балканот во Европа: дали таа/тој се самоидентификува и се идентификува во синтагмата „крстопат на мртви империи“ или „крстопат на дијалог на цивилизациите“, што може да се согледа како интертекстуален микс на цивилизации, кој (сепак) „историски пројавувал ментален и духовен капацитет за дијалог, полиглосија и за кохезија“ (Георгиевска-Јаковлева, 2012:154).

Вториот годишен повод за ваквата интерпретација на творештвото на Плевнеш низ призмата на неговата интернационална димензија е српското издание *Среќа је нова идеја у Европи. Изабране драме /Среќата е нова идеја во Европа. Одбрани драми*, во издание на „Арка“ од Смедерево и со предговор на Боро Драшковиќ, каде тој алудирајќи на една средба со авторот Плевнеш на белградската „Балканска улица“ во 1984 година, додека во воздухот лебдела „општонародната драма со погребна музика“ – YUantiteza, (Боро) истакнува дека: „Балканската улица одамна е метафора: огледало и лавиринт (во која се преплетуваат) Балканот, Европа, светот“ (Драшковиќ, 2017: 7). Притоа, како сите сцени на светот да се „опседнати“ со личната драма на Плевнеш, многузначна и предизвикувачка, обликувана со ерудиција и имагинација, опседната со минатото и со најава за иднината.

Творештвото на авторот Плевнеш ги третира проблемите на светот како комбинација од верски, религиски и културни разлики низ една иронија напати остра, напати лесна, или според зборовите

на проф. Хеди Бурауи од Јорк Универзитетот во Торонто – „повремено со доза на остра критика во однос на колосалните апсурди на светот во кој живееме денес“. (Бурауи, 2012: 133) Тој истовремено е и модерен социолог, кој храбро ги открива општествените и социјални ситуации во кои опстојува нашето време, време со тенденција да се разградува и уништува себеси. Јордан Плевнеш се поставува во редот на авторите кои ја имаат дарбата да ги уриваат границите, а неговата појава во светски книжевни рамки е олицетворение на надешта и вербата во иднината на светот во кој опстојуваме. Притоа, низ призмата/сликата за Македонија/Балканот тој постојано го поставува прашањето за *изградбата* на релациите, дијалозите меѓу цивилизациите, за македонските и европските стремежи и погледи за (не)остварувањето на сништата и на утопиите, па уметничката потрага за подобар и похуман свет ќе се доживува како легитимна, потребна и прифатлива во прилог на успокојување на секогаш немирниот и добротворен дух, бидејќи човековата егзистенција во сите епохи на вечна борба неминовно оди во две насоки – опстанок или смрт, аналогно на човековото траење меѓу две единствено познати релации: раѓање и умирање. Плевнешевото дело, како што истакнува и Боро Драшковиќ, го потврдуваат „трагичните архиви на Европа“, и притоа се надоврзува на прашањето: „дали историјата е завршена, а идеологијата мртва“? (Драшковиќ, 2017: 9). Историскиот, а со тоа и културниот идентитет тој го поврзува со јадрото на Европа од антиката до денес во целина, за која сите нејзини актери не се свесни во подеднаква смисла, или прашањето го рецептираат на различни начини. Самото творештво на Плевнеш во глобала испраќа една универзала порака за значењата на идеите, на сништата, на надешта и хуманизмот, за вечноста на духот и за бесмртноста на убавината, имплицира мечтаења и копнежи, поглед врз неможното како можно, на минливото како вечно, бидејќи авторот алудира дека една идеја не може да биде *наречена идеја ако не е опасна*, што како животна „кредо“ го докажува и врз примерот на своето егзистирање како уметник и човек, и оваа максима особено ја подвлекува и елаборира како „животна насоченост и оправданост за постоење“ во својот роман „Осмото светско чудо“ (2012: 121).

Во најновото српско издание во изборот на шесте драми на Плевнеш дијалогот помеѓу нив и во самите нив, како и во севкупното творештво, е динамичен, возбудлив, повеќезначаен, збогатен со сарказам и хумор. Следејќи ја својата имагинација и интуиција авторот создава свој сопствен театар, своја сопствена сцена. Ова

негова геопоетска мапа/ сцена е исполнета со живописни и чудесни ликови со различни судбини, уверувања и идеологии, споени и раздвоени низ различни меридијани, поставени на веројатни и неверојатни места на мапата на човековиот универзум, од најразлични временски епохи – далечни, митски и болно секојдневни и реални. Авторот ги комбинира ликовите, настаните, поетските слики, асоцијациите, локациите, интензивните емоции, трансформирајќи ги во *впечатливи сценски слики*, кои како што истакнува Ј. Лужина во предговорот на *Сите драми на Јордан Плевнеш* во последното македонско издание: *ДРАМИ. Првите тринаесет*, многукратно го надживуваат театарскиот век на одделни поставки, на драмите *Еригон*, *Р*, *Подземна република*, *Среќата е нова идеја во Европа....* и др. (Лужина, 2015: 8). Исто е и со неговите ликови, впечатливи и трајни, а нивната појава е маркирана од страна на авторот со оригинални, провокативни и интригирачки „појаснувања“ за нивната транзиција во минливото и неизвесно битисување во трошниот животен век, вообличени меѓу имагинарното, интуитивното и реалното, но со димензија на вечност и безвременост, како што се примерите со ликовите: Еригон, пес од македонско потекло, емигрант во Париз, спиритус мовенс на театарот Некролог М. (*Еригон*), Живадин Филиповиќ, трубач на Градскиот погребен оркестар „Нова слобода“ од Белград, Јефросима Луловска Филиповиќ – чувар во Одделението за птици во Зоолошката градина во Белград, (*Југословенска антитеза*), Максим Бродски – син и актер во Народниот театар, затвореник на својот јазик, Аврам – татко и Дух, учител и народен непријател, стрелан на Р, (*Р*) Аксаков – борец за интернационален комунизам, предавач по теорија на веројатноста на КУНМЗ во Москва, Јосип Кеџман или Валериј Кузмич Иволгин – револуционер навреден од историјата, претставник на Коминтерната, родум од Далмација, Петар Иванович – Безухин – свештеник во служба на Коминтерната (*Македонише џуштенде*), Подземниот император – изгубен емигрант, 91 година, (*Подземна република*), Ереба – реставраторка на скулптури, Неизвесни – нејзин сопруг и модел, Европа - усвоена ќерка од непознато потекло, Есхил или Моцарт – просјак од Берлин и прва виолина на Оркестарот на големите сили, Шекспир или Данте – колекционер на живи органи, император без империја (*Среќата е нова идеја во Европа*), Последниот маж – актер, интервенционист, свирач и говорник, Последната жена – читателка, обожавателка и еколог (*Последниот маж, последната жена*), Стела Бенвениста, - претседател на

добротворниот фонд Јудеја Балканика, Естреа Бенвениста – нејзина ќерка, експерт по антитероризам, Хинг Гиу Миу – сувоземна јапонско-кинеска нимфа... (*Вечната куќа*), и многу други ликови дефилираат низ дејствијата кои се случуваат и завршуваат каде било, на класична или авангардна животна и театарска сцена.

На вака „дефинираните“ ликови се надоврзува ангажираноста на авторот во интерпретација на темите од историјата на политиката и уметноста, кои кај него се поврзуваат во една причинско-последична симбиоза, или како што истакнува Боро Драшковиќ, „една од големите теми на Плевнеш, која тој ја развива во своите драмски трауми е постојаниот судир меѓу властодршците и уметниците. Историја на Политиката и Историја на Уметноста жестоко се судираат во Плевнешовиот театар. Ликовите на уметниците се во функција на расветлување на овој судир“ (Драшковиќ, 2017: 9).

Овие две нови изданија ја покажуваат моќта на драмите на Плевнеш да допрат до читателите од француската и српската културна средина, како многупати претходно и на други јазици низ бројните преводи на: англиски, германски, јапонски, руски, романски, хрватски, словачки, па ваквите изданија ги согледуваме како извонредни поврзувања со еден возбудлив и динамичен театар, со што во главите и претставите на љубопитниот читател драмите се претвораат во единствен симултан настан на повеќе светски сцени. Плевнеш во своите оригинални теми пристапува колку од бруталниот реализам на секојдневието, преку историската архивистика до митските реминисценции од македонската/балканската подсвест и со тоа неговиот театар смета на *колективно доживување* во тросмерната размена писател-актер-гледач. Притоа, како што истакнува Б. Драшковиќ во неговите драми сегашниот момент, непроценливо значаен и драгоцен, обликуван со знаење и имагинација, го содржи минатото и ја навестува иднината на човештвото (Драшковиќ, 2017: 10).

На овие констатации се надоврзува Жак Ла Карьер во предговорот на француското издание (2017) на драмите на Плевнеш: „Во театарот на Јордан Плевнеш има една намерна прекумерност и во исто време извонредна можност за фантазирање, бидејќи сите ликови се над себе. Мислам дека нема посеопфатна панорама од онаа во светот на Плевнеш која ни го претставува човекот, понекогаш и микроскопски, скениран во сите негови фази, и што е особено битно го става во едно општество каде на прв поглед нема што да се гради,

бидејќи сè што било во некаква форма било лажно. Мислам дека тоа е апсолутна трезвеност, но во исто време тоа не е никогаш безизлезна ситуација. Бидејќи, на пример, можеме секогаш да се претвориме во пеперутка, можеме секогаш да воскреснеме иако сме умрени“ (Lacarrière, 2017, 10).

Преокупациите на авторот Јордан Плевнеш за третирање и анализа на „проблемите на светот“ како комбинација од верски, религиски, културни разлики низ обид за нивно надминување, со една иронија напати остра, напати лесна, особено се поставени во романот „Осмото светско чудо“.И преку овој роман, преку бројните негови преводи и одгласите за него во различните културни средини во кои допрел до читателската публика, како и согледбите изнесени на интернационалниот форум организиран по повод преводите на романот, зборуваат за интернационалната рецепција на творештвото на Плевнеш. Овде мисијата на главниот јунак - чудотворецот Симсар се согледува помеѓу хоризонтот на идејата и алхемиската материја(Мјодињски, 2012:184).Тука чудотворецот е снабден со неопходната филозофска идеја, којашто длабоко ја втемелува, ама нејзиниот разум се заматува во разумот на визионерот, на кого му недостига вербата во човековата поддршка. Така на едно место од романот авторот вели дека: „хуманизмот нема никакви шанси во иднината на човештвото“ (2012: 120), утопија на која Плевнеш ѝ го посвети своето романескно остварување. Сепак, не е сè така безнадежно. Тој верува дека опстанокот сè уште се наоѓа во убавината и во уметноста, кои имаат моќ да го спасат светот. *Осмото светско чудо* е токму еден вид парабола на таа надеж. Значаен момент во однос на интернационалното ехо на романот се согледува во бројните негови преводи на: француски, германски, јапонски, руски, романски, хрватски, и во имаголошката слика за тоа како читателите од другите културни средини ја перцепираат Македонија.

Одгласите од романот најпрегледно ги следиме во библиофилското издание посветено на романот *Осмото светско чудо* (Скопје 2012), кое пленува со својата компактност во изборот на текстовите и надополнување на содржините. Внатре е поместен самиот роман на Јордан Плевнеш – *Осмото светско чудо*, придружен со избор од текстовите од два меѓународни симпозиуми посветени на самиот роман, и збогатен со уште една значајна содржина - DVD од истоимената претстава во изведба на Народниот театар од Битола во режија на Владо Цветановски. Од првиот симпозиум, организиран на Универзитетот Сорбона во Парис (26.6.2006), а по повод

француското издание на романот, поместени се излагањата на учесниците: Херберт Лотман, Теруко Јамазаки и Хеди Бурауи. Првиот од нив - проф. Херберт Лотман од Универзитетот Сорбона, своите видувања за романот ги дава низ една мала книжевна историска реконструкција, долга безмалу триесет години, онолку колку што трае пријателството со авторот Плевнеш, засновано на една фасцинантна средба во Скопје, крај реката Вардар. Понатаму во своето излагање Теруко Јамазаки, која го преведува романот од француски на јапонски јазик, истакнува дека романот заради негово доближување до јапонскиот дух и јапонскиот читател го добива името „Приспивната песна на Александар“. Во самиот текст Јамазаки го поставува прашањето: „како ли ќе се утеша јапонскиот читател по читањето на романот, поради заговорената утопија на хуманизмот од страна на авторот Плевнеш?“ (Јамазаки, 2012:130-132). Инаку, оваа меѓународна трибина, организирана на Универзитетот Сорбона во Парис (26.6.2006), а по повод француското издание на романот, беше определена токму како расправа за заговорената утопија на хуманизмот.

Втората трибина беше одржана на 20.-21.11 2009 година, во организација на Институтот за македонска литература и на Универзитетот за аудио-визуелни уметности ЕСРА во Скопје, под наслов: „Романот *Осмото светско чудо* од Јордан Плевнеш низ призмата од дваесетгодишнината од паѓањето на Берлинскиот ѕид“. Овие две трибини настојуваа да ги растајнат пораките во романот *Осмото светско чудо*, кој како „дејство“ се одвива во главата на паднатиот архитект Александар Симсар, и од кој произлегува пораката дека сè е смртно во историјата на човештвото, освен трите секунди во нашата претсмртна агонија во која мислиме дека можеме да го спасиме светот. И да се потсетиме - Симсар во својот идеализам ја замислува градбата на својот живот, наречена „осмото светско чудо“ или „Лулката на светот“ на една мајсторски смислена локација на планината Галичица со волшебна глетка на двете езера – Охридското и Преспанското. Таа истовремено како градба е замислена како центар на универзумот, поставена „над сите услови и предрасуди - религиозни и политички, географски или историски, со цел за да не се повторат грешките на човештвото од минатото“. И тој – паднатиот Александар Симсар ја поистоветува својата судбина со историската коинциденција на падот на Берлинскиот ѕид, смислувајќи го сопственото чудо-утопија (како осмо) кое ќе ги надмине останатите седум. Херојот од романот „живееше 53,5

години, колку што е висока Црквата на сеќавањето во Берлин и исчезна во вечноста за 3,3 секунди“. (2012: 121) И овде чудото на Симсар (на Плевнеш) може да се појасни со етимолошкото толкување на самото чудо, како прекрасно чудо, поврзано со грчкото „славен/славно“. Чудата поради тоа се опишуваат и со знаците „прекрасно“ или „ужасно“, а реакциите на сведоците на оваа имагинарна утопија во романот можат да се поврзат со етимолошкото значење на чудото и да се претстават со слични изрази: „се воодушевува“, „се чуди“, се ужаснува“... Но, во овој роман чудото исто така се состои во „трансформација на мртвите во живи, а на живите во бесмртни“, како и во подвлекувањето на чудото како оригинална формулата за наводниот спас и измена на светот со приспивната песна како „харфа на вечноста“.

Она што е важно да се истакне е дека учесниците на трибината во Скопје ги подвлекоа интернационалните одгласи на романот во повеќе европски културни средини (Македонија, Франција, Јапонија, Русија, Хрватска, Германија, Полска, Словачка) особно во средините од кои тие доаѓаат. Така, индивидуалната драма во романот на Симсар Паднатиот израснува во симбол на драмата на македонскиот историски мултиверзум, а авторот Плевнеш се доживува како археолог не само на македонската, туку и на другите древни цивилизации (Старделов, 2012:140). Тој истовремено е и модерен социолог, кој храбро ги открива општествените и социјални ситуации во кои опстојува нашето време, време со тенденција да се разградува и уништува себеси. Авторот Јордан Плевнеш се поставува во редот на авторите кои ја имаат дарбата да ги уриваат границите, а неговата појава во светски книжевни рамки е олицетворение на надешта и вербата во иднината. Притоа, низ призмата/сликата за Македонија, преку идејата за *Крошната на светот* како нова утопија, тој го поставува прашањето за *изградбата*, која неминовно оди во две насоки – опстанок или смрт, аналогно на човековото траење меѓу две единствено познати релации: раѓање и умирање. Од друга страна, согледбите на иследувачите на романот како да се совпаѓаат во констатацијата дека романот е еден вид енциклопедија на Македонија податлива за германските, француските, руските, хрватските, полските, словачките читатели. Ако го гледаш романот со очите на овие читатели, кој речиси ништо не знааат за Македонија, сфаќаш дека сликата за Македонија како симболичен крстопат „место каде што се сретнуваат и надградуваат палимпсесно цивилизациите една врз друга“, за читателите од другите средини

претставува сигурен предизвик за откривање (Проскурнина, 2012:166). Исто така *Осмото светско чудо* може да се проследува помеѓу анализата на некои од нивоата на литературната структура на романот и прашањето за европскиот културен и политички идентитет и неговиот одраз во делото (Џидилко, 2012:170-182). Историскиот, а со тоа и културниот идентитет го поврзува јадрото на Европа од антиката до денес во целина, за која сите нејзини актери не се свесни во подеднаква смисла, или прашањето го рецептираат на различни начини. Текстовите на иследувачите од повеќе европски средини содржат еден вид „европски поглед за (не)остварувањето на сонот и на утопијата“. Затоа, романот може да се прочита и протолкува делумно и како постмодернистичка карневализирана алегоричка (Таневски, 2012: 201). Во една компаративна смисла во духот на имаголошките перцепции, романот се согледува како сторија за македонските стремежи и погледи за (не)остварувањето на сништата и на утопиите, низ уметнички механизми и космополитска потрага за подобар и похуман свет.

Самиот крај на романот испраќа една универзала порака за значењата на идеите, на сништата, на надешта и хуманизмот, за вечноста на духот и за бесмртноста на убавината, крај кој имплицира мечтаења и копнежи, поглед врз неможното како можно, на минливото како вечнопреку цитатот: „Така заврши идејата за изградбата на Осмото светско чудо, која е присутна во главите на македонските алхемичари повеќе од 2300 години, бидејќи тој знаеше дека една идеја не може да биде *наречена идеја ако не е опасна* и плус знаеше дека ни една утопија која во историјата на човештвото траела повеќе од 3,3 секунди, не може да биде утопија“. (2012: 121)

„Дали хуманизмот има/нема шанси во иднината на човештвото“, е речиси програмска идеја на која Плевнеш ѝ го посвети своето творештво. Сепак, се чини дека не е сè така безнадежно. Тој верува дека опстанокот и идеализмот сè уште се наоѓаат во убавината и во уметноста, кои имаат моќ да го спасат светот. Неговите драми и неговиот роман можеме да ги согледаме и како еден вид парабола на таа надеж.

Користена литература:

- примарна:

Јордан Плевнеш (2012): *Осмото светско чудо*, интернационално ехо, Феникс, Скопје.

Јордан Плевнеш. 2015. *ДРАМИ. Првите тринаесет*. Приредила: Јелена Лужина. Скопје: Македонски народен театар.

Јордан Плевнеш. 2017. *Среќа је нова идеја у Европи. Изабране драме*, Предговор: Боро Драшковиќ, Смедерево: Арка.

Jordan Plevnes. (2017). *Théâtre choisi*. Paris: Le Temps de Cerises.

- секундарна:

Бурауи, Хеди (2012): „Осмото светско чудо“, Во: *Осмото светско чудо*, интернационално ехо, Скопје, с. 133-13

Гашпаровиќ, Дарко (2012), „Јордан Плевнеш - Од Еригон до Осмото светско чудо“, Во: *Осмото светско чудо*, интернационално ехо, Скопје, с. 157-163.

Георгиевска-Јаковлева, Лорета (2012), „Глобализација или лична иницијатива“, Во: *Осмото светско чудо*, интернационално ехо, Скопје, с. 146-156.

Јамазаки, Торуко (2012): „Литературна вечер на Сорбона што ја поврзува Македонија со Јапонија“, Во: *Осмото светско чудо*, интернационално ехо, Скопје, с.130-133

Клансије, Силвестер (2012), „Јордан Плевнеш – нов Калдерон на модерното време“, Во: *Осмото светско чудо*, интернационално ехо, Скопје, с. 144-145.

Лотман, Херберт (2012): Воведен збор. Во: *Осмото светско чудо*, интернационално ехо, Скопје, с.125-127.

Мјодински, Лех (2012), „Мисијата на чудотворецот – хоризонтот на идејата и алхемиската материја“, Во: *Осмото светско чудо*, интернационално ехо, Скопје, с.183-189.

Проскурнина, Марија (2012), „Осмото светско чудо – енциклопедија на Македонија за руските читатели“, Во: *Осмото светско чудо*, интернационално ехо, Скопје, с. 164-169.

Старделов, Георги (2012), „Македонското светско чудо“, Во: *Осмото светско чудо*, интернационално ехо, Скопје, с. 139-143.

Танески, Звонко (2012), „Посмодерниот „паднат“ јунак и паѓањето на Берлинскиот ѕид во романот *Осмото светско чудо* од Јордан Плевнеш“, Во: *Осмото светско чудо*, интернационално ехо, Феникс, Скопје, с. 190-203.

Цидилко, Весна (2012), „Книжевноста и европскиот културен и политички идентитет“, Во: *Осмото светско чудо*, интернационално ехо, Скопје, с. 170-182.

Наташа Аврамовска

Романот на одраснувањето во македонската литература

Годинава наградениот дебитантски роман на Давор Стојановиќ, *Собирачи на пепел*, со престижната награда за литература „Роман на годината“ за 2016-та година, роман на вонредно талентиран млад писател, пред мене се постави како провокација да отпочнам со проследување на одредена жанровска појава што ја сметам за доминантна во прозната продукција на најмладата генерација прозаисти – а тоа е романот или прозата на одраснувањето под која што сметам дека можат да се подведат или со која коерспондираат повеќе дела објавени во текот на последниве години. Во дадениов случај, меѓутоа, ќе се задржам поопстојно врз примерот на овој роман, во настојување да ги одредам неговите жанровски специфики, но и посебни одлики. Жанровската одредница на делото е поставена како доминантна при проследувањето од причина што во извесна смисла овде настојувам да го свртам вниманието кон дадената жанровска матрица низ чиешто различно профилирање често се огласува младата генерација прозаисти, а токму тој жанровски аспект, барем според мојот увид, постојано останува пренебрегнат. Причините за превидот на жанровското одредување при огласувањата можеби се должат и на извесно поимање на депласираноста на жанровското одредување особено во услови на постојана жанровска „контаминација“ на современата наративна проза, но постојат, секако, и други можни објаснувања. Едно од нив се однесува токму на овој конкретен жанр за којшто во македонската книжевна наука не постои ниту прецизно утврден термин¹¹², а што, секако, говори за поттурнатоста на овој жанр на

¹¹² Отсуството на прецизно утврден термин го посочува и дискусијата што се разви по повод ова излагање на Научната дискусија во Охрид, во којашто ми беше упатено прашањето зошто сум се определила за терминот *роман на одраснувањето*, а не на терминот *роман на растењето*. Во интерес на евентуални идни расправи по ова прашање во македонската книжевна наука овде ќе дадам едно сосема лаконско објаснување: „затоа што човек може да расте, ама да не порасне“. Се разбира, зад ваквото објаснување се има предвид и нараторското поимање на сижето како приказна на промената односно приказна за освојувањето на инаква завршна позиција во приказаниот свет на делото од појдовната (Лотман)

маргините на значајното или вредното за проследување та оттаму се пренебрегнува. Сепак, мене ми се чини дека токму овој раскажувачки жанр се покажува особено продуктивен за проследување на раскажувачката матрица на младите генерации прозаисти.

Во спрега со едно занимливо проследување на прозата на x-генерацијата во македонската литература на Гоце Смилевски, во контекстот на македонско-словачкиот проект *Култури во транзиција* (2018:280-298), овде може да биде посочена причината зошто романот на одраснувањето се наметнува како доминантен жанр во прозата на младите прозаисти. Смилевски, во рамките на генерациското проследување на родените во периодот 1969-1979 или „x-генерацијата во македонската литература“, ги проследува романите на Лидија Димковска (*Скриена камера*, 2004, *Резервен живот*, 2012), на Калина Малевска (*Призраци со срмени нишки*, 2014), и романот *3 минути и 53 секунди* (2015), на Берт Стајн – псевдоним на Бранко Прља. Иако самиот Смилевски не се занимава со жанровското одредување на овие дела туку првенствено со нивните тематски преокупации во спрега со транзицискиот дух на времето, та првенствено ја истражува средбата со „Другиот“ во нив, сепак, неговото проследување обезбедува битни претпоставки и за разбирањето зошто токму романот на одраснувањето ќе се покаже како особено податен наративен израз на оваа генерација. Имено, Смилевски во завршницата заклучува: „Во романите на Лидија Димковска, Калина Малевска и Берт Стајн (Бранко Прља), забележлива е токму таа интенција да ја испишат историјата на поединецот, но, на извесен начин, и на својата генерација, македонската генерација X, во облик на роман“. Ова завршно утврдување кое ја исчитува интенцијата за испишување на историјата на поединецот како историја на македонската x-генерација во овие дела речиси самото по себе објаснува зошто дури три од четирите наведени дела битно се остварени низ матрицата на романот на одраснувањето. Романот *Скриена камера* на Димковска е реализиран битно како приказна за растењето низ бројните странствувања: од детството во Шлегово до белосветските поетски фестивалски метрополи врз фонот на транзициската приказна за растењето во време на распадот на социјалистичкиот блок што ја инаугурира миграцијата односно глобализацијата, а воедно ја маркира и позицијата на раскажувачот, неговиот одговор на идеолошкиот наговор во ситуацијата на „гостин-писателка“ во проектот на австриската фондација (Аврамовска, 2006: 123 -131). Романот

Резервен живот, од друга страна, на стотина страници низ панорама од гротескни ликови коишто анегдотски дефилираат во скопската населба Кисела Вода го слика периодот на растењето во неа во периодот на осумдесеттите години, наспроти созревањето во одвојувањето од близначкото алтер-его во европската метропола. Овие два романи на одраснувањето на Димковска ја допуштаат споредбата на умешноста на нејзиното навраќање на темата на одраснувањето во различни тематски контекстуализации со четирикратното навраќање на хрватскиот писател Горан Трибусон¹¹³ кој го крши правилото на Џулијан Барнс изречено во романот *Флоебровиот папагал* (Букерова награда 1984), а според кое на писателот треба да му биде допуштен само еден роман на одраснувањето. Имено, токму различните тематски контекстуализации на сопственото одраснување околу различните тематски стожери на љубовта, филмот, музиката, ТВ, спортот, му овозможува и на Трибусон постојано инакви навраќања кон оваа тема, а во дадениов контекст, нам ни ја допушта споредбата и со романот *3 минути и 53 секунди* на Берт Стајн. Имено, романот на Стајн доследно е изведен во жанровските рамки на роман на одраснувањето, календарски следен од година во година, секоја видена и доживеана низ евокацијата на одредена, актуелна во дадениот миг музичка нумера чијшто ритам и атмосфера ги означуваат и доживелиците и превирањата во личниот и семејниот живот во детството и младоста, а воедно и духот на времето – низ призмата на хитовите на музичката сцена во дадениот миг. Навраќањето на темата на одраснувањето на Лидија Димковска во романот *Резервен живот*, пак, произлегува, верувам, од внатрешниот писателски увид за развивање на оваа тема којашто во претходниот роман, *Скриена камера*, е загатната единствено низ призмата на темите на миграциите и транзицијата или попрецизно – во нивна функција. Затоа, пак, на страниците на наредниот роман, врз раскошно развиена општествена панорама на маалското социјалистичко живеење следиме вистинска драма на одраснувањето во приказната за конечната преобразба на индивидуалниот врз фонот на колективниот транзициски идентитет. Се разбира, опстојното проследување на овој жанр би требало да вклучи и бројни други дела на младите автори, меѓу кои, во оваа прилика како парадигматичен

¹¹³ Да напоменеме сепак, дека Горан Трибусон (род. 1948) не и' припаѓа на спомнатата х-генерација.

би го спомнала и романот *Вишинова хроника* (2014) на Фросина Пармаковска, но и две книги раскази, коишто секако би требало да бидат земени предвид во контекст на проследувањето на темата на одраснувањето во прозата воопшто кај младите македонски автори. Станува збор за книгата вонредни раскази *13*, (2010), на Жарко Кујунџиски поделени на четири дела: „Детство“, „Момчештво“, „Младост“ и „Потоа“ во која тој се реализира како мајстор на пресвртувањето на плановите на нарацијата и „очудувањето на светот“, како што ќе забележи В. Андоновски во поговорот на книгата (2010: 139), како и за наградената прозна книга *Единаесет жени* (2011) на Снежана Младеновска Ангелков во којашто прозата на одраснувањето е родово профилирана низ детското портретирање на единаесетте „тетки“ или „баби“ доживевани во маалскиот живот на детството.

Романот на Давор Стојаноски е роман на одраснувањето на генерацијата „потоа“ доминантно реализиран како љубовна автобиографија односно низ призмата на себеосознавањето низ призмата на љубовноста. Тој ѝ припаѓа на наредната, у- генерација на милениумци односно деца кои растат и се осознаваат себеси во новиот милениум. Транзициската траума на промената на општествениот поредок не е паметење, ниту, пак, тема на оваа генерација. Напротив, паметењето за оваа генерација како да е „зона на самракот“ или „пеплиштата“ од која по секоја цена треба да се избега и измисли некој нов живот, дом и идентитет. За главниот протагонист на овој роман кој живее од денес до утре на своевиден начин во одвоеноста и издвоеноста, индиферентноста и исклученоста, од семејството, од емотивниот ангажман и емпатијата, единствено уште просторот на заемната телесна понижаност како да ја има снагата да го допре рамништето на реалноста – во даден миг.

Напишан во прво лице, кусиот роман *Собирачи на пепел*, првично недвосмислено може да биде одреден како автобиографски односно/или псевдоавтобиографски испис на животот односно настаните коишто во даден миг доведуваат до своевиден психички крах на младиот човек, миг на криза којашто го наведува на соочување со себе и рекапитулација на изборите во животот. Притоа, можно е да се расправа за тоа каков излез наоѓа младиот човек при тоа соочување и го наоѓа ли воопшто во новелистичката (анегдотска во битна смисла) завршница на романот, токму со оглед на која оваа

романескна приказна одредена и како „постадолесцентска проза“ (Р. Алаѓозовски 2017), битно кореспондира со приказната за одраснувањето или неодраснувањето во бегството од родителите и воедно во потрагата по нив односно по некои кои би ги замениле. Најнапред, меѓутоа, е битно да посочиме дека станува збор за љубовна (псевдо) автобиографија, во која раскажувачот се испишува себеси како љубовно битие или попрецизно, како суштество коешто е неспособно да ѝ се препушти на љубовта или да оствари вистинска и длабока љубовна релација со друга личност. Двете, би рекле, позначајни врски во неговиот живот во извесна смисла самиот ги минира, другото се патемни авантури, без значење, без каква и да е идентификација со љубовните ноќи и случајните партнерки.

Новелистичката романеска рамка на самиот почеток на романот нè соочува со ова негово спознание како со миг на криза. Новелистичката рамка раскажана во историски презент (со којшто впрочем се испишуваат и дидаскалиите во драмскиот текст), драмски го сугерира „сега и тука“ одвивањето на кризата, притоа, прстенесто ја обвива и заокружува врамената нарација на рекапитулацијата или соочувањето. Не нарушувајќи ја оваа функција на прстенестата рамка, рамковната ситуација на кризата се огласува уште два пати во композицискиот след на фрагментите на рекапитулацијата, во функција на потсилување на драмската напрегнатост на ситуацијата на кризата, што, рековме, небаре „тука и сега“ се одвива.

Кризата ќе ја испровоцира случајниот поглед врз некрологот во којшто раскажувачот ќе препознае лице на една од неговите случајни љубовни партнерки во авантура од неколку необврзни средби и одвај го препознава нејзиното име во некрологот во едно, би рекле, судбинско утро коешто го иницира увидот и себеосознавањето. Дури подоцна разбираме, на крајот од романот, дека тоа утро тој всушност треба да замине да живее во Париз со Силвија, негова другарка од детството. Исто како што дури подоцна разбираме, исто така на крајот од романот, дека тоа утро тој се буди во станот на уште една непозната, „случајна“ девојка, деверица на свадбата од претходната ноќ. Она што го знаеме, е чувството на погоденост од осознавањето на конечноста во лицето на покојната на неговиот однос на туѓинец во средбата со другите. Ирационално одлучува да појде на погребот, впрочем, прв погреб во неговиот живот. За разлика од уводниот расказ на збирката новели *Сите лица на смртта* на Петре М. Андреевски, каде што раскажувачот на погребот ќе констатира „Тогаш сфатив дека имам гроб од свој човек“,

јунакот на Давор Стојановски сфаќа дека „Има гроб на некој туѓ човек“. Се разбира, гробот овде има и длабоко метафорично значење кое подразбира, припадност, втемелување во светот, стварност, збогување, завршница, разрешница.¹¹⁴ Погоденоста, неудобноста од чувството на туѓинец..... на погребот резултира со физичка слабост на цревата при враќањето од гробишта и Јаков, –чиешто име всушност го дознаваме изречено во невртка дури на крајот од романот (од устата на еден исто толку случаен таксист во приказната), – во стапицата на ситуацијата крадешкум упаѓа во нечија куќа и ја окупира туѓата бања заклучувајќи се во неа. Физичката немоќ е надворешен симптом на конечното соочување со сето, што, како ќе се покаже, подолго време му ја демне трагата. Провалата на неговите црева, фатеноста во стапицата на ситуацијата – олеснувањето во бањата на туѓ дом, е воедно пробив на виделина, гротескна слика на модусот на неговото опстојување како туѓинец во туѓите животи.

Неговата рекапитулација во низата мозаично композирани фрагменти ги открива: неговите незавршени студии, неговата љубовна врска со Беатрис, „жената со пасош“ и привремен дипломатски престој во Македонија, во чијшто скопски стан (потем куќа) набргу се вселува, а требаше да се всели и во нејзиниот живот во Бретања, чист и нов без никакво минато зад себе изрекувајќи ја лагата дека неговите родители се починати. Ја открива потем и неговата отсутност во животите на неговите најблиски пријатели, Коста, Фитиљ и Борјан, оние со кои редовно периодично се среќава играјќи вист и дели спомени уште од гимназиските денови¹¹⁵, ете, веќе 15 години од нивната матура. Разбираме дека на почетокот на вториот семестар еден (есенски ден?) едноставно ќе замине од родителскиот дом без поздрав за никогаш повторно да не се врати повеќе од една деценија. Го следиме од периодот на врската со Беатрис, во периодот потем без неа, при дружбата со другарите, сè до генерациската средба и средбата со Силвија, другарка од гимназиските денови со која го врзуваат убави спомени на пријателство во последната учебна година, и којашто „сега“, во

¹¹⁴ Иако „немањето гроб од свој човек“ има и друга поконкретна експликација во романот – како дете, во намера да го заштитат, родителите не го водат на погребот на неговите баба и дедо, ниту на погребот на неговата неколку години постара братучетка, со која го врзува еден од најубавите и воедно најнепријатните спомени.

¹¹⁵ Не е јасно дали живеел во интернат во Скопје, не е кажано, но можеби треба да се претпостави зашто во Скопје слави 15 години од матура, а неговите родители живеат во некој неопределен рударски крај во Македонија.

извесна смисла претставува негово проицирано его. Таа е сираче од дом, кое, со стипендија успешно завршува студии по хемија во Париз, работи како асистент на тамошен институт, успева таму да си најде и семејство, на некој начин е посвоена од француско семејство и по неколку неуспешни врски, подготвена е да го поведе со себе во својот живот својот пријател од младоста кого некогаш „го свиѓала“. Но воедно разбираме и за неговите кошмари: се буди во неможност да го распознае лицето на девојката до него, го плашат допирот и нежноста по еротската игра, потиснатиот напуштен родителски дом се огласува во периодичниот ритуал на купување автобуски билет за дома¹¹⁶ кој редовно завршува во кантата за отпадоци на автобуската станица, не ги памети или одвај соучениците што ги сретнува на прославата од годишнината на матурата, не знае многу или последен ги забележува проблемите на неговите најблиски пријатели: отсуството на половина палец на раката на Борјан, болеста на Коста (ХИВ). За неговите родители знаеме само дека мајка му била шивачка а татко му рудар од гордо рударско семејство, не ги знаеме нивните имиња, ниту желби и стремежи, последниве не ги знае ниту тој. Заеме дека домот го напушта без свртување сакајќи да ја избегне татковата судбина што еден ден ја препознава во проретченоста на темето на татковата глава, не знаеме ништо повеќе за неговото детство освен за улогата на постарата братучетка во неговиот живот која со другарките дури се на гости се грижи за него дури не дојде времето да излезе со нејзиното друштво а тој останува сам и напуштен враќајќи се на трpezата кај возрасните одбивајќи да се послужи од трpezата. Овој податок ќе се покаже особено значаен во ехо-ефектот на неговото преповторување на крајот или на „излезот“ од романот.

Штуро и брзопотезно предадени тоа се податоците кои го чинат животот на Јаков и кои ја објаснуваат ситуацијата во којашто тој се наоѓа. За ова има многу што да се дополни или говори. Но и досега реченото достатно илустрира дека интенцијата на романот не е да ги изнајде причините за попаднатоста во дадена ситуација. За тоа недостасуваат многу информации и тоа не е интенција на авторот. Романот доминантно и особено успешно во рекапитулацијата успева да ја долови атмосферата на попаднатоста во дадената ситуација во detached-модусот на опстојувањето. Во дадениот модус време което протекува во своевиден „чат-пат“ повторлив ритам, како што тоа Јана

¹¹⁶ На овој ритуал му претходи обиколување на туристичките агенции како да се купувањето билет за дома една од многуте рамоправни опции.

ќе го именува воедна прилика, една од долгогодишните девојки на Фитил, а притоа неосетно минуваат сериозни блокови време кои не носат никаква промена. Начинот на неговата комуникација со неговото опкружување, бегството од важните и тешки прашања во лесна и игрива комуникација, сето тоа е на вонредно умешен начин доловено во монтажната изведба на нарацијата којашто честопати, асоцијативно, при опис на сосема небитни ситуации и разговори, постојано одново го навестува отсуството на стварноста на сопствениот живот во изборите, во односите и комуникациите. Она што пробива и конечно провалува во текот на неколкуте последни години е свеста за тој раскин со домот како со втемелување во светот коешто води кон неспособност за какво било натамошно припаднување (љубовно или инакво).

Анегдотската завршница на романот можеме различно да ја толкуваме. Пропуштајќи го летот за Париз и животот со Силвија, поради изедената на погребот земичка „за душа“ што ќе му предизвика неподносливи стомачни тегоби, тој упаѓа во туѓ дом заклучувајќи се во бањата во којашто ритуалното капење е еквивалентно на интра-рамковно раскажаната исповед. Излезот од мачнината на ситуацијата е изнајден во новопронајденото држење пред возрасните, домашните и гостите собрани на трpezата, за разлика од некогашното во детството кога ја одбиваше храната пред себе. Јаков излегува од бањата во туѓиот дом и дури од неговото тело сè уште се цеди водата, првпат, без стеснување седнува на трpezата на која се седнати гостите и првпат се осмелува комотно да праша: „Што ќе јадеме?“, игнорирајќи ги збунетите погледи на собраниите.

Пронајдениот излез од стапицата на ситуацијата е отворен за повеќе толкувања. Несомнено е неговото значење на новопронајдено држење во и пред светот на возразните. Но останува отворен за домислување односот на Јаков кон стварноста и неговото втемелување во неа со оглед на тоа што новоизнајдената (*поза* на) комоција во туѓиот дом е скандалозна колку што и гротескна без оглед што можеме да ја толкуваме и како проблесок на евристичко или епифаниско, сеедно јуродиво, изнајдено решение не само во ситуацијата попаднатост пред неприликата во туѓата бања, туку и воопшто, во сопствениот како во туѓ живот. Во моето поимање анегдотски домислената отворена завршница сосема му соодветствува на начинот на водењето и развивањето на приказната кој попрво настојува да ги дијагностицира симптомите на одреден начин на опстојување во постојано бегство од припаѓање, лирски и

асоцијативно низ мозаикот детализирани мигови да ја долови лелеавата атмосферата на бидувањето постојано *помеѓу*. Станува збор за своевидна лимбична состојба помеѓу потребата за заборав, за потиснување и негирање на сопственото потекло и потребата за изнаоѓање на друг, нов, родителски или закрилнички дом којашто еднакво е саботирана кога реално се укажува како можност (да се заине во Франција најнапред со Беатрис, а потоа и со Силвија), за конечно да се реализира во гротескна поза на освојување и присвојување на туѓиот семеен простор. Токму умешноста во доловувањето на оваа атмосфера е особена вредност на романот остварена во спрега со асоцијативните пресврти на водењето на нарацијата и раскршената монтажна композиција којашто често се повикува и на ехо-ефектот на семантичкото повторување, небаре рефрен или константа на доживелицата пред сета непостојаност и неизвесност во лелеавоста на големите блокови време. Доживелицата на Беатрис, на пример, на плажата во Ла Пулду (:36), подоцна е евоцирана како доживелица на самиот Јаков во мигот кога ја изрекува лагата дека неговите родители се починати: „*Секој зацапал во песокта на плитакот, без да може да излезе од водата во која наеднаш допливуваат утроби на распорени риби, краци од морски ѕвезди, пипала на октоподи, медузи и полжави, кои колку и да не грозат, не можеме да ги одминеме*“ (:39), заборавениот чадор при нивната конечна разделба исто така се појавува во нови наративни секвенци довикувајќи ја лелеавоста на асоцијативните значења во доживелиците на јунакот на оваа проза кој постојано е подготвен да му се препушти на опсегот на нивните плима и осека – сè дури нештата не станат премногу конкретни и стварни. Врската со Беатрис е убава се дури „*Животот беше чаша, беше стаклена чаша за шампањско што плута во полна када, беше полупразна чаша шампањско и плуташе во белата пена на кадата, беше ослободена од фат, беше пуштена на слобода, малку потонување за да се поткрене потоа одново во постојана потрага по рамнотежа*“ (:40). Завршува, пак, во мигот кога „*Речиси ништо не се смени, но мене сè ми стана некако одвишно вистинито. Ме опфати немилосрдна вознемиреност. И’ кажав за другите жени*“ (:48). Своевиден ехо-ефект има и во начинот на којшто се појавуваат двете жени, Беатрис и Силвија, единствените кои влегуваат во светот на книгата претставени со уведен опис или портрет (:31, :104). И покрај особено суптилното портретирање на индивидуалноста на двата лика, во даден миг, нивното значење во животот на Јаков се сведува на

истозначност, едната е „жена со пасош“, а другата „врата“ односно „квака која јас само требаше да се одлучам да ја притиснам за да влезам“ (:129).

Лавиринтот на времето на раскажувањето и раскажаното време еднакво се одвива во нераспознатливост на големите блокови време, овде еднакво лирски стивнати во повторувањето на постојаноста на нивниот навев како „една пролет“, „есента“, „една топла вечер“, итн. кои се надоврзуваат во монтажната композиција небаре како уште еден бран во низата недоброј и недоглед кој (ирелевантно кога) ја навеал обалата на доживелицата. Реконструкцијата на линеарниот временски след на собитијата налага внимателно и ангажирано следење на трагата на штурите маркери. Новелистичката рамка на романескното раскажување (првите четири одломки) е раскажана во презент – кој во нарацијата функционира како историски презент, а во дидаскалиите на драмата го довикува „тука“ и „сега“ прикажувањето на дејствието на драмската изведба. Во овој роман рамката којашто покрај тоа што прстенесто го опфаќа раскажаното како време на соочувањето со мигот на кризата и нејзино осознавање, во два наврати се јавува и во текот на врамената нарација – потсилувајќи го драмскиот ефект и згуснатоста, компримираноста на мигот на раскажувањето – како исповед во која одненадеж се увидува поврзаноста на следот на настаните кои довеле до кризата. Наспроти драмското „сега“ и „тука“-раскажување од позиција на драмската стапица на ситуацијата, во врамената нарација сме воведени преку неодреден временски маркер „Една топла вечер, мислам дека беше при крајот на пролетта, јас и Коста се движевме накај парк“ (:26). Се разбира, секој од наредните фрагменти или поглавја на нарацијата се надоврзува со истата неодреденост. Понекогаш се јавуваат маркери од инаков тип, па некоја случка се одредува како време на последните два семестри на инаку незавршените студии, без календарско наведување години, та ефектот од ваквото нижење собитија се протега на сите 13 години од напуштањето засекогаш на родителскиот дом (:83), пред којшто е зјапната темница на рударското окно во коешто секојдневно во својот работен век слегува неговиот татко и оттаму таа зјапнува како уште поголема темница што го голта и конкретниот простор на неодредениот рударски крај и просторот на сеќавањето на домот, на родителите и детството воопшто. Наспроти пепелот на заборавот, сепак, единствено осветлена останува татковата проретчена глава и потребата за бегство од извесноста на темницата на таквиот живот

(153), па и смртта конечно (неантиципирана во непознатите семејни гробови на бабата и дедото од мајчина страна, како и на братучетката, и проицирана единствено во застрашувачката темница на рударското окно). Осветлувањето на темницата на детството не е интенција на овој роман без оглед што е присутен налогот за неговото осветлување. Индикативен во таа смисла е кошмарот или халуцинацијата за рударот кој одненадеж се престорува во хирург со светилка на челото и му го отвора градниот кош веројатно настојувајќи да ја осветли темницата на неговата душа или укажувајќи му на неа (:153). Маркирајќи го императивот за осветлување на овој простор на детството, кој во романот е оставен на рамништето на стереотипна маркираност и одвај неколку бледи спомени, Стојановски, всушност брилијантно анегдотски го завршува романот кој и не може да биде разрешен со конечен излез од темницата што останува запретана во заборавот и во свртувањето на погледот од семејните албуми (:83). Оставајќи го отворен проблемот на темницата на паметењето на корените останува сосредоточен на сликање на она што останува откако себеси ќе се оставиме зад себе односно на сликањето на вистината дека човек „не може да испари како чад, но дека наеднаш може да се појави како пепел“ (133). Во бегството од корени и припаѓање и спрешнат во копнежот по слобода за себе под закрилата на бескрајот на некое секогаш друго небо, Јаков несомнено ја олицетворува и симптоматиката на македонската генерација милениумци, општата симптоматика, независна од темниот вилает на извесен рурален простор или на урбаната средина. Последново утврдување можеби би станало појасно низ споредбата на овој роман со, исто така, вториот роман на Кристијан Новак (р. 1977), *Črna mati zemla* (2013), чијшто јунак, Матија Доленец, налик на Јаков на Стојановски, е дојденец во градот со запретано детство во руралната темница на просторот на Меѓумурје, и налик на Јаков, во мигот кога се наметнува чекорот на прифаќање на љубовната заедница, заедничкиот живот со девојката, почнува еднакво да биде прогонуван од кошмари на кои им се придружува и творечката, писателска блокада. Во соочувањето на Матија Доленец со просторот на сосема избришаното од меморијата Меѓумурје, Кристијан Новак открилува раскошен талент во портретирањето на темниот и стравичен простор на руралното село крај Мура, каде што врз фонот на локалните легенди и преданија, необјаснивите смртти на повеќе деца, се одвива и личната семејна трагедија на младиот Матија, загубата на таткото, при еден стравичен

сплет на околности којшто наполно го објаснува потиснувањето до амнезија на сето поврзано со овој простор по преселбата во градот со мајка му. Се чини дека во прозата на Стојановски исто така има многу елементи кои се совпаѓаат со меѓумурската приказна за детството на Новак. Смртта на братучетката, единствената блиска личност во детството, останува загадочна и нејасна, а токму нејзиниот непознат гроб, доживеан единствено низ сцената на полуголите родители кои во спалната се подготвуваат за погребот, продлабочено развиен и во спрега со отсутноста на други семејни паметења (за бабата и дедото по мајчина страна, 75-79), би можеле да ѝ дадат тело и лик на личната историја на заборавот на Јаков, којшто и самиот по прво би одбрал да остане анонимен, како и неговите родители, можеби и затоа што се ежави при допирот на трудна мачка – „*како да погалив скелет*“, ќе рече (:150).

Односот кон сексуалноста е, секако, стожер на односот кон љубовноста, семејноста и општественоста и несомнен стожер на жанрот на романот/прозата на одраснувањето (Bildungsroman, comingofagenovel/story). На трагата на проследувањето на овој жанр и неговите различни пројави во македонската литература во последниве две децении би можеле да се откријат нови аспекти на толкувањето, но и извесни „слепи точки“ (Луман) на доминантните идеолошки претпоставки на нашата актуелна книжевнокритичка и воопшто, културна комуникација.

Користена литература:

Аврамовска, Наташа (2006). „Сликата на балканот во романите на Оливера Николова и Лидија Димковска“, во: *Ние во времето*, Скопје: Магор.

Алаџозовски, Роберт. (2017). „Во потрага по јунакот на нашето време“, *Економија и бизнис, година 19, број 226, април, стр. 98-100*.

Андоновски, Венко. (2010). „Очудување на светот, чудо во текстот“ во: Жарко Кујунџиски, *13*. Скопје: Антолог.

Андреевски, Петре М. (1996) *Сите лица на смртта*. Скопје: Табернакул.

Димковска, Лидија. (2004). *Скриена камера*. Скопје : Магор.

Димковска, Лидија. (2012). *Резервен живот*. Скопје: Или-Или.

Кујунџиски, Жарко. (2010). *13*. Скопје: Антолог.

Малеска, Калина. 2014. *Призраци со срмени нишки*. Скопје : Слово.

Младеновска Анѓелков, Снежана (2011). *Единаесет жени*. Скопје: Или-Или.

Novak, Kristijan (2013) *Črna mati zemla*, Zagreb:Algoritam

Пармакоска, Фросина. (2014). *Вишнова хроника*. Скопје: Или-Или.

Smilevski, Gocce. “Generation X, Transition and Culture in the Contemporary Macedonian Novel”, in: ***Culture in Transition Countries***, ed. Maja Jakimovska-Toshikj, Katarína Gabašová, Institut za Makedonska Literatura, Univerzitet Sv. Kiril i Metodij vo Skopje, Katedra kulturologie, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Skopje, Nitra 2018:280-298.

Стајн, Берт. 2015. *3 минути и 53 секунди*. Скопје: Готен.

Стојановиќ, Давор. 2016. *Собирачи на пепел*. Скопје: Или-Или.

Tribuson, Goran (1997), *Rani dani* , Zagreb:ITD.

(1999) *Trava i korov* , Zagreb: Mozaik knjiga.

(2003) *Mrtva priroda* . Zagreb: Mozaik knjiga.

(2017) *Vrijeme ljubavi*. Zagreb: Mozaik knjiga.

Ангелина Бановиќ-Марковска

**Балканското јазично богатство и лингвистичкиот
пуританизам
како лице и опачина на културната другост
(*Балканвавилонци* на Луан Старова)**

Како метафоричка слика за јазичните недоразбирања – содржани во тезата дека секое „чистење“ на јазикот од семиотичките наслојки на Другиот, може да биде погубно за различните етницитети и за нивниот соживот – романот *Балканвавилонци* на Луан Старова се занимава, всушност, со прашањето дали јазиците навистина го одразуваат чистиот национален и културен идентитет, или ја покажуваат можеби неговата хибридна, отсликана во распнатоста меѓу Истокот и Западот, љубовта и омразата, среќата и тагата на балканските идентитети.

Базирана врз една ретроспективна гледна точка, наративната трансмисија на овој роман е дадена низ еден дијалогски клуч, кој преку минимум настани а максимум енциклопедизам, пружа богата археолошка слика за балканската етно-лингвистика и нејзината историја. Станува збор за разговорот што во меморијата на омнисцентот (детето-наратор) го водат двајца случајни покер-пријатели¹¹⁷, лингво-зналци и своевидни аристократи по дух, *залдисани* во потрагата по причините за јазичните недоразбирања на проклетитиот ни Балкан. Тие се на *нијат* да направат речник на источните заемки, длабоко вкоренети во нивните јазици, откривајќи го балканскиот вавилонски синдром олицетворен во идејата дека не постои тотален мајчин јазик, дека секој јазик има свои темни зборовни зони кои токму поради својата непреводливост, дејствуваат всушност како „претпоставки“ за идентитетот.

Следејќи ги идентитетските приказни на двајцата собаќа по судбина и книги – едниот христијански и мистичен, другиот исламски и прагматичен – нараторот на романот *Балканвавилонци*

¹¹⁷ „...оваа речиси митска игра им прилегаше на нивната балканска судбина, секогаш зависна од неизвесната карта на другиот, на случајноста“, вели нараторот за татка си и за неговиот случаен пријател, ликот Климент Камилски (Старова, 2014: 17).

промовира една специфична гледна точка – „од работ на видното поле“, застапувајќи ја тезата дека културното наследство не е природен ентитет, туку конструкција која мошне често зависи и од дискусиите на моќ. Тоа води кон заклучокот дека идентитетот не е само културен производ (вистина, културата игра огромна улога во неговото формирање и самодефинирање, таа е важна алка во одржувањето на неговата стабилност), но идентитетот е, истовремено, и резултат на наметнатата несигурност што доаѓа од „надворешниот“ геополитички простор, обележан не само од културните промени во времето, туку и од историските, социолошките и идеолошките случувања во него.

Имено, како интелектуалец од западна провениенција – франкофил, но и антифашист, учесник во шпанската граѓанска војна – ликот Климент Камилски¹¹⁸ е докторанд на париска Сорбона, кој поради идеолошките несогласувања со режимот во сопствената држава бил прогласен за информбировец, па минал низ пеколот на голиот остров на смртта. Неговата дисертација од областа на педагогијата добила забрана за печатење во родната земја, не само поради приврзаноста кон (про)советската педагогија, туку и поради изразените (про)западни културни погледи и ставови. Опседнат со сопствениот лингвистички универзум, а под постојана присмотра на режимот, овој Дон Кихот со „западно“ ориентиран културен код, сонува за библиотека „со сидови од книги, како отворени граници кон бескрајот“ (2014: 40), во која се скриени клучните идеи за Балканот.

Другиот собрат „по судбина и книги“, Таткото на наративниот јунак¹¹⁹, е дипломец по шеријатско право и исламска филозофија, „откорнатик во туѓа земја“, кој по многуте семејни преселби и премрежја се нашол во Институтот за национална историја во Скопје, каде што работи како толкувач од османотурски на македонски јазик. Убеден дека „во зборовите на народите со мешана судбина, се кријат енигмите на балканската историја“ (2014: 383), овој Дон Кихот од

¹¹⁸Станува збор за Кирил Панов Камилев, роден во Велес 1898 година. Студирал на Универзитетот Сорбона во Париз, а докторирал на Универзитетот во Нанси, 1936 година. Учествовал во Шпанската граѓанска војна (во баталјоните „Георги Димитров“ и „Дуран“), а потоа и во антифашистичкото движење и во Народноослободителната борба. Бил директор на Институтот за фолклор. Го објавил изборот „Темни кажувања“. Починал во Скопје, 1976 година.

¹¹⁹Клучна фигура во „балканската сага“ (тој отворен книжевен проект на академик Старова), кој започнува со романот *Татковите книги* (1992). Потоа следат: *Времето на козите*, *Балкански клуч*, *Атеистички музеј*, *Пресадена земја*, *Патот на јагулите*, *Ервехе*, *Тврдина од пепел*, *Љубовта на генералот*, *Амбасади*, *Нови амбасади*, *Потрага по Елен Лејбовиц*, *Балканавилонци...*

Истокот, е опседнат со идејата да напише историја на Балканот, проследувајќи ја неговата судбина низ подемот и падот на моќните империи што минале низ него. Според принципот на „глобални метафори“ тој ќе ги групира книгите во тематски подрачја, трагајќи по тоталитетот на балканските историски процеси и тајните на исчезнатото османско време.

И покрај разликите во етничките, културните и конфесионалните погледи и уверувања, и двата лика од романот на Старова го претставуваат всушност гласот на потиснатиот native informant, маргинализираниот субјект на историјата, слика и прилика на „малцинските идентитети“ на Балканот. Ставени така, на духовните маргини од општеството, *залдисани* по ретките книги и ракописи од своите семејни библиотеки, овие културни номади во одложена потенција, ќе се впуштат во потрага по алхемискиот клуч на Балканот, спасувајќи го од токсичните идеи што ја контаминираат среќата на нивните потомци. Така, отфрлајќи ја желбата за приспособување кон тоталитарната идеологија и прегрнувајќи ја осаменоста како своја судбина (со која го анулираат, всушност, чувство на отфрленост и несфатеност во општеството), Таткото и Климент Камилски ќе тргнат во потрага по излезот од балканскиот лавиринт. Едниот сонувајќи го западниот, другиот источниот сон, но и двајцата опседнати со слаткиот порок – љубовта кон книгите – таа примарна „точка на допир“ која во нивното меѓусебното препознавање и уважување ќе стане специфичен *genus proxiimum*, благодарение на кој ќе се обидат да ги декодираат културните проникнувања на Балканот, засведочени во неговото богато јазично наследство.

И така, по углед на придружниот „Речник на излитени идеи“ од прочуениот роман *Бувар и Пекише*¹²⁰ (1881) на Гистав Флобер, ќе состават тие своја „Листа на (без)опасни османскотурски заемки во балканските јазици“, детектирајќи ги на тој начин не само невралгични точки во јазичната и културната меморија на овие простори, туку промовирајќи една специфична хуморна димензија, со која ќе покажат колку е, всушност, „голема ироничната моќ на литературата, а безгранична на глупоста“ (2014: 172). Но ако Флоберовите книжевни јунаци беа тажна гротеска за просечноста и

¹²⁰Гистав Флобер, *Бувар и Пекише*, ТРИ, Скопје, 2012 – фарсична критика на енциклопедичноста со која Флобер ги исмеа буржоаските конвенции и стереотипи на 19 век.

глупоста¹²¹, „балканските вавилонци“ на Луан Старова се одраз на мудроштината присутна во балканскиот човек низ вековите, или барем оној што станал свесен дека опсесивната потрага по „чисти“ јазици и идентитети, е само типичен и совршен облик на утопија.

Тргувајќи значи од претпоставката дека јазиците на Балканот содржат „(без)опасен“ зборовен потенцијал, притаен во (не)пожелните османско-турски заемки¹²² што се „огрешиле“ некогаш во историјата, тие ќе се раководат од личниот одбир, но и од убеденоста дека секоја старо-нова идеја за поместување на балканските граници – кои и онака, со векови наназад, „ги оградуваат и изолираат луѓето и нивните семејства“ (2014: 66) – би можела да го (ре)активира нивниот притаен потенцијал, уништувајќи ја среќата на идните поколенија. Затоа, избирајќи ја катахрезата¹²³ како моќно сретство на умот против трагизмот на Балканот, овие наши Дон Кихоти ќе се обидат да ги ослободат „туѓите“ зборови од драматичноста на историјата, па вкрстувајќи ги западно-источните аргументи во толкувањето на нивната смисла, да го минат „балканскиот јазичен Рубикон¹²⁴“, длабоко уверени дека „ќе дојдат други времиња и луѓе, слободни во толкувањето на минатото врз основа на митовите и легендите, кои ќе ја припитомат насилничката историја... помислувајќи на иднината на своите внуци, а не на минатото на своите предци...¹²⁵“ (2014: 275-276).

¹²¹Надарени со функционална просечноност за манично инвентирање на човековите знаења од различни области и науки, Флоберовите протагонисти се соочуваат со трагикомична неможност да изнајдат соодветна примена на универзалното знаење во светот.

¹²²Турскиот јазик (од крајот на 13-иот и почетокот на 20-иот век) се нарекувал османски јазик (турски Osmanlıca), а всушност се користи како идиом за три јазика (турскиот, арапскиот и персискиот). Заемките од последниве два јазика се важен дел од неговиот лексички фонд. Во македонскиот јазик на пример, терминот „турцизам/турцизми“ реферира најчесто на зборови позајмени од турскиот јазик, не водејќи сметка дека во него се инкорпорирани и арапски и персиски и грчки зборови, што значи дека не сите зборови дојдени преку турскиот јазик потекнуваат од Ориентот.

¹²³Поим од традиционалната стилистика (грчки *κατάχρησις*, латински *abusio*) – употреба на зборови во преносна смисла, противречна на нивното примарно/буквално значење. Поточно, комбинација на зборови што го „подзаборавиле“ своето етимолошко значење, па прават логичка неконзистентност.

¹²⁴„Зар зборовите не се секогаш стапици, коишто е подобро да ги совладаш, одошто да те совладаат“, се прашува нараторот, на едно место во романот (2014: 208).

¹²⁵За жал, „...на Балканот долго време етничкото ќе превладува над граѓанското, идеолошкото над демократското, анахроното над напредното итн. Меѓутоа, животот е татков каков што е, си има свои биолошки граници, свои генерации. За земјите со мала државничка традиција еден од императивите на опстанокот е негувањето на еден етички консензус на генерациите,

Во извонредниот поговор кон романот *Балканвавилонци*, кој речиси и да не остава простор за никакво надополнување, Венко Андоновски го застапува мислењето дека слично на Платоновите дијалогски јунаци, Хермоген и Кратил, и нашиве балкански лингвистичари расправаат за вистинитоста на зборовите, прашувајќи се постојано „дали тие *вистинито* го одразуваат она што го означуваат?“ (2014: 488). Укажувајќи на важноста од разградувањето на тоталитарните премиси при формирањето на културните и националните идентитети на Балканот, Андоновски всушност ја извлекува основната теза од романот на Старова, за кого идентитетот не е само своевиден културен атрибут, туку и субјект *на* (и *во*) постојана промена – „недовршен проект“, ослободен од мочварните наслаги на историјата.

За да го илустрирам ова становиште, ќе се повикам на едно интервју во кое, засведочувајќи ја својата размисла за јазиците како „отворени“ а не *замандалени капи*, авторот на *Балканвавилонци* го вели следново: „Верував и верувам дека јазиците во некоја повисока, митска или реална инстанца се прелеваат еден во друг. Никогаш во животот немав причини својата јазична етика да ја приспособувам на притисок на конјунктури од една или друга страна. Така верував и така верувам. Затоа, често и велеам дека најдобро заклучените врати се отворените врати. Јазиците се, всушност, отворени врати...“ (<http://republika.mk/69492>).

Оваа констатација само го засилува впечатокот дека тоа што обично се нарекува внатрешна хегемонија на идентитетот, не е природен/есенцијален, туку конструиран „чин на затворање“, сосем спротивен на логиката со која Старова ја гради својата замисла. Како што покажува и овој роман, тој наметнат „чин на затворање“ е незамислив без вечната желба за отворање, без потрагата по делот што недостига – по конститутивната надворешност – неопходниот „вишок“, зафрлен некаде на идентитетските маргини на балканскиот субјект. Затоа е важно да се прави дистинкција меѓу идентитетот (како сеопфатност) и идентификацијата како процес на над(о)градување. Имено, како и сите означителски практики, и идентификацијата зависи од *différance*-от и од играта на означителите. Дејствува преку разликата, ѝ се покорува на логиката „повеќе-од-еден“. Таа е дискурзивен перформатив кој трага по

кои ги вградуваат своите вредности во интерес на развојот на демократската иднина на заедницата. За тоа е потребна морална храброст...“, вели Старова во едно свое интервју (<http://republika.mk/69492>).

изоставеното, по она што останало од другата страна како „конститутивна надворешност“ на субјектот за кој говори и Стјуарт Хол (Stuart Hall), во есејот „Кому треба идентитетот?“ (Hall, 2001: 216-2019). Од тие причини, веројатно, и романот на академик Старова го доживуваме како роман за балканските субјекти конструирани низ наративот на својот „недостаток“ кој од една (само)критичка и нужна дистанца, единствено и може да го рекуперира нагризениот субјект на „Другиот“¹²⁶, нудејќи модел на автентично (само)разбирање.

За да бидам појасна ќе се обидам да го илустрирам ова со еден сегмент од романот. Зборот *курбан* – една од стотите османско-турски заемки одомаќинети кај балканските народи, а селектирана од нашите Балканвавилонци како потенцијално опасна лексема – значи „ритуалната жртва што се принесува во чест на Бога“. Како обред на жртвување, курбанот е карактеристичен не само за јудејството, туку и за православието и за исламот, па може да се каже дека се работи за регионален феномен со тажна балканска судбина и длабоки корени во историјата на балканските народи. Во романот се вели дека уште пред падот на Османската империја, на Балканот била „распространета мислата за трагичната судбина на курбанот, односно жртвата, која насекаде на Полуостровот и надвор од него прераснала во култ. Некои говорат за Балкан-Курбан. Нема балкански народ кој не се повикува во историјата на својата курбан-судбина, жалејќи што се нашол помеѓу бедемите на Западот и Истокот...“¹²⁷, вели еден од јунаците на овој роман (2014: 273). Низ разговорот за спорните лексеми, двајцата наши Балканвавилонци доаѓаат до заклучокот дека Балканот би можел да се ослободи од *самокурбанот*, тогаш кога луѓето што живеат на овие простори, би ги прифатиле разноликостите како заедничко културно богатство. Оттаму и клучното прашање во романескната нарација на Старова – дали, навистина, културните идентитети на Балканот се „есенцијално“

¹²⁶ Поимот „другост“ предизвикува nelaгода. Извор е на колективна невроза и дел од бинарната логика што го дели светот на два спротивставени пола. Тие водат монолог а не разговор, пропишуваат правила не уважавајќи ги посебностите, тежнеат кон монолитност а не кон повеќеслојност. Можеби затоа Јулија Кристева сугерира „другоста“ да ја бараме во нас самите, во мракот на разликата што ја носиме во себе, во интимните простори на сопствените забрани, во симултаната игра на сличностите и разликите кои се впрочем универзални, оти сме сите ние однапред зададени како разлика и другост...

¹²⁷ Балкане, Балкане, Балкане... опасна периферно моја, царство на митски конфликти и предворје на пеколот, рабу од кој паѓаме во амбисот на ирационалноста и фантазмите, живеејќи од онаа страна на „нормалното“ и прифатливото.

различни? Ако се толку различни, дали се меѓусебно преводливи? Кога и на која точка од патот на нивната идентификацијата, имаат тие најмногу изгледи да прераснат во идентитет/и? И, може ли, воопшто, да се зборува за стабилни културни идентитети, или се тие само конструкции?

Во споменатиот есеј „Кому треба идентитетот?¹²⁸“, Стјуарт Хол пишува: „не е толку важно *кои сме*, ниту *од каде сме*, туку *што можеме да бидеме*, како сме репрезентирани и како таа репрезентација влијае на самите нас“. Овој британски теоретичар на културата го застапува, всушност, мислењето дека идентитетите се конституираат во процесот на репрезентацијата. Тие не зависат толку од „измислувањето на традицијата“, колку од самата традиција на која не би смееле да гледаме како на „бескрајна повторливост“, туку како на „менувачка непроменливост“. Секако, „тоа не значи повик за враќање кон корените, туку помирување со идните наши *чекори...*“, пишува Хол (Hall, 2001: 218) свесен дека идентитетот не е есенцијален, туку стратешки поим кој нема стабилен семантички живот зашто не е единствен, туку фрагментиран и распарчен, и никогаш сингуларен, туку умножувачки, сочинет ден од различни антагонистички дискурси и практики што постојано се вкрстуваат меѓусебно. „Идентитетот е субјект на радикална историзација, постојано во процес на менување и трансформирање“, вели Хол (2001: 218).

Потенцирајќи ја дијалошката матрица во романот *Балканвавилонци*, како ефикасен начин на запознавање меѓу „имагинарниот балкански запад и имагинарниот балкански исток, имагинарното христијанство и имагинарниот ислам“ (2014: 439), Венко Андоновски констатира дека книгата на Луан Старова не е само жестока критика на денешната глобализација, туку и критика на јазичниот империјализам (2014: 491). Користејќи ја синтагмата „лингвистички империјализам“, на еден суптилен и мудар начин тој ја критикува, всушност, Хантингтоновата идеја за „судирот на цивилизациите“ (the clash of civilizations), но овој пат низ „судирот на јазиците“, проблематизиран во романот на Старова преку контроверзната деветнаесетовеквна идеја за создавање вештачки трансјазик – познат како есперанто – пресликана и во балканскиот синдром на *јаничарството*, како заедничка судбина на народите од

¹²⁸Есејот за првпат е објавен во 1996 година: “Introduction: Who Needs 'Identity'”, *Questions of Cultural Identity*, ed. S. Hall & P. du Gay, Sage, London 1996.

овие простори, или поточно како „метафора за насилното одродување на Балканот“. Оттаму можеби и потребата кај Андоновски и Старова, преку репрезентацијата на „малцинските“ идентитети во романот, да го артикулираат спојот меѓу универзалното и партикуларното, промовирајќи го космополитизмот како (на)чин за помирување меѓу глобалното и локалното, избегнувајќи ја при тоа вешто често употребуваната синтагма „иманентен балкански трагизам“.

Еве што вели Старова во споменатото интервју со новинарката Невена Поповска: „Балканот влегува во планетарната ера, со претходната глобализација, со своите неразрешени митови на минатото, со немоќта да ја открие хармонијата меѓу државата и граѓанската хармонија на општеството, со незалечените рани на братоубиствените војни, со лузните на намножените граници, со болните последици на неживеениот историски континуитет на европските институции, со синдромот на постојаното почнување и (само)жртвата. Но, сепак, Балканот влегува и во новата „заедница по судбина“... Колку што побрзо Балканот ќе се ослободи од синдромите на минатото, тој толку побрзо ќе се вклучи во планетарната ‘заедница по судбина’ и ќе се спаси од стапиците на иманентниот трагизам...“ (<http://republika.mk/69492>).

Како виновник за ова „иманентно“ *дереце* во кое се наоѓа Балканот, Старова ја посочува глупоста – таа човечка особина присутна и во идејата за тенденциозното „чистење на јазиците“ – осудувајќи го на тој начин не само лажниот напредок на лингвистиката (ставена во служба на политиките, како честа појава на Балканот), туку и менталитетот на нашиот *homo balkanicus*, оптоварен со синдромот на „пеколната неслога“, поради што и денес, еве, тешко се прифаќа хибридноста и полифоничноста на балканските култури. Затоа, за авторот на овој роман, вистинската суштина на балканските идентитети не треба да се бара (само) во нивното етничко потекло, туку и во необично длабоките јазични и културни врски, специфични не само за времето на нивното настанување, туку и за денешни дни.

Но, иако лингвистичката романескна мисија на двајцата „собраќа по судбина и книги“, не завршува со пронаоѓање на вистинскиот клуч за излез од балканскиот лавиринт – оти нели „тешко се наоѓа *калауз* за отворање на бравите на *замандалените* балкански граници!“ (2014: 478, курзивот е мој) – двајцата наши Балкававилонци ќе излезат среќни од оваа искрена потрага, поигрувајќи си со многубројните значења што ги *накалемиле* на себе

„туѓите“ јазични заемки, во зависност од историските, културолошките и социолошките контексти во кои се нашле. А тоа не значи друго освен потврда на тезата, дека не постојат натрапнички и „опасни“ зборови. Постојат само нивните (зло)употреби¹²⁹. Но, со оглед на тоа дека јазиците се флуидни и транс-гранични феномени, зборовите се јадрата што ги надживуваат сите недоразбирања, оти како вели нараторот на *Балканвавилонци*, „додека луѓето од различни нации на Балканот војувале еден против друг, зборовите и граматиките живееле во јазичен сојуз“ (2014: 221).

Конечно, овој роман за заемките е роман за споделените „точки на допир“ во заедничкото културно наследство на балканските народи. Тоа е роман за мемориските¹³⁰ капацитети на јазикот воопшто, кој отворено ја застапува тезата дека ако не постојат есенцијални сличности меѓу културите, ако исчезнат позајмувањата и ако продолжиме да зборуваме само за несводливите интеркултурални разлики меѓу народите, културитене би можеле да бидат преводливи. Оттаму мудро употребената синтагма *и башка и барабар* – таа „источна заемка“ карактеристична за сите балкански јазичи – ми се чини сосем соодветна за крајот на овој есеј.

Имено, според зборовите на еден од ликовите во овој роман, таа не само што живее во меморијата на балканскиот човек, туку и опоменува дека „не е добро, ниту прифатливо, еден народ да живее изолирано (*башка*) од другите народи, ниту пак под преголемо влијание од другите...“ (2014: 442). Со други зборови, *и башка и барабар* изразува состојба на „златна средина“, која, пак, подразбира да се има *усул* – макар што „да се почитуваше усулот, Балканот ќе имаше друга историја!“ (2014: 483) – но, истовремено, таа означува и

¹²⁹Во јазикот се дисциплинираат народите што останале заробени во бесмислата на својата „јазична чистота“. Овој јазичен конзервативизам создава и концептуален конзервативизам. Тој кажува: „границите на мојот јазик, се граници на мојот свет“, но открива дека овој пуританизам е, всушност, увод во фашизам оти цели кон идентитетска и расна чистота. Итно ни треба промена на оваа убиствена парадигма, за промислување и (ре)дефинирање на самите нас.

¹³⁰Ова го допира и прашањето за „мемите“ и меметиката. Имено, мемите претставуваат стекнати (не-генетски!) културолошки обрасци што покажува дека не сме само производ на човечката еволуција во природата, тукуи погодно тло за еволуција на културните навики во општеството. Како и гените, и мемите се репликатори: со нив се „копираат/имитираат“ (грчки: *миместии*) информациските кодови и шеми кои ги учиме подражавајќи ги Другите. Така мемите го „колонизираат“ нашиот ум управувајќи со нашите навики и верувања, покажувајќи дека културната димензија е независна од биолошката. Покрај ДНК, таа е втората сила што управува со човечката еволуција. Терминот „мем“ е на Ричард Докинс, професор на Оксфордскиот универзитет, кој успешно го елборирал во својата книга *Себичниот ген* (1976).

чувство за мера и умереност, еден цивилизациски модел на однесување кој не само што ги негува и чува традиционалните вредности на сопствениот народ, туку ги споделува со сите етнички и верски заедници во регионот. Оттаму, ако за контроверзниот американски политолог Семјуел Хантингтон важеше тезата дека „во војната меѓу културите, губитник е културата¹³¹“, за мудриот Луан Старов важи поуката според која „во војната меѓу културите, губитник е – човекот“. Во случајов, балканскиот човек.

Користена литература:

Hall, Stuart (2001). „Kome treba ‘identitet’?“, *Reč: časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja*, 64/10, decembar 2001, 215-233.

Petković, Nikola (2010). *Identitet i granica (hibridnost i jezik, kultura i građanstvo 21. stoljeća)*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb

Luketić, Katarina (2013). *Balkan: od geografije do fantazije*, Algoritam, Zagreb

Андоновски, Венко (2014). „Балканските Хермоген и Кратил“ во: Луан Старова, *Балканвавилонци*, МАНУ, Скопје

Поповска, Невена (2013). „Старова: На Балканот долго време етничкото ќе превладува над граѓанското“ (интервју со академик Луан Старова, објавено во 35-от број на неделникот *Република*, 3 мај 2013) ><http://republika.mk/69492><

Богоева, Катерина (2015). „Луан Старова – верувам дека читателот ми е потенцијален пријател“, *Утрински весник*, 20.03.2015; ><http://www.utrinski.mk/default.asp?ItemID=DE281F71CD985648B6B7EE343B310C29><

Старова, Луан (2014). *Балканвавилонци*, МАНУ, Скопје

¹³¹Од идеолошка гледна точка, неутрална/„нулта“ состојба на културата, едноставно, не постои. Културата никогаш и не била невина, ниту на Балканот, ниту каде било во светот. Таа секогаш ќе биде (и е!) обележана од својата националистичка реторика. Рецептот за излез од оваа „балканска траума“ е јасен, идентитетите се хибридни и како такви треба да се прифатат, оти и во иднина – сè похибридни ќе стануваат.

Трајче Стамески

Ресемантизација на фигурите на меморијата во драмата *Лена Ангелина* на Благоја Ристески - Платнар

Моделите отсекогаш претставувале дел од културно-историската практика. Рецепцијата на фолклорните модели, произведени во минатото во форма на стабилни семантички складирани податоци (топоси), честопати е во контрадикторна спрега со динамичката природа на самиот фолклор, чија основна карактеристика е токму променливоста. Меѓутоа, сфатени како традиционални елементи на повторливоста, како посебен облик на комуникација со минатото, фолклорните модели (топоси) честопати служат за актуелизирање на колективната меморија или за утврдување и препознатливост на колективниот идентитет.¹³² Во таа смисла синкретичкото богатство од создавањето на фолклорни творби во поновите културни и историски контексти не го намалува влијанието на моделите (дискурси/сижеа/фабули), напротив со нивно актуелизирање секогаш одново се обновуваат врските со традицијата и културно-историското наследство, преку нив се актуелизираат и релациите со митовите и архетиповите или се пренесуваат универзалните вредности од прапочетоците.

Ликовите на Марко Крале, Болен Дојчин, Ангелина, Црна Арапина и др. како конституитивни елементи на топосот на уснокнижевното творештво и кои најчесто функционираат по системи на комплементарност или спротивставеност, во современата книжевност ги доживуваме како т.н. фигури на меморијата кои, како што вели Марија Ѓорѓиева, тие „упатуваат на поширок концепциско-концептуален спектар, кој ги мобилизира сите чинители во книжевната комуникација (и авторот, и текстот, и читателот).“¹³³

¹³² Културната димензија на идентитетот според Баусингер е содржана во секоја општествена интеракција (усвојување на заеднички цели, вредности и норми).

¹³³ Ѓорѓиева-Димова Марија, Мнемотехнички импликации на топосот, *Philological Studies*, стр. 3

Честопати и функционирањето на текстовите во кои фигурите на меморијата се дел од стратегијата, може да биде проблематично, доколку не претпостават нужна соработка, доколку не ја побудат интерпретативната иницијатива или компетенција на реципиентите: прво за препознавање на фигурите на меморијата, а потоа за актуелизирање на скриените можности и валентности на прототекстот.¹³⁴ Од друга страна, пак, и самата меморија на писмото, како еден од можните начини за воспоставување на интеракција со прототекстовите, ги користи механизмите на интертекстуалноста.

Во овој контекст драмата *Лена Ангелина* (1995) на Благоја Ристески – Платнар го продолжува континуитетот во современата македонска драмска продукција, која својата темелна идејна инспирација ја црпи од ресурсите на фолклорно творештво и од примерите од македонската историја. Оваа драма, со ретки уметнички квалитети, е еклатантен пример за модерено препрочитување, **рециклирање и ресемантизирање на нашето историско и културно наследство**. Напишанаво девет ненасловени сцени, секоја со воведна дидакалогија во која се дефинира драмскиот простор, оваа драма изобилува со сценски референции преку кои се откриваат ситуациите и се детерминираат карактерите како фигури на меморијата.

Во книгата *Театарот и митот* Мишел Павловски расветлува неколку клучни постулати во драмата на Платнар. Според него основната методолошка постапка во *Лена Ангелина* се состои во интенцијата митот да се демитологизира до ниво на реалистична приказна. И Милчин е на слично мислење кога вели дека Платнар ја транспонира митската структура во сегашноста, т.е. „преку митот и историјата се обидува да ги прочита, да ги побара и да ги најде темите кои го преокупираат денешниот човек.“¹³⁵ Во принцип, овие констатации произлегуваат од херменевтиката на двојно кодираната структура на драмата: од една страна индикативна е намерата на авторот за симулирање на еден митолошко-пагански свет со сопствена идејна и философска концепција, но од друга страна драмските ситуации реферираат кон една можна, реалистична, конкретизирана и историска основа. Всушност, преплетувањето на

¹³⁴Сфатена како (интер)текстуална соработка која што се остварува меѓу две дискурзивни стратегии/постапки, а не меѓу два индивидуални субјекта.

¹³⁵ Мухиќ Ферид, *Поет на гевот и милоста, човекови*, во Ристески Благоја, *Лена Ангелина*, Скопје, Култура, 1996. стр.141

овие два кода ја произведува естетската и семантичката композитност на драмата.¹³⁶

Темелната драматуршка идеја за својата трагедија *Лена Ангелина* Платнар ја реализира преку транспонирање на елементите од проширените варијанти на народните песни за Болен Дојчин речиси во изворната форма, но со јасна тенденција да ги дополни, прекодира „празнините“ меѓу клучните настани од топосот со своја интерпретација, поради што може да говориме за „драмска адаптација“ на епската песна. Во овој дел од нашата анализа ќе се обидеме да укажеме на два клучни генеративни аспекта на драмската постапка на Платнар: првиот се однесува на начинот на кој драмата го користи идејно-естетскиот потенцијал на фолклорниот прототекст и вториот, кој практично и природно се надоврзува на претходниот, произлегува од дополнителните авторски креативни ресемантизации кои дозволуваат овој драмски текст да се перципира/интерпретира низ објективот на постмодернистичките поетики.

Во драмата *Лена Ангелина* Дојчин е обдарен со „железна“ волја силно и недвосмислено насочена кон одреден објект на посакување, поради што и идејно наликува на концептот на трагичниот јунак во старогрчките трагедии. И за самиот Аристотел трагизмот подразбира специфично однесување на ликот со исклучителни, херојски атрибути, со високо развиена морална свест и голема физичка и психичка сила во момент кога треба да направи избор меѓу две алтернативи. Во суштина едната страна на изборот секогаш налага компромис со барањата на устројството на светот, чии чувари се боговите. Но, за јунакот ваквиот компромис обично значи чин на предавство на сопствениот карактер и доблест, затоа ликот ја отфрла оваа можност и ја прифаќа следната алтернатива која редовно вклучува страдање или пропаст. При тоа, не треба да забораваме дека и во способноста да остане доследен на одлуката, која веќе еднаш ја донел се согледува исклучителната природа на трагичниот јунак. Во овој случај неизвесноста е содржана уште во експозицијата на

¹³⁶ Веќе од почетната сцена самиот Дојчин укажува на можноста градот Солун да биде нападна од Либијците (градот од море е опкружен од непријателските војски кои се надеваат на поволен ветар за да дејствуваат), затоа тој е во потрага по мечот на Перун, цврсто убеден дека само доколку ги пронајде ќе може да ја отстрани опасноста. Со таква намера Дојчин и неговите побратими, влегуваат во старата напуштена црква каде што, заштитничка е Света Недела и под белиот мермер го бараат: „*знамењето Перуново. Коњето негово, веда недодржима и штитот негов, пред наезди непопустив*“ Од композициски аспект во драмата меѓусебно се преплетуваат и надоврзуваат две приказни: едната која ги пренесува односите во кралскиот двор и другата во која се претставени судбините на Дојчин и Ангелина.

драмата и се поврзува со неколкуте неуспешни обиди на Дојчиновите пријатели да го одвратат од намерата да не го сквернави светиот простор на црквата, но и преку неговото тврдоглаво одбивање да ги послуша дорбронимерните совети. Веќе тука е јасно дека станува збор за класична ситуација на игнорирање на судбинско предупредување пред некое големо искушение, но и на личен избор со трагични консеквенци – типичен каузалитет меѓу елементите на топосот на старогрчките трагедии.

Од воведната сцена во *Лена Ангелина* видливо е инвестирањето во митско-паганската слика на јунакот. Дојчин е полн со самоверба и беспрекорно горд на својата речиси бизарна исклучителност. Одлуката што ја носи ликот е субјективна и е целосен израз на неговиот јуначки карактер, а настојувањето авторитарно да ја спроведе до крај, при тоа занемарувајќи ги укажувањата на побратимите и светицата, потоа води кон дополнително соочување со деструктивните последици. Оваа ситуација го детерминира Дојчин како субјект што дејствува по свое непоколебливо убедување и слободна волја, меѓутоа, исто така демонстрирањето на силата преку насилното влегување во светиот храм е првата грешка на јунакот, иако направена во незнаење, таа е под силно влијание на логиката на трагизмот и јуначкиот хибрис: „Во трста години, што е црква затворена, триста јунаци се пробрани се пробаа нејни вити двери да отворат. Никој не успеа, ниту жив од потфатот се избави. Ти кој си што ти се даде сал со лесен удар на десното колено оковите и штрангите, жапките и клучевите да ги строиши?“¹³⁷

Очигледно, во овој дел од драмата јунакот е целосно во состојба на заслепеност од сопствената величина, поради што не запира во намерата и провоцира нова трагична грешка артикулирана со чинот на обљубување на светицата: „(И приоѓа и ја гушнува.) Нема казна пострашна од тоа да те лишат од љубовта, нар скинат од дрвото на семирот, да и се дадеш... Не тргај се, не бегај ми така, сето мое ткиво да те појми сака... И усните, од блаженството дното, подај ми ги. (Ја бакнува.)“¹³⁸

Повеќе немаме дилеми дека и во двете драмски ситуации Дојчин е осилениот и тврдоглав јунак, кој со своите непромислени и дрски

¹³⁷Ристески Благоја, *Лена Ангелина*, Скопје, Култура, 1996, стр. 14.

¹³⁸Исто, стр. 22

постапки го предизвикува Божјиот гнев, поради што и ќе биде казнет: „Готово е Дојчине, ти го испи отровот. Таму каде требаше да биде нектарот на сласта, до страста телесна што води, таму змијска плунка најде. (Дојчин паѓа превивајќи се од болка.)“¹³⁹

Казната за неморалниот чин е инстантна и индикативна, се чини дека болеста е последица на постапките провоцирани од тврдоглавиот карактер на јунакот, на неговиот потценувачки однос кон светоста на „непознатиот“ Бог, како и на неможноста да ги контролира сопствените страсти. Но, и покрај тоа се наметнува дилемата: дали сите овие двигатели се доволно силни причини за строгата казна од страна на боговите, со кои практично е понижена/повредена неговата херојска чест? Од митолошките дискурси е познато дека понижувањето на ексклузивитетот на јунакот е дел од стратегијата на казнувањето. Меѓутоа, постојат ситуации кога трагизмот на јунакот е однапред судбински предодреден, како што е случајот со Едип. Во драмата на Платнар, не е потребна посебна читателска компетенција за да се детектираат „длабинските“ врски со митот за Едип или со драмата *Цар Едип* на Софокле. Се разбира, тука постојат принципиелни разлики меѓу двете драми, но во суштина топосот е сличен. По серија од незнаења (непознатото потекло, убиството на Лај, женидбата со Јокаста), всушност Едип не е свесен за трагичните грешки. Фрапантна е неможноста на ликот за алтернирање на судбината. Судбинската предодреденост од пророштвото е толку силна, што Едип е однапред осуден на животен пораз: тој не само што е во незнаење, туку е и во перманентна потрага по сопствениот трагизам и уште повеќе на крајот се самоказнува (Едип е и убиец и детектив и судија). Како што спомнавме претходно, во случајот со Дојчин на Платнар трагизмот е мотивиран од индивидуален чин на обљубување на светицата, кој се толкува како постапка на сквернавење на светата хармонија, но и како дрско/примитивно предизвикување на Бога (кон кој, да се разбереме, Дојчин нема привилегиран однос, од причина што верува во спротивната политеистичка митологија), поради што и го навлекува неговиот гнев. Меѓутоа, во тој суров занес/екстаза/хибрис, Дојчин не е свесен за големината на Богот, а исто така дискутабилно е и прашањето дали воопшто Дојчин ја согледува можноста на казнувањето?! Дури, со болеста, тој ја препознава сопствената грешка, и сопственото место пред величината на Бога. Меѓутоа, во

¹³⁹Исто, стр. 22

идеолошкиот код на драмата гревовите се консолидираат, почетниот грев повлекува нов грев, се активира клетвата, како силен прекогнитивен елемент на детерминирање на судбината на ликовите, така што и Дојчин и Ангелина немаат никакво влијание врз сопствените понатамошни постапки. Тие не се во состојба да управуваат со судбината, ниту пак, можат да ги избегнат нејзините катастрофални последици. Ресемантизацијата на фигурите на меморијата во драмата кулминира преку проектирањето на контроверзната идеја дека „гревот со грев се искупува“, што ја навестува можноста за атрикулирање на еден од најголемите смртни гревови (инцестуалниот однос меѓу Дојчин и Ангелина), како енормно тешка казна за Дојчиновиот престап, но и како еден вид на можност за искупување на гревот. За да се запре Злото од пророштвото/клетвата, Ангелина мора да биде жртвувана. Меѓутоа, и покрај неприкосновената волја на боговите, во моментот кога дознава за пророштвото, Ангелина недвосмислено ја прифаќа саможртвата, која во овој случај добива нова димензија и се поистоветува со „чинот на дарувањето“. Иако, тука одлучноста, непоколебливоста и инстинктивното прифаќање на предизвикот на саможртвата за спас на колективот ја изделува хуманата димензија на Ангелина, сепак и во оваа ситуација, во нејзиниот психолошки профил егзистира мислата за неможност за „бегство од проклетство“, која повторно ја депласира нејзината одлука и го фаворизира прифаќањето на суровата стварност како неминовност, како предодреденост, поради што и не може да се избегне. Тоа значи дека фатумот во драмските ситуации произлегува од парадигмата на човечката послушност, односно непослушност пред боговите: според овој топик, ликот на Ангелина е идејно и естетски поблизок до концептот за Јов, за разлика од Дојчин кој, како што спомнавме, покажува повеќе сличности со Цар Едип¹⁴⁰. Во тој случај Дојчин станува парадигма на секој активен принцип кој налага акција, дејство, за разлика од Ангелина, која во принцип се доживува како пасивна и потчинета на волјата на боговите. Една дополнителна експликација на симболичко рамниште ја генерира суштинската дистинкција меѓу двете идејни концепции во драмата на Платнар: едната, артикулирана преку јунакот кој не се повлекува назад, т.е.

¹⁴⁰ Пророштвото кај Едип е примарно и тука судбината ги детерминира постапките на ликот, таа е однапред запишана во кодот на ликот, за разлика кај Платнар, судбината пророштвото се последица на грешната постапка на ликот.

нема бегство и по цена тоа да води кон проклетство, наспрема онаа за жртвата, за која прифаќањето на проклетството е неизбежен дел од судбината. Меѓутоа, и покрај експлицитната идеолошка спротивставеност во одредени сегменти од драмата, саможртвата на Ангелина е дополнително мотивирана и од конкретна, прагматичка цел: градот Солун треба да биде спасен по секоја цена. Со ваквата постапка Платнар му дава на „забранетиот“ чин на Ангелина поинаква симболичка и универзална димензија, трансформирајќи ја од почетната улогата на жртва, во лик на спасителка. Таа прераснува во детерминизам од тип на избраната која, преку гревот треба да го успокои божјиот гнев и едновременно да ја ослободи божјата милост за општочовечкото добро: *„Значи јас сум таа избраната меѓу сите сестри, меѓу сите жени, вековите долги да ги спои и усклади во грев бескраен, грев што трае над времето...“*¹⁴¹ Во суштина Ангелина ја осознава горчливата неминовност на судбината и долгот кон заедницата и затоа надејствително и свесно ја прифаќа логиката на саможртвата. Меѓутоа, и во ситуација кога таа е ставена пред „свршен чин“ кога мора недвосмислено да ја прифати зачудувачката логика на судбината „која ја обесчестува и понижува“, таа прави нешто необично, нејзината грешна љубов кон братот успева да ја издигне до исклучителни размери, преку „симболички чин на возвишени емоции“, како суптилен компромис меѓу еротското и етичкото. Затоа и нејзиното самоиницијативно и решително упатување кон постелата на Дојчин, како да е водена од некоја надворешна, „невидлива“ рака не го доживува ниту како срам ниту како „плач, страдање, лом умствен, низ лудило бладање, туку нежност очите што ќе ти ги засени и твојата спознаја за смртта ќе ја мени во љубовна спознаја.“¹⁴²

Очигледно е дека ликовите во сите овие ситуации се управувани од некој „повисок“ принцип, затоа и Дојчин е немоќен да ја спречи Ангелина во исполнување на намерата. Токму во оваа сцена Платнар го ресемантизира традиционалниот однос меѓу братот и сестрата од варијантите на народните песни.

Крајот на драмата, ги симулира финалните сцени од старогрчките трагедии (*Цар Едип* и *Антигона* на Софокле). Тројцата синови на Дојчин и Ангелина, кои по неговата смрт го обиколуваат светот потсетуваат/наликуваат на наследниците на Едип. Но, додека

¹⁴¹Исто, стр. 64-65

¹⁴²Исто стр. 88

трагизмот е природно предодреден за Дојчин, жртвата на Ангелина се девалоризира: отфрлена и презрена од колективот, таа е проколната на бесцелно талкање. Јавното мнение/суд изедначувајќи ја нејзината „неморална“ постапка со смртен грев, всушност го верификува гревот, а фактички ја елиминира вистинската благородна и возвишена цел. По иронија на судбината Спасениот го казнува Спасителот: „О, суштество дивно, негибната чедност, ти наивно мислиш: за луѓето нема вредност тоа што ги спаси, родот твој дамна се гнаси од постапката. Та тоа е секогаш така меѓу дребните, меѓу оние ништи што се духом, за спомен невредните: со сета душа саката, да ја мразат раката која од дното ги крена.“¹⁴³ Нејзиното каменувањето на крајот од драмата и симболички одговара на библиското каменување на грешницата. Иако, жртвата на Ангелина е од непроценлива вредност за колективот и е идентична со јуначката смрт на Дојчина, сепак на крајот таа е зачудувачки сурово отфрлена од „етичкиот“ кодекс на заедницата, непризнавајќи ја на тој начин „искупителна моќ на гревот“.¹⁴⁴

Во овој контекст, Мишел Павловски е во право кога констатира дека Благоја Ристески во *Лена Ангелина* „ја презема митската матрица за врз неа да направи сопствена верзија на сторијата за Болен Дојчин.“¹⁴⁵ Иако, композитот на ликот на Дојчин во драмата, кој е издигнат до степен на културен јунак, е последица на преземање и вкрстување на мотиви од повеќе културни и историски контексти, всушност, Платнар го конципира својот дискурс врз идејата за креативно „пополнување“, „дополнување“ и ресемантизирање на „наративните празнини“ од фолклорниот прототекст, што може да се толкува и како постмодернистичка техника на обликување на композиција/структура на драмски текст со помош на елипса. Во принцип, реализирањето на интертекстуалниот капацитет на *Лена Ангелина* е можен само во релација со проширените варијанти на народните песни за Болен Дојчин, поради тоа што тие ги „чуваат“ базичните елементи од топосот на трагичниот јунак: *незнаење, заслепеност, трагична*

¹⁴³Исто, стр. 105

¹⁴⁴Драмата идејно функционира на максимата „од проклетство нема бегство“, оваа стратегија се репетира и врз судбината на Света Недела, која исто така е казнета од бог, затоа што во моменти на женска слабост пред исклучителниот јунак, дозволила да биде обљубена од Дојчин.

¹⁴⁵Павловски Мишел, Театарот и митот, Скопје, МИ-АН, 2004, стр. 139.

грешка, препознавање, болест и страдање. Но, од друга страна, јасната интенцијата на Платнар во центарот на случувањата да ја постави индивидуата, чија почетна самоуверена автоперцепција како последна инстанца, како издвоен субјект кој го користи правото на слободно управување по сопствена волја, потоа се прелева во перцепција на универзалните проблеми на стварноста, влијаат на рецепцијата на овој драмски дискурс како исклучителен пример за креативна ресемантизација и редизајнирање на фолклорниот топос.

И во конституирањето на односите меѓу останатите ликови Платнар користи слична стратегија. За разлика од карактеристичниот антагонистички однос меѓу Дојчин и побратимите во народните песни, во *Лена Ангелина* меѓу Дојчин и неговите пријатели (Жолта Евреина) се почитуваат традиционалните вредности на пријателството (доверба, верност, почит кон побратимот-пријател).¹⁴⁶ Дестабилизирањето на односите со некои од пријателите настанува како последица на Дојчиновата болест и губењето на силата. Намалувањето на авторитетот на Дојчин, го зголемува апетитот за личните интереси (кралскиот престол) на Митре Поморјанче, кој инстантно се одметнува од дружината и се приклучува кон „високите“ кралски структури во заговор против кралот. Во овој случај Митре Поморјанче може да се нарече пријател на Дојчин во онаа смисла во која секој може да се нарече пријател на некоја славна личност. Сосема е јасно дека Дојчин отсекогаш се поистоветува со сопствениот успех и слава, но за Поморјанче да се посакуваат тој успех и слава значи да се посакува и позицијата која води до него. Од психоаналитички аспект „блискоста“ на Митре со Дојчин може да се толкува како желба за потајна идентификација со славната личност и со неговата доминантна позиција во заедницата. Но, во суштина ваквата идентификација, која е пред сè конкурентска, а со тоа и амбивалентна, значи дека Дојчин во побратимот Митре имал скриен ривал кој потајно настојувал да ја достигне неговата положба и слава на обожувана личност. Меѓутоа, и покрај силно изразената тенденција, ненадејното враќање на излекуваниот Дојчин на сцената го спречува во реализирањето на неговите планови, а во драмата се враќа почетната рамнотежа на силите.

За Ферид Мухиќ, гревовите со кои се соочуваат ликовите во драмата се нужни, тие не можат да ги изменат, така што ќе се

¹⁴⁶Секако, композитноста на Дојчин артикулирана од неговата супериорна природа и исклучителен карактер го прави изопштен од средината и влијае на однесувањето на останатите ликови кои главно се консолидираат со неговата волја.

спротивстават на волјата на Бог. Но, нивната големина се состои токму во нивната способност и сила да ја издржат големината на гревот, да се соочат со трагичните консеквенци. Во таа смисла тие ја немаат онаа божествена моќ да ги изменат одлуките на судбината, но затоа стоички и недвосмислено се исправаат пред најголемите искушенија.¹⁴⁷ Очигледно овие размислувања на Мухиќ се во духот на Аристотеловиот концепт на ананкаионот, според кој јунаците на Платнар се нужно соочени со судбинската неизбежност. Според тоа, во *Лена Ангелина* инцестуалниот грев е мотивиран од „повисок“ принцип, како неопходен услов за отстранување на клетвата од пророштвото и како еден вид на „откуп за предизвиканиот грев – сквернавењето на храмот и светиците.“

Драмата *Лена Ангелина* на Платнар е еклатантен пример на современа трагедија, која фасцинантно го хибридизира античкиот топос на трагедијата и парадигматичниот пример на Болен Дојчин од македонската уснокнижевна и културна традиција. При тоа, не станува збор за едноставна интертекстуална соработка со прототекстот, напротив Платнар покажува силна уметничка свест за креативна ресемантизација и редизајнирање на фолклорниот топос за идејно-естетските цели на својот текст, а ефектот од ваквите процеси е драма со вонвременски уметнички квалитети.

¹⁴⁷Исто, стр. 118

Користена литература:

Бановиќ-Марковска Ангелина, *Интерпретативни стратегии*, Скопје, Ѓурѓа, 1999.

Dukat Zdeslav, *Sofoklo: ogledi o grckoj tragediji*, Rijeka, 1981.

Ѓорѓиева-Димова Марија, *Мнемотехнички импликации на топосот*, Philological Studies.

Еко Умберто, *Читателот во фабула*, Скопје, Култура, 2012.

Zirar Rene, *Stari put gresnika*, Novi Sad, Svetovi, 1989.

Павловски Мишел, *Театарот и митот*, Скопје, МИ-АН, 2004.

Ристески Благоја, *Лена Ангелина*, Скопје, Култура, 1996.

Милена М. Станковић

Мирољуб Стојановић као критичар савремене македонске књижевности

Рад аналитички и теоријски разматра књижевнокритичку делатност Мирољуба Стојановића, књижевног историчара, критичара, компаративисту, македонисту, универзитетског предавача и литерарног ствараоца. Истраживање има за основни циљ да дефинише Стојановићев научно-критички апарат, одреди методе и приступе и утврди критеријуме у вредновању савремене македонске књижевности.

Основни предмет рада је реконструкција поетичког логоса Стојановићевог критичког дискурса о савременим македонским књижевницима. У тексту аналитички и теоријски разматрамо Стојановићеве идеје о књижевној критици, и то са циљем да дефинишемо његов научно-критички апарат, одредимо методе и приступе и утврдимо кључне репере у вредновању савремене македонске литературе. На овај начин желимо да се придружимо и дамо допринос оној научној струји која се бави рецепцијом и вредновањем савремене македонске књижевности.

1.0. Тешко је књижевнонаучни портрет Мирољуба Стојановића одредити једном речи: био је македонист, компаративист, историчар књижевности, фолклорист, литерарни и позоришни критичар, прозни писац, преводилац. У својој дугој и успешној научној каријери (која је трајала око пола века), Стојановић је о савременим македонским писцима оставио значајан критички опус.¹⁴⁸ Најмаркантнијим ауторским перима савременог доба посветио је вредна монографска дела: Сталету Попову, (*Књижевно*

¹⁴⁸Мирољуб Стојановић је аутор око 270 огледа, студија и критика; објавио је шеснаест књига, тридесетак научних радова, и преко две стотине критичких текстова, био је преводилац и приређивач, гостујући предавач на домаћим и иностраним универзитетим, као и књижевни стваралац. Комплетна библиографија Стојановићевих радова, коју је саставила Данијела Костадиновић, штампана је у оквиру тематског зборника Филозофског факултета у Нишу, *Научно и књижевно дело проф. др Мирољуба Стојановића*.

дело *Сталета Попова*, 1982); Ташку Георгијевском (*Деобеи сеобе Ташка Георгиевског*, Ниш, 1995); Ганету Тодоровском (*Поезија и поетика*, Скопје, 1987), и Блажету Конеском (*Уобличавање прамаглине. Традицијско и савремено у поезији Блажета Конеског*, Ниш, 2001). Поред монографија о савременим македонским ауторима, Стојановић је објавио и велики број чланака, научних радова, критичких текстова и приказа. Као критичар савремене македонске књижевности, бавио се како прозним, тако и песничким изразом. Када је реч о савременом македонском прозном писму, он пре свега опсервира писце реалистичке провенијенције (Стале Попов, Георгијевски). С друге стране, М. Стојановић је објавио преко 200 критичких текстова у српској и македонској периодици о поезији Славка Јаневског, Матеје Матевског, Радована Павловског, Богомила Ђузела, Петрета Андреевског, Аца Шопова, Блажета Конеског.

2.0. Иако Мирољуб Стојановић није на једном месту систематски и програмски изнео свој критичарски *сгедо*, на основу примењене методолошко-истраживачке процедуре, узгредних теоријских промишљања која је излагао у студијама, али и текстова манифестног значаја, есеја и интервјуа, можемо реконструисати поетичку матрицу његове критичарске делатности. У интервјуу *Писац тражи домовину*, који је Васил Тоциновски водио и објавио у македонском часопису *Современост* (2005), а годину дана касније и у нишком часопису *Градина* (2006),¹⁴⁹ Стојановић експлицитно износи свој критичарски етос и логос. Пре свега, Стојановић се луцидно залаже за антидогматичарску критичку мисао која није подређена унапред дефинисаним императивима науке, већ прати живот саме књижевности. Критика се према Стојановићу не пише ради демонстрације теоријских знања критичара, већ ради отварања дела пред потенцијалним рецепијентима. «Ако тога нема, - истиче Стојановић - постоји опасност, а тога у пракси има све више, да критика заобилази књижевност, понекад врши насиље над њом.»¹⁵⁰

Као декларисани антидогматичар, Стојановић одбија ригидно сузбијање унутар једне теоријско-методолошке парадигме. Противи се искључивој примени одређеног књижевно-теоријског метода, јер такав приступ води једностраном и парцијалном посматрању комплексног бића књижевног дела, те се залаже за плуралистичко и

¹⁴⁹Васил Тоциновски, „Писац ствара домовину“, интервју, *Градина*, бр. 12, Ниш, 2006.

¹⁵⁰ Цитат припада тексту интервјуа који ће бити штампан у оквиру зборника радова Филозофског факултета у Нишу.

полифоно посматрање уметничке творевине. У том смислу, критички метод М. Стојановића налази сеизмеђу анализе и интерпретације, при чему се анализе спроводе и до степена вивисекције уз коришћење достигнућа свих поступака и метода који ће дати целовити, синтетички поглед. Сам Стојановић је истицао:

«Данас имате много специјалиста (семиотичара, семантичара, структуралиста, интертекстуалаца....) који су себе довели у позицију са које не могу сагледати целину нити судити о њој. Они препознају, идентификују делове, али их не доводе у међусобни однос, па изостају оцене о њиховом функционисању у целини дела. Не воспоставља се систем. С друге стране, књижевно дело највиших вредности не стаје ни у једну теорију, не повинује се савршенству мањине, оно, заправо, постаје изузетно када надиђе правила.»¹⁵¹

3.0. Иако се Стојановић и у теорији и пракси залаже за плуралистички приступ, ипак се у његовом критичком делу запажа доминиција књижевноисторијског метода. Чиме год да се бавио, Стојановић никада није губио својства књижевног историчара.¹⁵² Мирољуб Стојановић се превасходно интересује за библиографске податке македонских стваралаца, за књижевну заоставштину, истражује књижевне изворе, везе, утицаје... У делу *Људско лице књижевности у историји*, вредном помнијег разматрања и књижевних критичара и историчара, Стојановић износи један од базичних постулата у приступу литерарним појавама: «Чак и она дела која по намери аутора избегавају, заобилазе историју, која се супротстављају теорији о друштвеној условљености књижевности, исторична су, па је, према томе, и сама безисторичност исторична.» (2001: 7)¹⁵³ Разматрање методолошке процедуре примењене у огледима књиге *Људско лице књижевности у историји*, указује на неке од основних одлика Стојановићевог књижевноисторијског

¹⁵¹ Исто.

¹⁵² Пројекти које је Мирољуб Стојановић осмислио и водио - Књижевност и историја и Српско македонске књижевне везе, луцидно указују на основни смер његовог књижевнонаучног интересовања. «Међутим, - истиче Слободанка Пековић у поменутом зборнику - када се прегледају теме зборника и текстови у њима, стиче се утисак да су ова два пројекта повезана унутрашњим нитима, да је историја обележила књижевност, а да књижевне везе зависе од историје, историјске перспективе и тумачења.»

¹⁵³ Када је реч о односу историје и књижевности, Стојановић наставља аристотеловску књижевнонаучну традицију, по којој је књижевност филозофскија формација: „Књижевност заправо, постварњује историју, за њу нису битна факта, истинитост детаља, већ то да ли је историјски материјал, коришћен у једном делу, у стању да дочара атмосферу времена из којег је узет. Тако књижевност извлачи историју из теологије њене форме, прекодира је, преводи с језика апстрактних појмова на језик уметничке праксе.“ (Стојановић 2001: 9)

метода. Како Слободанка Пековић примећује¹⁵⁴, Стојановић најпре утврђује друштвеноисторијски дискурс, потом у уметничком делу препознаје историјски слој, да би на крају адекватним књижевнотеоријским и књижевноисторијским методима проучавао идентификована историјска факта. Иако Стојановићеве огледи «полазе од анализе конкретног дела, никада не занемарују његове историјске вредности, почевши од историјских догађаја које тематизују, преко односа текста и времена у коме настаје, до његове позиције у времену садашњем.»¹⁵⁵

3.1. Опредељење за књижевноисторијски правац, међутим, Стојановића никако није удаљио од суштинских вредности књижевних дела – од њиховог уметничког значаја, литерарности, значења и специфичности поетичког кода. У свом тексту «Од критике ка упоредном проучавању и историји књижевности (Компаративист и историчар литературе Мирољуб М. Стојановић)», који ће се наћи у још увек необјављеном зборнику радова Филозофског факултета у Нишу, Јован Пејчић Стојановићев приступ проблемима савремене македонске књижевности одређује као модерни тип аналитичке критике.

«За Стојановића, - истиче Пејчић - дело је аутономна творевина хетерономног карактера. Отуда, разумевање, тумачење и вредновање састава и садржаја, спољних особина и унутрашње семантике дела морају у сваком тренутку бити у уској, најужој, такоређи органској вези са својим предметом. И то по два основа, при чему први одражава генерални, апстрактан план и тиче се теорије литературе у њеној родовско-жанровској свеобухватности, док се други односи на прагматику критичке анализе усредсређене на саме елементе уметничке структуре у њиховој естетско-историјској и атемпоралној конкретизацији и деловању.»

У том смислу, не може се за Стојановићеву критику рећи да је радикално позитивистичка, већ да нагиње ка синтези спољашњег и унутрашњег, књижевноисторијског и иманентног, при чему први принцип ипак носи превагу. Комплексност оваквог истраживачког приступа, може се уочити на примеру монографског дела

¹⁵⁴ Реч је о тексту Слободанке Пековић «Други као књижевне везе; Историја као веза прошлости, садашњости и других», који се налази унутар необјављеног зборника Филозофског факултета у Нишу.

¹⁵⁵ Цитат преузет из текста Дејана Милутиновића «Човек, историја – књижевности», који ће бити штампан у оквиру зборника Филозофског факултета у Нишу.

Уобличавање прамаглине, посвећеном македонском песнику Блажету Конеском. Књига Мирољуба Стојановића представља синкретизам књижевноисторијског и аналитичко-интерпретативног дискурса, пружајући истовремено увид у објективна факта литерарне биографије Конеског и индивидуалне спецификације иманентне поетике његових песничких дела.

Свестраност оваквог истраживачког метода може се запазити и на примерима Стојановићевих огледа о савременим македонским песницима које је штампао у оквиру књиге *Песник тражи песму*. Огледи поменуте Стојановићеве књиге, састоје се из две семантичко-формалне целине: прве која се бави библиографским подацима и друге која је посвећена поетичким питањима песничких дела. С једне стране, истраживач нуди исцрпну библиографију која упућује на релевантне радове историчара македонске књижевности, и заинтересованог читаоца на квалитетан начин уводи у стваралачки и интерпретаторски дискурс «златног фонда» савременог македонског песништва (Блажета Конеског, Матеје Матевског, Ганета Тодорвског, Славка Јаневског и Аца Шопова); с друге стране, Стојановић трага за доминантним мотивима савременог македонског песништва, откључава њихова поетолошка значења, настоји да реконструише поетичко писмо македонске поезије која је настајала од друге половине 20. века. Тако, Стојановић појам *тишине* уочава као доминантан мотив који заједно са другим фреквентним темама – као што су *прамаглина* и *небиднина*, конституише поетичку матрицу савременог македонског стихотворства. На пример, у поезији С. Јаневског, овакву функцију преузима лексема *ништа*, која у ствари представља *ћутање*, *тишини*, *неизговорену реч*, *реч под језиком*. У студији о Блажету Конеском, Стојановић истиче да је основна синтагма његовог песништва «*скривена мисао*» или *нејасна идеја*, нешто што је дефинисано као *маглина* и представља преегзистенцијално стање песме. У циклусима *Рађање трагедије* и *Штрецање* Матевског, Стојановић уочава немогућности вербализације прамаглине као оно што је у сржи доживљаја песме и њеног рађања, изазива у песнику незадовољство, опсесију тишином и ћутањем.

Интересовањем за круцијална поетичка питања као што су феномен песничког стварања,¹⁵⁶ однос форме и садржине, традиционалног и модерног, питања родовско-жанровских спецификација, потом и исцрпним анализама формалних, композиционих и стилистичких аспеката (каква је нпр. анализа песме *Везилка* Блажета Конеског), Стојановићева разматрања савремених македонских песника поред књижевноисторијске вредности, без сумње поседују и књижевнотеоријски значај. У прилог тези о књижевнотеоријској вредности Стојановићевих критичких разматрања и полемика, може се, на пример, узети анализа дескриптивне лирике Блажета Конеског која је послужила као потка за мисаона понирања у жанровску поетику дескриптивне поезије коју, по Стојановићевом мишљењу, чини не „...само једна, већ низ слика које се међусобно прожимају, допуњују, па и условљавају. Такве, оне творе сложену структуру у којој сукцесија настанка, па и транспозиције, није више примарна, нити је примарна доминација поступка и природе описа, па се до смисла песме тешко долази праћењем само доминантног елемента садржине, осећања, боје.“ (Стојановић 2001: 95)

4.0. На Стојановићево интересовање за иманентна, поетичка питања, указује и сам систем естетичких критеријума на основу којих је вредновао дела савремених македонских књижевника. Уметничке творевине Стојановић је пре свега ценио према есенцијалним, литерарним квалитетима, уметничким поступцима, језичко-стилским одликама, иновативности и оригиналности. У тексту «Естетско искуство у бићу критике», као основни предмет књижевне критике Мирољуб Стојановић види истраживање мотивационих веза које чине естетску вредност дела. На тај начин, Стојановић као књижевни

¹⁵⁶«Питањима стваралаштва уопште, настанка уметничког дела и песме, македониста, књижевни историчар и есејиста, проф. др Мирољуб М. Стојановић посветио је знатан део свога опуса. Рецепцијски кључ разумевања и тумачења појаве песме и смисла певања засновао је на теоријским претпоставкама руских формалиста и Цветана Тодорова о књижевном делу као творевини у којој се транспонује свет који нигде не постоји и мисао која се дотле нигде није појавила.» Цитат припада тексту Саше Хаџи Танчића «Песма и њен смисао. Приступ Мирољуба М. Стојановића поетичким питањима разумевања и тумачења поезије», који ће бити штампан у оквиру зборника радова посвећеном проф. др Мирољубу Стојановићу.

критичар естетске квалитете уметничког дела поставља као примарне и превасходне вредности:

«Захваљујући наивном поимању структуре и невештој примени метода структурализма данас, све се више говори о релативности естетског суда критике. Тај естетички релативизам произилази из прагматике која није у непосредном контакту с оним што предмети критике чине, изазивају, производе у нама, а критика која је последица сталног мењања аутора без чврстих критеријума, која суди предмету а не његовом дејству, лишена је неопходне основаности. Њени онтички и епистемолошки елементи у прилог *degustibus non est disputandum* не могу издржати озбиљнију анализу – јер се проблем важења суда не решава једино изналажењем каузалитета међу предметима, већ пре свега смисаоном анализом и истраживањем одговарајућих мотивацијских веза које чине његову непосредну естетску вредност.» (1995: 177)

Према Мирољубу Стојановићу, уметничка вредност песме проистиче из целине уметничке структуре, из синергијског односа елемената који творе више, органско јединство:

«Попут Прличева, коме приписује да није писао „само из инспирације и интуиције“, свестан значаја организације грађе за вредност уметничког дела, а посебно за његову рецепцију, Мирољуб М. Стојановић најпре има у виду животно препознатљиве елементе садржине певања, потом целину односа конститутивних равни песничког текста (међу осталима, „мотиве и теме који остварују напетост читаочевих очекивања“, затим „вертикалне осе композиције“, распоред гласова, интерпункцију, паузе, посебито кључне речи у мисаоној целини, природу и комуникативну носивост речи)»¹⁵⁷,

али и из синтезе идеје, флуидне замисли која претходи егзистенцији песничке творевине и језичком изразу којим је отелотворена:

«(...) код добре песме, као и код значајне мисли – утврђује даље он – идеја, као ни порука, није то „што се одмах види, не значи само и једино то што први поглед открива. У основи, у алузијама, алегоријама и метафорама налази се сва суштина, сврха и лепота

¹⁵⁷ Исто.

поезије; другим речима, формални контекст и садржински контекст. – Ту се „подаје рецепција и отвара пред тумачима“.¹⁵⁸

5.0. Не може се о Мирољубу Стојановићу као критичару савремене македонске књижевности говорити, а да се не укаже на подручје компаративног истраживања. Као компаративиста, Мирољуб Стојановић без сумње припада руском теоријско-методолошком контексту кога чине А. Веселовски, Жирмунски и Мелетински: «Заиста, - истиче Јован Пејчић - руска школа поредбено-историјскога мишљења прави је извор када се постави питање порекла и теоријске контекстуализације Стојановићевог методскога и аналитичког поступка.»¹⁵⁹

Особеност Стојановићеве критичке праксе свакако представља истраживање веза између македонске књижевности и јужнословских књижевности, на првом месту српске, потом руске, а онда и осталих.¹⁶⁰ Тако, на пример, Стојановић остварује широку контекстуализацију Шоповљеве поезије преко српске фолклорне песничке традиције, Његоша и Бранка Миљковића. У књизи посвећеној поезији Блажета Конеског, *Уобличавање прамаглине*, Стојановић циклус о Марку Краљевићу доводи у тесну везу са идејама руских песника и религиозних мислилаца с краја 19. и почетком 20. века, који се сматрају зачетницима егзистенцијалистичког филозофског правца, (Соловјев, Шварцман, Берђајев), са ставовима данског филозофа Серена Кјеркегора, као и са идејама каснијих представника егзистенцијализма, пре свега, са Јасперсом, Хајдегером, Сартром.

Попут Ива Шеврела који је у *Компаративној књижевности* (1989) говорио о кретању према другом, и М. Стојановићу *Историјској условљености српско-македонских књижевних*

¹⁵⁸ Исто.

¹⁵⁹ Цитат припада поменутом тексту Јована Пејчића који ће бити штампан у оквиру зборника радова Филозофског факултета у Нишу.

¹⁶⁰ Према Јовану Пејчићу расправе као што су: „Мотив Болани Дојчин у српској и македонској варијанти народне песме“, „Болани Дојчин“ Бранка Миљковића и Радована Павловског“, „Српски национални мотиви у поезији Славка Јаневског“, „Утицај Зоне Замфирове на Бегалку Васиља Иљоског“, „Да ли је Рајић утицао на Конеског“ и „Празнина и тишина – еквиваленти или антиподи у поезији Аце Шопова и Бранка Миљковића“, на најбољи начин показују специфичност Стојановићевих српско-македонских компаративних анализа и тумачења.

везаистиче феномен интеракције, релацију између два субјекта: „Задржали смо се само на једном правцу, а везе, како смо то назначили у наслову овога прегледа, подразумевају два субјекта, оба правца, Интеракцију.“ (Стојановић 2008: 57) Слично Арманду Њишу (1999: 5-12) који истиче етичку димензију компаративног приступа, о новом хуманизму који пропагира размену равноправних култура, традиција и језика, и Стојановић говори о нужности толерантног, научно поштеног и објективног приступа српско-македонских књижевних веза:

„Учинили смо напор да ово питање поставимо флексибилније, да га ослободимо национализма, па и шовинистичких ескапада појединих интерпретатора и политичких делатника у књижевности, да се читав књижевни простор посматра јединствено, односно да сугеришемо опасност од могућих симплификација, осиромашења и слабљења свих напора и резултата.“ (Стојановић 2008: 58)

Савремена критика луцидно истиче импертив научне објективности и коректности Стојановићевог компаративног приступа, које су увек у служби интеркултуралне толеранције:

«У решавању проблема припадности овој или оној култури, идеолошког или националног предзнака кад се ради о конкретном, понекад контроверзном писцу, М. Стојановић бира пут објективности - једино могући за праву научну анализу, црпи аргументе из архивских докумената, са којима упознаје широку читалачку јавност, и наравно, из самих књижевних дела.»¹⁶¹

6.0. Теоријски али и практични критичарски дискурс М. Стојановића прати идеја о нужности научно-импресионистичког приступа књижевном делу. С једне стране, Стојановићев рад заснован је на примени научно-критичког апарата, на примени поставки доминантних школа 20. века (руског формализма, структурализма, херменеутике, семиотика); с друге, пак, стране, Стојановићева критичка активност, у складу са његовим теоријским убеђењима, указује на неопходност литерарних својстава саме критичке делатности. Другим речима, критички текст, како истиче

¹⁶¹ Цитат је преузет из текста Але Татаренко, «Широк спектар истраживачких метода», који ће бити штампан у оквиру зборника Филозофског факултета у Нишу.

Стојановић, мора поседовати естетичка својства, уметничку вредност која ће јој дати доживљај надахнутог есеја:

«увек сам имао на уму основно начело: ваш слушалац (ако је предавање у питању) и читалац, вашим посредовањем треба да заволи то што радите, односно мора још више волети књижевност. Другим речима, настојао сам да моји текстови не подсећају на студентске вежбе којима се савладава теоријска материја, него да се научена теорија применом олакшава до мере да се текст доживљава као надахнути есеј, да оствари изванредан степен литерарности... што год да радите, мора се знати зашто то радите, јер вивисекција и најлепшег дела, ако делове потом не ставите у естетичку функцију, ако поново не примените синтезу, може за собом оставити гомилу материјала у нереду.»¹⁶²

7.0. У закључку, треба рећи да Стојановићев критичарски праксис карактерише чињеница да тумачење и вредновање књижевника неретко служи као погодна потка за контемплацију о бројним књижевнотеоријским, филозофским и културолошким питањима, при чему се Стојановићев научно-критички дискурс понекад приближава есејистичком типу израза. Такав искорак из аналитичко-интерпретативног сагледавања аутора у контемплативни дискурс о филозофским и књижевно–теоријским проблемима, проналазимо на пример у разматрањима поезије Б. Конеског, која садрже пасаже о Стојановићевом перцепирању егзистенцијализма. Поводом циклуса «Рађање трагедије» и «Штрецање» Матевског, Стојановић опширније пише о феномену метафоризације песничког језика, наглашавајући, слично Јакобсону, поетолошку вредност метафоре.

Ако бисмо за крај Стојановићев критички кредо покушали да сумирамо кључним одредницама, то бисмо могли изразити следећим низом: антидогматичарски, плуралистички, аналитичко-интерпретативни, научно-импресионистички и позитивистичко-иманентни.

¹⁶² Цитатирано према збирнику радова Филозофског факултета у Нишу.

Користена литература:

Стојановић, Мирољуб, *Уобличавање прамаглине*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2001.

Стојановић, Мирољуб, *Песник тражи песму. О поетичким питањима у стиховима македонских песника*, Београд: Свен, 2002.

Стојановић, Мирољуб, *Писац ствара домовину. О самоосвешћењу македонске књижевности*, Ниш: Свен, 2004.

Стојановић, Мирољуб. „Естетско искуство у бићу критике“, у: *Одзиви (Студије и критике из српске књижевности)*, Наша реч/Лесковац, Графосрем/Шид, 1995.

Стојановић, Мирољуб. *Људско лице историје у књижевности*, Славистичко друштво Србије, Београд, 2007.

Њиши, Армандо, "Компаративна књижевност као дисциплина деколонизације", *Књижевна историја*, 107–108, 1999, 5–12.

Годишњак за српски језик и књижевност, књ. X, Филозофски факултет Ниш, 2010, у целости посвећен професору Мирољубу Стојановићу).

Надежда Лаиновић Стојановић

**Проф. д-р Мирољуб Стојановић као историчар
македонске књижевности**

Из перспективе заједничког живота

Од проф. д-р Данијеле Костадиновић, истакнутог македонисте и дугогодишњег најближег сарадника проф. др Мирољуба Стојановића на Филозофском факултету у Нишу, добила сам информацију о одржавању овог научног скупа у Охриду и позив да на њему учествујем. На оваквим научним конференцијама мој супруг Мирољуб Стојановић и ја више пута смо саопштавали своје радове и осећали се пријатно у нама драгој Македонији. Организаторима Семинара и ове Научне конференције захваљујем што су овај мој рад уврстили у програм и срдачно све поздрављам.

Моје излагање има првенствено мемоарски, али и научноистраживачки карактер. Поред фактографских података које сам, поред личних сазнања и писаних докумената Мирољуба Стојановића, потврђивала и у бројним публикованим Стојановићевим радовима као Белешка о аутору и, посебно, у радовима Данијеле Костадиновић (Костадиновић Д. 2010: 13-15 и 113-130, 2011: 437-438, 2016: 311-315, 2016: 780-782), говорићу и о нашој емотивној вези са Македонијом која је трајала током целог нашег полувековног заједничког живота, „заједништва“ како је то Мирољуб именовано на нашој традиционалној (од 1961. године) породичној прослави 4. априла 2016. године.

Мирољуб Стојановић, редовни професор на Групи за српски језик и књижевност на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, историчар и критичар књижевности, есејиста, прозни писац и преводилац, заменик управника и начелник Одсека за књижевност Центра за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, творац елабората за оснивање Студијске групе за српски језик и књижевност, оснивач македонистике на Универзитету у Нишу на коме је основао и лекторат за македонски језик, иницијатор оснивања

Студијске групе за славистику у Нишу, покретач пројеката и научних скупова Књижевност и историја и Књижевни и културни живот на југоистоку Србије у деветнаестом и двадесетом веку, покретач организоване издавачке делатности најпре на Студијској групи за српски језик и књижевност, а затим на Филозофском факултету и у Центру за научноистраживачки рад Српске академије наука и уметности и Универзитета у Нишу, члан Удружења књижевника Србије, почасни члан Друштва писаца Македоније, вишегодишњи председник Културно-просветне заједнице у Нишу, носилац Ордена заслуга за народ са сребрним зрацима, Награде Ослобођење Ниша, Рациновог признања, почасни члан и добитник Повеље Славистичког друштва Србије, Плакете Универзитета „Св. Кирил и Методиј“ у Скопљу, почасни професор Универзитета „Св. Кирил и Методиј“ у Скопљу, рођен је 26. јануара 1941. године у селу Држина на 5 км. од Пирота од оца Михаила, службеника и вредног, имућног пољопривредника и мајке Миле, озбиљне, радне и веома интелигентне жене. Упокојио се у Нишу 20. маја 2016. године, а по сопственој жељи сахрањен је у родном селу Држина. Основну школу и гимназију завршио је у Држини и Пироту, а Филозофски факултет у Скопљу 1964, где је 30. јуна 1980. докторирао с тезом *Књижевно дело Сталета Попова*. Докторска теза касније је штампана у две књиге. Прва под истоименим насловом са посветом Родитељима Мили и Михаилу у издању „Градине“ - Ниш (Стојановић 1982: 304 стр.), а друга, под насловом *Литературната оставнина на Стале Попов*, у Скопљу 1982. у преводу са српскохрватског на македонски језик Љубице Арсовске (Стојановић 1982: 64 стр.).

У овом раду прво евоцирам успомене на активности Мирољуба Стојановића током 1960/61. и 1961/62. године прошлог века као студента Групе за историју књижевности народа СФРЈ на Филозофском факултету (касније преименованом у Филолошки факултет) Универзитета у Скопљу и истичем Мирољубов прилежни рад у студентској организацији на реализацији културних и књижевних програма у којима сам и ја учествовала. Како у Црној Гори у то време није било универзитета, па ни могућности да се бави наставничким послом за који се целог живота припремао и докторирао 1956. године на Сорбони, школске 1959/60. мој отац др Андрија Лаиновић је на истом факултету био изабран за професора на Наставно-научној групи за историју за предмет Историја народа и народности Југославије – нови век, па је са целом

породицом са Цетиња, где је предавао историју на Вишој педагошкој школи и у Подгорици био директор Историјског института Црне Горе, прешао у Скопље.

После завршетка четвртог разреда у онда Српској гимназији „Орце Николов“ у Скопљу, школске 1960/61 уписала сам Групу за славистику, касније Група за руски језик и књижевност. Била сам на Групи за руски језик, али сам изабрала да под Б имам Југословенске књижевности, па сам присуствовала часовима тих књижевности, спремала и полагала испит који се у то време састојао из једног писменог задатка и 7 усмених испита у једном дану: Стара књижевност, Дубровачка књижевност, Народна књижевност, Македонска књижевност, Српска књижевност, Хрватска књижевност и Словеначка књижевност. Иако је моја познаница, касније и пријатељица, Вукосава Донева, глумица позоришта у Скопљу (Македонски народен театар), студирала на матичној Групи за југословенске књижевности, ми смо заједно данима и месецима спремале тај огроман материјал. Разне студијске групе и факултете завршили су и многи студенти из Србије, посебно са југоистока Србије који су гравитирали према Скопљу, јер је било ближе, а и студирање је било јефтиније. Ја додајем да су и знања добијена на Скопском универзитету била на завидном нивоу. У прилог томе цитирам речи академика Слободана Реметића, саопштене 6. октобра 2016. на Омажу професору Мирољубу Стојановићу, који је организовао Огранак САНУ у Нишу и Универзитет у Нишу (Реметић 2016: 325) „...Ове редове исписујем са осећањем високог пијетета и поштовања према свему чиме је средине у којима је стварао и колеге са којима је сарађивао професор Стојановић озбиљно задужио. Одрастао у угледној породици и завршивши студије на једној од најпризнатијих славистичких адреса тога времена наш Мића је и могао остварити дела на понос струци, средини и породици.“ Када сам се ја 1960/61. уписала на Факултет, Мирољуб Стојановић је већ био веома активан студент друге године. Сарађивао је у *Младом борцу* и *Студентском збору* и један је од оснивача и председника Универзитетског клуба младих писаца `Мугри 59`. На литерарним састанцима који су масовно били посећени, поред других талентованих студената књижевности, и Мирољуб је читао своје песме и приче. Први наш „фатални“ сусрет био је када сам као студент руске групе дошла да слушам његово предавање о Толстојевом „Рату и миру“ које је одржано на Факултету. У свом раду објављеном у Градини, Ниш 2016. године

Марија Славковић Илић (Славковић-Илић 2016: 316-322), присећа се његових често понављаних речи: „Опис првог сусрета са госпођом Надеждом на књижевној вечери на Филозофском факултету у Скопљу, био је лирски...“ Мирољуб је водио и драмску секцију, па сам опет као русиста учествовала у рецитовању песама о Лењину Мајаковског.

У уводном делу свог рада *Траговима песника* са апстрактном: Текст је преглед књиге Мирољуба Стојановића Песник тражи песму у којој је дат остврт и анализа појединих поетских текстова истакнутих македонских стваралаца као што су Григор Прличев, Славко Јаневски, Блаже Конески, Ацо Шопов, Матеја Матовски и Гане Тодоровски, под насловом Успутно, проф. Георги Сталев (Сталев 2010: 65) је описао први сусрет са Мирољубом Стојановићем: „Мој први сусрет са Мирољубом Стојановићем – ако се може рећи да је то био сусрет у правом смислу речи – догодио се једне веома далеке године (1961. – прим Н. Л. Ст.)... Том приликом је аутор ових редака, као асистент проф. Х. Поленаковића, пратио групу студената Југословенских књижевности Филозофског факултета у Скопљу која је извела једнодневни традиционални „врањански“ излет едукативног карактера. Приметио сам стаситог младића који се одвајао својом појавом од осталих. Не истичући се манирима веселих студената, био је готово стално уз млађу колегиницу (која му је касније, како сам дознао, постала животна сапутница).“ Све је то доприносило учвршћењу наше нераскидиве емотивне везе. Након венчања дошли смо у Пирот. Мирољуб се одмах запослио као новинар и уредник у новинској установи „Слобода“ (1963-1968). Две године је радио као омиљени и успешан професор српскохрватског језика у Економској школи, а затим од 1970-1975. као управник и уметнички директор Народног позоришта у Пироту. У то време је уписао постдипломске студије у Скопљу и редовно путовао на часове, консултације и испите. Изабран је за управника Народног позоришта у Нишу и на том месту остао пет година (1975-1980). Са тог места је и даље путовао у Скопље и десетак дана провео у Мариову ради лакшег увида у област одакле је потицао књижевник Стале Попов. У Скопљу је докторирао 1980. године. После докторирања прелази у Издавачку кућу „Градина“ и ради као уредник научне литературе, а затим је изабран за директора нишког дневног листа *Народне новине*. Од фебруара 1990. до пензионисања 1. октобра 2006 ради као професор на Филозофском факултету у Нишу, на коме је предавао

Македонску књижевност и Српску књижевност XX века, а од 2000. и Упоредно проучавање јужнословенских књижевности.

Као уредник у „Градини“ заслужан је за објављивање више капиталних издања. На Филозофском факултету у Нишу покренуо је издавачку делатност Студијске групе за српски језик и књижевност, а као руководилац издавачке делатности Факултета иницирао је израду и уредио више монографских књига и више бројева Зборника Групе и тематских зборника. Као заменик управника Центра за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу организовао је више међународних скупова и уредио тридесетак тематских зборника у којима су и радови његових колега и колегиница из Македоније публиковани на македонском језику. Учествовао је на више међународних скупова у земљи и иностранству, држао предавања по позиву у више градова, на универзитетима у земљи и иностранству. Као гост Руске академије наука 2009. боравио је у Москви ради истраживања живота и дела Стјепана Ивановича Чахотина. У Москви смо били заједно и тај његов студијски боравак искористили смо да за тих 15 дана у архивима и библиотекама пронађемо што више података о животу и делу руског конзула у Нишу, новооткривеном руском песнику. Био је члан редакције годишњака Славистика (Београд); члан Редакционог одбора *Енциклопедије Ниша*, редактор тома *Култура Енциклопедије Ниша* и уредник тротомне *Историје Ниша*.

Пошто је у Македонији студирао и докторирао, по речима Данијеле Костадиновић, македонска књижевност и култура су његове трајне преокупације и један је од најистакнутијих македониста ван Македоније. У поменутом раду *Траговима песника* (Сталев 2010: 65 и 66) у уводном делу Успутно, објављеном у Нишу, професор Георги Сталев евоцира успомене на нови сусрет са Мирољубом Стојановићем: „Прошло је десетак (а, можда и више) година до поновног сусрета. М. Стојановић је, као постдипломац, пријавио (и израдио) постдипломски рад о животу и стваралаштву најстаријег македонског послератног писца, Ст. Попова (1900-1965). Мислим да је текст тезе био предат администрацији и да је текла процедура око Рецензије за оцену. Тада му је, „у незгодном тренутку“, неко „дошапнуо“ да „баци поглед“ на оставштину покојног писца. Суочивши се са „подрумским“ материјалом у огромном сандуку са необјављеним рукописима и другим текстовима, постдипломац је узвикнуо: „Шта сам то ја пропустио?!“ И, уз ризик да му готов рад може пропасти, наш је кандидат повукао своју обрађену тезу,

пријавио је поново (постојећи закон је то дозвољавао) али овога пута као докторску дисертацију и прионуо к послу одмах после позитивног става Наставничког већа. Тако је дошло до реализације текста „Књижевно дело Сталета Попова“ који је касније штампан као књига у издању „Градине“ (1982 г, на српском језику). Та је књига, поред поговорних страница књижевног критичара Димитра Митрева (уз издање изабраних дела овог писца, 1966 г.) једини озбиљни рад о овом романсијеру и приповедачу. (Нажалост, ово дело и дан-данас није преведено у Македонији, ваљда, једино из материјалних разлога).

Током свих година нашег заједничког живота, веза са Македонијом се није прекидала: одлазили смо у Скопље и у Охрид на Научне конференције, касније преименоване у Научне дискусије које су се одржавале у оквиру Семинара за македонски јазик, литература и култура на којима смо у разним секцијама: за књижевност и језик саопштавали своје радове. Уживали смо у лепотама Охрида и одржавали пријатељске односе и са многим познатим именима македонске науке и књижевности које смо знали још из студентских дана. М. Стојановић је објавио 19 књига и преко 300 огледа, студија и критика из македонске и српске књижевности и културе у домаћим и страним часописима и специјалистичким зборницима. Већи број књига Мирољуба М. Стојановића посвећене су македонској књижевности:

1. *Литературната оставнина на Стале Попов*, Библиотека часописа *Современост*, кн. 69, Скопје, 1982, 64 стр.
2. *Књижевно дело Сталета Попова*, монографија, „Градина“, Ниш, 1982, 304 стр.
3. *Константин Петкович и Црна Гора I*, монографија, „Македонска книга“, Скопје, 1987, 182 стр. Исто и као фељтон у „Побједи“ од 24. 12. 2003. до 10. 01. 2004.
4. *Во едрата на книжевните немири, осврти и прикази*, „Студентски збор“, Скопје, 1987, 212 стр.
5. *Гане Тодоровски. Поезија и поетика*, студија, „Македонска ревија“.
6. *Од мотива до метафоре, Студије из књижевности*, (радови посвећени македонској и српској књижевности), „Народне новине“, Ниш, 1992, 158 стр.
7. *Делбите и преселбите на Ташко Георгиевски*, монографија, „Матица македонска“, Скопје, 1988, 204 стр.

8. *Деобе и сеобе Ташка Георгиевског*, монографија, „Народне новине“/ „Просвета“, Ниш, 1995, 230 стр.
9. *Уобличавање прамаглине (Традицијско и савремено у поезији Блажета Конеског)*, монографија, „Завод за уџбенике и наставна средства“, Београд, 2001, 220 стр.
10. *Песник тражи песму (О поетичким питањима у стиховима македонских песника)*, студије из поетике, Заједница независних издавача Југославије, Београд, 2002, 376 стр.
11. *Писац ствара домовину (О самоосвешћењу македонске књижевности)*, студије, Ниш, 2002, 292 стр.
12. *Људско лице историје у књижевности*, Славистичко друштво Србије, Београд 2007, 235 стр. (три рада су посвећена македонској књижевности)
13. *Историјска условљеност српско-македонских књижевних веза*, Учитељски факултет у Врању, Врање, 2008, 67 стр.

Са македонског на српски језик превео је шест књига: књигу приповедака „Стража“ Паскала Гилевског, роман Петрета Андреевског „Небеска Тимјановна“, драме Георгија Сталева, Колета Чашула, Љубише Георгиевског и књигу Димитра Митрева „Студије и огледи“. Преводио је и препевавао велики број приповедака, песама и поема Григора Прличева, Косте Рацина, Славка Јаневског, Блажета Конеског, Аце Шопова, Матеје Матевског, Ганета Тодоровског, Оливере Николове, Владе Урошевића, Живка Чинга, Радована Павловског, Богомила Ђузела, Ивана Чаповског и најчешће их објављивао као прилоге у својим књигама.

Преписку Македонца, руског конзула у Дубровнику (1857-1870) са кнезом Данилом Петровићем и краљем Николом Петровићем превео је са руског и француског језика и у Скопљу објавио у монографији *Константин Петковичи Црна Гора I* (Стојановић 1987, 182 стр.)

Поводом 110 година рођења Андрије Лаиновића 17. маја 2013. на Филозофском факултету у Скопљу одржан је научни скуп на тему „Значај научног рада проф. др Андрије Лаиновића за историју Црне Горе и Македоније“ (Научен собир по повод 110 години од раѓањето на Андрија Лаиновиќ на тема „Значењето на научната работа на проф. д-р Андрија Лаиновиќ за историјата на Македонија и Црна Гора“, свечана сала на Филозофскиот факултет во Скопје) у оквиру манифестације „Дани црногорске културе и науке у Македонији“. Организатори те манифестације били су Филозофски факултет Скопље – Институт за историју, Заједница Црногораца у Републици

Македонији, Амбасада Црне Горе у Републици Македонији, Историјски институт Црне Горе и Библиотека „Радосав Љумовић“ – Подгорица. После моје поздравне речи: „Као кћерка желим да поздравим овај цењени скуп и захвалим организаторима на труду и сећању на мог оца. Мој живот је везан за три братске, словенске и православне државе: Црну Гору, где сам провела дивно детињство и део младости, за Македонију, у којој сам завршила последњи разред гимназије и студије славистике, и Србију, у којој сам основала породицу и завршила радни век као професор руског језика на Универзитету у Нишу“, прочитала сам скраћену верзију текста др Мирољуба Стојановића, професора књижевности на Универзитету у Нишу и почасног професора Скопског универзитета, који због објективних разлога није могао лично да присуствује овом свечаном догађају. У раду „Изводи из сећања на проф. др Андрију В. Лаиновића“ проф. Стојановић износи сећања на први сусрет са проф. Лаиновићем почетком шездесетих година 20. века када је у Скопљу као студент друге године био изабран за секретара Управе Друштва универзитет-ских наставника... Овде наводим речи везане за улогу проф. Лаиновића на реализацији истраживачког рада Мирољуба Стојановића презентованог у књизи *Константин Петкович и Црна Гора*: „...Проф. др Андрија Лаиновић, студент Београдског универзитета и докторанд Сорбоне оставио је у бројним часописима и листовима између два рата читаву књигу књижевно-критичких и есејистичких текстова чија је припрема за поновно објављивање у току, оставио је читав опус преписа и превода докумената о Црној Гори пронађених у француским архивима. У личној меморији држао је огроман број информација, међу којима и једну од значаја за македонску историју књижевности: од 1857. до 1870. године у Дубровнику, у својству конзула Руског императорског конзулата, ради Македонац родом из Башиног села код Велеса Константин Димитријев Петкович, који је после завршетка Факултета источних језика Петроградског универзитета, узео руско држављанство и ступио у руску дипломатску службу. Као такав води интензивну преписку с кнезом Данилом Петровићем, а касније и с кнезом (краљем) Николом Петровићем, а као припадник дипломатске службе једне велике силе деветнаестог века, учествује у раду Комисије за разграничење Црне Горе и Турске (у својству њеног председника) после Битке на Граховцу 1858. Указавши ми на огроман архивски материјал који се чува у Државном архиву Црне Горе на Цетињу, професор Лаиновић, сада већ мој таст, уступио ми је и

правода на томе конкретно радим. Тако је настала монографија Константин Петкович и Црна Гора, коју је о својој четрдесетој годишњици објавила „Македонска книга“ у Скопљу, а „Побједа“ у Подгорици проценивши да им може бити корисна у акцији конституисања црногорске државе током њеног одвајања од Србије, објавила је текст као фељтон у наставцима, при чему је заборавила обавезе према аутору текста...“ У знак поштовања, на првим странама монографије стоји посвета: „На професорот д-р Андрија Лаиновиќ со благодарност за укажување на документите во цетињскиот музеј.“

У коауторству са Надеждом Лаиновиќ Стојановиќ са руског на српски језик превео је и препевао књигу песама и поема из аутографа *У Србији и о Србији* Стјепана Ивановича Чахотина, руског конзула у Нишу (1895-1915) (Стојановиќ 2012: 275 стр.). Приредио је за штампу и уредио на десетине монографија и серијских публикација. Стојановиќ (Пејчиќ 2015: 187-207) је један од дванаест најзначајнијих српских историчара књижевности и компаративиста. Многи македонски научници - професори и преводиоци одазивали су се његовом позиву и долазили у Ниш на скупове које је Мирољуб организовао на Универзитету у Нишу и на македонском језику саопштавали и публиковали своје радове. О лику и делу проф. Стојановиќа говорили су и писали поред осталих и позната имена македонске књижевне критике: Томе Саздов, Васил Тоциновски, Јасмина Мојсиева-Гушева, Науме Радичевски, Георги Сталев и други.

1. Томе Саздов, *Значајното наставно-научно дело на професорот д-р Мирољуб Стојановиќ*, Современост, бр 4-6, Скопје 2001, стр. 160-165.
2. Васил Тоциновски, *Лесковачките раскази на Стале Попов*, Српско-македонске културне и књижевне везе, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш, 2008, стр. 389-403.
3. Јасмина Мојсиева-Гушева, *Македонско-српски и српско-македонски књижевни врски (1945-1990)*, Институт за македонска литература, Скопје, 2002, стр. 13, 14, 15, 18, 22, 28, 77, 79, 108, 110, 140, 158, 192, 199, 230, 307,309, 311, 312, укупно 45 помињања.
4. Јасмина Мојсиева-Гушева, *Српско-македонска научна конференција во Ниш*, Спектар, бр.51, Скопје, 2008, стр. 155-157.
5. И(ван) Д(оровски)/ М(аксим) К(аранфиловски), *Стојановиќ Мирољуб (Стојановиќ Мирољуб)*, Лексикон на странски

македонисти, у редакцији Ивана Доровског и Емилије Црвенковске, Универзитет „Св.Кирил и Методиј“, Скопје, 2008, стр. 203-204.

6. Науме Радичевски, *Македонистичките студии на Мирољуб М. Стојановић. Опис и хронологија*, Годишњак за српски језик и књижевност, бр. 10, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2010, стр. 37-59.

7. Георги Сталев, *Траговима песника*, Годишњак за српски језик и књижевност, бр. 10, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2010, стр. 65-75.

На импозантном скупу у Нишком студентском центру у Шуматовачкој улици у препуној сали тога Центра, о заслугама Мирољуба Стојановића за македонску књижевност и културу, а поводом добијања највишег признања „Кочо Рацин“ говорио је и академик Милан Ђурчинов. По високом нивоу излагања академика Ђурчинова и озбиљности целе организације овога скупа, моје мишљење је било да ће ова манифестација бити проглашена за Културни догађај 2007, али се то, нажалост, није десило.

За свој допринос развоју македонске историје књижевности два пута је био предлаган за члана Македонске Академије Наука. Позиве да конкурише слао му је академик Милан Ђурчинов. Иако је имао све референце није изабран... Можда ће једног дана истраживањем и упоређивањем доприноса македонској књижевности и њеној популаризацији и у другим срединама, рад Мирољуба Стојановића бити сагледан у још бољем светлу. Мирољуб Стојановић је унесен у „Лексикон на странски македонисти“ публикован у Скопљу 2008. године (Лексикон 2008, 103-104). Текст о Мирољубу написали су И(ван) Д(оровски)/М(аксим) К(аранфиловски). Текст о мени потписали су Максим Каранфиловски и Љупчо Митревски. То је за мене представљало и представља подстицај и моралну обавезу да се и даље бавим македонистиком и доприносим ширењу пријатељства међу нашим народима.

Могу закључити да је наша веза са Македонијом трајала све време од нашег познанства у Скопљу, па до краја заједничког живота - од шездесетих година прошлог века до 2016. када сам му после промоције на коју није могао да оде, донела књигу *Од чежње до ероса, Антологија македонске љубавне поезије* Весне Мојсове Чепишевске и Ивана Атанасовског у издању „Нишког културног центра“, Ниш, 2015. у преводу на српски језик Данијеле Костадиновић и када се у Савременику, Београд 2016, бр. 243-244-

245, појавио његов последњи рад *Зналачки, с добром мером и укусом*, посвећен овој књизи (Мирољуб М. Стојановић 2016). Цитирам ауторитативно мишљење Мирољуба Стојановића: „Нашем ишчитавању поезије зналачки приређене у овој антологији...која се радикално ослободила стереотипа да се о једном аутору да све на једном месту, посебно задовољство приредио је преводилац који, очигледно, поседује довољно познавања оба језика, смисао за стил и осећај за нијансу и сензибилитет ствараоца с наглашеном потребом да чува ритам и да и ритмом оригинала у преводу освоји поверење читалаца.“ У часопису од Србе Игњатовића стоји: „Објављујемо овај прилог поштованог и драгог колеге и сарадника, професора Мирољуба М. Стојановића који је један од последњих његових радова. Пред улазак броја у штампу пристигло нам је болно сазнање да је Стојановић преминуо 20. маја ове године у Нишу“.

На крују бисмо дадали да се надамо како многи подаци могу послужити као прилог будућим истраживачима и писцима живота и рада истакнутог слависте, македонисте проф. др Мирољуба Стојановића. Поред фактографских података у раду значајан акценат је постављен и на нашој емотивној вези са Македонијом која је трајала током целог нашег полувековног заједничког живота.

Користена литература

Констадиновић 2010: 13-15, Данијела Костадиновић *Биографија проф. др Мирољуба М. Стојановића*, Годишњак за српски језик и књижевност, бр. 10, (Зборник у част проф. др Мирољуба М. Стојановића), Филозофски факултет у Нишу, Ниш.

Констадиновић 2010: 113-130, Данијела Костадиновић *Библиографија радова Мирољуба М. Стојановића*, Преглед научне активности и објављених радова, Годишњак за српски језик и књижевност, бр. 10, (Зборник у част проф. др Мирољуба М. Стојановића), Филозофски факултет у Нишу, Ниш.

Констадиновић 2011: 437-438, Данијела Костадиновић *Стојановић (Михаило) Мирољуб* Енциклопедија Ниша, Култура. Центар за научна истраживања САНУ и Нишки културни центар, Ниш.

Констадиновић 2016: 311-315, Данијела Костадиновић *Научни, књижевни, педагошки и културни рад Мирољуба Стојановића*, Градина, бр. 72-73, Издавач Нишки културни центар, Ниш.
 Констадиновић 2016: 780-782, Данијела Костадиновић *Мирољуб М. Стојановић (1941-2016)*, Славистика, књига XX, Славистичко друштво Србије, Београд, In memoriam.

Стојановић 1982: 304 стр. Мирољуб Стојановић *Књижевно дело Сталета Попова*, монографија, „Градина“, Ниш.

Стојановић 1982: 64 стр. Мирољуб Стојановић *Литературната оставнина на Стале Попов*, Библиотека часописа Современост, кн. 69, Скопје
 Реметић 2016: 325, Слободан Реметић *Узорна каријера*, Градина, бр. 72-73, Издавач Нишки културни центар, Ниш (Са Омажа посвећеног проф. др Мирољубу Стојановићу који је организовао Огранак САНУ у Нишу и Универзитет у Нишу, 6. октобар 2016.).

Славковић-Илић 2016: 316-322, Марија Славковић-Илић *Проф. др Мирољуб М. Стојановић - њим самим*, Градина, бр. 72-73, Издавач Нишки културни центар, Ниш (Са Омажа посвећеног

проф. др Мирољубу Стојановићу који је организовао Огранак САНУ у Нишу и Универзитет у Нишу, 6. октобар 2016.).

Сталев 2010: 65, Георги Сталев, *Траговима песника*, Годишњак за српски језик и књижевност, бр. 10, Филозофски факултет у Нишу, Ниш.

Сталев 2010: 65, 66 Георги Сталев, *Траговима песника*, Годишњак за српски језик и књижевност, бр. 10, Филозофски факултет у Нишу, Ниш. Стојановић 1987: 182 стр. Мирољуб Стојановић *Константин Петкович и Црна Гора 1*, Македонска книга, Скопје.

Стојановић 2012: 275 стр., Мирољуб Стојановић *Приредио У Србији и о Србији*, поезија Стјепана Ивановича Чахотина, (дешифровање. Тумачење аутографа, превод и препев: Надежда Лаиновић Стојановић и Мирољуб Стојановић, поговор Мирољуб Стојановић), Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш.

Пејчић 2015: 187-207, Пејчић Јован *Упоредност и историја књижевности. Мирољуб М. Стојановић*, Зрна, расад, жетва, Београд.

Лексикон 2008: 103-104, И(ван) Д(оровски)/ М(аксим) К(аранфиловски) Стојановић Мирољуб, Лексикон на странски македонисти, Скопје Стојановић 2016, Мирољуб М. Стојановић *Зналачки, с добром мером и укусом*, Савременик, бр. 243-244-245, Београд, 2016.

Јасмина Мојсиева-Гушева

Еколошките теми на маргините на македонската литература

Незадоволството од индустриската револуција и свесноста за нејзините катастрофални последици врз природата и човечкиот род како нејзин составен дел¹⁶³, доведоа до појава на екологијата како една нова општествена дисциплина која ни помага подобро да се разбереме себеси нудејќи ни поинакви погледи на нашите животни процеси и положба во светот. Веќе подолго време современото општество располага со големо количество на знаење за менувањето на човековата околина и природата како последица на неговите активности. И покрај тоа, ситуацијата не се поправа, туку напротив, состојбата се развива кон полошо. Тоа значи дека знаењето не е доволна мотивација за да се изнајде излез од глобалната еколошка криза.

Уверувањето на многуте теоретичари и филозофи кои се занимаваат со потребата на враќањето на човекот на неговите исконски и природни потреби е дека е нужно создавање на револуционерното еколошко движење кое според мислењето на јапонскиот будистички филозоф и поет Даисаку Икеда „прво ќе започне во нашите мисли и срца и ќе доведе до промена на човековото однесување кон природата и на крај до револуција во глобалната цивилизација“ (Роуш, 2008:27). Според британскиот научник Џејмс Лавлок, (Lovelock, 1979) изумител на многу инструменти за испитување на вселената, на планетата Земја треба да се гледа како на единствен жив систем кој ја следи мудроста на телото и има неверојатна моќ за саморегулација. Меѓу многуте филозофи и еколози кои во традицијата на еколошкото мислење оставиле значаен белег залагајќи се за заеднички светски етос по ова прашање, би го

¹⁶³Индустриската револуција значително го зголеми животниот век во „развиените“ земји, но за сметка на тоа, таа исто така го дестабилизираше општеството, го направи животот неисполнет, ги понижил луѓето доведувајќи ги земјите од Третиот свет до широко распространето страдање и му нанесел значителна штета на природниот свет.

издвоиле норвешкиот филозоф Арне Нес¹⁶⁴ – творецот на таканаречената „длабинска екологија“ или *екозофија* која се залага за радикална форма на еколошка револуција.

Во спроведувањето на развојниот план на еколошката револуција примарна е свесноста за нарушениот однос човек – природа и залагање за промена на истиот. Накратко, еколошката свесност во себе ги инкорпорира еколошкото сознание (за ограниченоста на природните ресурси, за последиците кои доведуваат до еколошката криза, за нејзиниот глобален карактер и потребата од глобална стратегија на општествениот развој како претпоставка за опстанокот на животот на земјата); потоа вреднувањето на еколошката ситуација која се состои од развивање на систем на општествени вредности во кои се применува еколошката свест и еколошко однесување кое подразбира конкретна акција во решавањето на еколошките проблеми.

Постојат повеќе патишта задолжени за формирање и подигнување на нивото на еколошката свест поврзани со најширокото информирање преку телевизијата, радиото, интернетот, стручната литература, организирањето трибини и еколошки активности на владините и невладините еколошки движења. Вториот начин на дејствување е поврзан со институционалното и неформалното образование на младите. Третиот начин се однесува на уметничката продукција. Сите три начини на формирање и пренесување на еколошката свест, според некои наши првични истражувања (правени за потребите на ова излагање) се присутни во Македонија.

Во оваа прилика најпрво ќе се задржиме на застапеноста на еколошките теми во процесот на образованието на младите при што можеме да забележиме дека во Македонија има детска литература со еколошка содржина, но не е воведена во образовниот процес туку останува како незадолжително четиво. Како пример ќе посочам повеќе романи од неколку детски писатели кои првенствено се

¹⁶⁴Потпирајќи се на филозофскиот монизам на Спиноза, на индиските Веди во чие учење е содржана идејата за единството на сè што постои, на социјалната филозофија на Махатма Ганди со начелото за ненасилство и духовната отвореност и толеранција, на еколошката традиција на Норвешка, на еколошкото движење во САД во шеесеттите години на дваесеттиот век и на духовните основи на религиозното движење на New Age, Арне Нес ја изградил концепцијата на длабинска екологија преку која извршил силно влијание врз еколошките пристапи и идеи во последните децении на дваесеттиот век.

занимаваат со темата на загадувањето на природата како последица од преголемата индустријализација, кое неминовно води до еколошка катастрофа на целата планета Земја. Во тој контекст можеби најдрастични примери се некои од детските научно фантастични романи на Лилјана Белева. Во нејзиниот роман „Планетета Окталз“ (1988) поради преголемата загаденост луѓето живеат во резерват со огромно пластично своно во кое воздухот се произведува вештачки, затоа што како што се истакнува во романот: *„Колку повеќе напредуваше индустријата, сè повеќе се загадуваше природната средина и најпосле нејзината рамнотежа сосема се наруши. Изумреа сите животински и растителни видови зашто повеќе немаше услови за опстанок за нив. Земјата се претвори во камен и песок, водените површини пресушија, хармонијата на атмосферата се наруши“* (Белева, 1988: 23-24). Додека во подоцнежен роман „Омајот на вселената“ (2001) таа отворено говори за причината за катаклизмата која лежи во човековата неразумна желба да владее со светот која го насочува кон постојано наоружување што го овозможуваат некои озрачени луѓи научници: *„Еден од моите научници кој при истражувањата се озрачил за одмазда решил со него смртта да ја споделат сите жители на планетата и самиот, најверојатно поместен од умот, го сторил тоа“* (Белева, 2001:86).

Еколошката катастрофа е тема и на детскиот роман на Мирко Зафировски „Авантурите на Марко и Дамјан“ (2005), во кој авторот недвосмислено ја посочува негрижата за планетата на Црниот Ѓавол која била толку загадена *„што земјата повеќе не можела да дава род, водите биле толку загадени што животот во потоците, реките, езерата и морињата не бил можен, како и воздухот, кој бил полн со отровни гасови...“* (Зафировски, 2005:65), такашто тој морал да окупира друга, нова, незагадена планета за живот, на која се населил сèдонејзиното повторноексплоатирање и уништување.

Преголемата индустријализација и човековата негрижа се акцентираат и во научно фантастичниот роман на Стојмир Симјановски „Ацела“ (1977) каде што еколошката катастрофа предизвикува променети услови на животната средина и создавање на нови необични форми на вегетација со специфични својства (подвижност, агресивност, отровност, дури и еден вид интелигенција) која со своето неконтролирано ширење и се заканува на целата планета: *„...„Кога наеднаш и неочекувано почна да се шири, само за десетина години половината планета ја претвори во џунгла,*

заканувајќи се да ги уништи, бидејќи коренските жили на тоа чудно растение ги разјадуваа и металите“ (Симјановски, 1977:5). Во овој роман авторот, не се задржува само на еко-критиката, туку говори и од името на техно-критиката. Тој дава песимистичка прогноза за иднината на човештвото посочувајќи дека човечката апсолутна моќ и неговата безусловна верба во техничкиот напредок, можат да донесат штетни последици за човештвото. Како и во некои научно фантастични романи и во овој роман, се јавуваат роботите како освојувачи на човечкото општество: „*Мојата планета ја освоиле роботи кои загосподариле над неа, уништувајќи ги сите живи суштества и создавајќи царство на роботите*“ (Симјановски, 1977:138). Токму затоа, апелот што се упатува со овој роман е дека е нужно развивање на поголемата свесност за опасностите што му се закануваат на човечкиот род и дека одлуката за тоа како ќе продолжи понатаму е во неговите раце.

Последиците од преголемото загадување би требало да ја активираат еколошката свест кај луѓето кои се главни виновници за истото. Некои од романите за деца се напишани токму со таква цел – да ја разбудат еколошката свест и совест кај најмладите за зачувувањето на животната средина и биодиверзитетот. Во центарот на вниманието на романот „Зелената приказна“ (2008) на Звонко Шавревски е токму една таква еколошка активност на децата организирани да го спасат нивниот детски „зелен рај“ – струшкото Блато, во кое секојдневно си играле, пред налетот на принудната мелиорација.

Слична е целта и на кратката драмска игра за деца „Ети ја спасува Тера“ (1997) на Трајче Кацаров во која екологот Титан - наречен Ети се ангажира да ја спаси земјата од: „црната самовила, мајката на сите зла, на сите нечистотии, на пепелот и на лошиот оган“, „црната стија која ги заробила водите на реката заедно со рибите“, „црната змија-мајката на сите нечистотии, љубовницата на ѓубрето и смртта“. Неговата намера е наполно остварена преку мудрите поучни мисли вградени во заклучните зборови: „*Секој од вас може да биде екологот Титан, наречен Ети, доколку е одлучен, храбар и полн со љубов кон природата мајка*“ (Кацаров, 1997:33).

Понекогаш иницијатори за спас на планетата се самите загрозени видови, како во детскиот роман на Киро Донеv „Четириножни рицари“ (1993) каде што главни ликови се животните кои ги ангажираат децата да им се приклучат во необичниот рицарски поход против загадувањето. За таа цел авторот гради впечатливи

ликови, како оној на ластовичката која во потрага по лекот за нејзиното слепо ластовиче станува сведок на кажувањата на животните за многубројните загадувања на воздухот, водата и почвата: *„Да пиеш од реката? Никако!... Дури и луѓето веќе не ја користат ни за наводнување на зеленчуковите градини!... Само да можеш да видиш што сè понекогаш носи реката со својот тек излегувајќи од Големiot Град кон полето: животински отпадоци од кланицата, пластична, стаклена и метална амбалажа...“* (Донев, 1993:40-41).

Животните се вклучени во критиката на односот на несовесните луѓе во целина. Преку говорот на кучето, авторот укажал и на нехуманиот однос на луѓето не само кон природата, туку и кон животните: *„Луѓето нè проучуваат, нè тестираат, врз нас вршат разни експерименти, нè ставаат во најсовремените лаборатории пред разни апарати за да ни ја испитаат чувствителноста на видот, слухот, мирисот...“* (Донев, 1993:56).

Нарекувајќи ги „четириножни рицари“ авторот преку животните: птиците, инсектите, на кои им се приклучуваат и децата, им порачува на луѓето дека во битката со природата човекот е секогаш губитник. Со победата над природата тој самиот си ја потпишува смртната пресуда зошто без луѓето на планетата другите животни би преживеале, но без другите животни човекот секако не би опстанал. Тоа е и благородната еко - порака на овој роман во кој експлицитно се критикува несовесноста на луѓето: *„Мајката Природа постојано го притиска копчето на големото „еколошко свонче“, тоа тревожно свони, но оние на коишто им се упатени неговите алармантни сигнали, или се „глуви“ или не сакаат да чујат...“* (Донев, 1993:101).

Во тој корпус на романсиерско раскажување каде што главни ликови се животните влегува и романот „Професорот Еднокамчев“¹⁶⁵ (1999) од универзитетската професорка Мимоза Ристова – основач и претседател на Еколошкото друштво „Екомедиа“, авторка на веб страницата на тема „10 македонски еколошки приказни“ (достапна на мрежата www.soros.org.mk/eco) организаторка и афирматорка на повеќе проекти од полето на заштитата на животната средина. Таа го третира проблемот на опстанокот на дивите мечки, преку една намерно вметната човечка согледба, која се однесува на фактот дека

¹⁶⁵Писмото на овој роман алутирајќи на политичките односи во македонското современо општество, но и на цивилизацијата во целост, овозможува тој да се толкува и алегориски. Тоа е уште еден дополнителен квалитет на овој необичен роман.

е потребана нивна едукација која ќе им овозможи опстанок во новонастанатите услови во дивината. Искусниот професор мечокот Еднокамчев, низ умешно раскажани приказни, ги учи младите мечиња за потребата од слободно движење, за законитоста на природниот синцир кој е сочинет од грабливци и жртви, за алчноста на човекот кој е најголем канибал и загадувач, за опасноста од озонските дупки, за глобалното затоплување, за киселите дождови, за разорната моќ на атомските бомби, но и за добрите луѓе кои поставуваат ГПС уреди на телата од загрозените шумски видови и им помагаат за да преживеат и уште многу други корисни работи. Според него¹⁶⁶, успехот на пријателскиот однос помеѓу луѓето и мечките лежи во длабинското разбирање на суштината на нивната поединечна природа и потреби, но и во самоконтролата и свесното ограничување на нивните желби и удобности. Таквото убедување траело сè до неговата старост кога сфатил дека човекот е доминантно суштество на планетата Земја, кој поседува таканаречена „инхерентна вредност“¹⁶⁷ (Žarden, 2006:190) која му дава исклучително право да решава за другите и дека само човековиот здрав разум може да помогне за спас на целата планета.

Преживувањето на уште еден загрозен животински вид е тема на неодамна објавениот проект „Извештаи на рисот“ (2017) на поетот Славе Ѓорѓо Димоски и сликарот Сергеј Андреевски. Самиот наслов и концепт на книгата печатена на рециклирана хартија има еколошка димензија со цел да ја разбуди свеста и совеста за исчезнувањето на рисот од нашите планини. Поделена на четири сегменти насловени (митологија на рисот, три канони на рисот, извештаи на рисот и смртта на рисот) збирката буди длабоки метафорично-алегориски асоцијации за денешното живеење и на општествен и на индивидуален план. Како што нагласуваат самите автори „окованиот рис од Македонија“ (Димоски, Андреевски, 2017:11) е симбол на „редот и совршената мера“ (Димоски, Андреевски, 2017:38), но и на дивиот порив кон слободата (Димоски, Андреевски, 2017:20), со „моќ да е видлив и невидлив, да е отсутен и присутен, да е ветер и вода истовремено“ (Димоски, Андреевски, 2017:17). И како што се

¹⁶⁶Самиот Еднокамчев, чиј чукундедо бил херој меѓу мечките бидејќи успеал со еден камен да им нанесе тројна штета на ловциите (по што и го добил и својот прекар) силно верувал во моќта на едукацијата и на мечките и на луѓето како најдобро средство во справувањето со непријателското расположение меѓу нив и во подобрувањето на нивните взаемни односи.

¹⁶⁷Инхерентната вредност според сфаќањата на филозофот Том Реган означува поседување на вредност која не зависи од интерес, потреба или корист туку тоа е вредност во себе и по себе.

изразува натаму поетот: нему кому му е својствено да ги „вдишува и издишува просторите“ (Димоски, Андреевски, 2017:17) некои лажни пророци „ му ја обележаа територијата“ (Димоски, Андреевски, 2017:23) за да го поразат и избришат неговото вековно присуство на будно чуваното живеалиште во „сенчестите гори“ (Димоски, Андреевски, 2017:8). Неговото конечно заминување од овој свет буди многубројни асоцијации за исчезнувањето на многуте животински видови, но и на човечки култури за кои не знаеме многу нешта. Тие засекогаш ќе исчезнат од нашето паметење зошто: „на мапите од нивните земји наследниците се други“ (Димоски, Андреевски, 2017:30), а од нив „ќе останат само знаци“ (Димоски, Андреевски, 2017:38) како што ќе останат и од нашиот македонски народ на кој исто така му се заканува бесповратно исчезнување.

Двојното буквално и алегорично толкување е карактеристично и за романот ”Враќањето на козите“¹⁶⁸ (2016) на веќе докажаниот и наградуван писател Луан Старова. Романот е своевидно продолжување на неговиот претходен роман „Времето на козите“ (1993), но, овој пат, наместо идеологијата на комунистичката власт, критикувана е суровата стварност на македонската транзиција преку реалниот еколошки проблем – уништувањето на козите на Балканот. Решението за ова злодело е донесено и спроведено со декрет од претходната тоталитарна комунистичка власт (директно по наредба на Сталин) кога не се сфаќало колкава штета со него и се нанесува и на економијата и на животната средина. Заблудата на режимот на Тито, како што се вели во романот, „била да ги трансформира селаните во нова работничка класа на пролетери кои ќе го вложат својот труд во создавање на најавениот индустриски рај кој ќе овозможи најпосле новиот човек да биде господар на природата“ (Старова, 2016:76). Тоа се сфаќања сосема спротивни на денешните тенденции на создавање подеднакви услови за развој во сите животни средини и живеење во склад со природата. Во таа нова стратегија на развојот, како што се потенцира во романот, козата има доминантно место зошто таа е „хранителка на сиромашните“ (Старова, 2016:93) и „симбол на поврзаноста на човекот со животните“ (Старова, 2016:87).

Сега, во новото време на транзицијата во новиот капиталистички систем се настојува козите повторно се вратат во

¹⁶⁸Романот претставува алегија за среќата на новоформираниот пролетаријат и еден алегориски поглед за бурната историја на Балканот и владеењето на идеологиите.

Македонија преку европските патишта на солидарноста. „Промовирајќи го човекот и природата“, како што тврди авторот на романот, „со посредство на отпорот, козите можат вистински да ја докрајчат суетата на имбецилните и деструктивни идеологии“ (Старова, 2016:76). И сè ќе беше добро доколку целиот европски проект за враќањето на козите не станеше жртва на мафијашките спреги на локалните македонски шефови. Во неуспешната акција за враќањето на козите како што се тврди во романот биле замешани дури и „високи државни функционери кои отворено сакале да му наштетат на угледот на Претседателот на Републиката“ (Старова, 2016:161), а со тоа и на нашата земја.

Но за реформирано и здраво општество е потребна еколошка свесност која ќе иницира формирање на нова биотика која би креирала нов список на вредности за сите живи и неживи форми на егзистенција. Всушност, потребна е промена на досегашната парадигмата која го издигнува човекот на едно повисоко скалило давајќи му ексклузивно право да господари со природата, со нова парадигма која човекот би го сфатила како одговорно суштество кое е дел од природата, кој единствено може да преживее ако и таа опстене. Сè поголем број луѓе стануваат свесни, за оваа потреба, меѓу другото и поради активноста на еколошките здруженија, но и на писателите кои од најразлични причини (едукативни, морални, карактерни) пишуваат на темата екологија пропагирајќи ја нужноста од заштитата на сопствената животна средина и воспоставување рамнотежа помеѓу човечките активности и природата. Но од спроведеното истражување, со жалење, можеме да констатираме дека на оваа тема поголемо внимание и се посветува од страна на детските и научно фантастичните писатели чија заинтересираност за екологијата е поголема, за што говори бројноста на детски книги во кои се нагласуваат проблемите на загаденоста на животната средина или заштитата на животните, отколку во уметничката литература за возрасни. Оттаму и оправданоста на насловот на трудот дека еко-темите сè уште се наоѓаат на маргините на македонската уметничка литература.

Користена литература:

- Белева. Лилјана. 1988. *Планетата Окталз*. Детска радост. Скопје.
- Белева. Лилјана. 2001. *Омајот на вселената*. Култура. Скопје.
- Димоски. Славе Ѓорѓо, Андреевски Сергеј. 2017. *Извештаи на рисот*. ПНВ публикации. Скопје.
- Донев. Киро. 1993. *Четириножните рицари*. Детска радост. Скопје.
- Žarden. Džozef R. de. 2006. *Ekološka etika. Uvod u ekološku filozofiju*. Službeni glasnik. Beograd.
- Зафировски. Мирко. 2005. *Авантурите на Марко и Дамјан*. Макавеј. Скопје.
- Кацаров. Трајче. 1997. *Ети ја спасува Тера*. Феникс. Скопје.
- Lovelock. James. 1979. *Gaia: A New Look of Live on Earth*. University Press.
- Naess. A. 1986. *The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects*. Philosophical Inquiry 8. 1-2.
<<http://www.cas.umt.edu/phil/documents/NAESS.pdf>.
- Ристова. Мимоза. 1999. *Професорот Еднокамчев*. Ми-Ан. Скопје.
- Роуш. Кетрин. 2008. *Лечење Мајке Природе*. Филозофеме. Нови Сад.
- Симјановски. Стојмир. 1977. *Ацела*. Детска радост. Скопје.
- Старова. Луан. 2016. *Враќањето на козите*. Три. Скопје.
- Шавревски. Звонко. 2008. *Зелената приказна*. Детска радост. Скопје.

Зорица Николовска

„Рефлексии на другоста – Македонија во германскојазичната патописна литература“

Овој труд во прв план расветлува неколку клучни аспекти за патописот како книжевен жанр во хоризонтот на имаголошките претстави за Македонија и тоа преку три групи репрезентативни патописи напишани на германски јазик. Целта на овој труд не е да понуди нивна сèопфатна анализа зашто тоа би ги надминало границите на замислената концепција. Патописите што се предмет на нашата куса елаборација треба првенствено да ја илустрираат трансформацијата на имаголошките претстави за Македонија, но и на парадигматските одредници на германскојазичната патописната литература, при што првата група анализирани патописи е репрезентативна за IX, втората за XX и третата за XXI век.

Помеѓу патувањето и раскажувањето постои еден специфичен, би рекле дури и особено личен однос, зашто оној кој патува, може и да раскажува. Но, уште од античките почетоци во овој книжевен жанр постоела сликата за патникот-раскажувач кому не може да му се верува, дури се сметало и дека патникот секогаш измислува лажни приказни. Оттаму филолошко-поетолошката перспектива која се наметнува при анализата на патописната литература како книжевен жанр, упатена кон нејзината веродостојност (научност) односно нејзината книжевно-естетска вредност, се чини дека е нецелосна без запрашаноста за тоа колку и на кој начин ова четиво ја задоволува авантуристичката љубопитност кај читателот за контакт со туѓото, непознатото, и потребата за сопственото „дополнување“, или како што вели Крестева контактот со другоста, „го носи знакот на преминат праг“, се доживува како „дополнување“ на себеси и ја осакатува добросостојбата на единката

(Кристева 2005: 238). Би можеле, во контекст на овие аспекти, да ја дефинираме нашата основна теза – дека на патописната литература во прв ред му е примерен односот помеѓу *Јас* со *Другиот*.

Според германскиот филозоф Плеснер, со кого исто така ќе се согласиме, а воедно со тоа и ќе го надополниме стојалиштето на Кристева, тој однос се дефинира преку две особини на човекот, едната е неговата т.н. „отвореност кон светот“ (*Weltoffenheit*), со која тој воопшто и се конституира како човек, а втората е „немањето корени“ (*Wurzellosigkeit*), односно „способноста на човекот да се оддели од својата околина и секогаш одново да создава нова татковина, одново да се вкорени, што претставува особина која го разликува од животните“ (Plessner 1983: 64). Би заклучиле дека можноста за отворање кон другите култури и туѓите, непознати простори и (привременото) вдомување во некој друг простор, всушност е иманентна за аксиолошкиот универзум на човекот, што, пак, се вткајува како суштинска парадигматска одредница во патописот.

Освен тоа, патописот треба да се проучува не губејќи го од вид самиот контекст во кој настанал, пред сè почнувајќи од XVIII, особено од XIX век наваму – односно од книжевните, филозофските, историските, социолошките, политичките, природонаучните, етнографските, антрополошките и другите развојни текови во европскиот културен круг. Со други зборови, сериозната анализа на овој дифузен, би рекле, во многу аспекти хибриден и за жал, долго време запоставуван книжевен жанр, всушност, изискува секако еден мултидисциплинарен пристап.

За да ја потенцираме спецификата на овој книжевен жанр, би укажале и на семантиката на германскиот збор за поимот *pamonic*. Во овој јазик впрочем се користат неколку термини: *Reiseliteratur*, *Reisebeschreibung*, но најчесто се користи поимот *Reisebericht*, што во буквален превод значи *извештај од патување* и во прв план имплицира постоење неутралност и објективност. Германскиот теоретичар Манфред Линк дефинира четиричлена типологија на патописот како книжевен жанр: 1. Патопис-туристички водич или прирачник, 2. Научно или научно-(популарен) патопис односно извештај од експедиција и/или истражување посебно од XVI век наваму заради практични цели, 3. Патопис-дневник или опис на патување и 4. Патувачки раскази или романи (Link 1963: 7). Имајќи ја предвид оваа типологија на патописот би заклучиле дека станува збор за жанр кој е своевиден медиум за рефлексивност на другоста и

алтеритетот и ги интегрира како реалните, фактографските, така и фикционалните аспекти, во кои писателот изнесува свои перцепции и доживувања за местата и земјите низ кои патувал, податоци и занимливости за нивното минато и сегашност, како и за животот и обичаите на нивните жители. Границите меѓу овие четири типови патопис се испреплетуваат и затоа постои еден толку широк дијапазон меѓу автентичноста и фикционалноста, поради што патописот како сведоштво на патникот за неговото патешествие може да прерасне дури и во своевиден сознајнотеоретски проблем за контактот меѓу културите при пресретнувањето со *Другиот*. Патописецот колку и да е благороден и добронамерен патник секогаш е свртен кон нештата што се типични за средината што ја истражува, а кои отсутнуваат или се поинакви во неговиот културен хабитус. Притоа, неговата објективност паѓа во искушение, тогаш кога треба да се распознаат лицето и наличјето на појавите, а особено кога авторот треба да се дистанцира од стереотипите и предрасудите. Од друга страна пак, набљудувајќи токму „отстрана“, патописецот открива и некои вистини кои му се речиси недостапни на домашниот сведетел. Можеби токму оваа амбивалентна спрега од субјективност и неутралност, рационалност и емпатичност, дистанцираност и доближување односно постојано променливата перспектива на перцепција на авторот-патописец која нужно произлегува од допирот со туѓата култура, ја сочинува и магијата со која овој книжевен жанр ја привлекува љубопитноста кај читателите, без оглед дали тие се мотивирани од книжевни, научни, политички или други побуди.

Во германскојазичната патописна литература, Македонија станува интересна како дел од балканската *terra incognita* почнувајќи од втората половина на XIX век и првите децении од XX век, би се рекло, во еден клучен период за македонската историја, па затоа германскојазичните патописи од овој период се посебно интересни документи за афирмација на Македонија и како географски и како политички ентитет. За анализа на нашата горенаведена појдовна теза, според која на патописната литература во прв ред му е примерен односот помеѓу *Јас* и *Другиот*, сосема накусо би ги илустрирале репрезентативните студии за периодот на нивното настанување. Во типолошка смисла тие претставуваат топографско-географски, антрополошки, етнографски, социолошки, историски и во поново време и туристички прилози кон проучувањето на Македонија и имаголошките претстави за неа.

Како типичен патописец за првата група автори од XIX век би го истаканале Ј. Г. фон Хан, кој бил поранешен конзул на Хабсбуршката Монархија. Тој се залагал на научен и практичен план за приклучување и поврзување на југоисточниот дел на Европа кон поразвиениот дел од континентот преку изградба на железничка пруга низ овие предели, за што сведочи неговиот патопис *Патување од Белград до Солун* објавен во 1864 година. Во своето патување низ Македонија во 1859 година, Хан ги посетил сите поголеми градови и места на потегот од Белград до Солун, па успеал меѓу другото прв да го забележи постоењето на некои градови и области кои дотогаш не биле евидентирани во ниту една географска карта, како на пример, градот Крушево. Патописот на Хан за Македонија првенствено бил мотивиран од испитувањето на можностите за изградба на железничка линија од Белград преку Солун до Пиреја, како и поради потребата за корекција на географска карта на Киперт од 1853 година за овој дел на Европа. Личниот впечаток на Хан за Македонија не бил секогаш позитивен и се карактеризира со мунициозно орографско бележење и со бројни топографски податоци со кои на европската јавност ѝ ја доближил сликата за овие предели.

Меѓутоа, особен интерес Хан покажува за историските податоци поврзани со овој регион, што ја илустрира следнава одломка, каде за Скопје вели:

„Десно од неговиот главен влез наидовме на еден голем четириаголен пиедестал со натпис и признаваме оти тоа многу не израдува, зашто покажа дека земјата врз која стоиме има историја, дека повторно дојдовме во земја каде говорат камењата. Место без минато губи многу од својата привлечност.“ (von Hahn 1868: 101)

Овде доаѓа до израз критичкиот однос на Хан кон жителите на Балканот во однос на сопствената историја, па затоа тој заклучува дека поради најразличните политички интереси што биле испреплетени на овој простор, прашањето за минатото и историјата овде се табуизирани теми.

Како репрезентативни германскојазични патописи за XX век би ги споменале етнографските и антрополошките записи на двајцата проучувачи на Македонија – К. Герсин и Г. Вајганд објавени на почетокот на XX век (Николовска 1998: 64). Во својот патопис *Македонија и турскиот проблем* од 1903 година, осврнувајќи се на прашањето за иднината на Македонија по Илинденското востание, Герсин насласува:

„Македонија е заеднички проблем на целиот просветен свет, таа е прашање на честа на европската култура. Секој образован човек се чувствува должен да учествува со збор или дело во неговото решавање..... Поради измешаноста на различните култури Македонија би можеле да ја споредиме со шаховско поле во кое контрастите се остри и сè повеќе се заоструваат особено кога овие разлики се совпаѓаат со етничките.“ (Gersin 1903: 6-7)

Во третата група патописи на крајот на нашата куса анализа би ги вброиле најсовремените германскојазични патописи кои од една страна претставуваат практични туристички патописи што ја отсликуваат Македонија како егзотична и помалку позната земја за западноевропскиот патник, но воедно нудат и вредни информации за историјата, културата и политичката состојба на Македонија и тоа од една модерна западноевропска перспектива. Како пример би го истакнале патпописот *Македонија* од 2014 година, на германската авторка фон Опелн.

Меѓутоа, во најново време како исклучително вредни сведоштва за нашата земја посебно се истакнуваат истражувачките студии на германскиот македонист Волф Ошлис, како што се студиите за германско-македонската заемност низ вековите: *ГерМакедонија* (2012) и неговиот *Воен дневник од една мирољубива земја: Македонија 2001-2004*. Тие се вредни научни студии за афирмација на Македонија, а некои статии во нив само делумно можат да се читаат и како актуелни патописни сведоштва. Анализата на овие дела на Ошлис секако заслужува особено големо внимание. Меѓутоа, таа би ги надминала границите на овој преглед посветен на сликата на Македонија во изминатите столетија исклучиво низ призмата на патописната литература, и затоа треба да биде предмет на засебна елаборација.

На крајот би резимирале дека трите репрезентативни групи анализирани германскојазични патописи за Македонија претставуваат мошне значајно и интересно книжевно инсценирање на средбата со другоста. Сликите за Македонија во нив избобилуваат со теми почнувајќи со физикалната географија и орографијата (втората половина од XIX век), преку антропологијата, етнологијата и историјата, често и со голема доза на политички предубедувања (XX век), па сè до современите патописи исполнети со интересни туристички и културолошки информации и до патописните документации во поширока смисла на зборот на македонистот Волф

Ошлис кои заземаат посебно место. Сите тие едновременно се и сведоштва за парадигматското трансформирање на германскојазичниот патпопис за Македонија, а добиваат на значење и со оглед на фактот што и натаму повеќето од нив се мошне малку или воопшто не се проучувани во македонската книжевна наука.

Користена литература:

-на кирилица

Башлар, Гастон (2002): *Поетиката на просторот*. Скопје, Табернакул.

Јовановиќ, Наталија (2009): *Степени на другоста: Фетишизирање на „Западот“*. Блесок бр. 67-68, јули-октомври, 2009, Есеи.

Кристева, Јулија. 2005 (1997): *Токати и фуги за другоста*. Скопје, Темплум.

Николовска, Зорица (1998): *Патеписната литература за Македонија на германски јазик од крајот на 19. Век и почетокот на 20. век*. Во: *Германо-Мacedonica*, 1/1998/1, стр. 61-70, Скопје.

Ошлис, Волф (2012): *ГерМакедонија: Студии за македонско-германската заемност низ вековите*. Скопје, Македоника литера.

-на латиница

Hahn, Johan Georg von (1854): *Reise von Belgrad nach Salonik*. Vrlg. Von Tendeler und Co. Wien.

Link, Manfred (1963): *Der Reisebericht als literarische Kunstform von Goethe bis Heine*.

Oppeln, Philine von (2014): *Mazedonien. Unterwegs auf dem südlichen Balkan*, Trescher Verlag.

Oschließ, Wolf (2004): *Makedonien 2001 – 2004. Kriegstagebuch aus einem friedlichen Land*. Xenomoi.

Plessner, Helmuth (1983): *Mensch und Tier*. Gesammelte Schriften BD. 8, Frankfurt am Main.

Weigand, Gustav (1924): *Ethnographie von Makedonien – geschichtlich-nationaler, sprachlich-statistischer Teil*. Leipzig.

Ана Азеска

Концептот на работа на лекторатот по македонски јазик на Филозофскиот факултет во Ријека во последните три години

Почитувани присутни, почитувани дами и господо, имам огромна чест и задоволство да ве поздравам на овој значаен јубилеј за Семинарот за македонски јазик, литература и култура и да го искажам своето задоволство што веќе три години сум дел од него како лектор по македонски јазик на Филозофскиот факултет во Ријека, Република Хрватска. Последен пат на ова место и на овој настан присуствував пред три години, само четири месеци пред започнувањето на мојот ангажман како лектор во Ријека, и тоа како дел од волонтерскиот тим на овој семинар, благодарение на иницијативата и идејата на нашата директорка и моја бивша и драга професорка, Славица Велева, на чија иницијатива, исто така, се случи и моето конкурирање за нов лектор на Филозофскиот факултет во Ријека. Искуството со кое се здобив за време на својата волонтерска активност на овој семинар беше од голема важност за натамошниот предизвик со кој се соочив, односно со предизвикот на т.н. застанување „од другата страна“, со оглед на тоа што во текот на волонтирањето сè уште бев недипломиран студент на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје. Само два месеци по своето дипломирање се најдов пред огромниот предизвик да влезам во кожата на своите професори и она знаење што тие ми го пренеле мене да им го пренесам на студенти што покажуваат интерес за македонскиот јазик на странски универзитет.

Со доаѓањето во лекторатот како нов лектор по македонски јазик на местото на професорот Васил Тоциновски, веднаш се уверив во она што и претходно ми беше кажано – дека станува збор за лекторат со реноме, вистински амбасадор на македонскиот јазик, литература и култура и лекторат со огромен број студенти што покажуваат интерес за изучување на предметите што се нудат во

негови рамки. Со еден збор, при своето доаѓање наследив лекторат поставен на навистина цврсти темели, благодарение на посветеноста и на трудот на професорот Тоциновски, кој со своето богато знаење и искуство, пред сè, од областа на македонската книжевност, успеа да роди љубов спрема македонистика кај десетина студенти, кои одлучиле токму својот дипломски труд да ѝ го посветат нејзе. Секако, сето ова не би било можно без заложбите на главниот виновник за постоењето на овој лекторат, професорот Калоѓера, кој својата љубов спрема македонската книжевност и култура реши да ја преточи во место каде што и идните генерации ќе може да се запознаат со убавината и со богатството на македонскиот пишан збор, а притоа и да го научат словенскиот јазик различен од сите други.

Предизвикот уште при првото стапување на Филозофскиот факултет и преземањето на функцијата лектор по македонски јазик на толку престижен лекторат беше огромен, а целта јасна – да се задржат веќе поставените високи стандарди на овој лекторат, како и интересот и бројот на студенти што ќе посетуваат некои од понудените предмети. Секако, и да се работи во интерес на подобрување на тие стандарди, но и на создавање баланс меѓу јазикот и книжевноста при понудата на предмети од овој лекторат. Во времето на професорот Тоциновски, и со оглед на неговата книжевна подлога, акцентот во лекторатот беше ставен на предметите од областа на книжевноста, за што зборуваат и темите на кои дипломираше осуммина студенти, како што ни покажа професорот Калоѓера во своето излагање. Од 2014 година, како резултат на мојот јазичен профил и во договор со професорот Калоѓера, решивме дека е вистинско време да се зајакне позицијата на македонскиот јазик на лекторатот со тоа што ќе се искористи јазичното познавање на новиот лектор. Оттаму произлезе и идејата за активирање на веќе постојните предмети македонски јазик 3 и 4, кои го чекале вистинското време за да им бидат понудени на студентите, кои би биле заинтересирани за поподробно изучување на тајните на македонскиот граматички и лексички систем. Со тоа, покрај веќе актуелните предмети (Македонски јазик 1 и 2, Македонска култура и цивилизација, Македонската книжевност во 19. и 20. век и Монографски пристап кон современата македонска книжевност) добивме уште два други предмети, преку кои актуелните и идните студенти на Филозофскиот факултет во Риека што ќе пројават интерес за македонскиот јазик ќе имаат можност да навлезат подлабоко во неговите тајни и да ја согледаат неговата уникатност и посебност во однос на сите други

словенски, но и несловенски јазици. Секако, зајакнувањето на позицијата на македонскиот јазик на Лекторатот во Риека не значеше и запоставување на македонската книжевност. Таа и натаму продолжи да се негува и да им се нуди на сите заинтересирани студенти, а задолжен за неа е професорот Калоѓера, кој гаи посебна љубов кон неа и кој сето свое знаење од македонската книжевност собрано за време на својата богата четириесетгодишна кариера сака да им го пренесе на што повеќе кроатисти.

Во продолжение би се задржале повеќе на работата со студентите, начинот на изведба на наставата, нивниот однос кон неа, причините за нивната заинтересираност за изучување на македонскиот јазик, литература и култура, како и знаењето со кое се здобиваат по завршувањето на предвидените курсеви. Она што прво може да се забележи доколку се погледнат наведените таблици (кои можете да ги погледнете) и она по кое е познат лекторатот во Риека е големиот број студенти што запишале и успешно завршиле некој од понудените курсеви. Овој огромен интерес пред се ѝ го препишуваме на желбата на студентите за изучување нов јазик, кој иако толку сличен, во суштина, многу различен во однос на нивниот мајчин јазик. Во преден план го ставаме кирилското писмо, со кое новите генерации немале можност да се запознаат во текот на своето основно и средно образование, така што изучувањето на македонскиот јазик го сметаат за идеална можност да научат уште едно писмо, со кое денес се користат повеќе од 200 милиони луѓе низ Европа. Токму затоа, знаејќи ја нивната цел и желба со запишувањето на предметите од областа на македонскиот јазик, на часовите му се посветува големо внимание на нашето писмо, преку голем број диктати и вежби за подобрување на пишувањето и читањето на македонски јазик. Притоа, секако, не се запоставуваат ниту граматичките и лексичките вежби, преку кои на студентите им се објаснуваат граматичките законитости на македонскиот јазик, со посебен акцент врз разликите во однос на хрватскиот граматички систем, како и лексичкиот фонд на македонскиот јазик започнувајќи со основните секојдневни изрази, па сè до специфичниот зборовен фонд од различни области. Со завршувањето на првите два курса, студентите се веќе запознаени со најголемиот дел од граматичките форми на македонскиот јазик и со солиден речнички фонд, со чија помош се подготвени да постават и да одговорат на прашања од секојдневниот живот. Со завршувањето на четвртиот степен, односно со положениот испит по предметот македонски јазик 4, студентите се подготвени за солиден

превод и од македонски на хрватски, но и обратно, благодарение на поголемата посветеност на преводот во текот на вторите два курса. Во текот на четирите семестри предвидени за македонскиот јазик како основно учебно помагало се користат книгите издадени од Семинарот за македонски јазик при Ректоратот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ од Скопје, во соработка со Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, трилогијата „Божилак“, „Суница“ и „Виножито“, за кои сметаме дека се книги преку кои најлесно, најинтересно и најбогато може да им се долови македонскиот јазик во неговата целост на студентите што го изучуваат.

Покрај на македонскиот јазик и литература, Лекторатот во Риека има за цел и промоција на македонските културни и историски вредности преку предметот Македонска култура и цивилизација, кој постои од самото негово основање. Овој предмет можеби е повеќе наменет за оние студенти кои, покрај хрватски или некој друг странски јазик, студираат историја или културолошки науки, но секако и за сите заинтересирани студенти за културното богатство на друга држава, кое, исто како и јазикот, е слично, но и различно во однос на културното богатство на нивната татковина. Во рамки на овој предмет акцентот се става на следниве точки: историја, географија, јазик (историја на македонскиот јазик), литература, религија и уметност (филм, балет, опера, архитектура и сликарство), а од следнава академска година, благодарение на заложбите и на трудот на професорот Калоѓера, студентите по овој предмет за првпат откако постои лекторатот ќе имаат и свое учебно помагало во издание на Филозофскиот факултет во Риека, во кое се опфатени сите предмалку наведени аспекти од македонската историја и култура. Со тоа Лекторатот по македонски јазик направи уште еден чекор напред во напорите за што поквалитетна настава и за што попрофесионален пристап во работата со студентите.

СОДРЖИНА

ЛИНГВИСТИЧКА СЕКЦИЈА

Зузана Тојолињска

Семантички парадигми на т.н. граматички категории.....7

Људмил Сјасов

Влогот на научната конференција во развојот на македонистичката филолошка мисла.....17

Марјан Марковиќ

Семантичка деривација и семантичка мотивација на предикатот ‘држи’.....23

Јан Соколовски

Македонски и полски деминутиви во текстот – обид за конфронтација.....35

Звонко Никодиновски

Глаголското гнездо носи/несе во македонскиот јазик.....47

Симона Груевска-Маџоска

Јазичната ситуација во Република Македонија.....55

Васил Дрвошанов

Изразувањето на семемата ‘кодош’ во македонските говори.....71

Најталија Боронникова

Елена Верижникова

Метафорическите переноси в поле «звуки животных» (на материале словаря македонских междометий и звукоподражаний).....85

Најталија Боронникова

Елена Верижникова

МЕТАФОРИСКИ ПРЕНОСИ ВО ПОЛЕТО
«ЗВУЦИ НА ЖИВОТНИ» (врз материјалот на Речникот на македонските извици и ономато-
еи).....101

Веселинка Лаброска

Лилјана Гушевска

Сврзувачките средства во македонските лекарственици од XIX век.....103

Силвана Симоска

За навек: поимот *либе* во македонското народно творештво.....119

Лидија Танџуровска За едно стилско обележје <i>Американоцојџ работџи ако му џлаџџџџ добро. Македонецојџ работџи, ако му џлаџџџџ добро</i>	141
Емилија Бојковска Емина Авдиќ (Зло)употребата на германскиот и на македонскиот јазик во политиката и преведувањето.....	151
Радица Николиновска Македонски и италијански споредбени фраземи: сличности и разлики.....	181
Мира Трајкова Марџариџа Велевска Прашањето на феминативите во македонскиот и во францускиот јазик : спонтан процес или наметнати решенија ?.....	189
Iwona Łuczaków Macedonica na łamach „Rocznika Slawistycznego” (1908-2017).....	209
Gjoko Nikolovski Fonološka baza suškega govora v osnovi stare cerkvene slovanščine skozi prizmo genetske lingvistike (Vprašanje o jezikovni osnovi stare cerkvene slovanščine na prelomu iz 18.v 19. stoletje).....	223

ЛИТЕРАТУРА

Македонската литература низ призмата на современиот
културен миг во светот

Иван Доровски За некои словенски меѓулитературни совпаѓања и разлики.....	237
Goran Kalogjera Makedonska književnost, jezik i kultura kao dio regionalne kulturne razmjene dobara i vrijednosti na primjeru „riječke“ makedonistike.....	245
Весна Мојсова-Чейишевска Од „повеќегласно пеење“ до етаблиран женски глас во македонскиот прозен израз (75 години од првата збирка раскази на македонски народен јазик „Светлосенки“ и 70 години од првата збирка раскази на стандарден македонски јазик „Растрел“).....	251

<i>Радомир Вигеновиќ</i>	
Европа во делата на (некои) македонски писатели.....	265
<i>Елизабета Шелева</i>	
Отец, татко, патер - книжевни фигурации и модалитети на таткото во македонската литература со споредбени примери од балканскиот регион.....	277
<i>Лидија Кайушевска-Дракулевска</i>	
Нарација и (авто)референцијалност: „Попатно“ на Влада Урошевиќ и „Круг“ на Димитар Башевски.....	299
<i>Маја Јакимовска-Тошиќ</i>	
Интернационалната рецепција на творештвото на Јордан Плевнеш.....	309
<i>Најаша Аврамовска</i>	
Романот на одраснувањето во македонската литература.....	319
<i>Анџелина Бановиќ-Марковска</i>	
Балканското јазично богатство и лингвистичкиот пуританизам како лице и опачина на културната другост (Балканвавилонци на Луан Старова).....	333
<i>Трајче Стамески</i>	
Ресемантизација на фигурите на меморијата во драмата <i>Лејла Анџелина</i> на Благоја Ристески - Платнар.....	343
<i>Милена М. Стамковиќ</i>	
Мирољуб Стојановиќ као критичар савремене македонске књижевности.....	355
<i>Надежда Лаиновиќ Стамјановиќ</i>	
Проф. д-р Мирољуб Стојановиќ као историчар македонске књижевности - Из перспективе заједничког живота.....	367
<i>Јасмина Мојсиева-Гушева</i>	
Еколошките теми на маргините на македонската литература.....	381
<i>Зорица Николовска</i>	
„Рефлексии на другоста – Македонија во германскојазичната патописна литература“.....	391
<i>Ана Азеска</i>	
Концептот на работа на лекторатот по македонски јазик на Филозофскиот факултет во Риека во последните три години.....	397

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

811.163.3(062)

811.163.3:811(062)

821.163.3.09(062)

МЕЃУНАРОДЕН семинар за македонски јазик, литература и култура (50 ; 2017 ; Охрид)

XLIV Научна конференција на L Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура : (17.06.2017-18.06. 2017 година во Охрид) / [редакциски одбор Јан Соколовски ... и др.] - Скопје : Универзитет “Св.

Кирил и Методиј”, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2019. - 400 стр. ; 24 см

Фусноти кон трудовите. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-9989-43-424-2

а) Македонски јазик - Собири б) Македонски јазик - Компарација со други јазици - Собири в) Македонска книжевност - Критики и толкувања - Собири COBISS.

МК-ID 110293514